

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«Κοινωνική και Ιστορική Ανθρωπολογία»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**“Όψεις του προσφυγικού φαινομένου
στη Λαμία και τον Νομό Φθιώτιδας
την περίοδο του Εμφυλίου πολέμου 1946-1949”**

Παναγιώτης Η. Σωτηρίου
(Α.Μ. 153/2015006)

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΓΙΑΝΝΙΤΣΙΩΤΗΣ (Επιβλέπων)
ΠΟΘΗΤΗ ΧΑΝΤΖΑΡΟΥΛΑ
ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΚΑΡΑΒΑΣ

Μυτιλήνη 2018

Πίνακας Περιεχομένων

Ευχαριστίες	2
Αρκτικόλεξα - Συντομογραφίες	4
Ευρετήριο εικόνων – πινάκων	5
Πρόλογος	7
Εισαγωγή	8

1. Η Φθιώτιδα στο κατώφλι του Εμφυλίου πολέμου

1.1. Η κατάσταση στην Φθιώτιδα 1945-1946	12
1.2. Ο Εμφύλιος πόλεμος και οι μετακινήσεις πληθυσμών.....	17

2. Η Λαμία αντιμέτωπη με τα "καραβάνια"

2.1. Περιοχές εγκατάστασης προσφύγων	22
2.2. Πρόγραμμα Οργανώσεως Προνοίας και Περιθάλψεως των συμμοριοπλήκτων Προσφύγων	31
2.3. Η κατηγοριοποίηση των προσφύγων	41

3. Η νέα πραγματικότητα

3.1. Η καθημερινή ζωή και η συμβίωση με τους κατοίκους της Λαμίας	46
3.2. Οι διανομές ειδών και η περίθαλψη	55
3.3. Η Καναδική βοήθεια	65
3.4. Τα ζώα των προσφύγων	71
3.5. Διάφορες περιπτώσεις αρωγής	73
3.6. Η εργασία των προσφύγων	80
3.7. Η οργάνωση των προσφύγων σε Συλλόγους	87
3.8. Διαφθορά και εκμετάλλευση	92

4. Επαναπατρισμός

4.1. Ο επαναπατρισμός και η κρατική μέριμνα	99
4.2. Πρόσφυγες Δομοκού	117
4.3. Πρόσφυγες Μακρακώμης και Σπερχειάδας	120
4.4. Ίδρυση Συλλόγων μετά τον επαναπατρισμό	124

<u>5. Αντί επιλόγου</u>	126
-------------------------------	-----

<u>6. Πηγές – Βιβλιογραφία</u>	127
--------------------------------------	-----

Ευχαριστίες

Η συγγραφή μίας ερευνητικής εργασίας δεν είναι ένα εύκολο εγχείρημα. Στην περίπτωση της συγγραφής μιας μεταπτυχιακής εργασίας ο κόπος που απαιτείται, η συναναστροφή με ανθρώπους που έχουν την γνώση και θέλουν να την μεταφέρουν, η έρευνα στα αρχεία, οι προσωπικές συνεντεύξεις με ανθρώπους που έχουν ζήσει τα γεγονότα σχετικά με την έρευνα, οι άνθρωποι που θα βοηθήσουν με τις γραφειοκρατικές διαδικασίες, αλλά και η ψυχολογική στήριξη, ώστε να υπάρχει το κουράγιο και όλα αυτά να μετουσιωθούν σε κάτι αξιόλογο, είναι καταστάσεις που εμπεριέχουν αρκετούς ανθρώπους τους οποίους οφείλει ο ερευνητής να ευχαριστήσει. Ο γράφων τουλάχιστον αισθάνεται το χρέος αυτό έντονα.

Θέλω μέσα από αυτές τις λίγες αράδες να ευχαριστήσω τους γονείς μου Ηλία και Ευφροσύνη που χωρίς την δική τους στήριξη τόσο συναισθηματική όσο και οικονομική δεν θα μπορούσα να έχω καταφέρει τίποτα από όσα έχω καταφέρει. Στάθηκαν εξαιρετικοί υποστηρικτές της προσπάθειάς μου και με ενθάρρυναν σε κάθε δυσκολία να έχω υπομονή. Πρόσφεραν απλόχερα οτιδήποτε είχα ανάγκη σε κάθε μου επιθυμία. Ελπίζω να στάθηκα στο ύψος των περιστάσεων. Δεν θα μπορούσα να λησμονήσω τα αδέρφια μου Στέλιο και Πέτρο που στέκονται εδώ και χρόνια παρατηρητές και κριτές των λόγων και των έργων μου, αλλά και σύμβουλοι μου στα προβλήματα που αντιμετωπίζω. Αυτή την εργασία, λοιπόν, την αφιερώνω στους δικούς μου ανθρώπους, την οικογένειά μου.

Ευχαριστώ θερμά τον Μόνιμο Επίκουρο Καθηγητή του Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου και επιβλέποντα καθηγητή μου Ιωάννη Γιαννιτσιώτη, που δέχθηκε να αναλάβει την καθοδήγησή μου για να εκπονήσω την παρούσα εργασία. Τον ευχαριστώ για την εμπιστοσύνη του, για τις επιστημονικές του παρατηρήσεις και την βοήθεια που μου έδωσε σε όλη τη δύσκολη πορεία από την αρχή της έρευνας μέχρι το τέλος της συγγραφής.

Ευχαριστώ πολύ το προσωπικό των ΓΑΚ Φθιώτιδας και συγκεκριμένα την προϊσταμένη Σοφία Βακιρτζηδέλη για την τεράστια και πέραν των καθηκόντων της βοήθεια που μου προσέφερε κατά τη διάρκεια της έρευνας μου στους χώρους των ΓΑΚ Φθιώτιδας. Την ευχαριστώ κυρίως γιατί με παρότρυνε να ασχοληθώ με το αρχαιολογικό υλικό των ΓΑΚ και με έφερε σε επαφή με άγνωστα ιστορικά τεκμήρια της περιοχής της Λαμίας. Η Σοφία είναι ανάμεσα στους νέους καλούς φίλους που γνώρισα κατά την έρευνα. Επίσης, ευχαριστώ την Βίβιαν Κορμάζου, υπάλληλο των ΓΑΚ Φθιώτιδας, για την βοήθεια και την εξυπηρέτηση που μου πρόσφερε κατά την έρευνά μου.

Ευχαριστώ πολύ την εξαιρετική ιστορικό Βασιλική Λάζου για τις συζητήσεις μας, τις παρατηρήσεις, τις συμβουλές της, το φωτογραφικό υλικό που μου παραχώρησε και τις ευχές της

για γόνιμη έρευνα και συνέχιση της μελέτης για τον Ελληνικό Εμφύλιο. Το βιβλίο της Βασιλικής αποτέλεσε τον κύριο οδηγό μου για την συγγραφή της παρούσας εργασίας, καθώς αποτελεί την πιο αξιόλογη και σε βάθος μελέτη που έχει γραφεί για την Λαμία της περιόδου του Εμφυλίου.

Ένα ευχαριστώ χρωστάω στους ερευνητές που γνώρισα στα ΓΑΚ Φθιώτιδας. Τον Γεώργιο Στρωματιά που μου παραχώρησε προσωπικό του αρχειακό υλικό και με βοήθησε στην αναζήτηση των ανθρώπων που ήταν πρωταγωνιστές των γεγονότων του Εμφυλίου. Τον Περικλή Φύκα που με μύησε στα μυστικά της έρευνας συμβολαιογραφικών πηγών στα ΓΑΚ, αλλά και τις πληροφορίες του σχετικά με πρόσωπα και καταστάσεις σχετικές με τον Εμφύλιο.

Ευχαριστώ θερμά την Πηνελόπη-Θεοφάνια Καρικοπούλου, υπάλληλο της Γραμματείας του Διοικητικού Πρωτοδικείου Λαμίας για την καθοδήγηση που μου παρείχε στην αναζήτηση αρχειακού υλικού στο Δικαστικό Μέγαρο Λαμίας και τον γραφειοκρατικό δαίδαλό του. Ευχαριστώ πολύ και τους δύο καλούς μου φίλους Γιώργο Μαρνέρη και Μίμη Ψημάδη που με έφεραν σε επαφή με πρωταγωνιστές των γεγονότων του Εμφυλίου.

Φυσικά δεν θα μπορούσα να παραλείψω να ευχαριστήσω όλους αυτούς τους ανθρώπους, γυναίκες και άνδρες, τους οποίους «ανάγκασα» να επαναφέρουν στο μυαλό τους μνήμες επώδυνες, ας μου επιτραπεί, που άλλους τους έκαναν να στεναχωρηθούν, άλλους να αναστενάζουν και άλλους απλά να μείνουν για λίγη ώρα σιωπηλοί. Ευχαριστώ λοιπόν, τον Δημήτρη Καρασίμο, την Πολυξένη Δαβιδέλη, τον Ιωάννη Ναξιώτη, την Κατίνα Ναξιώτη-Κατρούλη, τον Ηλία Καρακώστα, την Ελένη Παπιώτη, τον Δημήτρη Σαμούρη, την Μαρία Αρκουμάνη, την Μαρία Καρκάνη και τον Κωνσταντίνο Καρκάνη. Τους ευχαριστώ που μου άνοιξαν την πόρτα του σπιτιού τους, με περιποιήθηκαν και μου διηγήθηκαν ένα κομμάτι της ζωής τους, αλλά και του τόπου μας.

Τέλος, να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τον Ιωάννη Τσίτσιο, εξάιρετο επαγγελματία της πόλης μας και λάτρη της τοπικής ιστορίας, που με τις πληροφορίες του βοήθησε να φωτιστεί η εγκατάσταση των προσφύγων στη βόρεια πλευρά της Λαμίας, μια εγκατάσταση γνωστή μεν, αλλά που οι λεπτομέρειες της ήταν άγνωστες.

Αρκτικόλεξα-Συντομογραφίες

ΑΔΕΔΥ	Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων
ΑΣΔΣΕ	Ανώτατη Στρατιωτική Διοίκηση Στερεάς Ελλάδος
ΓΑΚ	Γενικά Αρχεία του Κράτους
ΓΕΣ	Γενικό Επιτελείο Στρατού
ΔΕΣ	Διεθνής Ερυθρός Σταυρός
ΔΣΕ	Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας
ΕΑΜ	Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο
ΕΔΕΣ	Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος
ΕΕΣ	Ελληνικός Ερυθρός Σταυρός
ΕΛΑΣ	Ελληνικός Λαϊκός Απελευθερωτικός Στρατός
ΕΣ	Εθνικός Στρατός
ΕΦ-ΕΞ	Επιτροπή Εφοδίων Εξωτερικού
ΕΧΣ	Επιτροπή Χαρακτηρισμού Συμμοριοπλήκτων
ΚΔΛ	Κέντρο Διανομών Λαμίας
ΚΚΠ	Κέντρο Κοινωνικής Πρόνοιας
ΚΟΠΣ	Κομματικής Οργάνωσης Περιοχής Στερεάς
ΛΤ	Λαμιακός Τύπος
ΠΟΠΠΣΠ	Πρόγραμμα Οργανώσεως Πρόνοιας και Περιθάλψεως Συμμοριοπλήκτων Προσφύγων
ΠΙΚΠΙΑ	Πατριωτικό Ίδρυμα Κοινωνικής Πρόνοιας και Αντίληψης
ΜΑΔ	Μονάδες Αποσπασμάτων Διώξεως
ΜΑΥ	Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου
ΜΕΑ	Μέτωπο Εθνικής Ανεξαρτησίας
ΝΕΣΕΣ	Νομαρχιακή Επιτροπή Στεγάζσεως Επαναπατρισθέντων Συμμοριοπλήκτων
ΟΕΚ	Ομάδα Ένοπλων Καταδιωκόμενων
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΣΣ	Σώμα Στρατού
ΥΚΠ	Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας
AMAG	American Mission for Aid to Greece (Αμερικανική Αποστολή)
ECA	Economic Cooperation Administration
UNRRA	United Nations Relief and Rehabilitation Administration
UNSCOB	United Nations Special Committee on the Balkans

Ευρετήριο εικόνων-πινάκων

Εικόνες

1)Χρήστος Σούρλας	σελ.13
2)Δημοσίευμα εφημερίδας για την δράση του Βουρλάκη	σελ.15
3)Φάλαγγα αιχμαλώτων ανταρτών	σελ.17
4)Επιτροπή καταγραφής παιδιών	σελ.19
5)Άποψη καταυλισμού Ξηριώτισσας	σελ.21
6)Άποψη της Λαμίας	σελ.25
7)Επίσκεψη βασίλισσας Φρειδερίκης στον καταυλισμό Ξηριώτισσας	σελ.27
8)Πολυβολεία στους λόφους της Λαμίας	σελ.29
9)Χώροι εγκατάστασης προσφύγων στη Λαμία	σελ.30
- Π.Ο.Π.Σ.Π.	σελ.31
10)Συνοικισμός προσφύγων	σελ.50
11)Πρόσφυγες συνοικισμού Ξηριώτισσας	σελ.52
12)Σχέδιο ευχαριστήριου σημειώματος	σελ.70
13)Κουπόνι Εράνου Φανέλας Στρατιώτη 1000δρχ.	σελ.79
14)Κουπόνι Εράνου Φανέλας Στρατιώτη 5000δρχ.	σελ.79
15)Καλλιέργεια ρυζιού στον κάμπο της Λαμίας	σελ.84
16)Εξώφυλλο φυλλαδίου Εράνου Βασιλέα Παύλου	σελ.110
17)Λαμαϊκός Τύπος	σελ.112
18)Πρόσφυγες Δομοκού	σελ.117
19)Πρόσφυγες Σπερχειάδας	σελ.120
20)Βουλευτής Φθιώτιδας Γ. Πλατής στην Σπερχειάδα	σελ.121
21)Τολ στέγασης προσφύγων στην Σπερχειάδα	σελ.123

Πίνακες

Εσωτερικοί πρόσφυγες Λαμίας	σελ.46
Κατηγορίες απόρων Ιανουαρίου 1948	σελ.67
Αριθμός ατόμων ειδικών κατηγοριών, Μάρτιος 1948	σελ.68
Κατηγορίες απόρων ΚΔ Φθιώτιδας, Μάρτιος 1948	σελ.68
Απολογισμός φιλόπτωχων ταμείων Ι.Μ.Φθιώτιδας 1948	σελ.77
Απολογισμός Κεντρικής Επιτροπής Περίθαλψης Οικογενειών Μαχομένων	σελ.77
Επαναπατρισθείσες κοινότητες 1949-1950	σελ.106-108
Πρόσφυγες Δομοκού 1948-1950	σελ.119
Πρόσφυγες Μακρακώμης 1949	σελ.123
Πρόσφυγες Σπερχειάδας 1949	σελ.123

Πρόλογος

Η συγγραφή μίας επιστημονικής εργασίας αποτελεί πάντοτε μία πρόκληση για εκείνον που επιχειρεί να γράψει. Αυτή την πρόκληση επιχείρησα να αντιμετωπίσω και να φέρω με επιτυχία εις πέρας στα πλαίσια του *Π.Μ.Σ. Κοινωνικής και Ιστορικής Ανθρωπολογίας*, του Τμήματος Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Η εργασία αυτή είχε ως κεντρικό θέμα εξέτασης τους *"Ανταρτόπληκτους της περιοχής της Λαμίας"*. Προσωπικά, από τα πρώτα χρόνια της ενασχόλησης με την Ελληνική Ιστορία πίστευα πως η περίοδος του Ελληνικού Εμφυλίου 1946-1949 είναι από τις πιο δύσκολες για έναν ιστορικό, μια περίοδος που δοκιμάζει τις ικανότητες του. Φυσικά, όταν κάποιος επιλέξει να ερευνήσει και να γράψει γι' αυτή την ταραγμένη περίοδο της Ελλάδας κινδυνεύει να υποπέσει σε εύκολα λάθη, αν η έρευνα (βιβλιογραφική και αρχειακή) δεν είναι σε βάθος και πολυπρισματική. *Μετά φόβου Ιστορίας* στην προκειμένη και όχι Θεού, αποφάσισα να δεχτώ την πρόταση του καθηγητή Ιωάννη Γιαννιτσιώτη να γράψω μια κοινωνική-ιστορική εργασία για τους «ανταρτόπληκτους» της Λαμίας.

Στην παρούσα εργασία προσπαθώ να αναδείξω τις πτυχές της προσφυγικής ζωής στους καταυλισμούς με τα παραπήγματα που στήθηκαν μέσα και γύρω από την πόλη της Λαμίας, καθώς και σε άλλα μέρη του νομού Φθιώτιδας. Μέσα από εντατική αρχειακή έρευνα καταφέρνω να φέρω στο φως νέα στοιχεία από βιβλία καταγραφής προσφύγων, βιβλία και καταστάσεις διανομής εφοδίων και ειδών πρώτης ανάγκης, να ανανεώσω τα αριθμητικά δεδομένα που αφορούσαν τα πλήθη των «ανταρτοπλήκτων» της Λαμίας και άλλων περιοχών του Νομού Φθιώτιδας. Με τη διαθέσιμη βιβλιογραφία και σε συνδυασμό με τις νέες αφηγήσεις ανθρώπων που οι ίδιοι υπήρξαν «ανταρτόπληκτοι» ή συναναστράφηκαν με «ανταρτόπληκτους» και που όλα μαζί αποτελούν αυτή την εργασία, φιλοδοξώ να προσθέσω λίγες ακόμη πληροφορίες στο κεφάλαιο *ανταρτόπληκτοι της Λαμίας*. Η δυσκολία του όλου εγχειρήματος ήταν κυρίως η έλλειψη έργων τοπικού χαρακτήρα, καθώς εκτός του βιβλίου της ιστορικού Βασιλικής Λάζου, δεν υπάρχει άλλο έργο διαθέσιμο. Αυτή είναι και η φιλοδοξία μου, να προσθέσω άλλο ένα έργο στη διάθεση του κάθε ενδιαφερόμενου.

Η παρούσα εργασία προσπαθεί να βάλει τον αναγνώστη δίπλα στους ανταρτόπληκτους και να τους ακολουθήσει στην καθημερινή ζωή και τις ασχολίες τους. Από τις πρώτες μετακινήσεις στα τέλη του 1946, στην καθημερινή ζωή στη Λαμία, την εργασία τους, την κρατική μέριμνα, τις διανομές τροφίμων και ειδών πρώτης ανάγκης, την οργάνωση σε συλλόγους, την κατηγοριοποίηση τους, τη γνωριμία με άλλες περιοχές και την αγωνία για την επιστροφή στο χωριό, τον επαναπατρισμό τους.

Εισαγωγή

Αντικείμενο της εργασίας

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας, όπως έμμεσα μαρτυρά και ο τίτλος της, είναι οι *ανταρτόπληκτοι της Λαμίας*. Οι χιλιάδες εσωτερικοί πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν στην πόλη από τα τέλη του 1946 και παρέμειναν μέχρι και τις αρχές του καλοκαιριού του 1950, όταν ολοκληρώθηκε η διαδικασία επαναπατρισμού στα χωριά τους. Σε αυτό το σημείο καλό είναι να γίνει μια αποσαφήνιση του όρου «εσωτερικός πρόσφυγας». Στις αρχειακές πηγές και τα τεκμήρια της εποχής του Εμφυλίου πολέμου οι όροι που χρησιμοποιήθηκαν ευρέως από την κυβερνητική πλευρά για αυτούς τους πληθυσμούς ήταν ανταρτόπληκτοι, ανταρτοδιωκόμενοι, συμμοριόπληκτοι, όροι που διατηρούνται μέχρι τις μέρες μας στο συλλογικό υποσυνείδητο. Η αλήθεια είναι πως οι όροι χρησιμοποιήθηκαν ευρέως την εποχή του Εμφυλίου από το κυβερνητικό στρατόπεδο, τον Τύπο, τα βιβλία και τη δημόσια συζήτηση με έντονο προπαγανδιστικό χαρακτήρα. Από την μεριά του ο ΔΣΕ αναφερόταν σε αυτούς τους πληθυσμούς με τους όρους εκτοπισμένοι, ξεριζωμένοι, ξεσπιτωμένοι. Στην παρούσα εργασία ο γράφων επιλέγει τον όρο εσωτερικοί πρόσφυγες και για συντομία, πρόσφυγες. Βέβαια, σε αυτούς τους πρόσφυγες δεν ανήκουν μόνο οι μετακινημένοι του στρατού, αλλά συμπεριλαμβάνονται οι βομβόπληκτοι διάφορων περιοχών (π.χ. βομβόπληκτοι Λαμίας), οι πυρποληθέντες ή πυροπαθείς (πληθυσμοί που πυρπολήθηκαν οι οικίες τους), οι λεηλατημένοι, οι καταδιωκόμενοι διάφορων περιοχών (αριστεροί ή δεξιοί), φυγάδες (όσοι εγκατέλειψαν τις οικίες τους και κατέφυγαν σε ασφαλείς περιοχές με τη θέληση τους για να αποφύγουν στρατιωτικές συγκρούσεις, υποχρεωτική στρατολόγηση, αντίποινα). Σε αυτούς προστέθηκαν και οι στρατιώτες που επέστρεψαν στις οικογένειές τους μετά το τέλος του Εμφυλίου. Όλοι οι παραπάνω αποτέλεσαν μια μάζα ανθρώπων, που εγκαταστάθηκε στα ΚΑ και παρέμεινε σε καταυλισμούς και παραγκουπόλεις, σε άθλιες συνθήκες, ελπίζοντας στην κρατική πρόνοια και ανυπομονώντας να επιστρέψει στην οικία του. Πολλοί παρέμειναν σε ΚΑ ακόμη και τέσσερα χρόνια. Πανελλαδικά ο αριθμός των προσφύγων έφτασε τις 700.000, σχεδόν το 10% του πληθυσμού της χώρας.¹

Η περίοδος που αποτελεί το χρονικό πλαίσιο που τοποθετείται η εργασία είναι από τον Δεκέμβριο του 1946, που έχουμε τις πρώτες αφίξεις προσφύγων στην πόλη, μέχρι τον Ιανουάριο του 1951, όταν και ολοκληρώθηκε η ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων χωριών μετά τον επαναπατρισμό των προσφύγων.

---

1 Λάζου Βασιλική, *Η επιβολή του κράτους. Ο Εμφύλιος πόλεμος στη Λαμία 1945-1949*, Ταξιδευτής, Αθήνα, 2016, σελ.242. Βόγλης Πολυμέρης, *Η αδύνατη επανάσταση. Η κοινωνική δυναμική του εμφυλίου πολέμου*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2014, σελ.315. *Στιγμές της Σύγχρονης Ελλάδας, Ο εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, επιμ. Ηλ. Νικολακόπουλος – Ιωαν. Παπαθανασίου, Τα Νέα, Αθήνα, 2017, σελ.370-371.

Στα κεφάλαιά της γίνεται προσπάθεια παρακολούθησης των ανθρώπων αυτών μέσα στην πόλη κατά τη διάρκεια της παραμονής τους. Γίνεται μια προσπάθεια καταγραφής των χώρων όπου εγκατασταθήκαν και έζησαν, κάποιοι για μήνες και κάποιοι για χρόνια. Παρουσιάζεται η νέα πραγματικότητα της καθημερινής ζωής στην πόλη, η αντιμετώπιση τους από τους Λαμιώτες, οι αντιδράσεις και η προσπάθεια επιβίωσης μέσω της εργασίας και του ξεπουλήματος του ζωικού κεφαλαίου που είχαν φέρει μαζί τους. Γίνεται αναφορά στις κρατικές διανομές εφοδίων και παρουσιάζεται μέσα από αδημοσίευτα έγγραφα η διανομή της Καναδικής Βοήθειας στο Νομό Φθιώτιδας, καθώς και στη δραστηριοποίηση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας, από το εσωτερικό και το εξωτερικό, για τη βοήθεια και την αλληλεγγύη στους άπορους πληθυσμούς.

Μικρή αναφορά και παρουσίαση αριθμητικών στοιχείων για τους πρόσφυγες γίνεται για τις κωμοπόλεις του Δομοκού, της Σπερχειάδας και της Μακρακώμης, που αποτέλεσαν Κέντρα Ασφαλείας. Ξεχωριστό κεφάλαιο αφιερώνεται στον επαναπατρισμό των προσφύγων στα χωριά τους και την προσπάθεια που έκαναν για την ανασυγκρότηση της υπαίθρου και την ανοικοδόμηση των χωριών τους. Αναφορά γίνεται και στην οργάνωση των προσφύγων σε συλλόγους για την διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους κατά την διάρκεια παραμονής στην πόλη, αλλά και μετά τον επαναπατρισμό τους.

Οι συνομιλητές και η εύρεσή τους

Οι συνομιλητές αποτέλεσαν τις προφορικές πηγές της εργασίας. Σε μια εργασία που αφορά τη δύσκολη εποχή του Εμφυλίου στην Λαμία, οι προφορικές μαρτυρίες φωτίζουν πολλά κενά που υπάρχουν λόγω του περιορισμένου αριθμού ιστορικών μελετών. Πολλοί από τους συνομιλητές υπήρξαν οι ίδιοι πρόσφυγες και έζησαν τα γεγονότα, ενώ άλλοι ζούσαν στη Λαμία εκείνη την περίοδο. Οι προφορικές μαρτυρίες προσέφεραν πληροφορίες για γεγονότα, καταστάσεις και πρόσωπα που σε άλλες αρχειακές πηγές δεν είχαν καταγραφεί και έτσι ήταν αδύνατον να είναι γνωστές. Παρήγαγαν νέες πληροφορίες για την καθημερινή ζωή στην πόλη εκείνη την περίοδο. Μπορούμε να πούμε πως μέσω της καταγραφής και της αξιοποίησης των προφορικών μαρτυριών στα πλαίσια της ιστορικής έρευνας δόθηκε φωνή στους ίδιους τους αφανείς πρωταγωνιστές των γεγονότων, που μέχρι πρότινος ήταν εκτός της αρχειακής καταγραφής.

Η εύρεση των συνομιλητών είχε μακρά χρονική διάρκεια, κάτι που φανερώνουν και οι ημερομηνίες των συνεντεύξεων. Κύρια κριτήρια για την επιλογή κάποιου συνομιλητή ήταν η ηλικία και η εντοπιότητα, χωρίς αυτά να τηρούνται αυστηρά. Συνήθως, η γνωριμία γινόταν μέσω κάποιου συγγενή ή κοινού γνωστού, ενώ σε άλλες προϋπήρχε προσωπική σχέση του ερευνητή.

Για την καταγραφή των μαρτυριών επιλέχθηκε η ελεύθερη φιλική και ανεπίσημη συνομιλία-συνέντευξη με τους συνομιλητές. Ο χώρος ήταν πάντοτε κάποιος προσωπικός χώρος που ένιωθαν άνετα, συνήθως η οικία τους και σπανιότερα κάποιος άλλος. Σε κάποιες περιπτώσεις θα

μπορούσαμε να πούμε πως έμοιαζε και με επίσκεψη. Σε κάποιες συνεντεύξεις βρεθήκαμε σε ένα τραπέζι, γεμάτο με κεράσματα και γλυκά του κουταλιού, ένας ερευνητής με έναν έως τρεις υπερήλικες συνομιλητές, με μια «αδιάφορη» απόσταση ηλικίας 60 ετών σε μια υπέροχη ατμόσφαιρα και κουβεντιάζαμε για ώρες. Η απόσταση ηλικίας ήταν «αδιάφορη», καθώς στο μόνο που μας περιόριζε ήταν στην χρήση πληθυντικού. Η συμπάθεια, η οικειότητα και ο σεβασμός υπήρξαν τα κυριότερα χαρακτηριστικά όλων των συνεντεύξεων.

Η καταγραφή έγινε μέσω ηχογράφησης των συνομιλιών και πάντοτε με τη συγκατάθεση των συνομιλητών. Υπήρξαν και παύσεις, υπήρξαν και σιωπές. Το «τραύμα» του παρελθόντος σε κάποιες περιπτώσεις ήταν παρόν. Η παύση της ηχογράφησης πολλές φορές το φανέρωνε. Σε κάποιες περιπτώσεις υπήρχε η προθυμία αφήγησης, αλλά όχι η προθυμία καταγραφής, άλλωστε υπήρχε αμφίπλευρα η συμφωνία να κλείνει η ηχογράφηση σε κάποια σημεία «κλείσ'το τώρα λίγο». Αυτό συνέβαινε σε περιπτώσεις που γινόταν αναφορά σε πρόσωπα που συμμετείχαν σε κατακριτέες πράξεις όπως εκβιασμοί, ξυλοδαρμοί κ.α.

Στη συγγραφή της εργασίας δεν χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά οι προφορικές πηγές. Οι συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκαν σε συνάρτηση με τις πληροφορίες που αντλήθηκαν από τις αρχειακές πηγές και τη βιβλιογραφία. Αυτό όμως δεν σημαίνει απαραίτητα πως σε μια ασυμφωνία γραπτών και προφορικών τεκμηρίων, τα δεύτερα δεν είναι αξιόπιστα, απλά μπορεί να εμφανίζουν μία άλλη οπτική γωνία θέασης.

Αρχειακές πηγές

Το μεγαλύτερο μέρος της ιστορικής έρευνας αφιερώθηκε στις αρχειακές πηγές. Οι αρχειακές πηγές που ερευνήθηκαν ήταν το αδημοσίευτο Αρχείο του Τμήματος Εμπορίου της Νομαρχίας Φθιώτιδας, το Αρχείο της εφημερίδας "Λαμιακός Τύπος" (1947-1950), το Αρχείο της εφημερίδας "Ακρολαμία" (1947), το Αρχείο της Γραμματείας Πολιτικού Τμήματος Πρωτοδικείου Λαμίας. Λιγότερο ερευνήθηκαν το Αρχείο Συμβολαιογράφου Δημητρίου Κ. Καϊλάνη και Αρχεία Γενικού Επιτελείου Στρατού.

Το αδημοσίευτο Αρχείο του Τμήματος Εμπορίου της Νομαρχίας Φθιώτιδας βρίσκεται στα υπόγεια των ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας. Βρέθηκε πριν μερικά χρόνια και διασώθηκε την τελευταία κυριολεκτικά στιγμή από την Προϊσταμένη των ΓΑΚ Φθιώτιδας, Σοφία Βακιρτζηδέλη λίγο πριν την μεταφορά του στον ΧΥΤΑ Λαμίας. Είναι ένα ογκώδες αρχείο 782 καταγραφών με βιβλία, φακέλους, δέματα με καταστάσεις και διάφορα λυτά έγγραφα. Βοήθησε αρκετά το γεγονός πως υπήρχε στη διάθεση του ερευνητή συνοπτικό ευρετήριο. Η μόνη δυσκολία ήταν το γεγονός πως σε πολλές περιπτώσεις αφιερώθηκαν ώρες έρευνας σε αρχεία που τελικά στην παρούσα εργασία δεν μπορούσαν να προσφέρουν πληροφορίες. Φυσικά η έρευνα σε ένα αδημοσίευτο αρχείο προσφέρει στον ερευνητή πολλές στιγμές με έντονα συναισθήματα έκπληξης και χαράς με την ανακάλυψη

υλικού σχετικού με την έρευνα. Οι στιγμές αυτές ήταν αρκετές. Το αρχείο του Τμήματος Εμπορίου της Νομαρχίας Φθιώτιδας μαζί με το Αρχείο του Λαμιακού Τύπου αποτέλεσαν τις κυριότερες πηγές για την συγγραφή της παρούσας ερευνητικής εργασίας.

Το αρχείο του Λαμιακού Τύπου που ερευνήθηκε αφορά την συλλογή των φύλλων που κυκλοφορούσαν την περίοδο 1946-1951. Το ξεφύλλισμα και η αποδελτίωση του Λαμιακού Τύπου αποτέλεσε την πιο χρονοβόρα διαδικασία, καθώς αφιερώθηκαν μήνες για την προσεκτική μελέτη, καταγραφή, ταξινόμηση και φωτογράφιση των άρθρων. Η χρονοβόρα αυτή διαδικασία ήταν αναγκαίο κακό, διότι τα άρθρα της εφημερίδας περιείχαν πλήθος σημαντικών πληροφοριών, από αφηγήσεις, επιτόπια ρεπορτάζ, λεπτομέρειες της καθημερινής ζωής μέχρι παντοειδείς διαφημίσεις. Στα άρθρα του Λαμιακού Τύπου ήταν έντονη η κυβερνητική προπαγάνδα κάτι που φυσικά ήταν φανερό και από τον τίτλο της *«Καθημερινή Πρωινή Εθνικόφρων Εφημερίς εν Λαμία»*.

Η έρευνα στο Αρχείο του Τμήματος Εμπορίου της Νομαρχίας Φθιώτιδας και του Λαμιακού Τύπου είχε διάρκεια σχεδόν πέντε μήνες. Πέντε μήνες με καθημερινές πολύωρες επισκέψεις στο αναγνωστήριο των ΓΑΚ Φθιώτιδας. Λιγότερος χρόνος αφιερώθηκε στα υπόλοιπα αρχεία, π.χ. Εφημερίδα Ακρολαμία, το Αρχείο Συμβολαιογράφου Δημητρίου Κ. Καϊλάνη και τα Αρχεία Γενικού Επιτελείου Στρατού. Το Αρχείο της Γραμματείας Πολιτικού Τμήματος Πρωτοδικείου Λαμίας αποτέλεσε και αυτό μια πρόκληση, καθώς έπρεπε να ακολουθηθεί μια συγκεκριμένη διαδικασία με αίτηση προς τον Πρόεδρο Πρωτοδικών, οι ώρες κοινού ήταν περιορισμένες και όλη η καταγραφή έπρεπε να γίνει χειρόγραφα, λόγω απαγόρευσης της φωτογράφισης των αρχείων.

1.Η ΦΘΙΩΤΙΔΑ ΣΤΟ ΚΑΤΩΦΛΙ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ

1.1.Η κατάσταση στην Φθιώτιδα 1945-1946

Μετά την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας στις 12 Φεβρουαρίου 1945 αποφασίστηκε η Εθνοφυλακή να αναλάβει την ασφάλεια της χώρας, κάτι που όριζε και το τέλος της εξουσίας του ΕΑΜ. Η 10η Ταξιαρχία της Εθνοφυλακής εγκαταστάθηκε στη Λαμία στις 27 Φεβρουαρίου 1945.²

Επίσημως η Εθνοφυλακή είχε ως αποστολή τη διασφάλιση της δημόσιας τάξης, την αποκατάσταση της ασφάλειας και την εξύψωση του φρονήματος των πολιτών. Κύριος στόχος της όμως ήταν η εμπέδωση της κρατικής εξουσίας της κυβέρνησης της Αθήνας και η υποταγή της υπαίθρου, όπου το ΕΑΜ διατηρούσε μεγάλο μέρος της δύναμης του, αν και είχε ηττηθεί στρατιωτικά. Η Εθνοφυλακή ήταν ουσιαστικά εργαλείο άσκησης εσωτερικής πολιτικής, καθώς ο διοικητικός έλεγχος προϋπέθετε τον στρατιωτικό έλεγχο.³

«Εξύψωση» του ηθικού και διασφάλιση της δημόσιας τάξης στην ουσία σήμαινε κατάλυση της εξουσίας του ΕΑΜ. Με την προώθηση της σε χωριά, η Εθνοφυλακή έκανε μπλόκα καλώντας τους κατοίκους στην πλατεία. Εκεί υποδεικνύονταν στις αρχές από «τρίτους» μέλη και συνεργάτες του ΕΑΜ, οι οποίοι ξυλοκοπούνταν και συλλαμβάνονταν. Σε αρκετές περιπτώσεις βέβαια οι κάτοικοι των ορεινών χωριών αρνούσαν να συνεργαστούν με την Εθνοφυλακή για να υποδείξουν τα κρυμμένα όπλα του ΕΛΑΣ και να καταγγείλουν όσους συμμετείχαν στην Αντίσταση. Τον Απρίλιο του 1945 το ημερολόγιο της 10ης Ταξιαρχίας και ο τοπικός τύπος ανέφεραν πολλά περιστατικά βίας εις βάρος των μελών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ ακόμη και σε χωριά κοντά στη Λαμία.⁴

Οι φυλακίσεις ήταν ένας τρόπος τρομοκράτησης των οπαδών της Αριστεράς. Πολίτες συλλαμβάνονταν χωρίς να παραπέμπονται στις αρμόδιες δικαστικές αρχές και προφυλακίζονταν με βάση ψευδείς κατηγορίες για μακρό χρονικό διάστημα. Τον Νοέμβριο του 1945 στις φυλακές Λαμίας ήταν φυλακισμένα 317 άτομα από τα οποία τα 307 ήταν υπόδικοι και μόνο οι 10 κατάδικοι. Αυστηρές ποινές προβλέπονταν και για όσους κατείχαν όπλα και πολεμικό υλικό. Μέχρι τα μέσα Μαΐου 1945 τα όπλα και πυρομαχικά που είχαν κατασχεθεί δεν χωρούσαν στις αποθήκες της Στρατιωτικής Διοίκησης Λαμίας. Η ανακάλυψη των όπλων ήταν ένα καλό πρόσχημα για να εξαπολύσει η Εθνοφυλακή εκστρατεία εκφοβισμού και βίας. Η συμμετοχή στην ΕΑΜική Αντίσταση θεωρήθηκε ότι εναντιωνόταν στον πατριωτισμό, ενώ όσοι συνεργάστηκαν με τους Γερμανούς καταδικάστηκαν σε μικρές ποινές και αποφυλακίστηκαν λίγα χρόνια αργότερα.

---

2 Λάζου ο.π., σελ.49-50.

3 Λάζου,ο.π., σελ.53-55.

4 Λάζου,ο.π., σελ. 59-63

Νομοθεσία της άνοιξης του 1945 δρομολογούσε την «εκκαθάριση» των δημόσιων υπηρεσιών από υπαλλήλους με «αντεθνική» διαγωγή. Αυτή χρησιμοποιήθηκε ενάντια σε όσους είχαν συμμετάσχει στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ.⁵

Στη Λαμία η Εθνοφυλακή απαίτησε να κατέβουν από τα γραφεία του ΕΑΜ οι συμμαχικές σημαίες και οι επιγραφές της οργάνωσης. Τέλη Απριλίου, κατόπιν διαταγής του οικονομικού εφόρου κατασχέθηκαν τα αρχεία, τα έπιπλα και το κτίριο που στέγαζε τα γραφεία του ΚΚΕ, ενώ λίγες μέρες αργότερα, την Πρωτομαγιά 1945, «άγνωστοι» εισήλθαν στα γραφεία και έκαναν αρχεία. Στην πόλη σε πολλές προσόψεις οικιών ήταν γραμμένα συνθήματα της οργάνωσης Χ, ενώ κατά την διάρκεια ομιλίας του Ναπολέοντα Ζέρβα οι τοίχοι γύρω από την πλατεία Ελευθερίας γέμισαν συνθήματα ακόμη και υπέρ παρακρατικών ομάδων.⁶

Σύμφωνα με τον Βρετανό συνταγματάρχη C.M.Woodhouse οι άνδρες της Εθνοφυλακής ήταν αντικομμουνιστές και αγνοούσαν τους νόμους. Αμελούσαν ή παραβίαζαν τις πολιτικές ελευθερίες που είχε θεσπίσει η Συμφωνία της Βάρκιζας, δρούσαν με πολιτικό φανατισμό, συμμετείχαν έμμεσα ή άμεσα στην τρομοκρατία εις βάρος πολιτών και έκαναν κατάχρηση του αξιώματός τους για να ρυθμίσουν προσωπικές διαφορές τους. Παρά όμως την μεροληπτικότητα της Εθνοφυλακής εις βάρος της Αριστεράς οι οργανώσεις του ΕΑΜ συνέχισαν να λειτουργούν νόμιμα στη Λαμία μέχρι τον Ιούνιο του 1946.⁷

Παράλληλα με την εγκατάσταση της Εθνοφυλακής στη Λαμία εμφανίστηκαν και οι ένοπλες παρακρατικές ομάδες εθνικιστών. Οι ομάδες αυτές σε πολλές περιπτώσεις ήταν το «δεξί» χέρι της Εθνοφυλακής. Υποκαθιστούσαν τις αρχές με το πρόσχημα ότι αυτές δεν επαρκούσαν για να εφαρμόσουν τα μέτρα δημόσιας τάξης. Αυτές συλλαμβάναν πολίτες, τους ξυλοκοπούσαν και τους παρέδιδαν στις αρχές, εισβάλλαν σε σπίτια για έρευνες μαζί με «κουμανταδόρους» των χωριών. «Από εκεί ξεσηκώθηκε ό κόσμος. Έστειλαν τον Βουρλάκη και μάζευε το γυναικόπαιδο στο σχολείο. Πολλούς σκότωσε με τα παλούκια. Έναν γείτονα μας κιόλας τον έφεραν στο τσόλι που λέμε. Ούτε δόντια, ούτε τίποτα, σε λίγη ώρα πέθανε ο άνθρωπος. Ένα άλλο παλικάρι όπως ήταν εκεί του λέει άντε φύγε εσύ

Εικόνα 1: Χρήστος Σούρλας. Από τους περιβόητους ένοπλους παρακρατικούς που έγινε ο φόβος και ο τρόμος για πολλούς κατοίκους χωριών του Νομού Φθιώτιδας.

5 Λάζου,ο.π., σελ.51, 55, 62-64.

6 Λάζου,ο.π., σελ. 56-57.

7 Λάζου,ο.π., σελ.56-57.

και όπως έτρεχε το παιδάκι 15-16 χρονών ήταν, ο Μ.Δ. του έριξε και το σκότωσε εν ψυχρώ μπροστά στον κόσμο στο σχολείο. Γι' αυτό αγανάκτησε ο κόσμος και έπιασε τα βουνά. Ήθελαν δεν ήθελαν. Δυο τρεις τους σκότωσαν με τα παλούκια. Ο διάδρομος από το σχολείο ήταν 30 μέτρα και ήταν μέσα. Άνοιξε την πόρτα και έλεγε φύγε εσύ. Ήταν τέσσερις. Δυο από εδώ και δυο από εκεί με τα παλούκια. Αν έπεφτες κάτω ήταν το τελευταίο. Αν ήσαν δυναμικός και πάλευες με τα παλούκια έφευγες. [...] Μόνο ο Τ. γλίτωσε τον Κώστα. Ήταν ένας όχι πολύ γέρος και είχε δυο παιδιά. Τον Κώστα και άλλον ένα και μαζευτήκανε στο σχολείο και φώναζε ονόματα να βγούνε μπροστά να τσ' αρχίσ'νε. Και φωνάζουν αυτό το παιδί και βγήκε μπροστά, αυτός ο Κώστας, ένα ψηλό παιδί. Πετάγεται όμως ο πατέρας του και λέει: Δε μου λες ρε Βουρλάκη ξέρεις πώς το μεγάλωσα αυτό το παιδί; Και φιλοτιμήθηκε και τον άφησε τον Κώστα. Ύστερα βγήκε ανάρτης ο Κώστας.»⁸ Οι ξυλοδαρμοί συνήθως ήταν «δώρο από φίλους του χωριού» για να συνεντίσουν και να εκφοβίσουν. Τον Ιούνιο του 1945 αρμόδια για τις συλλήψεις έγινε η Χωροφυλακή. Στα δελτία αδικημάτων και συμβάντων της καταγράφηκαν συλλήψεις, αλλά και πλήθος περιστατικών τρομοκρατίας εις βάρος μελών του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, κακοποιήσεις, κουρέματα γυναικών και λεηλασίες οικιών. Κυριότερες ένοπλες παρακρατικές ομάδες ήταν του Κώστα Βουρλάκη, του Θύμιου Τσαμαδιά, του Σούρλα, του Μπουζιάνα, του Ρουμπή, του Λύσσα, του Μπίζντα και του Μπουλουκούτα. Η παρουσία τους δικαιολογούνταν ως αντίβαρο στη δράση εννέα πολυμελών ομάδων αναρχικών που δρούσαν στα ορεινά Φθιώτιδας-Ευρυτανίας-Παρνασσίδας.⁹

Τα κίνητρα για το σχηματισμό αυτών των παρακρατικών ομάδων ήταν οι προσωπικές διαφορές των αρχηγών τους με το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ. Μέχρι το καλοκαίρι του 1945, η συνεργασία ανάμεσα στην Εθνοφυλακή και τις παρακρατικές ομάδες ήταν στενή. Βρετανοί σύνδεσμοι επισήμαιναν πως όσο πιο μακριά από την κεντρική διοίκηση και ολιγάριθμο ήταν ένα τμήμα της Εθνοφυλακής τόσο μεγαλύτερος ήταν ο βαθμός συνεργασίας με τις ένοπλες παρακρατικές ομάδες. Επισήμως δεν υπήρχε ενθουσιασμός γι' αυτού του είδους τις συνεργασίες. Ο πρωθυπουργός Πλαστήρας τόνιζε στις στρατιωτικές αρχές και την χωροφυλακή πως υπηρετούν το κράτος και όχι πολιτικές ομάδες. Ο Διοικητής της Ανώτατης Στρατιωτικής Διοίκησης Στερεάς Ελλάδος (ΑΣΔΣΕ) Σπανόπουλος επισήμανε πως ο ρυθμιστής της τάξης ήταν η Εθνοφυλακή και όχι οι ένοπλες ομάδες παρακρατικών και διέταξε τη λήψη μέτρων εναντίον τους. Τον Ιούλιο 1945 οι ένοπλες ομάδες κλήθηκαν να παραδώσουν τα όπλα τους (Α.Ν.453). Οι ομάδες συνέχισαν να δρουν στην ύπαιθρο μέχρι την επικήρυξη των αρχηγών τους από την Επιτροπή Δημόσιας Ασφάλειας το Νοέμβριο 1945, αλλά και αργότερα. Επίσης, σε πολλά χωριά σχηματίστηκαν Οργανώσεις Εθνικοφρόνων.¹⁰

8 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, ο.π.

9 Λάζου, ο.π., σελ.64-75. Αποστολόπουλος Θεόδωρος, *Ομβριακή*, Αθήνα, 2001, σελ. 163.

Κακάρας Σωτήριος, *Το οδοιπορικό ενός αγωνιστή*, Λαμιακός Τύπος, Λαμία, 1999, σελ.138-139.

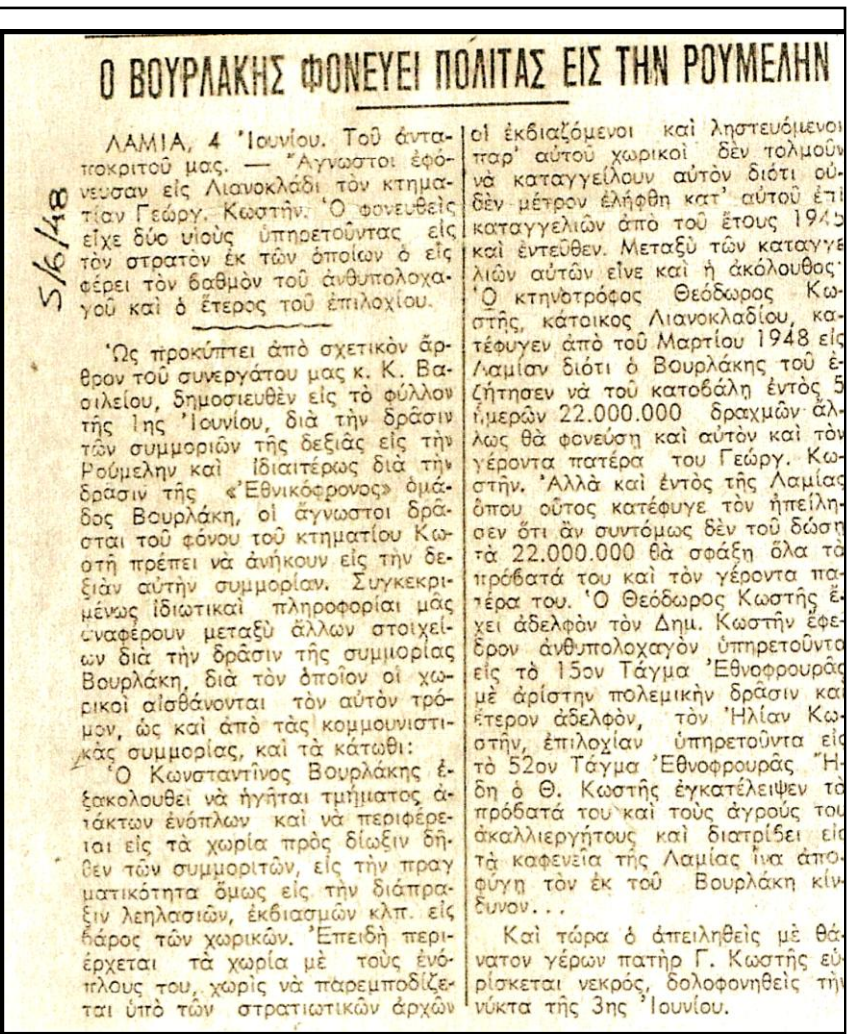
10 Λάζου, ο.π., σελ.66-72.

Μετά τις εκλογές του Μαρτίου 1946 η κυβέρνηση Τσαλδάρη που είχε προκύψει ενεργοποίησε «παρασύνταγμα» έκτακτης ανάγκης. Σε αυτά τα μέτρα περιλαμβάνονταν και Γ' Ψήφισμα της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής «Περί εκτάκτων μέτρων αφορώντων την δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν» τον Ιούνιο 1946, που σε συνδυασμό με άλλα νομοθετήματα έθετε την Αριστερά στο περιθώριο του νόμου. Με βάση το Γ' Ψήφισμα εκδόθηκαν και οι πρώτες αποφάσεις των Εκτάκτων Στρατοδικείων για θανατικές καταδίκες. Από τις αρχές του 1946 είχε φουντώσει και η δράση των ένοπλων παρακρατικών ομάδων, γεγονός που οδηγούσε σιγά σιγά πολλούς καταδιωκόμενους αριστερούς από αυτές τις ομάδες να καταφεύγουν στα βουνά. Αφορμή για εντατικοποίηση των διώξεων στάθηκε και η επίθεση ομάδας 100 οπαδών του ΕΑΜ στις 30 Μαρτίου, μια ημέρα πριν τις εκλογές, στο σταθμό Χωροφυλακής στο Λιτόχωρο Πιερίας, με αποτέλεσμα 12 νεκρούς. Οι καταδιωκόμενοι αρχικά, πριν το

καλοκαίρι του 1946, ήταν μικρές ομάδες σε διάφορα ορεινά μέρη του Νομού. Την ευθύνη για την αντιμετώπιση τους ανέλαβε αρχικά η Χωροφυλακή και αργότερα ο Εθνικός Στρατός. Το καλοκαίρι του 1946 η Χωροφυλακή απαγόρευσε την κυκλοφορία, τη βοσκή ζώων, την παραμονή στις ορεινές περιοχές και την κίνηση εκτός κατοικημένων περιοχών στις Επαρχίες Φθιώτιδας, Δομοκού και Λοκρίδας.¹¹

Η πρώτη Ομάδα Ένοπλων Καταδιωκόμενων (ΟΕΚ) συγκροτήθηκε τον Μάιο 1946 στην περιοχή του Δομοκού, υπό τον Νάκο Μπελή από την Ομβριακή μαζί με το στέλεχος της Κομματικής Οργάνωσης Περιοχής Στερεάς του ΚΚΕ (ΚΟΠΣ) Παλαιολόγου και 10 ακόμη άτομα. Οι ένοπλες παρακρατικές

Εικόνα 2: Δημοσίευμα εφημερίδας με ανταπόκριση από την Λαμία 4/6/1948 (άγνωστος τίτλος) που αναφέρεται στην δράση του παρακρατικού Βουρλάκη και της ομάδας του στο Νομό Φθιώτιδας. Φόνου, εκβιασμοί πολιτών, τρομοκρατία, ληστείες και λεηλασίες.

11 Λάζου,ο.π., σελ.155-156, 179. Βόγλης ο.π., σελ.306. Αποστολόπουλος Θ., ο.π., σελ.161.

ομάδες και η Χωροφυλακή ήταν οι κύριοι στόχοι των ΟΕΚ. Οι καταστροφές τηλεπικοινωνιών, οι ανατινάξεις γεφυρών, οι επιθέσεις σε αυτοκινητοπομπές στόχευαν στην αποτροπή διείσδυσης των κυβερνητικών δυνάμεων σε περιοχές που έλεγχαν οι αντάρτες. Αυτό το δίπολο ΟΕΚ-Χωροφυλακής/ένοπλων δεν άργησε να παράγει συγκρούσεις. Πρώτη ενέργεια ήταν η επίθεση στην ομάδα Βουρλάκη στο Νεζερό Δομοκού. Στα τέλη Ιουνίου 1946 έγινε συμπλοκή με την Χωροφυλακή στην Παλαιά Γιαννιτσού, όπου σκοτώθηκαν 11 χωροφύλακες. Πολλές επιθέσεις σε σταθμούς Χωροφυλακής έγιναν στην Όρθρυ και τον Παρνασσό.¹²

Στα μέσα Οκτωβρίου 1946 την αντιμετώπιση των ΟΕΚ ανέλαβε ο ΕΣ με πρώτες επιχειρήσεις στην Δυτική Φθιώτιδα εναντίον της ομάδας Μπελή-Παλαιολόγου. Με διάταγμα του ΓΕΣ συγκροτήθηκαν οι Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου (ΜΑΥ) και οι Μονάδες Αποσπασμάτων Διώξεως (ΜΑΔ) που ουσιαστικά νομιμοποιούσαν τις ένοπλες παρακρατικές ομάδες και τις μετέτρεπαν σε βοηθούς του ΕΣ και της Χωροφυλακής για μικρής κλίμακας επιχειρήσεις. Οι ένοπλες ομάδες πλέον διαλύονταν και συνέχιζαν νόμιμα τις δραστηριότητες τους, αφού προσχωρούσαν στις ομάδες ΜΑΥ, ΜΑΔ και την Χωροφυλακή. Μέλη των ΜΑΥ-ΜΑΔ ήταν και πολλοί έφεδροι αξιωματικοί, πρώην μέλη του ΕΔΕΣ και υπηρετήσαντες των Ταγμάτων Ασφαλείας. *«Ήταν αυτή η ομάδα οι ΜΑΥδες. Αυτοί ήταν κλέφτες. Μετά όταν έφυγε ο κόσμος από τα χωριά, είχαν βάλει τα πράγματα σε καταφύγια, τα κρύβανε σε τρύπες και πήγανε οι ΜΑΥδες και τους τα πήρανε όλα. Πλιάτσικο δηλαδή. Ήταν μια ομάδα παλιανθρώπων. Λέγανε στις γυναίκες θες να μην πάει ο άνδρας σου φυλακή; Θα μου δώσεις τόσες δραχμές. Αν δεν έδινες σε φοβέριζε και πήγαινες και τ' ακούμπαγες. Πολλοί ζήτηγαν την γυναίκα, έλεγαν έλα το βράδυ. Γίνονταν και αυτά. Έλα το βράδυ Βασίλαινα, το έχουμε και σαν χωρατό στο χωριό. Ωρε λέει, πήραν τον Βασίλη σήμερα. Δεν πήγαινα στον τάδε, αυτός έχει μέσον. Αλλά της λέγανε άμα θες εσύ Βασίλαινα έρχεται ο Βασίλης το βράδυ στο σπίτι. Ήταν το κόλπο αυτό, το πονηρό. Ο κόσμος γενικά ταλαιπωρήθηκε πολύ. Εμάς ήταν και πολλοί αριστεροί στο χωριό μας.»*¹³ Στις 28 Οκτωβρίου ιδρύθηκε και το Γενικό Αρχηγείο με αρχηγό τον Μάρκο Βαφειάδη (μέλος ΚΕ ΚΚΕ), ο οποίος ανέλαβε να συντονίσει τα περιφερειακά αρχηγεία των ΟΕΚ. Η ίδρυση του Γενικού Αρχηγείου Ανταρτών, είναι ουσιαστικά η ημερομηνία ίδρυσης του ΔΣΕ. Η επίσημη μετονομασία έγινε στις 27 Δεκέμβρη 1946, με την έκδοση της Διαταγής του Γενικού Αρχηγείου Ανταρτών, η οποία όρισε την «ονομασία των ανταρτικών Σωμάτων σε Δημοκρατικό Στρατό Ελλάδος» (ΔΣΕ).¹⁴

Τον Δεκέμβριο του 1946 η ομάδα Μπελή-Παλαιολόγου που αριθμούσε 90 άτομα, ενώθηκε με την ομάδα του Διαμαντή (Γιάννη Αλεξάνδρου) στο Κυριακοχώρι της Δυτικής Φθιώτιδας και έτσι

12 Λάζου, ο.π.,σελ.58, 178-179, 187.

13 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, ο.π.

14 Λάζου, ο.π.,σελ.179, 184-185. Διακήρυξη της ΚΕ του ΚΚΕ για τα 70χρονα του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδος (ΔΣΕ) 1946-1949, (Φεβρουάριος 2016). Προσβάσιμο: <https://dse.kke.gr/diakiryxi-tis-kentrikis-epitropis-tou-kommounistikou-kommatos-elladas-gia-ta-70chrona-tou-dimokratikou-stratou-elladas-dse-1946-1949/> (Ημερομηνία επίσκεψης: 2018, 2 Μαΐου).

έγινε η ένωση των ΟΕΚ που δρούσαν στην Στερεά. Τον ίδιο μήνα έγινε επίθεση στον σταθμό Χωροφυλακής Υπάτης, που ήταν το τελευταίο έρεισμα κρατικής εξουσίας στην Δυτική Φθιώτιδα. Αρχές του 1947 δημιουργήθηκε το Αρχηγείο Ρούμελης και οι διάφορες ΟΕΚ απέκτησαν οργανωτική δομή.¹⁵

1.2.Ο Εμφύλιος πόλεμος και οι μετακινήσεις πληθυσμών

Από την στιγμή που ανέλαβε ο ΕΣ να αντιμετωπίσει τον ΔΣΕ ήταν γεγονός πως η χώρα είχε εισέλθει επίσημα σε εμφύλιο πόλεμο. Οι συγκρούσεις εντάθηκαν, όπως εντάθηκαν και οι διώξεις πολιτών. Η εμπλοκή του ΕΣ σηματοδότησε την διάλυση των οργανωτικών δομών του ΚΚΕ στην επαρχία, την σύλληψη και φυλάκιση πολλών τοπικών στελεχών και τη σταδιακή κατάρρευση των δικτύων πληροφοριών και εφοδιασμού του ΔΣΕ και της αυτοάμυνας των χωριών. Ο εντοπισμός και η εξάρθρωση των δικτύων αυτοάμυνας των χωριών αποτέλεσε έναν από τους κύριους στόχους του ΕΣ σε όλη την διάρκεια του Εμφυλίου. Σε περιοχές που δεν ήταν υπό τον πλήρη κυβερνητικό έλεγχο, οι κάτοικοι φοβούνταν να

δώσουν πληροφορίες στον ΕΣ, διότι αργότερα υπήρχε μεγάλη πιθανότητα να τους καταδώσουν οι συγχωριανοί τους στους αντάρτες. Το ίδιο βέβαια συνέβαινε και στην αντίθετη περίπτωση. Η περίοδος από το φθινόπωρο του 1946 μέχρι και τον χειμώνα του 1947 αποτέλεσε την «άγρια» φάση του Εμφυλίου, όπου στο κέντρο των συγκρούσεων βρέθηκε ο άμαχος πληθυσμός και πολλοί κάτοικοι διάφορων περιοχών αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους.¹⁶

Εικόνα 3: Φάλαγγα αιχμαλώτων ανταρτών με συνοδεία του Ε.Σ. τον Ιούνιο του 1948 σε άγνωστη τοποθεσία του Νομού Φθιώτιδας. Καρέ από ταινία των British Pathe.

Στα διαφιλονικούμενα εδάφη μεταξύ ΔΣΕ και ΕΣ η στάση των τοπικών πληθυσμών ήταν

¹⁵ Λάζου, ο.π.,σελ.189.

¹⁶ Βόγλης, ο.π., σελ.292-303.

επιφυλακτική απέναντι και στις δύο πλευρές. Επικρατούσε μια «ερμαφρόδιτη» κατάσταση, όπου οι κάτοικοι συνεργάζονταν εκούσια ή ακούσια είτε με τον ΔΣΕ είτε με τον ΕΣ. Οι κάτοικοι προσπαθούσαν μάταια να ισορροπήσουν μεταξύ δύο «χασμάτων» και προσπαθούσαν με κάθε τρόπο να μένουν ουδέτεροι. Ο έλεγχος των ανθρώπων που βρίσκονταν στο χώρο κυριαρχίας έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην διάρκεια του Εμφυλίου. Ο ΔΣΕ καλούσε τον λαό να ξαναπάρει τα όπλα, αλλά ο ΕΣ δεν ήταν μια ξένη δύναμη κατοχής όπως είχε συμβεί με την μαζικότητα που έλαβε η συμμετοχή στον ΕΛΑΣ εναντίον των κατακτητών τα προηγούμενα χρόνια. Σε περιπτώσεις που δεν είχε την υποστήριξη που ζητούσε χρησιμοποιούσε βία, κάτι που μακροπρόθεσμα λειτούργησε σε βάρος του, καθώς έτσι δυσχέραινε τις σχέσεις του με τις τοπικές κοινωνίες. Ο ΕΣ από την άλλη δεν ήταν σίγουρος για τη στάση των πληθυσμών απέναντί του. Οι κάτοικοι των ορεινών περιοχών, όπου δρούσε ο ΔΣΕ, θεωρούνταν «ύποπτοι» για συνεργασία με τους αντάρτες και η σταδιακή αύξηση των συγκρούσεων έφερε και την επιβολή μέτρων από τον ΕΣ στις περιοχές αυτές για τον αποτελεσματικότερο έλεγχό τους.¹⁷

Τα μέτρα αυτά αρχικά ήταν η περικοπή της οικονομικής βοήθειας και της βοήθειας σε τρόφιμα και ιματισμό στις περιοχές που δραστηριοποιούνταν αρχικά οι ΟΕΚ και αργότερα ο ΔΣΕ. Στην Επαρχία Δομοκού που είχαν συμβεί οι πρώτες συμπλοκές ΟΕΚ και Χωροφυλακής το καλοκαίρι του 1946, ο Νομάρχης Φθιώτιδας είχε ζητήσει τη διακοπή των διανομών. Στη Δυτική Φθιώτιδα η διανομή εφοδίων γινόταν μόνο σε εθνικόφρονες. Τα μέτρα επεκτάθηκαν σε απαγορεύσεις κυκλοφορίας στα ορεινά χωριά και την φρούρηση τους από τον ΕΣ και ΜΑΥ. Το μέτρο όμως που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στον έλεγχο των πεδινών και ορεινών χωριών ήταν αυτό της υποχρεωτικής μετακίνησης των πληθυσμών, της εκκένωσης δηλαδή των χωριών.¹⁸

«Έρχονταν στο χωριό ο ΕΣ, φεύγαμε. Έρχονταν οι αντάρτες, φεύγαμε. [...] Το 1946 έρχεται ένα τμήμα του κομμουνιστικού στρατού, πιάνουνε τον πρόεδρο του χωριού, τον αγροφύλακα και έναν ακόμη της αντίπαλης παρατάξεως. Ο πρόεδρος είχε μαγαζί εκεί, το καλύτερο, έδινε και τα εφόδια της UNRRA, του κατασχέσαν το μαγαζί, το διαλύσαν, το μοίρασαν, το φάγαν, μοίρασαν και μερικά και τον πρόεδρο και τον αδερφό του τον γδύσαν, του βάλαν ένα σεντόνι, τον βγάλαν έξω από το χωριό και τον εκτελέσαν. Το πρώτο σφάλμα που έκαναν οι χωριανοί οι κομμουνιστές. Ένα μήνα μετά, δυο, έρχονται κάτι άλλα τάγματα κυβερνητικά, πιάνουν τους ΕΑΜίτες, έναν αδερφό της μάνας μου που ήταν στο ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, του Αϊ-λιος το '46 του τραβάν ένα ζύλο, τόσο ζύλο γερό που δεν μπόραγε να σηκωθεί και σφάζαν μια προβατίνα και τον βάλαν μέσα στο δέρμα και έζησε με τις πληγές, ένας άλλος πάει.[...] Μετά από το '46-'47 επιδεινώθηκε η κατάσταση. Έρχεται ο ΕΣ και λέει όλα τα χωριά να κατεβούν σε πεδινές περιοχές, Σπερχειάδα, Μακρακώμη, Λαμία, Υπάτη.»¹⁹

17 Βόγλης, ο.π., σελ.291-303.

18 Λάζου, ο.π.,σελ.243-244.

19 Συνέντευξη Ηλία Καρακώστα στον Παναγιώτη Σωτηρίου, Λαμία, 17 Μαΐου 2017.

Η εκκένωση των χωριών από τον ΕΣ άρχισε να εφαρμόζεται από την άνοιξη του 1947 στο πλαίσιο των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων με την ονομασία Τέρμινοϋς (Άνοιξη-Καλοκαίρι 1947). Συνεχίστηκε και κατά τη διάρκεια των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων Λαίλαψ (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1947) και Χαραυγή (15 Μαρτίου-20 Μαΐου 1948) που οδήγησαν στην ολοκληρωτική εκκένωση των ορεινών χωριών της Φθιώτιδας. Πριν ή κατά τη διάρκεια των εκκαθαριστικών επιχειρήσεων ο ΕΣ μετακινούσε τους κατοίκους των ορεινών χωριών προς τις κοντινότερες πόλεις που αποτελούσαν Κέντρα Ασφαλείας.²⁰ «Το '47 έφυγε όλο το χωριό, πήγε η στρατιωτική η φάλαγγα στο χωριό και τους φορτώσαν. Υπήρξαν καταστάσεις που βράζανε τα φασόλια και γυρίσανε τα τετζερέδια και τα αδειάσανε για να πάρουνε το χάλκωμα να φύγουν. Σε τέσσερις ώρες μέσα θα έχουμε φορτώσει να φύγουμε. Και πήρανε τα ζώα τους και τα ρούχα τους ό,τι προλάβαν. Τα υπόλοιπα πίσω λεηλατηθήκαν όλα σπίτια και τέτοια. Δεν έμεινε τίποτα. Βγάζανε και παράθυρα ολόκληρα και πόρτες αυτοί από τον Αϊ

Γιώργη κάτω. Με το πρόσχημα ότι κυνηγάνε τους κομμουνιστές βγάζανε με τους λοστούς τις πόρτες, τα παράθυρα και τα φορτώναν, έγιναν βανδαλισμοί και λεηλασίες.»²¹

Τέτοια ΚΑ στην Φθιώτιδα ήταν η Λαμία, ο Δομοκός, η Σπερχειάδα, η Μακρακώμη, η Στυλίδα, η Αταλάντη, το Κηφισοχώρι και η Αμφίκλεια. Στο ΚΑ Λαμίας εγκαταστάθηκαν πρόσφυγες από τα χωριά της Φθιώτιδας, της Ευρυτανίας, της Παρνασσίδας, της Λοκρίδας, της Καρδίτσας

Εικόνα 4: Επιτροπή Καταγραφής που αποτελείται από τον πρόεδρο του χωριού, αξιωματικό του ΕΣ και τον ιερέα του χωριού καταγράφει τα παιδιά του χωριού Λιβανάτες πριν την απομάκρυνση τους από το χωριό και την μεταφορά τους σε ασφαλή τοποθεσία (πιθανότατα κάποια παιδούπολη), 28/6/1948. Καρέ από ταινία των British Pathe.

της Μαγνησίας και τα Φάρσαλα. Σε κάποια πεδινά χωριά κοντά στη Λαμία όλοι οι κάτοικοι έφευγαν λίγο πριν νυχτώσει (συνήθως στις 16:00 μ.μ.) και επέστρεφαν το πρωί για τις αγροτικές

20 Λάζου, ο.π.,σελ.246-253. Βόγλης, ο.π., σελ.305-313.

21 Συνέντευξη Περικλή Φύκα στον Παναγιώτη Σωτηρίου, Λαμία, 26 Ιανουαρίου 2018.

εργασίες τους. Η εκκένωση των χωριών ήταν μια στρατηγική κίνηση του ΕΣ που είχε τρεις στόχους. Πρώτον, αποδέσμευε μεγάλες δυνάμεις από την φύλαξη χωριών και τον έλεγχο των κατοίκων τους. Τα χωριά τώρα ήταν άδεια και έτσι δεν χρειαζόταν να εγκατασταθεί εκεί κάποια στρατιωτική μονάδα για να εδραιωθεί η κυριαρχία του ΕΣ. Δεύτερο, τα εκκενωμένα χωριά μπορούσαν να βομβαρδιστούν από την αεροπορία ή το πυροβολικό σε περίπτωση που κατέφευγαν σε αυτά αντάρτες (π.χ. για αναζήτηση τροφίμων) χωρίς φόβο να υπάρξουν θύματα από τον άμαχο πληθυσμό. Τρίτο και σημαντικότερο, ήταν η αποκοπή του ΔΣΕ από τους πληθυσμούς που ήταν η δεξαμενές στρατολόγησης, αλλά και που τον τροφοδοτούσαν με τρόφιμα, ζώα, διάφορα υλικά και πληροφορίες. Αυτό έπαιξε και καθοριστικό ρόλο στην έκβαση του Εμφυλίου και τη σταδιακή υποχώρηση της δύναμης του ΔΣΕ μέχρι την τελική του ήττα τον Αύγουστο του 1949. Τα μέτρα του ΕΣ, με κυριότερο αυτό της εκκένωσης των χωριών, δημιούργησαν ένα μεγάλο κύμα εσωτερικών προσφύγων που εγκαταστάθηκε στα ΚΑ. Οι πρώτοι εσωτερικοί πρόσφυγες έφτασαν στη Λαμία τον Δεκέμβριο του 1946 και οι αφίξεις προσφύγων, υποχρεωτικά μετακινηθέντων ή μη, συνεχίστηκαν μέχρι τα τέλη του 1948.²²

---

22 Λάζου, ο.π.,σελ.246-253. Βόγλης, ο.π., σελ.305-313.

2.Η ΛΑΜΙΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΗ ΜΕ ΤΑ «ΑΣΚΕΡΙΑ»

Εικόνα 5: Αποψη του καταυλισμού της Ξηριώτισσας, του μεγαλύτερου προσφυγικού καταυλισμού που δημιουργήθηκε στην Λαμία. Αρχείο Μουσείου Μπενάκη

2.1. Περιοχές εγκατάστασης προσφύγων

Η παρούσα ενότητα αποτελεί μια προσπάθεια την οποία είχα στο μυαλό μου από την πρώτη στιγμή που ξεκίνησα να ερευνώ τις πτυχές της προσφυγικής ζωής στη Λαμία της εμφυλιακής περιόδου. Οφείλω να παραδεχτώ πως η προσπάθεια χαρτογράφησης όλων των χώρων στους οποίους εγκαταστάθηκαν οι πρόσφυγες ήταν και παραμένει μια δύσκολη υπόθεση. Η δική μου επιθυμία ήταν να μπορέσω να συγκεντρώσω όσο το δυνατόν περισσότερα στοιχεία μέσω του διαθέσιμου αρχειακού υλικού της τοπικής εφημερίδας του Λαμιακού Τύπου, των προσωπικών συνεντεύξεων και της διαθέσιμης σχετικής με το θέμα βιβλιογραφίας. Τη μεγάλη δεξαμενή πληροφοριών αποτέλεσε η αρθρογραφία του τοπικού Τύπου, ενώ οι συνεντεύξεις μαζί με την βιβλιογραφία πρόσφεραν αυτά τα παραπάνω στοιχεία που ο Τύπος δεν είχε καταγράψει στην αρθρογραφία του.

Αξίζει επίσης να σημειωθεί πως αν και οι περισσότερες εγκαταστάσεις προσφύγων έγιναν σε φτωχογειτονίες πέριξ της Λαμίας, δημόσια κτίρια, χαλάσματα και υποβαθμισμένες περιοχές (πρώην στρατώνες και αποθήκες πυρομαχικών), εντούτοις, επειδή ο όγκος των ανθρώπων που συνέρρευσαν στην πόλη και οι ανάγκες στεγάσεως που δημιούργησε ήταν τεράστιες, μας απομακρύνουν από την σκέψη πως αυτό έγινε σκόπιμα. Ίσως τον πρώτο καιρό στα τέλη του 1946 μέχρι τις αρχές του 1947 με τις μερικές χιλιάδες προσφύγων αυτό να ίσχυε, αλλά σίγουρα δεν θα μπορούσε να ισχύσει την περίοδο 1948-1949, όταν ο αριθμός τους είχε ξεπεράσει κατά τέσσερις φορές τον αριθμό των μόνιμων κατοίκων της Λαμίας (16.542 μόνιμοι κάτοικοι).²³ Οι κρατικές υπηρεσίες πιθανόν να είχαν ως προτεραιότητα την αποφυγή συνωστισμού για λόγους δημόσιας υγείας και όχι την αποφυγή δυσαρέσκειας της καλής κοινωνίας της πόλης. Για έναν λόγο όμως που μπορούμε να κατηγορήσουμε τις τοπικές κρατικές υπηρεσίες (με τους Λαμιώτες προϊσταμένους) ήταν το γεγονός πως δεν προχώρησαν μαζικά σε επιτάξεις σπιτιών και υποχρεωτική στέγαση, πράγμα για το οποίο ο τοπικός Τύπος έψεγε και τους Λαμιώτες κρατικούς λειτουργούς και τους κατοίκους της πόλης «[...] κύριοι καλοβολεμένοι και άθικτοι εις τα σπίτια σας, [...]».²⁴

Ενδεικτική ήταν και η απάντηση του επιθεωρητή του υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας Ιωάννη Αγγελή, που είχε βρεθεί στη Λαμία τον Αύγουστο του 1948 για να επιβλέψει το θέμα της στέγασης των προσφύγων. Σε ερώτηση για το αν είχε διευθετηθεί το θέμα της στέγασης στις άλλες μεγάλες πόλεις που φιλοξενούσαν πρόσφυγες ανέφερε «*Παντού αλλού πλην της Λαμίας. [...] Ελπίζω*

23 Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος (Απογραφή, 1940). Σχετικά στοιχεία σε επόμενη ενότητα.

24 *Λαμιακός Τύπος*, 7 Αυγούστου 1948.

εις την ενίσχυση -την προσφοράν- του κοινού της Λαμίας δια την πραγματοποίηση του έργου της στεγάσεως.»²⁵ δήλωση που φανέρωνε τη γενική κατάσταση που επικρατούσε και τη διάθεση που είχαν οι Λαμιώτες απέναντι στην παραχώρηση οικημάτων για τη στέγαση προσφύγων και απέναντι στις επιτάξεις.

Η πρώτη αναφορά σε συγκεκριμένο σημείο εγκατάστασης προσφύγων (εκτός των γενικών που μιλούν για την ευρύτερη πόλη της Λαμίας) είναι αυτή που αναφέρεται σε πυρκαγιά που ξέσπασε στις 19 Ιουνίου 1947 το πρωί, στο κτίριο Παπαλουκά που βρισκόταν δίπλα από τον κινηματογράφο Τιτάνια (σημερινό καφέ Degage στην πλατεία Ελευθερίας), και από την οποία πυρκαγιά κινδύνευσαν εννέα οικογένειες προσφύγων που έμεναν στο κτίριο, μεταξύ των οποίων υπήρχαν και βρέφη. Αποτέλεσμα ήταν να καταστραφεί το κτίριο, όλοι οι πρόσφυγες ήταν καλά στην υγεία τους, αλλά τα λιγοστά υπάρχοντά τους κάηκαν μαζί με το κτίριο.²⁶

Τα σχολεία της Λαμίας υπήρξαν και αυτά από τους πρώτους χώρους φιλοξενίας των προσφύγων. Σε κάθε σχολική αίθουσα φιλοξενούνταν πέντε οικογένειες.²⁷ Η σχολή Λαχανά (σημερινό 3^ο Δημοτικό σχολείο) στην οδό Αινιάνων παρουσίαζε άθλια κατάσταση με σκουπίδια, αλλά και με πολλούς πρόσφυγες να έχουν χρησιμοποιήσει χώρους που θα μπορούσαν να στεγάσουν και άλλους πρόσφυγες για να αποθηκεύσουν ξύλα. Σχολείο που φιλοξενούσε πρόσφυγες ήταν και το δημοτικό σχολείο πάνω από το σταθμό των τρένων στη Λαμία, (σημερινό 9ο Δημοτικό σχολείο) στη γωνία των οδών Αβέρωφ και Σατωβριάνδου. Πρόσφυγες είχαν εγκατασταθεί και γύρω από το σχολείο. Από τα έξι δημοτικά σχολεία της πόλης τα τρία είχαν επιταχθεί για να στεγάσουν πρόσφυγες τον Νοέμβριο του 1947 και ένα ακόμη για να στεγάσει το Νοσοκομείο. Στο Γυμνάσιο Αρρένων (σημερινό 6ο Γυμνάσιο), αλλά και γύρω από αυτό είχαν επίσης εγκατασταθεί πολλές οικογένειες προσφύγων. Εκτός από τις αίθουσες των σχολείων αρκετοί πρόσφυγες έμεναν και στα προαύλια. Η εγκατάστασή τους στις σχολικές αίθουσες προκάλεσε πολλές διαμαρτυρίες, καθώς οι μαθητές έχαναν πολλές διδακτικές ώρες, συνωστίζονταν σε εκκλησίες που χρησιμοποιούνταν ως σχολεία ή πολλοί δεν έκαναν καθόλου μαθήματα. Αυτό το γεγονός προκάλούσε την οργή πολλών που μέσω του Τύπου καλούσαν σε επιτάξεις οικημάτων για την μετεγκατάσταση των προσφύγων από τα σχολεία.²⁸

Εγκαταστάσεις προσφύγων υπήρχαν διάσπαρτες σε διάφορα μέρη της περιοχής του λόφου του Αγίου Λουκά. Πιο συγκεκριμένα, στο οίκημα Τσαμάκου κοντά στη δεξαμενή του Αγίου Λουκά στεγάζονταν πάνω από 25 οικογένειες και αξίζει να σημειωθεί πως το κτίριο δεν είχε στέγη. Αλλά και εκτός του κτιρίου πολλοί είχαν εγκατασταθεί και γύρω από την δεξαμενή σε σκηνές, σε πολύ

²⁵ *Λαμιακός Τύπος*, 20 Αυγούστου 1948.

²⁶ *Λαμιακός Τύπος*, 20 Ιουνίου 1947, 21 Ιουνίου 1947.

²⁷ Λάζου Βασιλική, *ο.π.*, σελ.264.

²⁸ *Λαμιακός Τύπος*, 3 Οκτωβρίου 1947, 8 Ιανουαρίου 1948, 17 Ιανουαρίου 1948, 19 Φεβρουαρίου 1948, 20 Ιουνίου 1948.

δύσκολες συνθήκες, διότι λόγω του νερού υπήρχε τρομερή υγρασία. Οι εκεί εγκατεστημένοι είχαν πολλές φορές διαμαρτυρηθεί για την έλλειψη αποχωρητήριων, κάτι που δημιουργούσε επικίνδυνες συνθήκες για την υγεία τους.²⁹

Πολλοί ήταν οι πρόσφυγες που είχαν εγκατασταθεί σε σπίτια ιδιωτών και συγγενών τους, σε σπίτια που είχε χτίσει ή επισκευάσει το υπουργείο Ανοικοδομήσεως, καθώς και σε επιταγμένα οικήματα, αυλές και διαδρόμους μέσα στην πόλη της Λαμίας. Φυσικά είναι αδύνατο να γνωρίζουμε το κάθε σπίτι ξεχωριστά. Κατά καιρούς, πολλοί Λαμιώτες διαμαρτύρονταν για την κατάσταση που επικρατούσε στα επιταγμένα οικήματα, κατάσταση που δημιουργούσε προστριβές μεταξύ Λαμιωτών και προσφύγων. Μια εικόνα μας δίνει ο τοπικός Τύπος *«Λοφίσκους απορριμάτων, κάθε είδους ρυπαρότητας, λιμνάζοντα νερά, ψόφιες όρνιθες, γουρούνια ρυπαίνοντα το πλακόστρωτο. [...] εάν οι συμμοριοπληκτοί δεν θελήσουν να σεβασθούν τα οικήματα τα οποία τους φιλοξενούν, πολύ σύντομα θα έχουμε και... συμμοριοπληκτοπλήκτους.»*³⁰. Πολλοί ήταν και αυτοί που έμεναν σε σκηνές σε διάφορα σημεία γύρω από την πόλη, μέσα σε αποθήκες για αγελάδες, αλλά και σε υπαίθριους χώρους με μόνη τους κάλυψη από τα φυσικά φαινόμενα τα δέντρα.³¹

Άλλα σημεία και κτίρια που φιλοξενούσαν πρόσφυγες εντός του πολεοδομικού ιστού της Λαμίας ήταν:

Στην περιφερειακή οδό Τυμφορηστού στον Άγιο Λουκά, στο ύψος της ταβέρνας του Τσαντζαλή υπήρχε εγκατάσταση προσφύγων από το Νεοχώρι Δομοκού, αλλά και ανεβαίνοντας από εκείνο το σημείο στον λόφο του Προφήτη Ηλία (σημερινή οδός Σπετσών).³²

Κάτω από τους Μύλους Κρόκου-Μουζέλη, όπου είχε στηθεί ένας μικρός προσφυγικός οικισμός, ο οποίος είχε βρεθεί στο στόχαστρο του τοπικού Τύπου λόγω των ακαθαρσιών του.³³

Στο τέρμα της οδού Καρπενησίου (σημερινή Αβέρωφ) προς το στρατόπεδο (σημερινό ΚΕΥΠ) υπήρχε μικρός συνοικισμός προσφύγων. Για μικρό χρονικό διάστημα ο συνοικισμός είχε μείνει χωρίς ρεύμα. Επίσης, εκτός αυτών των προσφύγων, σε όλο το μήκος της οδού Καρπενησίου υπήρχαν εγκατεστημένοι πρόσφυγες σε πρόχειρα παραπήγματα. Η Ελένη Παπιώτη θυμάται πως *«Εδώ, η Καρπενησίου που παγαίναμε παν' ήταν γεμάτο παράγκες, πού να καθίσει τόσος κόσμος, είχαν να πληρώσουν νοίκια, ήταν απάνου απάνου όλη η Καρπενησίου, άρχιζε από εδώ από το Παγκράτι και ήταν γεμάτο παράγκες και κόσμος, είχαν έρθει απ' όλα τα χωριά.»*³⁴ Τα ακάθαρτα νερά από όλους αυτούς τους μικρούς συνοικισμούς έτρεχαν στο Παγκράτι και κάποιои τα χρησιμοποιούσαν για να ποτίζουν τα λαχανικά που είχαν φυτέψει στα χωράφια τους, κάτι που ήταν

29 *Λαμιακός Τύπος*, 29 Ιουλίου 1947, 8 Ιανουαρίου 1948, 9 Μαρτίου 1948.

30 *Λαμιακός Τύπος*, 21 Οκτωβρίου 1948, 1 Ιανουαρίου 1948.

31 *Λαμιακός Τύπος*, 11 Νοεμβρίου 1948.

32 Συνέντευξη Περικλή Φύκα ο.π. και συνέντευξη Ιωάννη Τσίτσιου, στον Παναγιώτη Σωτηρίου 26 Ιανουαρίου 2018.

33 *Λαμιακός Τύπος*, 15 Οκτωβρίου 1948, 12 Νοεμβρίου 1948.

34 *Λαμιακός Τύπος*, 7 Ιανουαρίου 1949, συνέντευξη Ελένης Παπιώτη στον Παναγιώτη Σωτηρίου, Παγκράτι Λαμίας 27 Ιουνίου 2017.

επικίνδυνο τόσο για την υγεία τους όσο και για τη δημόσια υγεία αν τα πωλούσαν στην πόλη σε άλλους καταναλωτές.³⁵

Στο κτίριο του παλαιού Δημοτικού Θεάτρου Λαμίας (οδός Υψηλάντη), είχε βρει «στέγη» ένας σημαντικός αριθμός προσφύγων. Εκεί είχαν τοποθετηθεί και δύο τολ. Το κτίριο του θεάτρου βρισκόταν δίπλα στο Γυμνάσιο Αρρένων και δεν είχε σκεπή.³⁶

Στην περιοχή Αραπόρεμα, στους πρόποδες του υψώματος εκεί (στην σημερινή οδό Αμπλιανίτη) υπήρχε επίσης μικρός προσφυγικός συνοικισμός. Χαρακτηριστικό είναι πως ολόκληρος ο συνοικισμός για τις ανάγκες υδροδότησης εξυπηρετούνταν από μία βρύση.³⁷

Στα Δημοτικά Σφαγεία (περιοχή Αραπόρεμα), στεγάζονταν Ευρυτάνες πρόσφυγες μέχρι τα τέλη του 1950.³⁸

Πίσω από το Ορφανοτροφείο Αρρένων (νότια πλευρά) είχε δημιουργηθεί ένας μικρός συνοικισμός από 35-40 παραπήγματα, τα οποία είχαν κατασκευάσει μόνοι τους οι πρόσφυγες. Μέσω του τοπικού Τύπου είχαν ζητήσει από τον Δήμο Λαμίας να τους χορηγήσει ρεύμα, καθώς ο συνοικισμός δεν διέθετε ούτε ρεύμα ούτε και δίκτυο ηλεκτροδότησης.³⁹

Στο παλιό Φρουραρχείο Λαμίας στεγάζονταν μερικές οικογένειες προσφύγων σε παραπήγματα του στρατού. Μετά την αποχώρηση του στρατιωτικού τμήματος από το Φρουραρχείο στα τέλη του 1949 διεκόπη και η ηλεκτροδότηση.⁴⁰

Στην περιοχή του Παλαιού Γυμναστηρίου (σημερινό Δ.Α.Κ Λαμίας) είχε δημιουργηθεί μια προσφυγοπούλη από παραπήγματα. Στα μέσα του 1948 σε δύο παράγκες της ξεκίνησε να λειτουργεί σχολείο, στο οποίο φοιτούσαν 200 προσφυγόπαιδα και δίδασκαν επίσης πρόσφυγες δάσκαλοι με καταγωγή από την Ευρυτανία.⁴¹

Σε όλο το μήκος της οδού Πηγαδουλιών (σημερινή οδός Παπαποσιοπούλου) υπήρχαν δεξιά

Εικόνα 6: Αποψη της Λαμίας. Το Γυμνάσιο Αρρένων Λαμίας και δεξιά του το ασκεπές κτίριο του παλαιού Δημοτικού Θεάτρου Λαμίας.

35 *Λαμιακός Τύπος*, 20 Μαΐου 1949.

36 *Λαμιακός Τύπος*, 21 Ιουνίου 1949.

37 *Λαμιακός Τύπος*, 22 Απριλίου 1949.

38 *Λαμιακός Τύπος*, 13 Οκτωβρίου 1949.

39 *Λαμιακός Τύπος*, 27 Φεβρουαρίου 1949.

40 *Λαμιακός Τύπος*, 27 Νοεμβρίου 1950.

41 *Λαμιακός Τύπος*, 7 Απριλίου 1948.

και αριστερά σε κάθε διαθέσιμο χώρο προσφυγικά παραπήγματα. Ο τοπικός Τύπος παρομοίαζε την κατάσταση στην περιοχή με το δράμα του λαού του Ισραήλ «*λαός [...] εγκατασπαρμένος ως τα πέρατα της γης [...] το Ισραήλ στη Λαμία, γιατί αυτή είναι τελευταία η όψις αυτής...*»⁴² Στην ίδια περιοχή, ανεβαίνοντας κανείς την οδό Καραϊσκάκη στο ύψος των κέντρων διασκέδασης Άνοιξης και Πεύκα (στη συμβολή των σημερινών οδών Υψηλάντη και Μακροπούλου), υπήρχε οικισμός προσφύγων. Εκεί υπήρχε και ένα αυλάκι για τα όμβρια ύδατα πάνω από το οποίο είχαν στηθεί τα αποχωρητήρια του παρακείμενου προσφυγικού συνοικισμού και είχε δημιουργηθεί πρόβλημα από την έντονη δυσοσμία.⁴³

Σημεία της οδού Πηγαδουλίων στα οποία υπήρχαν προσφυγικοί συνοικισμοί ήταν στην περιοχή λίγο παραπάνω από τα Δημοτικά Φυτώρια Λαμίας (σημερινή Σχολή Θετικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Στερεάς Ελλάδας), στην αρχή της οδού Κυθήρων. Πιο συγκεκριμένα σύμφωνα με τον Ιωάννη Τσίτσιο «*στη θέση που βρίσκεται το ταβερνάκι του Βασίλη και του Καραπατάκη υπήρχαν πολύ μεγάλα προσφυγικά κέντρα*»⁴⁴. Κάτοικοι από τα παραλίμνια χωριά (Λίμνης Ξυνιάδος) του Δομοκού είχαν εγκατασταθεί από το ύψος των Δημοτικών Φυτωρίων μέχρι και την σημερινή οδό Λαρίσης στο ύψος του ναού Αγίου Αθανασίου, στα αριστερά. Επίσης, πάνω από την οδό Πηγαδουλίων (Παπασιοπούλου), καθώς ανεβαίνουμε σήμερα την οδό Κάλβου, στην περιοχή απέναντι από το ναό της Αγίας Σοφίας, υπήρχε μικρός αριθμός παραπηγμάτων στα «Καμαρέϊκα»⁴⁵.

Στην περιοχή του συνοικισμού της Νέας Σφαίρας Λαμίας είχαν εγκατασταθεί πρόσφυγες. Κατά καιρούς είχαν υπάρξει διάφορα προβλήματα με την ύδρευση του συνοικισμού που εξυπηρετούνταν από μια βρύση η οποία έτρεχε σπάνια, αλλά και από τα πολλά σκουπίδια και τις ακαθαρσίες που είχαν συσσωρευτεί εκεί, γεγονός που προκάλεσε την παρέμβαση του δημάρχου, έμπρακτα αλλά και με άρθρο απάντησή του στον τοπικό Τύπο, και ο οποίος έστειλε τις δημοτικές υπηρεσίες για να καθαρίσουν και να απολυμάνουν τον συνοικισμό.⁴⁶

Στην περιοχή των Γαλανέικων μπορούμε να πούμε με σιγουριά πως υπήρχαν τρεις μεγάλοι συνοικισμοί προσφύγων. Ο πρώτος βρισκόταν στην περιοχή Πουρναράκι (Αμφιθέα), όσον αφορά την ευρύτερη περιοχή των Γαλανέικων. Το Πουρναράκι κατοικήθηκε από περίπου 10-15 οικογένειες Σαρακατσαναίων που έμεναν εκεί και πρόσφυγες που εγκαταστάθηκαν αργότερα. Ο δεύτερος συνοικισμός σύμφωνα με τον Ιωάννη Τσίτσιο αποτελούταν από πρόσφυγες ορεινών χωριών του Δομοκού «*[...]βρισκόταν βόρεια της Λαμίας, στην περιοχή Παλαμιώτισσα. Σήμερα εκεί είναι τα λύκεια και γυμνάσια 1ο και 4ο.*»⁴⁷. Ο τρίτος γνωστός συνοικισμός των Γαλανέικων βρισκόταν στην περιοχή πίσω από την εκκλησία του Αγίου Αθανασίου, εκεί που βρίσκονται τώρα

42 *Λαμιακός Τύπος*, 7 Αυγούστου 1948,

43 *Λαμιακός Τύπος*, 13 Μαΐου 1949.

44 Συνέντευξη Ιωάννη Τσίτσιου, ο.π.

45 Παρωνύμιο της οικογένειας Στεργιόπουλου που ήταν ιδιοκτήτες της έκτασης. Συνέντευξη Ιωάννη Τσίτσιου..., ο.π.

46 *Λαμιακός Τύπος*, 3 Ιουνίου 1949.

47 Συνέντευξη Ιωάννη Τσίτσιου..., ο.π.

το 1ο και το 17ο Δημοτικά σχολεία (θέση Μπάμπαλη), σύμφωνα με την Μαρία Καρκάνη «Στα Γαλανείκα μας είχαν εμάς, κάτι τολ [...]εκεί που είναι εκείνο το γούπατο εκεί, κάτω από τον Άγιο Αθανάσιο...»⁴⁸. Ήταν και αυτός ένας μεγάλος συνοικισμός, που φιλοξενούσε οικογένειες από τα ορεινά χωριά του Δομοκού και αποτελούνταν από μεταλλικά τολ (λαμαρίνες) μέσα στα οποία ζούσαν, «[...]τα τολ είχαν μέσα και 20 οικογένειες θα ήταν. Με τσίγκο ήταν και θα τσ' είχαν δώσει από 2 μέτρα στη κάθε οικογένεια, γιατί δεν είχαν και τίποτα υπάρχοντα να φέρ'νε από το χωριό.»⁴⁹.

Η εγκατάσταση των οικογενειών των προσφύγων στα τολ γινόταν με αλφαβητική σειρά «[...] πήγαιναν σε αυτά τα τολ με την αλφαβητική σειρά, εδώ πάει το άλφα, εδώ το βήτα, εμείς ήταν στο σίγμα το όνομά μας και έτχαμε σε οικογένειες απ' την Καϊτσα, το διπλανό χωριό.»⁵⁰ Έμειναν εκεί σε αυτά τα τολ μέχρι το 1950 που επαναπατρίστηκαν. Η αναφορά του τοπικού Τύπου καταγράφει την κατασκευή σχολικής αίθουσας στα Γαλανείκα, η οποία ήταν μεταλλική και θα εξυπηρετούσε 400 παιδιά προσφύγων, αλλά οι δυνατότητες της ήταν και για περισσότερα.⁵¹

Ο μεγαλύτερος και πιο οργανωμένος χώρος εγκατάστασης προσφύγων στη Λαμία ήταν ο συνοικισμός που δημιουργήθηκε στην περιοχή των στρατώνων και των παλαιών αποθηκών πυρομαχικών (σημερινή περιοχή πρώην στρατοπέδου Τσαλατάκη) στην Ξηριώτισσα. Ο συνοικισμός στέγαζε περί τις 5.000 προσφύγων από περιοχές της Ευρυτανίας, της Δυτικής Φθιώτιδας και του Δομοκού, αλλά υπήρχαν και περίπου 200 άτομα που έμεναν σε σκηνές.⁵² Στον χώρο αυτό είχαν κατασκευαστεί από τον Έρανο της Βασιλίσσης το

Εικόνα 7: Επίσκεψη της Βασιλίσσας Φρειδερίκης στον προσφυγικό συνοικισμό της Ξηριώτισσας, 24/4/1948 Απόσπασμα από ταινία επίκαιρων. Πηγή: Ε.Ο.Α.

1947 πολλά ξύλινα παραπήγματα τα οποία ήταν επενδυμένα με πισσόχαρτο και εσωτερικά είχαν δωμάτια για να στεγάζουν 15-20 οικογένειες, αλλά και μεταλλικά επιμήκη κτίρια για τη στέγαση. Υπήρχαν και μεταλλικά τολ, τα οποία εσωτερικά ήταν ένας ενιαίος χώρος χωρίς θαλάμους, άλλα με ξύλινο πάτωμα και άλλα με χώμα. Αυτά στέγαζαν 20-30 οικογένειες.

Ο Περικλής Φύκας περιγράφει επίσης μια ενδιαφέρουσα κατάσταση της τοποθέτησής των οικογενειών στα παραπήγματα «Τώρα οι δικοί μας κάνανε ένα κόλπο εκεί, ο Π.Φ. με τον Κ.Π. τον γαμπρό του ζητήσαν να είναι σε έναν κατά κάποιο τρόπο ενιαίο χώρο και πήραν διπλά τετραγωνικά, αλλά ουσιαστικά ο Π.Φ. δεν πήγε ποτέ εκεί να κατοικήσει, έμενε στο Κόμμα, ρωτάγανε ποιος μένει

48 Συνέντευξη Μαρίας Καρκάνη.π.

49 Συνέντευξη Μαρίας Καρκάνη..., ο.π.

50 Συνέντευξη Μαρίας Καρκάνη..., ο.π.

51 *Λαμιακός Τύπος*, 10 Νοεμβρίου 1948, 13 Οκτωβρίου 1949.

52 Λάζου, ο.π., σελ.267.

εδώ, ο Π.Φ. λέγανε οι άλλοι, είχε ένα μπαουλάκι με κάποια πράγματα. Είχε μεγαλύτερη άνεση η οικογένεια του Κ.Π. του γαμπρού του, με τρία μικρά παιδιά...»⁵³

Εκτός του πολεοδομικού ιστού της Λαμίας οι πρόσφυγες είχαν εγκατασταθεί σε συνοικίες και χωριά κοντά στην πόλη. Στη Ροδίτσα είχαν εγκατασταθεί Ευρυτάνες πρόσφυγες από το χωριό Λάσπη.⁵⁴ Δίπλα από την Ροδίτσα, στην περιοχή της Μεγάλης Βρύσης είχαν εγκατασταθεί πρόσφυγες από πέντε κοινότητες του Δήμου Καλλιέων της επαρχίας Παρνασσίδος και στους οποίους αργότερα παραχωρήθηκαν εκτάσεις στην περιοχή αυτή για καλλιέργεια ρυζιού.⁵⁵

Στον Μικρασιατικό προσφυγικό συνοικισμό της Νέας Μαγνησίας Λαμίας είχαν εγκατασταθεί, εργάζονταν σε παρακείμενα χωράφια, αλλά και φιλοξενούνταν σε σπίτια Ευρυτάνες πρόσφυγες. «*Η μαμά μου ήταν πολύ φιλόνητος, πώς να στο πω, ήταν άνθρωπος που μάζεβε και είχε μαζέψει δύο κορίτσια. Την Αγλαΐα και την Τούλα. Αυτό το ένα το κορίτσι, την Αγλαΐα την κράτησε στο σπίτι και την περιποιήθηκε και την πάντρεψε κιόλας. Το πάντρεψε, ήταν ορφανό.[...]εμείς στα βαμπάκια με αυτά δουλεύαμε, από το Καρπενήσι, τις Καρπενησιώτισσες. Ήταν όμως όλες "αλφάδια", "αλφάδια" και δεν ήταν καθόλου πρόστυχες. Δεν έδειξε καμία να ήταν πρόστυχα. Ωραιές, κούκλες και όποιος την αγαπούσε, την έπαιρνε. Εδώ που ήταν μία, την αγάπησε ένας και την παντρεύτηκε. Ήταν καλός κόσμος.»⁵⁶ Πολλοί είχαν εγκατασταθεί σε καλύβες γύρω από το ναό των Αγίων Κωνσταντίνου και Ελένης και αργότερα μετά το τέλος του Εμφυλίου εγκαταστάθηκαν μόνιμα στη Νέα Μαγνησία, όπου δημιούργησαν τον συνοικισμό των Σαρακατσαναίων στην βόρεια πλευρά. Μία οικογένεια που αργότερα έμεινε μόνιμα στη Νέα Μαγνησία, αρχικά είχε εγκατασταθεί μέσα σε μια παλιά τσιμεντένια δεξαμενή νερού «*50 μέτρα πίσω από το Εκκλησιαστικό Λύκειο, η οποία δεξαμενή όμως δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ [...] και είχε έρθει ένας από αυτούς τους κατατρεγμένους από τον Εμφύλιο πόλεμο και αφού ήταν στεγνή, άνοιξε μια τρύπα, την έκανε σπίτι του.»⁵⁷**

Λίγο πιο μακριά από τη Λαμία, στο χωριό Σταυρός (Μπεκή) είχαν εγκατασταθεί πρόσφυγες από τα γύρω χωριά. Ένα από τα προβλήματα που αντιμετώπισαν και προσπάθησαν να λύσουν, ήταν η έλλειψη σχολείου. Στον σιδηροδρομικό σταθμό Λιανοκλαδίου είχε δημιουργηθεί συνοικισμός προσφύγων. Έγιναν ενέργειες και ο συνοικισμός εκεί να αποκτήσει σχολείο, ώστε να μπορούν να εξυπηρετηθούν τα προσφυγόπαιδα. Στον Μώλο Λοκρίδος είχαν εγκατασταθεί πρόσφυγες από το χωριό Δρακοσπηλιά.⁵⁸ Κάτοικοι πρόσφυγες του χωριού Ρεγγίни κοντά στον Μώλο είχαν εγκατασταθεί στη Λαμία, αλλά πολλοί είχαν αναχωρήσει και για την Αθήνα.⁵⁹

53 Συνέντευξη Περικλή Φύκα..., ο.π.

54 *Λαμιακός Τύπος*, 9 Μαΐου 1948.

55 *Λαμιακός Τύπος*, 5 Μαΐου 1949.

56 Συνέντευξη Κατίνας Ναξιώτη-Κατρούλη στον Παναγιώτη Σωτηρίου, Νέα Μαγνησία Λαμίας 26 Μαΐου 2017.

57 Συνέντευξη Ιωάννη Ναξιώτη στον Παναγιώτη Σωτηρίου, Νέα Μαγνησία Λαμίας 15 Μαΐου 2017.

58 *Λαμιακός Τύπος*, 8 Σεπτεμβρίου 1948, 14 Νοεμβρίου 1948, 29 Μαΐου 1949.

59 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Υπηρεσίας Εκκαθάρισεως Εφ-Εζ*, ΚΕΔ Ρεγγίνιου Λοκρίδος, αρ. πρωτ. Π333/3670.

Εκτός όμως από τους κάτοικους του Ρεγγινίου, στην Αθήνα είχαν καταφύγει πολλοί και από περιοχές και χωριά όλου του Νομού Φθιώτιδας. Ήδη από τα μέσα του 1947, ο υπουργός Συντονισμού Στεφανόπουλος, είχε κινήσει ενέργειες, ώστε η κρατική μέριμνα για τους πρόσφυγες να περιλαμβάνει και αυτούς. Στις βουλευτικές εκλογές της 5ης Μαρτίου 1950, για να μπορέσουν να ψηφίσουν οι πρόσφυγες που ακόμη μέχρι τότε δεν είχαν επαναπατριστεί ή έμεναν μόνιμα εκεί, δημιουργήθηκαν εκλογικά τμήματα στην Αθήνα από Ρουμελιώτες πολιτευτές, συγκεκριμένα δύο από τον Βασιλειάδη, ένα από τον Κρεμεζή για την εξυπηρέτηση των προσφύγων του Δήμου Δωριέων και ένα από τον Λιδωρίκη πάλι για τους πρόσφυγες του ίδιου δήμου.⁶⁰

Τέλος, στις βόρειες παρυφές της πόλης υπήρχαν στρατιωτικά φυλάκια και πολυβολεία που χτίστηκαν το 1946 από τον ΕΣ κατά την

έναρξη του εμφυλίου πολέμου για την προστασία της Λαμίας από τον βορρά. Τα σημεία που έλεγχαν ήταν τα περάσματα Γουριωστράτα, Διβριώστρατες και τον δρόμο από την αραιοκατοικημένη τότε βόρεια Λαμία προς τον Δομοκό. Ο στρατός είχε ναρκοθετήσει όλες αυτές τις περιοχές λόγω των οργανωμένων δυνάμεων του ΔΣΕ που δρούσαν στις ορεινές περιοχές του Δομοκού και είχε αφήσει ελεύθερα δύο μονοπάτια που χρησιμοποιούσαν οι Σαρακατσαναίοι βοσκοί για να μετακινούν τα κοπάδια τους.⁶¹

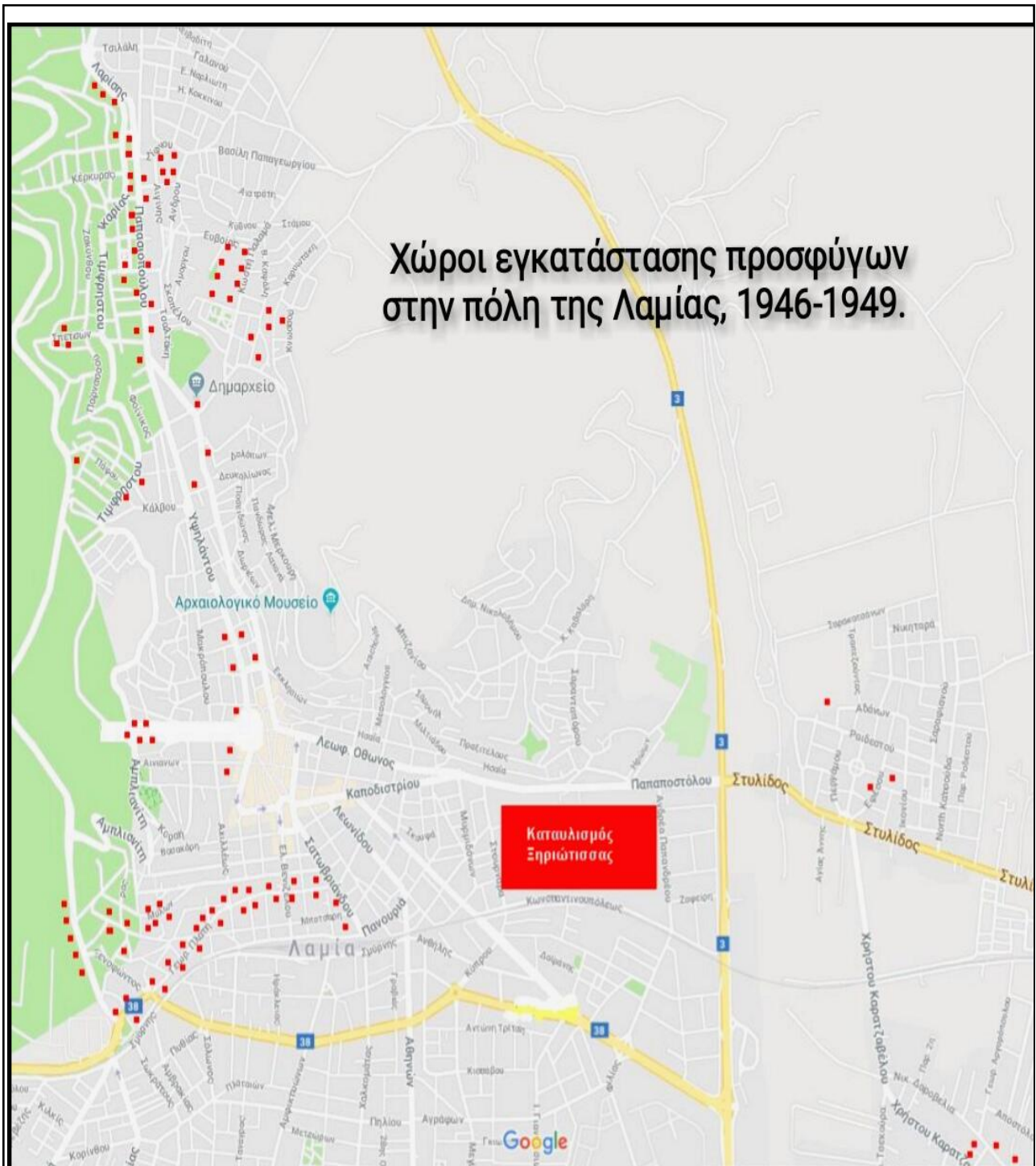
Ακολουθεί στην επόμενη σελίδα χάρτης της Λαμίας με τις διάσπαρτες μαζικές εγκαταστάσεις προσφύγων στην πόλη.

Εικόνα 8: Πολυβολεία πίσω από τον Λόφο του Κάστρου και στον λόφο του Προφήτη Ηλία. Είχαν θέα προς όλη την βόρεια Λαμία. Η κατάσταση που βρίσκονται σήμερα. Ιανουάριος 2018.

60 *Λαμιακός Τύπος*, 22 Ιουλίου 1947, 19 Φεβρουαρίου 1950, 21 Φεβρουαρίου 1950.

61 Συνέντευξη Ιωάννη Τσίτσιου..., ο.π.

Χώροι εγκατάστασης προσφύγων στην πόλη της Λαμίας, 1946-1949.

Εικόνα 9: Χάρτης που απεικονίζει τα σημεία εγκατάστασης προσφύγων στην πόλη της Λαμίας. Με κόκκινο έχουν επισημανθεί οι γνωστές εγκαταστάσεις, εκτός όμως αυτών υπήρχαν και πολλοί πρόσφυγες που είχαν εγκατασταθεί σε οικήματα ιδιωτών.

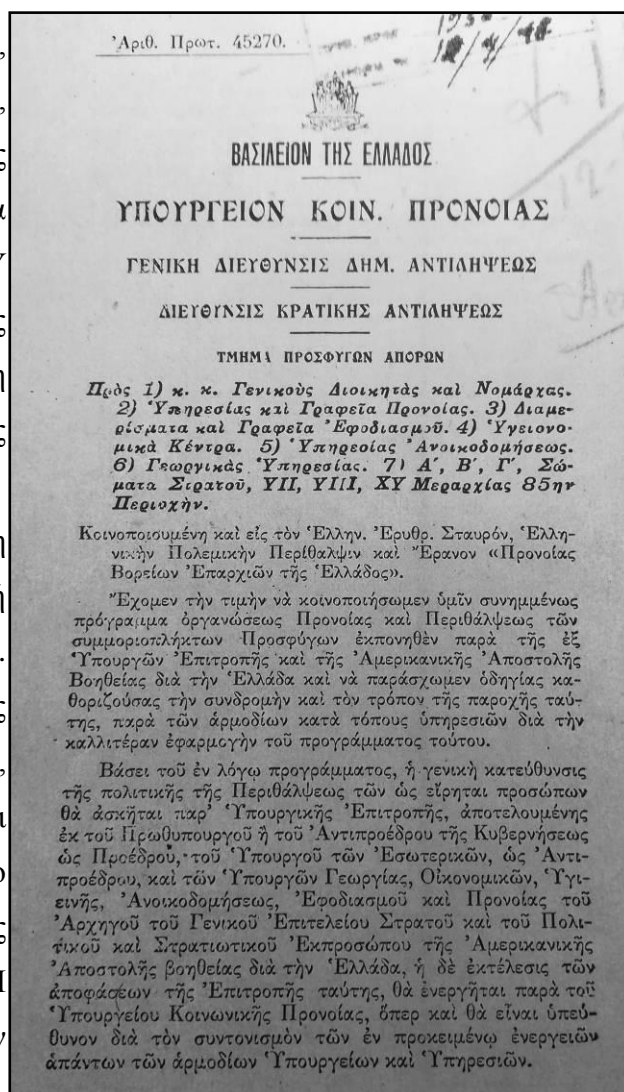

2.2. Πρόγραμμα Οργανώσεως Πρόνοιας και Περιθάλψεως Συμμοριοπλήκτων Προσφύγων

Στις αρχές του 1948 και συγκεκριμένα την 26η Φεβρουαρίου, στην Αθήνα, ο υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας Θεόδωρος Δεσύλλας υπέγραψε και ενέκρινε την εφαρμογή του Προγράμματος Οργανώσεως Πρόνοιας και Περιθάλψεως Συμμοριοπλήκτων Προσφύγων (εφεξής Π.Ο.Π.Σ.Π)⁶². Το πρόγραμμα ήταν ένα μικρό φυλλάδιο δεκαέξι σελίδων, αποτελούμενο από δύο μέρη με επιμέρους υποενότητες. Το πρώτο μέρος αφορούσε τις υπηρεσίες πρόνοιας (επιμερισμός αρμοδιοτήτων-οργάνωση) και το δεύτερο μέρος την περίθαλψη των προσφύγων. Το πρόγραμμα

εστάλη προς α)όλους τους Γενικούς Διοικητές και Νομάρχες, β)Υπηρεσίες και Γραφεία Πρόνοιας, γ)Διαμερίσματα και γραφεία Εφοδιασμού, δ)Υγειονομικά Κέντρα, ε)Υπηρεσίες Ανοικοδομήσεως, στ)Γεωργικές Υπηρεσίες, ζ)στα Α',Β', Γ' Σώματα Στρατού και τις ΥΠ, ΥΙΙ, ΧΥ Μεραρχίες 85ης περιοχής. Κοινοποιήθηκε επίσης στον Ε.Ε.Σ., την Ελληνική Πολεμική Περιθάλψη και τον Έρανο Πρόνοιας Βορείων Επαρχιών της Ελλάδας.

Συντάκτες⁶³ του Π.Ο.Π.Σ.Π ήταν η Υπουργική Επιτροπή και η Αμερικανική Αποστολή Βοήθειας προς την Ελλάδα (AMAG). Η Υπουργική Επιτροπή αποτελούνταν από τους υπουργούς Εσωτερικών, Γεωργίας, Οικονομίας, Υγιεινής, Ανοικοδομήσεως, Εφοδιασμού και Πρόνοιας. Πρόεδρος της επιτροπής ήταν ο Πρωθυπουργός ή ο Αντιπρόεδρος της Κυβέρνησης και ο υπουργός Εσωτερικών αντιπρόεδρος. Η εκτέλεση των αποφάσεων της επιτροπής ήταν

62 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), Φάκελος 1/Ε' Εγκύκλιοι και Υπουργικά Αποφάσεις επί γάλακτος και διαφόρων άλλων αντικειμένων, αρ.πρωτ. 45270, Εγκύκλιος Υπουργείου Κοινωνικής Πρόνοιας και Περιθάλψεως «Πρόγραμμα οργανώσεως Πρόνοιας και Περιθάλψεως των συμμοριοπλήκτων προσφύγων», Αθήνα, 26 Φεβρουαρίου 1948, σελ.1.

63 Πρόγραμμα οργανώσεως..., ο.π. σελ 1.

αρμοδιότητα του υπουργείου Πρόνοιας, το οποίο ήταν και υπεύθυνο για τον συντονισμό του έργου και των υπόλοιπων αρμόδιων υπουργείων και υπηρεσιών. Λόγο επίσης στην άσκηση της πολιτικής της Περίθαλψης είχαν και ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού, καθώς και ο Στρατιωτικός Εκπρόσωπος της AMAG.

Εκπρόσωπος του υπουργού Πρόνοιας σε κάθε νομό της χώρας ήταν ο εκεί Νομάρχης, εκτός των περιοχών που υπήρχε έδρα Γενικής Διοίκησης.⁶⁴ Σε αυτές τις περιοχές εκπρόσωπος ήταν ο Γενικός Διοικητής και σε περίπτωση απουσίας του τον αντικαθιστούσε ο Νομάρχης. Μέλημά τους ήταν η επίβλεψη και ο συντονισμός όλων των εμπλεκόμενων οργανισμών και φορέων που είχαν στη διάθεση τους για τη γρήγορη και αποτελεσματική παροχή περίθαλψης. Στα καθήκοντα τους επίσης περιλαμβάνονταν η προσπάθεια ευρέσεως εργασίας για τους πρόσφυγες, η εποπτεία της συντάξεως των καταλόγων προσφύγων (βλ.κεφ.2.3.) και η φροντίδα για τον γρήγορο επαναπατρισμό των εκτοπισμένων.⁶⁵ Επίσης, έπρεπε να έχουν κατά νου πως «[...]η περίθαλψις αυτή σκοπόν έχει το να βοηθήση τούτους εις την αντιμετώπισιν προσωρινώς των στοιχειωδών αναγκών της ζωής».⁶⁶

Κύρια κέντρα Πρόνοιας και Περίθαλψης ορίστηκαν:⁶⁷ α)τα Ιωάννινα για την Περιφέρεια Ηπείρου, β)ο Βόλος για την Περιφέρεια Θεσσαλίας, γ)η Κοζάνη για την Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας, δ)η Θεσσαλονίκη για την Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, ε)η Καβάλα για τους νομούς Καβάλας και Δράμας, στ)η Αλεξανδρούπολη για την Περιφέρεια Θράκης, ζ)η Λαμία για την Περιφέρεια Ανατολικής Ρούμελης. Οι υπόλοιπες περιφέρειες, όπου στα εκεί Κέντρα Ασφαλείας είχαν καταφύγει πρόσφυγες, εξυπηρετούνταν (τρόφιμα, ιματισμός, λοιπά εφόδια) από τα Κ.Δ. Αθήνας και Πειραιά πάντα σε συνεννόηση με τις στρατιωτικές αρχές.

Το πρώτο μέρος του Π.Ο.Π.Π.Σ.Π που αφορούσε τον επιμερισμό των αρμοδιοτήτων στις περιφερειακές υπηρεσίες χωριζόταν σε πέντε κύρια μέρη: α)στέγαση-ανοικοδόμηση, β)γεωργική περίθαλψη, γ) υγιεινή, δ)στρατός, ε)εφοδιασμός. Το πρώτο μέρος του προγράμματος, σύμφωνα και με τον υπογράφοντα υπουργό Κοινωνικής Πρόνοιας Θεόδωρο Δεσύλλα, είχε εθνικό και κοινωνικό σκοπό, τον οποίο έπρεπε να λάβουν σοβαρά υπόψη οι εμπλεκόμενες υπηρεσίες, ώστε να επιτευχθεί με τον καλύτερο τρόπο.⁶⁸

Α')Στέγαση-Ανοικοδόμηση.⁶⁹ Αρμόδιες για τη στέγαση και ανοικοδόμηση ήταν οι κατά τόπους περιφερειακές υπηρεσίες του υπουργείου Ανοικοδομήσεως. Για τη στέγαση των προσφύγων το πρόγραμμα προέβλεπε τη στέγαση τους σε ήδη υπάρχοντα κενά οικήματα και τη συστέγαση τους σε επιταγμένους χώρους ή σε σκηνές που θα διέθετε το Υ.Κ.Π. Οι κατά τόπους περιφερειακές

64 Στο ίδιο, σελ 2.

65 Στο ίδιο, σελ. 2-3.

66 Στο ίδιο, σελ 2-3.

67 Στο ίδιο, σελ. 2.

68 Πρόγραμμα οργανώσεως..., ο.π. σελ 8-9.

69 Στο ίδιο, σελ 2-3.

υπηρεσίες του υπουργείου Ανοικοδομήσεως:

α)Θα αξιολογούσαν την κατάσταση των διαθέσιμων οικημάτων και έτσι θα καθόριζαν ποια κατεστραμμένα οικήματα είναι κατάλληλα προς επισκευή και στέγαση προσφύγων.

β)Θα καθόριζαν το είδος της στέγασης σύμφωνα με τις τοπικές συνθήκες, την κατάσταση των οικημάτων, του αριθμού των προσφύγων και των διαθέσιμων υλικών.

γ)Θα εκτιμούσαν το είδος και την έκταση των αναγκαίων επισκευών, κατασκευών και εγκαταστάσεων κοινής εξυπηρέτησης πάντα σε συμφωνία προς την κατηγορία και τον αριθμό των στεγασμένων προσφύγων.

δ)Θα μπορούσαν κατόπιν εγκρίσεως από την κεντρική υπηρεσία τους να χορηγήσουν υλικά στους πρόσφυγες, ώστε εκείνοι να τα χρησιμοποιήσουν για την αυτοστέγασή τους ή την κατασκευή άλλων αναγκαίων κοινών εγκαταστάσεων.

ε)Θα μετατόπιζαν πρόσφυγες σε γειτονικά Κ.Α., όπου θα ήταν εφικτή η στέγασή τους σε επισκευάσιμα οικήματα.

στ)Στις περιοχές που θα είχαν κρίνει πως χρήζει η ανέγερση παραπηγμάτων ο Γενικός Διοικητής ή Νομάρχης θα ζητούσε την έγκριση της Επιτροπής Συντονισμού Περιθάλψεως προσφύγων του Υ.Κ.Π. Τέλος, οι περιφερειακές υπηρεσίες του υπουργείου Ανοικοδομήσεως ήταν υποχρεωμένες να ενημερώνουν τους Γενικούς Διοικητές και Νομάρχες για την ημέρα που τα επισκευαζόμενα οικήματα θα δίνονταν προς χρήση.

Β')Γεωργική Περίθαλψη.⁷⁰ Αφορούσε τους πρόσφυγες αγρότες και χωριζόταν σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος απευθυνόταν σε αγρότες και κτηνοτρόφους που είχαν απομακρυνθεί από τις περιοχές μόνιμης κατοικίας (πρόσφυγες) και σε εκείνους που είχαν υποστεί βαριές ζημιές, αλλά δεν είχαν μετακινηθεί από τις περιοχές μόνιμης κατοικίας (πληγέντες). Το δεύτερο μέρος αφορούσε την κρατική αρωγή προς τους αγρότες μετά τον επαναπατρισμό.

Αρμόδιοι εκτελέσεως του πρώτου μέρους ήταν οι Γενικοί Διοικητές και οι Νομάρχες. Αυτό περιελάμβανε:

α)Την εξασφάλιση καλλιεργήσιμης γης για τους πρόσφυγες αγρότες, από εκτάσεις του Δημοσίου ή Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, για προσωρινή απασχόληση.

β)Τον εφοδιασμό των προσφύγων με σπόρους απαραίτητους για την καλλιέργεια των παραπάνω εκτάσεων.

γ)Το όργανο των εκτάσεων με μέσα της Υπηρεσίας Μηχανικής Καλλιέργειας του υπουργείου Γεωργίας ή άλλων οργανισμών.

δ)Τη χορήγηση των απαραίτητων γεωργικών εργαλείων για την καλλιέργεια (τσάπες, άροτρα, κτλ.), λιπασμάτων και ζωοτροφών για τα ζώα τους.

---

⁷⁰ Πρόγραμμα οργανώσεως..., ο.π. σελ 4-6.

ε)Την εξασφάλιση της επιβίωσης των ποιμνίων των προσφύγων κτηνοτρόφων μέσω της βόσκησης σε βοσκότοπους του Δημοσίου και Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, καθώς και την στέγαση των ζώων τους, έστω και με σκηνές.

Το δεύτερο μέρος που αφορούσε την κρατική αρωγή προς τους επαναπατρισθέντες αγρότες περιελάμβανε: α)την χορήγηση γεωργικών εργαλείων, μηχανημάτων και εξοπλισμού, ώστε οι πληγέντες να δημιουργήσουν πάλι τις χαμένες περιουσίες τους και β)τη βοήθεια στην καλλιέργεια της γης μέσω χορήγησης σπόρων, λιπασμάτων και το όργωμα των αγρών με μηχανικά ή άλλα μέσα.

Το Π.Ο.Π.Π.Σ.Π όριζε πως οι Διευθύνσεις Γεωργίας⁷¹ των νομών θα ήταν υπεύθυνες για:

α)Την απογραφή των προσφύγων αγροτών και κτηνοτρόφων (μόνιμους ή προσωρινώς διαμένοντες στην εκεί περιφέρεια), της ζημίας που ο καθένας είχε υποστεί, την κατάρτιση του Ειδικού Μητρώου που θα περιλάμβανε όσους είχαν υποστεί σοβαρή οικονομική καταστροφή, σύμφωνα με τις ειδικές εγκυκλίους του υπουργείου Γεωργίας και τις διατάξεις του ν.1858/44⁷², ώστε να είναι δυνατός ο καθορισμός της αποζημίωσης που θα λάμβαναν.

β)Την αναζήτηση διαθέσιμων εκτάσεων του Δημοσίου και Νομικών Προσώπων Δημοσίου Δικαίου για να δοθούν στους πρόσφυγες αγρότες για προσωρινή καλλιέργεια.

γ)Την αναζήτηση και την αγορά γεωργικών εφοδίων χρησιμοποιώντας τις πιστώσεις του υπουργείου Γεωργίας και την προώθηση τους στους δικαιούχους μέσω των Νομαρχιακών Επιτροπών Ενισχύσεως Πολεμοπαθών Αγροτών. Οι Διευθύνσεις Γεωργίας μπορούσαν, έπειτα από απόφαση των Νομαρχιακών Επιτροπών Ενισχύσεως Πολεμοπαθών Αγροτών, να αναθέσουν στις κατά τόπους Ενώσεις Γεωργικών Συνεταιρισμών ή άλλους οργανισμούς την αναζήτηση, την προώθηση, την αποθήκευση και τη διανομή προς τους πρόσφυγες αγρότες των απεσταλμένων από το υπουργείο Γεωργίας γεωργικών εφοδίων.

δ)Το όργωμα των αγρών των προσφύγων αγροτών με τα μηχανήματα της Υπηρεσίας Μηχανικής Καλλιέργειας του υπουργείου Γεωργίας ή των Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών ή ιδιωτών.

ε)Την έγκαιρη διανομή των γεωργικών εργαλείων και εφοδίων που έστελνε η Διεύθυνση Εποικισμού του υπουργείου Γεωργίας προς του πρόσφυγες αγρότες.

---

71 Στο ίδιο, σελ.5-6.

72 Μεταγενέστερος του προγράμματος Α.Ν. 823 της 29/29 Σεπτεμβρίου 1948 άρθρο 8.,παρ.1.Αι περί οικονομικής ενισχύσεως των εκ του πολέμου παθόντων αγροτών διατάξεις του Νόμ. 1858/44 έχουν εφαρμογή και επί των κατά την έννοια της παρ. 2 του άρθρ. 1 του ως άνω Νόμου αγροτών των υποστάντων ή υφισταμένων βαρείαν οικονομική ζημίαν εκ διαφόρων θεομηνίων (πλημμυρών, καθιζήσεων, πυρκαϊών κλπ.) ή του ανταρτικού κινήματος ως και επί των μελών της οικογενείας των κατά την ιδίαν ως άνω έννοιαν στρατευομένων αγροτών. Ως μέλη οικογενείας των στρατευομένων νοούνται κατά σειράν: α)η σύζυγος, β)τα ανήλικα τέκνα και ενήλικα άγαμα θήλεα, γ)η χήρα μήτηρ και δ)οι γονείς εφ' όσον ο πατήρ έχει υπερβεί το 70ον έτος ή είναι ανίκανος προς εργασίαν.Αι δια την ενίσχυσιν της ανασυγκροτήσεως της οικονομίας των αγροτών εκάστης των ως άνω κατηγοριών διατιθέμεναι πιστώσεις, ως και λοιπά εφόδια δύνανται να χρησιμοποιούνται δια πάσας τας ως άνω κατηγορίας. Υπουργείο Εσωτερικών, *Διαρκής Κώδικας Νομοθεσίας*, τομ.17², Αγροτικός Κώδικας.

Προσβάσιμο: [www.e-themis.gov.gr/Portal/files/volumes/temp/TOMOΣ%2017\(2\).doc](http://www.e-themis.gov.gr/Portal/files/volumes/temp/TOMOΣ%2017(2).doc) (Ημ.επίσκ.2017, 22 Δεκεμβρίου).

στ) Την εύρεση βοσκότοπων εντός των περιφερειών και την κατάθεση εισήγησης στους Νομάρχες, ώστε να επιτρέπουν την βόσκηση σε αυτούς και οι πρόσφυγες κτηνοτρόφοι να μην μετακινούν τα ποίμνιά τους.

Όλες οι παραπάνω ενέργειες εκτελούνταν από τις Διευθύνσεις Γεωργίας βάσει διαταγών της Διευθύνσεως Εποικισμού του υπουργείου Γεωργίας, των κατά τόπους Γενικών Διοικήσεων, των Νομαρχιακών Επιτροπών Ενισχύσεως Πολεμοπαθών Αγροτών και σε αгаστή συνεργασία με τις Τεχνικές Υπηρεσίες της Αγροτικής Τράπεζας και τις τοπικές Διευθύνσεις αρμοδιότητας του υπουργείου Γεωργίας για την καλύτερη επίτευξη του σκοπού του προγράμματος.

Γ') Υγιεινή.⁷³ Αρμόδιος για την υγειονομική μέριμνα προστασίας της υγείας των προσφύγων, ήταν ο Νομάρχης και πάντα σε σύμπλευση με τις εισηγήσεις του Προϊσταμένου του Υγειονομικού Κέντρου. Τα κύρια σημεία της υγειονομικής μέριμνας ήταν τρία.

Το πρώτο σημείο αφορούσε τον προληπτικό εμβολιασμό των προσφύγων για τις ασθένειες του εξανθηματικού τύφου, της ευλογιάς, του τυφοειδούς πυρετού και της διφθερίτιδας. Για τις ασθένειες του εξανθηματικού τύφου και της ευλογιάς ο εμβολιασμός ήταν ταυτόχρονος. Δινόταν προτεραιότητα στον εμβολιασμό των προσφύγων που συστεγάζονταν κατά δεκάδες, στη συνέχεια εμβολιάζονταν όσοι κατοικούσαν διάσπαρτα και πάντα ο εμβολιασμός γινόταν βάσει ονομαστικών καταστάσεων. Στη διάθεση των αρχών ήταν όλο το προσωπικό των Υγειονομικών Κέντρων, οι δημοτικοί και κοινοτικοί γιατροί, το προσωπικό που απασχολούνταν στην καταπολέμηση της ελονοσίας (δεν εργάζονταν κατά την χειμερινή περίοδο) και τα κινητά συνεργεία του Ε.Ε.Σ. και της Ελληνικής Πολεμικής Περίθαλψης για τον εμβολιασμό προσφύγων που είχαν εγκατασταθεί σε απομακρυσμένες περιοχές. Επίσης, υπήρχε και η δυνατότητα προσλήψεων νέου, έκτακτου προσωπικού.

Το δεύτερο σημείο αφορούσε τον συστηματικό ψεκάσμό με DDT ανά δεκαπέντε ημέρες του συνόλου των προσφύγων για την καταπολέμηση της ψείρας.

Το τρίτο σημείο αφορούσε τον Ε.Ε.Σ. και τις αρμοδιότητες του σχετικά με την υγειονομική περίθαλψη των προσφύγων. Ο Ε.Ε.Σ. με τα μόνιμα και τα κινητά ιατρεία του, σε συνεργασία με τους Προϊσταμένους των Υγειονομικών Κέντρων, όφειλε να περιθάλλει τους πρόσφυγες. Όσοι από αυτούς έχριζαν νοσηλείας τους μετέφερε με τα δικά του μέσα (ασθενοφόρα, αυτοκίνητα) στα πλησιέστερα νοσοκομεία. Για αυτές τις ενέργειες είχε στη διάθεσή του 100.000.000 δραχμές μηνιαίως από πιστώσεις του υπουργείου Υγείας, αλλά και τα εθελοντικά σώματα Αδελφών Νοσοκόμων που βοηθούσαν το υγειονομικό προσωπικό όπου ήταν ανάγκη. Τέλος, τα περιφερειακά Υγειονομικά Κέντρα θα ανεφοδιάζονταν με τα απαραίτητα ιατρικά, φαρμακευτικά και νοσηλευτικά υλικά και θα τα προωθούσαν στις περιοχές που υπήρχαν πρόσφυγες και νοσηλευτικά ιδρύματα και

---

73 Πρόγραμμα οργανώσεως..., ο.π. σελ 6-7.

ιατρεία. Τα ιατρικά υλικά παρέχονταν στους πρόσφυγες δωρεάν.

Δ')Στρατός.⁷⁴ Ο Νομάρχης μπορούσε να ζητήσει πληροφόρηση από τις στρατιωτικές αρχές για πιθανή εκκένωση χωριού, ώστε να λαμβάνει τα απαραίτητα μέτρα για την ομαλή διεξαγωγή της. Να καθορίζει το σημείο μεταφοράς και υποδοχής τους, να παρέχει μεταφορικά μέσα για την μεταφορά των προσφύγων και της οικοσκευής τους. Επίσης, να πληροφορείται για μεταφορές στρατιωτικών εφοδίων, ώστε να μπορεί να ζητήσει η μεταφορά των στρατιωτικών εφοδίων να συνδυάζεται και με μεταφορά εφοδίων για τους πρόσφυγες. Εκτός της πληροφόρησης, ο Νομάρχης μπορούσε να αιτηθεί τη συνδρομή του Στρατού για: α)την επανεγκατάσταση προσφύγων στα χωριά τους, αν οι συνθήκες ασφαλείας το επέτρεπαν, β)τη μεταφορά εφοδίων στους πρόσφυγες εντός αστικού ιστού σε περίπτωση έλλειψης μεταφορικών μέσων, αλλά και για τη μεταφορά με στρατιωτική συνοδεία εκτός αστικού ιστού σε λιγότερο ασφαλείς περιοχές, όπου υπήρχαν αποκλεισμένοι πρόσφυγες, γ)για οποιοδήποτε λόγο που θα βοηθούσε στην τέλεση του έργου του.

Ε')Εφοδιασμός.⁷⁵ Οι Γενικοί Διοικητές και οι Νομάρχες σε συνεργασία με τις περιφερειακές υπηρεσίες του υπουργείου Ανεφοδιασμού ήταν υπεύθυνοι για την διάθεση εφοδίων και για τον έγκαιρο ανεφοδιασμό των περιφερειών τους με αλεύρι και ζάχαρη, ώστε να γίνονται οι διανομές στους δικαιούχους πρόσφυγες το ταχύτερο και χωρίς παράπονα. Επίσης, το υπουργείο Ανεφοδιασμού θα διέθετε διάφορα άλλα τρόφιμα και εφόδια σε χαμηλές τιμές και σε τιμές κόστους για τους πρόσφυγες.

Το δεύτερο μέρος του Π.Ο.Π.Π.Σ.Π είχε τον τίτλο Πρόγραμμα Περιθάλψεως Προσφύγων. Σκοπός του ήταν η παροχή βοήθειας προς τους πρόσφυγες με την χρήση κάθε διαθέσιμου πόρου.⁷⁶ Η βοήθεια αυτή συνίστατο από την παροχή τροφής, ιματισμού, στέγης, ιατρική μέριμνα, αποστολή εφοδίων για τους πρόσφυγες σε επαρκείς ποσότητες στα Κ.Δ., η εύρεση εργασίας για όσους πρόσφυγες ήταν ικανοί να εργαστούν, η επιστροφή τους στα χωριά καταγωγής το ταχύτερο δυνατό και η χορήγηση σε αυτούς γεωργικών εφοδίων και εργαλείων, ώστε να αποκαταστήσουν τις κατεστραμμένες περιουσίες τους, να είναι σε θέση να εργαστούν και να παράγουν τα προς το ζην.

Όσον αφορά την οργάνωση του, υπεύθυνη για την άσκηση της πολιτικής του προγράμματος και της λήψης αποφάσεων ήταν η Υπουργική Επιτροπή Περιθάλψεως Προσφύγων, αποτελούμενη από τον Πρωθυπουργό ή τον Αντιπρόεδρο της Κυβέρνησης στη θέση του Προέδρου, τον υπουργό Εσωτερικών στη θέση του Αντιπροέδρου, τους υπουργούς Γεωργίας, Οικονομικών, Υγιεινής, Ανοικοδομήσεως, Εφοδιασμού, Προνοίας, τον Αρχηγό του ΓΕΣ, τον πολιτικό και τον στρατιωτικό εκπρόσωπο της AMAG και έναν γραμματέα διορισμένο από το υπουργείο Πρόνοιας. Όλοι οι υπουργοί, ο Αρχηγός του ΓΕΣ, η AMAG, η UNRRA και άλλοι εμπλεκόμενοι στην περίθαλψη

74 Πρόγραμμα οργάνωσης..., ο.π. σελ 7-8.

75 Πρόγραμμα οργάνωσης..., ο.π. σελ 8.

76 Στο ίδιο, σελ 9, ανέφερε «Η Ελληνική Κυβέρνησις υπόσχεται [...] παροχήν επαρκούς αντιλήψεως εις τους πρόσφυγες.»

οργανισμοί και υπηρεσίες ήταν υποχρεωμένοι να διορίσουν ειδικούς εκπροσώπους τους στο Υ.Κ.Π για αποτελεσματικότερη συνεργασία.

Το Υ.Κ.Π ήταν αρμόδιο για την εκτέλεση του Προγράμματος Περιθάλψεως Προσφύγων, πάντα σύμφωνα με τις αποφάσεις και τις υποδείξεις της Υπουργικής Επιτροπής.⁷⁷ Είχε στην διάθεσή του και τα υπόλοιπα υπουργεία, τα οποία ήταν υποχρεωμένα να συμβάλλουν για την καλύτερη εκτέλεση του Προγράμματος Περιθάλψεως. Το Υ.Κ.Π όφειλε να διορίσει έναν προσοντούχο υπάλληλό του ως υπεύθυνο όλου του Προγράμματος Περιθάλψεως Προσφύγων. Επίσης, ο υπουργός Πρόνοιας έπρεπε να υποδείξει ποιοι υπάλληλοι θα στελέχωναν τις 430 θέσεις των Κ.Κ.Π.

Ο Εθνικός Στρατός είχε την εντολή να συνδράμει το πρόγραμμα.⁷⁸ Ήταν αρμόδιος για:

α) Να εκκενώνει χωριά σε περιπτώσεις στρατιωτικής ανάγκης, να προσφέρει δικά του μέσα μεταφοράς των προσφύγων, αφού έχει εκ των προτέρων ενημερώσει για την εκκένωση, ώστε αυτή να έχει οργανωθεί με τον καλύτερο τρόπο.

β) Να συμβάλει στην επιστροφή των εκτοπισμένων στις περιοχές τους με κάθε δυνατό τρόπο, να παρέχει συνοδεία σε μεταφορές εφοδίων για τους πρόσφυγες, αλλά και σε άλλους πολίτες που κινούνται σε σημεία του οδικού δικτύου με έλλειψη ασφάλειας.

γ) Να παρέχει δικά του μεταφορικά μέσα για αστικές μεταφορές, ανάλογα με τις δυνατότητές του.

Απαγορευόταν να επιτάσσει αστικά φορτηγά αυτοκίνητα, σιδηροδρομικό τροχαίο υλικό, βενζίνη ή άλλα εφόδια εκτός από περιπτώσεις εξαιρετικής ανάγκης. Όλα τα επιταγμένα είδη θα επιστρέφονταν στο ακέραιο. Για την καλύτερη συνεργασία με τις πολιτικές αρχές, κάθε στρατιωτική μονάδα από Μεραρχία και ανώτερη, έπρεπε να ορίσει από έναν αξιωματικό Πολιτικών Υποθέσεων. Αυτός ήταν υπεύθυνος για την επικοινωνία μεταξύ πολιτικών αρχών και της εκάστοτε στρατιωτικής μονάδας για θέματα που αφορούσαν τους πρόσφυγες και τους απλούς πολίτες.

Σε κάθε περιφέρεια ανεφοδιασμού⁷⁹ ο Γενικός Διοικητής ή Νομάρχης ήταν αρμόδιος για την μεταφορά των εφοδίων στα προσφυγικά κέντρα. Ο Υπουργός Πρόνοιας και ο Αρχηγός ΓΕΣ μπορούσαν να ορίσουν δικούς τους αντιπροσώπους για να βοηθούν τον Γενικό Διοικητή ή το Νομάρχη στις διαδικασίες μεταφοράς εφοδίων.

Σε κάθε νομό της χώρας ο Γενικός Διοικητής ή ο Νομάρχης εκτός των παραπάνω είχε και ακόμη μια σειρά αρμοδιοτήτων.⁸⁰ Ήταν ο εκπρόσωπος του Υ.Κ.Π. στο νομό από το οποίο λάμβανε οδηγίες για το πρόγραμμα περιθάλψεως. Είχε στη διάθεση του για την εκτέλεση του προγράμματος και τους τοπικούς προϊσταμένους των υπηρεσιών των υπουργείων Γεωργίας, Υγιεινής, Οικονομικών, Ανοικοδομήσεως και Ανεφοδιασμού. Είχε τη δυνατότητα, εφόσον το επιθυμούσε, να

77 Πρόγραμμα οργάνωσης..., ο.π. σελ. 10.

78 Πρόγραμμα οργάνωσης..., ο.π. σελ. 10-11.

79 Στο ίδιο, σελ.11.

80 Στο ίδιο, σελ.12-13

αιτηθεί και την αρωγή της Εκκλησίας, του Ε.Ε.Σ., του Π.Ι.Κ.Π.Α, του Εράνου της Βασιλίσσης, σημαντικών προσωπικοτήτων της τοπικής κοινωνίας, αλλά και να καλέσει εθελοντές για να βοηθηθεί το έργο των Κ.Δ.

Επίσης ο Γενικός Διοικητής ή ο Νομάρχης έπρεπε σύμφωνα με τις οδηγίες του Υ.Κ.Π να:

α)Να εξετάζει όσους αιτούνται προσφυγικής περιθάλψεως, να διενεργεί καταγραφές προσφυγικών πληθυσμών και να αναθεωρεί τους προσφυγικούς καταλόγους ανά τακτά χρονικά διαστήματα για να ανακαλύπτει τυχόν παράνομους λήπτες αυτής.

β)Να προσδιορίζει την ποσότητα των απαραίτητων εφοδίων για την αρωγή των προσφύγων.

γ)Να μεριμνά για την επαρκή στέγαση των προσφύγων, αλλά και την παροχή ιατρικής και φαρμακευτικής περίθαλψης.

δ)Να διανέμει τα εφόδια και τα χρήματα που χορηγεί το Υ.Κ.Π. για τους πρόσφυγες.

ε)Να βοηθά με κάθε τρόπο τους πρόσφυγες.

στ)Να βρίσκει εργασία σε όσους περισσότερους πρόσφυγες μπορούσε.

ζ)Να εμποδίζει τις μη απαραίτητες πωλήσεις ζώων των προσφύγων για σφαγή.

η)Να εξασφαλίζει ζωοτροφές για τα ζώα των προσφύγων σε περιπτώσεις ανάγκης.

θ)Σε συνεργασία με τον Στρατιωτικό εκπρόσωπο να προσδιορίζει τον χρόνο επαναπατρισμού των προσφύγων και να προβαίνει σε αυτόν το συντομότερο δυνατό.

ι)Να εξακριβώνει ποιων εκ των προσφύγων καταστράφηκαν οι περιουσίες από την δράση του ΔΣΕ και ποια είναι τα απαραίτητα υλικά που θα τους χορηγήσει, ώστε να επιστρέψουν στις γεωργικές εργασίες τους.

ια)Να εξακριβώνει ποιων εκ των προσφύγων καταστράφηκαν οι οικίες λόγω της δράσης του ΔΣΕ και ποια αρωγή είναι απαραίτητη για την επισκευή τους.

ιβ)Να τηρεί μητρώο όλων των προσφύγων με τα στοιχεία ηλικίας, φύλου και επαγγέλματος.

ιγ)Να αναφέρει με εκθέσεις του τυχόν ελλείψεις ή ανάγκες σε καύσιμα, είδη διατροφής και άλλα εφόδια. Στις εκθέσεις έπρεπε να περιλαμβάνει τα διαθέσιμα υπόλοιπα και τις τιμές λιανικής πώλησης.

ιδ)Τέλος, κάθε 10η του μήνα να υποβάλλει έκθεση στο Υ.Κ.Π. όπου θα αναφέρει τα πεπραγμένα του προηγούμενου μήνα, τον αριθμό των προσφύγων, τον αριθμό των προσφύγων που προστέθηκαν στον συνολικό τον τρέχοντα μήνα, τον αριθμό των προσφύγων που επαναπατρίστηκαν κατά τη διάρκεια του προηγούμενου μήνα, προϋπολογισμό των εφοδίων του προσεχή μήνα, προϋπολογισμό των προσφύγων που προστέθηκαν στον συνολικό αριθμό, προϋπολογισμό όσων προσφύγων πρόκειται να επαναπατρισθούν τον τρέχοντα μήνα και την γενική πρόοδο του Προγράμματος Περιθάλψεως Προσφύγων.

Το δεύτερο μέρος του Π.Ο.Π.Π.Σ.Π ολοκληρωνόταν με το κεφάλαιο της προσφυγικής

περίθαλψης και χωριζόταν σε πέντε μέρη, α)την προσωπική μέριμνα, β)την υγεία, γ)την στέγαση, δ)την εργασία και ε)το πρόγραμμα ανασυγκροτήσεως.⁸¹

Α')Προσωπική μέριμνα.

α)Σε κάθε πρόσφυγα αντιστοιχούσε δωρεάν ημερήσια μερίδα 120 δραμιών αλεύρι ή άλλο αντίστοιχο σιτηρό.

β)Στις εγκύους και τα παιδιά παρεχόταν δωρεάν γάλα ως εξής: Κατά τους τελευταίους τέσσερις μήνες της εγκυμοσύνης 15 δοχεία. Στα παιδιά μέχρι 6 ετών 15 δοχεία. Στα παιδιά από 6 έως 14 ετών και με την προϋπόθεση πως δεν λαμβάνουν συσσίτιο στο σχολείο τους, 8 δοχεία.

γ)Δωρεάν ρουχισμός και υπόδηση στους πρόσφυγες που έχουν ανάγκη.

δ)Δωρεάν κουβέρτες σε όσους πρόσφυγες έχουν ανάγκη αυτών.

ε)Θα παρέχεται σε κάθε πρόσφυγα η κανονική μερίδα ζάχαρης, αλλά με την καταβολή της κανονικής αξίας της μερίδας.

στ)Την καταβολή σε κάθε πρόσφυγα ημερησίου επιδόματος 1500 δραχμών αναδρομικά από την 1η Ιανουαρίου 1948.

ζ)Ειδική φροντίδα για την περίθαλψη των παιδιών με τη συνδρομή των υπηρεσιών Πρόνοιας.

η)Δωρεάν ζωοτροφές για τα ζώα των προσφύγων που δεν μπορούν να αγοράσουν ή να εξασφαλίσουν αυτές, όσο τα διαθέσιμα αποθέματα το επιτρέπουν.

Ο Νομάρχης μπορούσε να διενεργεί δωρεάν διανομές εφοδίων και καυσίμων εάν έκρινε πως ήταν ανάγκη. Στην περίπτωση αυτή οι πρόσφυγες που λάμβαναν αυτά τα επιπλέον δωρεάν εφόδια υφίσταντο μείωση του ημερησίου επιδόματος ανάλογα με την τοπική τιμή των εφοδίων αυτών. Ο Νομάρχης ήταν υποχρεωμένος να αναφέρει αναλυτικά στον Υπουργό Πρόνοιας τους λόγους που τον οδήγησαν στις έκτακτες δωρεάν διανομές, να καταθέσει αναλυτικούς πίνακες των ειδών, τις ποσότητες τους, το κόστος της δαπάνης, τις τοπικές τιμές λιανικής πώλησης και το ποσό των μειώσεων που υπέστησαν οι πρόσφυγες. Τέτοιες διανομές ήταν συνήθεις σε περιόδους που παρατηρούνταν αύξηση των τιμών του λιανικού εμπορίου.

Β')Υγεία.

α)Εμβολιασμούς των προσφύγων κατά του τύφου, εξανθηματικού τύφου, διφθερίτιδας, χολέρας και ευλογιάς για την αποφυγή επιδημιών.

β)Ψεκασμούς των χώρων διαμονής, προσωπικής υγιεινής κ.α. με DDT και χλωριούχο ασβέστιο.

γ)Παροχή δωρεάν ιατρικής περίθαλψης των προσφύγων σε τοπικά ιατρεία και κινητές μονάδες και χορήγηση των απαραίτητων φαρμάκων δωρεάν.

Δ)Δωρεάν νοσοκομειακή περίθαλψη στα πλησιέστερα τους νοσοκομεία στα οποία θα καταβάλλονταν αποζημίωση με βάση καθορισμένων τιμολογίων.

---

⁸¹ Πρόγραμμα οργάνωσης..., ο.π. σελ. 13-16.

Γ')Στέγαση.

Ο Νομάρχης ήταν ο κύριος υπεύθυνος για την στέγαση (όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω). Η πρόβλεψη για στέγαση περιελάμβανε κενά οικήματα, αποθήκες, σχολεία και ιδιωτικές κατοικίες. Σε περίπτωση ανεπάρκειας στεγασέως ο Νομάρχης όφειλε να ενημερώσει τον υπουργό Πρόνοιας για τον αριθμό των άστεγων προσφύγων. Το ΥΚΠ θα χορηγούσε σκηνές για την δημιουργία κατασκηνώσεων (σκηνουπόλεων) στις περιοχές αυτές. Σε περιοχές με διαθέσιμα οικήματα που έμεναν πρόσφυγες και τα οποία είχαν ζημιές δινόταν προτεραιότητα στην επισκευή τους.

Δ')Εργασία.

Το ΥΠΚ ήταν υπεύθυνο να εξαγγείλει πρόγραμμα εργασίας των προσφύγων που είναι σωματικώς ικανοί να εργαστούν. Έπειτα, οι Νομάρχες θα καθόριζαν σε ποια έργα εντός των νομών τους θα μπορούσαν να εργαστούν πρόσφυγες και θα ενημέρωναν το ΥΚΠ. Με την έναρξη του προγράμματος οι πρόσφυγες που απασχολούνταν στα έργα αυτά θα λάμβαναν μισθό, αντί για το ημερήσιο χρηματικό επίδομα και τα παρεχόμενα δωρεάν εφόδια (τροφή, ιματισμός, κλινοσκεπάσματα).

Ε')Πρόγραμμα Ανασυγκροτήσεως.

Ο Νομάρχης θα καθόριζε τον αριθμό προσφύγων εχόντων ανάγκη αγροτικού εξοπλισμού, μηχανημάτων, αγροτικών εφοδίων και οικονομικής ενίσχυσης, ώστε να μπορέσουν να καλλιεργήσουν τις εκτάσεις του μετά τον επαναπατρισμό και όφειλε να ενημερώσει το ΥΚΠ για τις ανωτέρω ανάγκες. Οι πρόσφυγες που ήταν ικανοί να εργαστούν ήταν υποχρεωμένοι να καταβάλουν την αξία των παραπάνω εφοδίων και του εξοπλισμού.

2.3. Η κατηγοριοποίηση των προσφύγων

Το 1947 η ύπαρξη δεκάδων χιλιάδων μετακινηθέντων προσφύγων προς τα Κέντρα Ασφαλείας δημιούργησε στο ελληνικό κράτος ένα σοβαρό πρόβλημα. Το πρόβλημα αυτό ήταν ο γραφειοκρατικός προσδιορισμός κάποιου πρόσφυγα ως ανταρτόπληκτου, όπου με βάση αυτό τον προσδιορισμό θα καταρτίζονταν οι κατάλογοι της προς χορηγία βοήθειας και θα λαμβάνονταν τα κυβερνητικά προνοιακά μέτρα ανακούφισης και στήριξης των προσφύγων.⁸²

Στα τέλη του 1947, όταν στη Λαμία ήδη βρίσκονταν αρκετές χιλιάδες πρόσφυγες, σε εγκύκλιο του ΥΚΠ σχετικά με την περίθαλψη των προσφύγων οριζόταν πως στους προσωρινούς καταλόγους θα περιλαμβάνονταν α) όσοι είχαν καταφύγει στα ΚΑ επειδή τα σπίτια τους είχαν πυρποληθεί ή ολοκληρωτικά λεηλατηθεί, β) οι οικογένειες που είχαν καταφύγει σε ΚΑ επειδή απειλούνταν με εξόντωση λόγω συμμετοχής μελών τους στον Εθνικό Στρατό, στη Χωροφυλακή και τις Μονάδες Ασφαλείας Υπαίθρου, γ) οι κτηνοτρόφοι που τα σπίτια τους είχαν πυρποληθεί και τα κοπάδια τους είχαν κλαπεί και κατείχαν έγγραφα των στρατιωτικών ή αστυνομικών αρχών που το πιστοποιούσαν, δ) οι κάτοικοι των χωριών υπό τον μόνιμο έλεγχο του ΔΣΕ και όσοι είχαν εκδιωχθεί και δεν μπορούσαν να επιστρέψουν σε αυτά, ε) οι οικογένειες των στρατευμένων στον Εθνικό Στρατό, στ) οι παραδιδόμενοι ή συλληφθέντες, μέλη του ΔΣΕ, που αφήνονταν ελεύθεροι από τις αρχές.

Μέχρι τα τέλη του 1947 είχαν γίνει πολλές αναφορές από Νομάρχες και προνοιακές υπηρεσίες περί εγγεγραμμένων στους καταλόγους προσφύγων που είχαν χρησιμοποιήσει παράτυπα πιστοποιητικά των αστυνομικών ή κοινοτικών αρχών, ώστε να λάβουν την κρατική βοήθεια. Για την αποφυγή της επιβάρυνσης του κρατικού προϋπολογισμού και του αποκλεισμού των πραγματικών δικαιούχων περίθαλψης από τους καταλόγους, το ΥΚΠ αποφάσισε την αναθεώρηση των καταλόγων ανταρτόπληκτων με ευθύνη των τοπικών Νομαρχών. Με παραπομπή στον εισαγγελέα και κυρώσεις απειλούνταν όσοι θα εξέδιδαν παράνομα πιστοποιητικά και ζητούνταν από τους υπαλλήλους των υπηρεσιών πρόνοιας να εκδίδουν τα πιστοποιητικά χαρακτηρισμού ανταρτόπληκτου με φειδώ. Οι δικαιούχοι εγγραφής στους καταλόγους ήταν οι λεηλατηθέντες, οι πυροπαθείς και οι παντελώς άποροι. Οι αναθεωρημένοι κατάλογοι ανταρτόπληκτων όφειλαν να κοινοποιηθούν από τους Νομάρχες στο ΥΚΠ.

Την άνοιξη του 1948, όταν και ο αριθμός των προσφύγων είχε αυξηθεί ραγδαία λόγω της εαρινής εκκαθαριστικής επιχείρησης «Χαραυγή» του Εθνικού Στρατού στα ορεινά της Ρούμελης

---

82 Λάζου Βασιλική, *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος από την οπτική μιας επαρχιακής πόλης : πολιτική, κοινωνία, δικαιοσύνη στην πόλη της Λαμίας, 1946-1949*, Διατριβή (διδακτορική), Πάντειο Πανεπιστήμιο.Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα, 2010, σελ.356-360.

(14/4/1948-18/5/1948)⁸³ αλλά και λόγω των μειωμένων πιστώσεων, το ΥΚΠ προχώρησε σε αναθεώρηση του τρόπου παροχής της κρατικής αρωγής και των δικαιούχων αυτής. Από την AMAG τέθηκαν άλλες δύο βασικές προϋποθέσεις για τη συνέχιση του προγράμματος παροχής βοήθειας α) η εξεύρεση εργασίας σε όσους πρόσφυγες ήταν ικανοί να εργαστούν και β) η παροχή περίθαλψης σε όσους ήταν χαρακτηρισμένοι άποροι. Τον Ιούνιο του ίδιου έτους είχε υπογραφεί και σύμβαση για την κατασκευή γεωργικών εργαλείων για τους πρόσφυγες που ήταν αγρότες, μεταξύ του υπουργείου Γεωργίας και Ελλήνων βιομηχάνων αξίας 6,8 δισεκατομμυρίων δραχμών.⁸⁴ Ωστόσο, αυτή η προσπάθεια σύνταξης των νέων καταλόγων δημιούργησε μεγάλη αναστάτωση στους πρόσφυγες, καθώς υπήρχαν αναμεσά τους πολλοί που έχαναν το δικαίωμα στην κρατική βοήθεια που ήταν το μόνο τους εισόδημα. Ο τοπικός Τύπος κατηγόρησε τον υπουργό Πρόνοιας πως δέχθηκε άκριτα «τας γνώμας εκείνων που θα κατέβαλον τα έξοδα περιθάλψεως των προσφύγων».⁸⁵

Έγινε σύσταση Επιτροπής Χαρακτηρισμού Συμμοριοπλήκτων (ΕΧΣ) όπου συμμετείχαν ο Πρόεδρος των Πρωτοδικών, ο Διευθυντής της Νομαρχίας, ένας Αξιωματικός της Στρατιωτικής Μονάδας που έδρευε στο νομό, ο Διευθυντής της Διεύθυνσης Γεωργίας και ο Προϊστάμενος του ΚΚΠ. Οι βασικές προϋποθέσεις για να χαρακτηριστεί κάποιος ανταρτόπληκτος (πυροπαθής, του λεηλατηθέντος ολοσχερώς, του μετακινηθέντος με διαταγή του στρατού) παρέμειναν και σε αυτές προστέθηκε πως θα έπρεπε αυτός ο πρόσφυγας να είναι και άπορος από οικογενειακής και εισοδηματικής καταστάσεως. Για τους πρόσφυγες αγρότες το υπουργείο Γεωργίας με εγκύκλιο που είχε στείλει στις τοπικές Γεωργικές Υπηρεσίες τόνιζε πως στα κριτήρια του χαρακτηρισμού των προσφύγων έπρεπε να λαμβάνεται υπόψη ο αριθμός των αροτριώντων ζώων ή η καλλιεργήσιμη έκταση, το είδος της καλλιέργειας και η ηλικία του και όχι μόνο η δημητριακή παραγωγή.⁸⁶

Πάλι ήταν απαραίτητες οι βεβαιώσεις των τοπικών στρατιωτικών αρχών περί μετακινήσεως με εντολή τους, βεβαίωση των αστυνομικών αρχών σε περίπτωση πυροπαθούς ή ολοσχερώς λεηλατηθέντα, βεβαίωση της τοπικής κοινότητας για την οικογενειακή κατάσταση και δελτίο εξακρίβωσης απορίας του ΚΚΠ. Όλοι οι πρόσφυγες έπρεπε να ελεγχθούν μέσα στον Ιούνιο του 1948 από το ΚΚΠ και αυτό να συντάξει τα δελτία απορίας. Στα δελτία αναγράφονταν μόνο τα μέλη της οικογένειας που βρίσκονταν στην περιφέρεια και όχι αυτά που απουσίαζαν εκτός αυτής. Με την έκδοση του δελτίου απορίας και την υποβολή του στην ΕΧΣ οι πρόσφυγες κατατάσσονταν σε τρεις κατηγορίες.⁸⁷

Κατηγορία Α. Στην κατηγορία αυτή κατατάσσονταν οι χαρακτηρισμένοι ως παντελώς άποροι. Αυτοί λάβαιναν όλο το εύρος των ειδών της κρατικής περίθαλψης (στέγαση, χρήματα,

83 Αρχεία Γενικού Επιτελείου Στρατού, *Εμφύλιος Πόλεμος, том.6*, (Το Βήμα Ιστορία), Δ.Ο.Λ., Αθήνα, 2014,σελ.25-34.

84 *Λαμιακός Τύπος*, 8 Ιουνίου 1948.

85 *Λαμιακός Τύπος*, 16 Νοεμβρίου 1948.

86 *Λαμιακός Τύπος*, 5 Νοεμβρίου 1948.

87 Λάζου, *Ο ελληνικός εμφύλιος...*, ο.π.,σελ.359.

εφόδια, ιματισμό υγειονομική περίθαλψη κ.α.). Η συγκεκριμένη κατηγορία προσφύγων αποτελούσαν την πλειοψηφία των προσφύγων που κατέφυγαν στη Λαμία και αυτό είναι φανερό από τις καταγραφές στα Βιβλία Δυνάμεως Κοινοτήτων και Ανταρτοπλήκτων Νομού Φθιώτιδας.⁸⁸

Κατηγορία Β. Στην κατηγορία αυτή κατατάσσονταν όσοι είχαν εισόδημα ικανό για να συντηρηθούν. Αυτοί δεν λάμβαναν χρηματικό βοήθημα και άρτο, αλλά λάμβαναν ιματισμό, στέγαση διότι ήταν πυροπαθείς και υγειονομική περίθαλψη. Τους παρέχονταν δελτία τροφίμων και άρτου για να λαμβάνουν από το ΚΔΛ τρόφιμα επί πληρωμή. Στους αγρότες που ανήκαν στην κατηγορία Β παρείχε υγειονομική περίθαλψη και βοήθεια του υπουργείου Γεωργίας. Όλοι οι πρόσφυγες κατηγορίας Β δικαιούνταν δωρεάν όλα τα διανεμόμενα είδη των διεθνών οργανώσεων (π.χ. Καναδική Βοήθεια)⁸⁹ και τα διανεμόμενα είδη της Αμερικανικής Βοήθειας σε μειωμένη τιμή.

Κατηγορία Γ. Στην κατηγορία αυτή κατατάσσονταν όσοι πρόσφυγες δεν είχαν ανάγκη περίθαλψης, αλλά η καταγραφή και η ένταξή τους γινόταν για λόγους στατιστικούς, για υγειονομική παρακολούθηση (π.χ. εμβολιασμός) και για βοήθεια στη στέγαση. Το ΚΔΛ είχε καταχωρήσει όλους τους πρόσφυγες σε μητρώα ανά κατηγορία και οικογένεια, ονομαστικά με έτος γέννησης και τόπο προέλευσης. Η κατηγορία Γ ήταν η μικρότερη αριθμητικά και η σπανιότερη όσον αφορά την παρουσία της σε αρχειακές πηγές. Στα βιβλία επαναπατρισθέντων οι πρόσφυγες της κατηγορίας Γ συχνά καταγράφονται και ως εύποροι.⁹⁰

Η κατηγοριοποίηση αυτή παράλληλα με τα νέα κριτήρια δημιούργησαν έντονες αντιδράσεις και ανισότητες που εκφράστηκαν μέσω του τοπικού Τύπου. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της ανισότητας στην κατηγοριοποίηση ήταν το γεγονός πως πολλοί ελεύθεροι επαγγελματίες και ζωέμποροι πρόσφυγες μπορούσαν να αποκρύψουν τα εισοδήματά τους και να χαρακτηριστούν πρόσφυγες Α' κατηγορίας, ενώ χήρες, ορφανά και φτωχοί αγρότες επειδή είχαν ημερομίσθιο 10-15.000 δραχμών ή είχαν μαζέψει μερικές εκατοντάδες κιλά σιτηρών να χαρακτηριστούν Β' κατηγορίας. Οι ανισότητες αυτές, παράλληλα με τις αντιδράσεις που προκάλεσαν, οδήγησαν στην εφαρμογή του μέτρου της παρουσιάσεως του πρόσφυγα μαζί με όλη την οικογένεια στις κρατικές υπηρεσίες για να λάβει την κρατική αρωγή. Αυτό είχε σαν συνέπεια συνεχείς μετακινήσεις πληθυσμών μέσα στη Λαμία, αλλά και από τα γύρω χωριά προς την πόλη για να λάβουν τα κρατικά βοηθήματα. Οι πρόσφυγες εξέφρασαν τη λογική δυσαρέσκειά τους, καθώς έπρεπε να σπαταλούν μεγάλο μέρος του κρατικού χρηματικού βοηθήματος στα έξοδα μετακίνησης και συντηρήσεως στο ταξίδι αυτό, ιδίως αν επρόκειτο για πρόσφυγες από απομακρυσμένες

---

88 ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας, *Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας*, Τμήμα Εμπορίου, 1ο-2ο Βιβλία Δυνάμεως Κοινοτήτων και Ανταρτοπλήκτων Νομού Φθιώτιδας.

89 ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας, *Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας*, Τμήμα Εμπορίου, Φάκελος Καναδικής Βοήθειας, αρ.πρωτ.66367/5245, Απόφασις Υπουργού Εφοδίων και Διανομών, «Έκτακτος διανομή βακαλάου Καναδικής Βοήθειας εις ανταρτοπλήκτους», Αθήνα, 10 Μαΐου 1948.

90 ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας, *Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας*, Τμήμα Εμπορίου, 1ο-2ο Βιβλία Επαναπατρισθέντων Κοινοτήτων 1949-1950.

περιοχές του νομού.⁹¹

Εκτός από τις κατηγορίες Α, Β, Γ και την καταγραφή των προσφύγων, μέσα από το 1ο Βιβλίο Δυνάμεως Κοινοτήτων και Ανταρτοπλήκτων Νομού Φθιώτιδας διαπιστώνεται πως στις καταγραφές κάθε τοπικής κοινότητας καταγράφονταν και ο αριθμός των τακτικών απόρων και οι στρατευμένοι, ενώ οι πρόσφυγες χαρακτηρισμένοι ως ανταρτόπληκτοι καταγράφονταν συνολικά (π.χ. Ανταρτόπληκτοι Μακρακώμης).

Τον Απρίλιο του 1950, όσο επαναπατρίζονταν τα χωριά του νομού, είχαν οριστεί και κατηγορίες για τους πρόσφυγες αγρότες, ώστε να γίνει πιο εύκολη η χορήγηση των ζώων της κρατικής βοήθειας προς αυτούς. Υπήρχαν τρεις κατηγορίες, (Α, Β, Γ). Η Α' κατηγορία περιλάμβανε τους αγρότες που είχαν αρπάξει τα ζώα τους οι στρατιώτες του ΔΣΕ και μέχρι εκείνο τον καιρό τα στερούσαν. Η Β' κατηγορία περιλάμβανε αγρότες που τα ζώα τους είχαν επιταχθεί από τον στρατό και μέχρι εκείνο τον καιρό δεν είχαν αποζημιωθεί και τα στερούσαν. Η Γ' κατηγορία περιλάμβανε αγρότες που τα ζώα τους είχαν πεθάνει ή είχαν πουληθεί λόγω ανεπάρκειας μέσων συντήρησης αυτών ή δεν είχαν ποτέ ζώα.⁹² Φυσικά η διαδικασία χορήγησης ζώων προχώρησε πολύ αργά λόγω του μικρού αριθμού των διαθέσιμων ζώων.

---

91 *Λαμιακός Τύπος*, 14 Ιανουαρίου 1948, 23 Ιανουαρίου 1948.

92 *Λαμιακός Τύπος*, 1 Απριλίου 1950.

3.Η ΝΕΑ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

3.1. Η καθημερινή ζωή και η συμβίωση με τους κατοίκους της Λαμίας

«-Η ζωή σας εδώ στη Λαμία, στην παράγκα, στα τολ, πώς ήταν;
-Δράμα! Πώς είναι ένα κοπάδι ζώα;»⁹³

Από τις πρώτες μέρες της άφιξης των προσφύγων η Λαμία και οι κάτοικοί της ήρθαν αντιμέτωποι με μια νέα πραγματικότητα. Το συχνότερο φαινόμενο ήταν να αντικρίζουν ρακένδυτους επαίτες, φτωχούς και άστεγους πρόσφυγες να περιφέρονται στην πόλη κατά χιλιάδες. «Οι ανταρτόπληκτοι ήταν 50.000 περίπου.»⁹⁴ Για την κατάσταση που επικρατούσε στην πόλη μπορεί να «μιλήσει» ο αριθμός τους.

Εσωτερικοί Πρόσφυγες Λαμίας⁹⁵		
<u>Μήνας</u>	<u>Έτος</u>	<u>Αριθμός Λαμίας</u>
Δεκέμβριος	1946	6.359
Οκτώβριος	1947	30.000
Μάρτιος	1948	33.000
Ιούνιος	1949	59.633
Ιούλιος	1949	44.000
Αύγουστος	1949	59.000
Σεπτέμβριος	1949	47.500
Δεκέμβριος	1949	65.752

Η μελέτη του νέου διαθέσιμου αρχειακού υλικού ανεβάζει ακόμη παραπάνω τον αριθμό των προσφύγων που κατοικούσαν στη Λαμία συγκριτικά με τις προηγούμενες ιστορικές μελέτες. Αξίζει δε να σημειωθεί πως αν και ο επαναπατρισμός είχε ξεκινήσει από το καλοκαίρι του 1949 ο αριθμός των προσφύγων στη Λαμία αρχικά μειώθηκε, αλλά στην εκπνοή του 1949 αυξήθηκε, φτάνοντας τους 65.752. Μία υπόθεση που μπορεί να γίνει είναι πως ο αριθμός των προσφύγων αυξήθηκε λόγω της απόλυσης των στρατιωτών μετά το τέλος του Εμφυλίου και της επιστροφής τους στην πόλη. Είναι επίσης χαρακτηριστικό πως τον Δεκέμβριο του 1949 το ΚΔΛ εξυπηρετούσε 75.963 κατόχους επισιτιστικών δελτίων, 65.752 πρόσφυγες, 1.465 ομαδικώς διαβιούντες, 4.962 τακτικούς άπορους,

93 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, ο.π.

94 Συνέντευξη Δημητρίου Σαμούρη στον Παναγιώτη Σωτηρίου, Λαμία, 4 Οκτωβρίου 2017.

95 *Ακρολαμία*, 5 Δεκεμβρίου 1946. *Λαμιακός Τύπος*, 21 Οκτωβρίου 1947.

Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, αρ.πρωτ. 31-19249, «Αφορά αποστολήν τροφίμων Καναδικής Βοήθειας διά δωρεάν διανομή εις άπορους κατηγορίας», Αθήνα, 22 Μαρτίου 1948.

Φάκελος Διανομών Ανταρτοπλήκτων, αρ.πρωτ.3133 «Τηλεγράφημα», Λαμία, 5 Αυγούστου 1949.

Φάκελος Διανομών Ανταρτοπλήκτων, αρ.πρωτ.3669 «Τηλεγράφημα», Λαμία, 6 Σεπτεμβρίου 1949.

Φάκελος Διανομών Ανταρτοπλήκτων, αρ.πρωτ.4288 «Τηλεγράφημα», Λαμία, 7 Οκτωβρίου 1949.

Φάκελος Διανομών Ανταρτοπλήκτων, αρ.πρωτ.4822 «Τηλεγράφημα», Λαμία, 7 Νοεμβρίου 1949.

Φάκελος Διανομών Ανταρτοπλήκτων, αρ.πρωτ.5625 «Τηλεγράφημα», Λαμία, 8 Δεκεμβρίου 1949.

9.376 στρατεύσιμους, 1.862 ανάπηρους, 400 θύματα κατοχής και 35 φυματικούς.

Η αστυνομία μπροστά σε αυτόν τον όγκο ανθρώπων, για να μην χάσει και τον έλεγχο της πόλης, διέταξε στα τέλη του 1947 την υποχρεωτική δήλωση όλων των οικογενειών, των μελών τους και των φιλοξενουμένων. Την υποχρεωτική δήλωση οικημάτων, ιδιόκτητων ή ενοικιαζόμενων, ενοικιαστών ή φιλοξενουμένων σε αυτά και των διάφορων ιδρυμάτων της πόλης που φιλοξενούσαν ανθρώπους. *«Έπρεπε να δηλωθούν. Έπρεπε να πάμε στην αστυνομία και να δηλώσουμε ότι απόψε έχουμε μουσαφिरαίους. Αυτοί ήρθαν εδώ. Είχαν έρθει κάτι κορίτσια από το Σμόκοβο να τα φιλοξενήσουμε [...] και δεν πήγαν να δηλωθούν αυτές, δεν πήγαμε και εμείς και ήρθαν οι αστυνομικοί και τα έπιασαν και τα πήραν τα κορίτσια.»*⁹⁶ Γενικά διατάχθηκε η καταγραφή όλων των πολιτών της πόλης, μόνιμων ή φιλοξενουμένων και η καταγραφή όλων των οικημάτων.⁹⁷

Από τις αρχές του 1948 τέθηκαν σε ισχύ ειδικές διαταγές της αστυνομίας σε όλη την πόλη. Η πρώτη διαταγή τέθηκε σε ισχύ από τις 3 Ιανουαρίου 1948 και αφορούσε την απαγόρευση μεταφοράς τροφίμων, ειδών υπόδησης, ιματισμού και υγειονομικού υλικού χωρίς ειδική άδεια από τις αστυνομικές ή στρατιωτικές αρχές. Επίσης, όποιος ήθελε να ταξιδέψει έπρεπε να έχει άδεια ταξιδιού και θεωρημένη κατάσταση επιβάτη. Στις 2 Μαρτίου 1948, ενόψει καρναβαλιού, απαγορεύτηκαν οι μεταμφιέσεις, η διακωμώδηση πολιτικών προσώπων και καταστάσεων και οι συγκεντρώσεις σε οικίες τις νυχτερινές ώρες. Στις 28 Απριλίου 1948, ενόψει Πάσχα, απαγορεύτηκε η κατοχή, η χρήση και η πώληση κροτίδων, πυροτεχνημάτων και εκρηκτικών υλών. Στις 25 Οκτωβρίου 1948 ανακοινώθηκε ειδικό ωράριο λειτουργίας καταστημάτων και κυκλοφορίας πολιτών και ιδιωτικών οχημάτων. Οι παραβάτες των παραπάνω διαταγών συλλαμβάνονταν και δικάζονταν από το Έκτακτο Στρατοδικείο Λαμίας.⁹⁸

Με τη συσσώρευση αρκετών χιλιάδων ανθρώπων στην πόλη άρχισαν και τα προβλήματα. Ένα από τα πρώτα προβλήματα ήταν αυτό της καθαριότητας. Ανοιχτοί χώροι σε όλη την πόλη, τα δημόσια ουρητήρια, τα οικόπεδα, τα οικήματα που στέγαζαν πρόσφυγες, τα προαύλια των σχολείων, οι αυλές των σπιτιών, οι δρόμοι, οι προσφυγικοί συνοικισμοί, είχαν την εικόνα χωματερής, με έντονη δυσοσμία και αποτελούσαν μεγάλο κίνδυνο για την δημόσια υγεία. *«[...]Δεν είχαν ούτε καμινέδες, ούτε τίποτα. Εδώ βρώμαγε ο τόπος. Μόλις έρχοσαν στην Λαμία σ' έπαιρνε μια μυρωδιά.»*⁹⁹ Οι ντόπιοι κατηγορήσαν τους πρόσφυγες για το έλλειμμα καθαριότητας στην πόλη και ο τοπικός Τύπος ανέλαβε την «εκστρατεία» ενημέρωσης προς συμμόρφωση των προσφύγων. Καλούσε τους πρόσφυγες να μην κάνουν τη φυσική τους ανάγκη οπουδήποτε στην πόλη και να μην πετούν τα απορρίμματα τους στους δρόμους, καθώς είχαν σχηματιστεί μικροί λόφοι και είχε γεμίσει η πόλη μύγες. Καλούσε επίσης την αστυνομία να παρέμβει και να επιβάλει το νόμο της

96 Συνέντευξη Ελένης Παπιώτη, ο.π.

97 *Ακρολαμία*, 4 Δεκεμβρίου 1946. *Λαμιακός Τύπος*, 16 Οκτωβρίου 1947, 1 Νοεμβρίου 1947, 7 Νοεμβρίου 1947.

98 *Λαμιακός Τύπος*, 5 Νοεμβρίου 1948.

99 Συνέντευξη Ελένης Παπιώτη, ο.π.

υποχρεωτικής περιφραξης των ανοιχτών οικοπέδων, ώστε να μην μπορεί να εισέλθει κανείς σε αυτά και να αποθέσει απορρίμματα. Η κατάσταση αυτή παρέμεινε ίδια μέχρι τις ημέρες που οι πρόσφυγες πήραν τον δρόμο του επαναπατρισμού.¹⁰⁰

Οι χώροι των δημόσιων υπηρεσιών που εξυπηρετούσαν τους πρόσφυγες, αλλά και τους μόνιμους κατοίκους της Λαμίας ήταν και αυτοί μια μικρογραφία της χαοτικής κατάστασης που επικρατούσε στην πόλη. Σύμφωνα με τον τοπικό Τύπο ενδεικτικό της κατάστασης ήταν «*το ότι η δεξιά δεν ήξερε τι πράττει η αριστερά*» και οι πρόσφυγες «*πτωχοί και αμαθείς πρέπει να σταλούν δεκάκις από τον Άννα εις τον Καϊάφα*».¹⁰¹ Αντιμέτωποι με τη γραφειοκρατία δεν ήταν μόνο οι πρόσφυγες, αλλά και οι ίδιοι οι υπάλληλοι των υπηρεσιών. Πολλές φορές για να γίνει μια προγραμματισμένη διανομή εφοδίων ή για τη χορήγηση λίγων δραχμών για την προμήθεια γραφικής ύλης των υπηρεσιών «*ο κανονισμός προέβλεπε καταστάσεις, παρακαταστάσεις και όλα τα κωλυσιεργητικά, γραφειοκρατικά τερτίπια της ρωμαϊκής ακυβερνησίας*». Ο αρθρογράφος κατέληγε πως μόνο μια επιτροπή συντονισμού με επικεφαλής τον Νομάρχη «*θα δυνηθή να ξυπνήση [...]τας υπηρεσίας αυτάς*».¹⁰² Χαρακτηριστικό παράδειγμα το ταχυδρομείο που καθημερινά εξυπηρετούσε εκατοντάδες πολίτες και στρατιώτες. Για να προμηθευτεί κανείς ένα γραμματόσημο έπρεπε να περιμένει στην ουρά ώρες για να εξυπηρετηθεί από τον έναν υπάλληλο που υπήρχε εκεί.¹⁰³

Πεδίο αντιπαράθεσης μεταξύ ντόπιων και προσφύγων στην πόλη υπήρξε και το θέμα της στέγασης των προσφύγων στα οικήματα και στα σχολικά κτίρια. Οι ντόπιοι κατηγορούσαν τους πρόσφυγες πως κατέστρεφαν τις ιδιωτικές περιουσίες και με παράπονα στον τοπικό Τύπο τους καλούσαν να σεβαστούν τις οικίες που τους φιλοξενούσαν. Στα σχολικά κτίρια, από τα τέσσερα κτίρια που στέγαζαν τα έξι δημοτικά σχολεία της πόλης, το ένα χρησιμοποιούνταν ως νοσοκομείο και στα υπόλοιπα τρία είχαν στεγαστεί πρόσφυγες. Μέρος στην αντιπαράθεση πήρε και ο τοπικός Τύπος κατηγορώντας την Επιτροπή Στεγάσεως πως «*αλώνιζε*» στις ιδιοκτησίες του υπουργείου Παιδείας, αντιμετωπίζοντας τα σχολεία της πόλης ως «*τους αδέσποτους αγρούς, τα άφραγα χωράφια*» και πως οδήγησε τα σχολεία στους ανήλιους και ανθυγιεινούς νάρθηκες και τους γυναικωνίτες των εκκλησιών και πέταξε στον δρόμο 3.500 μαθητές δημοτικού. Οι μαθητές προάγονταν έτσι στην αλητεία και τον κουτσαβακισμό, το εθνικό τους φρόνημα και η αγάπη για την πατρίδα έμεναν ακαλλιέργητα, με τα ίδια να μένουν εκτεθειμένα απέναντι στην κατήχηση του «*καθοδηγητή*» που θα τα έστρεφε ενάντια στην πατρίδα τους.¹⁰⁴

Έντονη ήταν η αίσθηση της πολιτιστικής διαφοράς μεταξύ ντόπιων και προσφύγων. Η γνώμη των ντόπιων ήταν πως οι πρόσφυγες «*Ε... ήταν λιγάκι χωριάτες. Δεν ήταν τόσο κόσμος*

100 *Λαμιακός Τύπος*, 13 Νοεμβρίου 1947, 1 Ιανουαρίου 1948, 6 Ιανουαρίου 1948, 29 Φεβρουαρίου 1948, 12 Νοεμβρίου 1948, 5 Ιουνίου 1949, 21 Ιουνίου 1949, 6 Απριλίου 1950, 26 Μαΐου 1950.

101 *Λαμιακός Τύπος*, 13 Οκτωβρίου 1948.

102 *Λαμιακός Τύπος*, 13 Οκτωβρίου 1948.

103 *Λαμιακός Τύπος*, 17 Ιανουαρίου 1948.

104 *Λαμιακός Τύπος*, 1 Ιανουαρίου 1948, 7 Φεβρουαρίου 1948, 19 Φεβρουαρίου 1948,

απελευθερωμένος. Να μιλάει και ελεύθερα. Ήταν πιο κουμπωμένοι άνθρωποι. Αυτό έκανε την διαφορά με τον άλλον, τον έξυπνο τον άνθρωπο που λέγαμε.» Απέναντι τους οι ντόπιοι, ενώ εργάζονταν μαζί τους, σύμφωνα με τον Δημήτρη Σαμούρη, «[...]Ήταν όμως πάντα αγριεμένοι προς αυτούς οι Λαμιώτες. Βρίσκανε τον μπελά τους ο κόσμος αυτός. Οι ντόπιοι θεωρούσαν τον εαυτό τους κάπως ανώτερους, πως είναι ανώτερη τάξη. Στη συμπεριφορά και στο φέρεσιμο φαινόταν αυτό. Με βρίσιμο, με τσακωμό, με μάλωμα. Ο ανώτερος πάντα πάει να επιβάλει την τάξη στον μικρόν.»¹⁰⁵ Η διαφορά εντοπιζόταν και στις πρακτικές ανατροφής των μικρών παιδιών των προσφύγων που προκαλούσαν εντύπωση στους ντόπιους «Ήταν κάποια γιορτή και κάνανε τραπέζι. Ήταν πέντε χρονών το αγοράκι και του 'δινε κρασί να πει και του λέει η μάνα μου -τι κάνεις ευλογημένη άνθρωπε, κρασί στο μωρό; Πώς θα γίνει άνδρας, λέει. Και τσιγάρο του 'δινε και κρασί. Το θυμάμαι γιατί μου έκανε εντύπωση.»¹⁰⁶

Στις συνεντεύξεις με ανθρώπους του προσφυγικού συνοικισμού της Νέας Μαγνησίας, που προέρχονταν από οικογένειες Μικρασιατών προσφύγων, οι απόψεις που μου εξέφρασαν για τους πρόσφυγες ήταν σχεδόν ίδιες. Η Κατίνα Ναξιώτη-Κατρούλη που η οικογένειά της είχε φιλοξενήσει προσφυγοπούλες από το Καρπενήσι και η ίδια είχε εργαστεί με τις νεαρές γυναίκες αυτές σε αγροτικές εργασίες ανέφερε πως «Ήταν καλός κόσμος.[...]Ήσυχος κοσμάκος.»¹⁰⁷ Ο Ιωάννης Ναξιώτης ανέφερε πως «Δεν άλλαξε τίποτα, ήταν όπως όλος ο κόσμος. Εμείς καλοδεχτικοί. Δεν ήταν όπως η υποδοχή που κάναν εδώ οι γηγενείς σε εμάς. Δεν υπήρχε καμία έχθρα. Δεν βλέπαμε έναν και λέγαμε είναι πρόσφυγας. Δεν υπήρχε τέτοιο πράγμα.[...]Και φίλοι γίναμε μεταξύ μας και συμπεθερέσαμε.»¹⁰⁸ Η αναφορά του Δημητρίου Σαμούρη για τις σχέσεις με τους πρόσφυγες έχει καταγραφεί παραπάνω.

Η γνωριμία των ορεινών πληθυσμών και ειδικά των νέων με τον αστικό τρόπο ζωής και τις νέες του συνθήκες σε συνδυασμό με τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης και την εξαθλίωση είχε σαν αποτέλεσμα την χαλάρωση των οικογενειακών δεσμών. Ο τοπικός Τύπος έγραφε σχετικά με το θέμα «Τώρα-ας ειπούμε την πικρή αλήθεια-ντρέπεται για το παραστράτημα της κόρης του. Ο γυιός του δεν συμμαζεύεται ενωρίς στην πισσοχάρτινη παράγκα. Η πόλις δεν του ενεφύσησε τα καλά της αλλά του προσέφερεν με αφθονία τις ασχήμιες της.»¹⁰⁹ Ο μεγάλος αριθμός των προσφύγων, ο μεγάλος αριθμός του ανδρικού πληθυσμού στην πόλη, λόγω των στρατιωτικών τμημάτων που είχαν την έδρα τους και η ανέχεια οδήγησε πολλές γυναίκες πρόσφυγες στην πορνεία. Ο τοπικός Τύπος αναφερόταν στην έκλυση των ηθών στην πόλη. Η πορνεία είχε γίνει μια κοινωνική πληγή. Τα γεγονότα αυτά οδήγησαν και στην αύξηση των ορφανών νόθων παιδιών και της εγκατάλειψης

105 Συνέντευξη Δημητρίου Σαμούρη, ο.π.

106 Συνέντευξη Πολυξένης Δαβιδέλη στον Παναγιώτη Σωτηρίου, Λαμία, 10 Μαΐου 2017.

107 Συνέντευξη Κατίνας Ναξιώτη-Κατρούλη, ο.π.

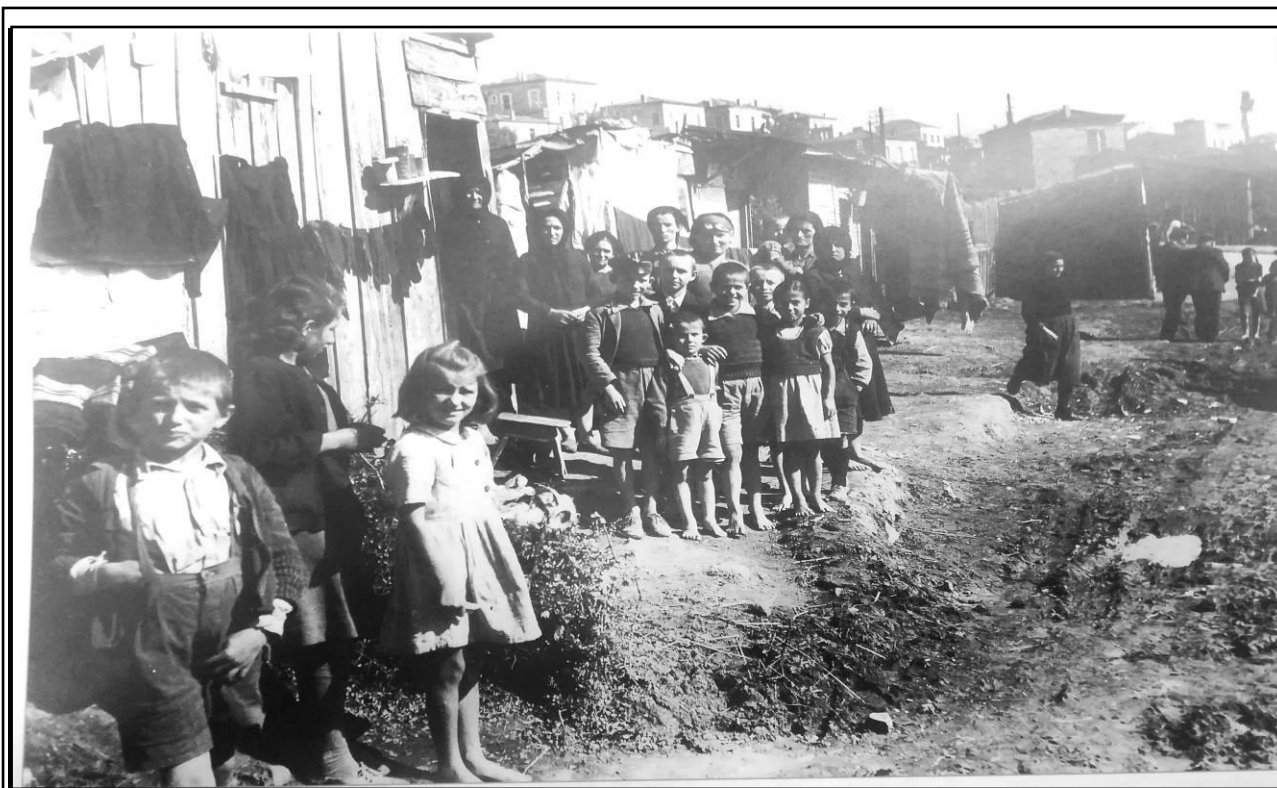
108 Συνέντευξη Ιωάννη Ναξιώτη, ο.π.

109 *Λαμιακός Τύπος*, 27 Αυγούστου 1949.

τους.¹¹⁰ Αυτά τα γεγονότα δεν συνέβαιναν μόνο μέσα στην πόλη, αλλά και στους προσφυγικούς συνοικισμούς γύρω από αυτήν, όπως της Ξηριώτισσας. «Εμείς τους λέγαμε πυροπαθείς. Ο πολύς ο κόσμος τους έλεγε πυροπαθείς. Ακόμη και τις κυρίες που άρχισαν εδώ και ερωτοτροπούσαν οι δικοί μας με τις κυρίες, τις λέγανε πυροπάθειες. Συνέβαιναν αυτά. Άλλοι αναγκασμένοι και άλλοι από ανάγκες άλλες, σεξουαλικές ανάγκες. Είχαμε και τέτοια. Και αυτά τα λέγαμε πυροπάθειες. Δεν έρχομαι απόψε στο ταβερνείο γιατί έχω πυροπάθεια.»¹¹¹

Η διαβίωση στους προσφυγικούς συνοικισμούς ήταν και αυτή μια πρόκληση. Η δημιουργία των συνοικισμών και η επέμβαση των κρατικών υπηρεσιών δεν κατάφεραν να δώσουν λύση στο μείζον πρόβλημα της στέγασης τόσων χιλιάδων ανθρώπων. Μέχρι και την έναρξη του επαναπατρισμού πολλοί ήταν οι πρόσφυγες που κατοικούσαν εντός των προσφυγικών συνοικισμών σε σκηνές κάτω από άθλιες συνθήκες.

Οι εγκαταστάσεις της στεγασέως των προσφύγων στους συνοικισμούς πραγματοποιήθηκαν σε τέσσερα είδη, σε μεταλλικά τολ, σε ξύλινα παραπήγματα επενδυμένα με πισσόχαρτο, σε πρόχειρα παραπήγματα (ξύλινα, μεταλλικά) και σκηνές. Τα μεταλλικά τολ εσωτερικά κάποια ήταν επενδυμένα με σανίδες στους τοίχους και το πάτωμα και κάποια όχι. Εσωτερικά ο χώρος τους ήταν ενιαίος και κάθε οικογένεια χωριζόταν από την άλλη είτε από τα προσωπικά τους αντικείμενα είτε με πρόχειρα υφασμάτινα παραπετάσματα. Αυτά στέγαζαν 20-30 οικογένειες. Τα ξύλινα

Εικόνα 10: Λαμία 17/2/1950. Συνοικισμός προσφύγων (Συλλογή Ν.Τόλλη).

110 Λάζου Βασιλική, *Η επιβολή του κράτους*, ο.π.,σελ 283.

111 Συνέντευξη Ιωάννη Ναζιώτη, ο.π.

παραπήγματα εσωτερικά ήταν χωρισμένα σε δωμάτια για κάθε οικογένεια. Αυτά στέγαζαν 15-20 οικογένειες. Μέσα σε αυτά τα πρόχειρα οικήματα στεγαζόταν η αθλιότητα «[...]οι παράγκες ήταν γεμάτες κόσμο, μικρά παιδάκια, γερόντοι, όλοι μέσα σ' ένα δωμάτιο, σε μια παράγκα.»¹¹²

Παντού μέσα στον συνοικισμό Ξηριώτισσας δέσποζε η σκόνη, το χώμα που με τη βροχή μετατρεπόταν σε πηχτή λάσπη, οι ακαθαρσίες ανθρώπων και ζώων και τα σκουπίδια. Γύρω από τον συνοικισμό υπήρχε μαντρότοιχος, όπου πρόχειρα είχαν στηθεί παραπήγματα που χρησιμοποιούνταν ως καφενεία, μικρομάγαζα, αποθηκευτικοί χώροι, κρεοπωλεία, στάβλοι και φούρνοι. Λειτουργούσε επίσης το σχολείο για τα παιδιά της κοινότητας Τυμφορηστού, τα υπόλοιπα παιδιά του συνοικισμού φοιτούσαν στα σχολεία της Λαμίας. Το σχολείο είχε δύο δασκάλους, τον Τάκη Μπουλιώτη και την κ. Χαρίση, καθώς και φύλακα τον Κ. Τζόρζου. Στο συνοικισμό υπήρχε σχολείο για όλα τα παιδιά που στεγαζόταν σε ξύλινο παράπηγμα, αλλά είχε εκκενωθεί για να στεγαστούν εκεί οικογένειες. Υπήρχε και το ιατρείο του Ερυθρού Σταυρού με έναν γιατρό που εξυπηρετούσε όλους τους πρόσφυγες. Για την ύδρευση υπήρχαν έξι βρύσες από τις οποίες λειτουργούσαν μόνο οι τέσσερις και παρείχαν νερό μόνο τις νυχτερινές ώρες. Έτσι όλος ο πληθυσμός εκεί έπρεπε μέσα στη νύχτα να πλυθεί, να πλύνει τα ρούχα του, να πλύνει τα σκεύη του και να αποθηκεύσει νερό για το μαγείρεμα της επόμενης μέρας και για πόση, μέσα στο κρύο, τη λάσπη και το σκοτάδι, με ουρές αναμονής να σχηματίζονται, ενώ ο φωτισμός ήταν ελάχιστος και ανεπαρκής. Ελάχιστα για τον μεγάλο αριθμό των προσφύγων ήταν και τα αφοδευτήρια.¹¹³

Μέσα στα τολ και τα παραπήγματα τα δύο κυριότερα προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι πρόσφυγες ήταν η απουσία θέρμανσης τον χειμώνα και ο καπνός από τα μαγκάλια. Σύμφωνα με τους πρόσφυγες, η Επιτροπή Στεγάσεως δεν είχε μεριμνήσει να τοποθετηθούν εντός των οικημάτων ξυλόσομπες και έτσι κάθε οικογένεια για να ζεσταθεί, αλλά και για να μαγειρέψει χρησιμοποιούσε αυτοσχέδια μαγκάλια. Ο καπνός γέμιζε στην κυριολεξία τα οικήματα. Χαρακτηριστική είναι η σειρά άρθρων του τοπικού Λαμιακού Τύπου, όπου περιγράφεται με λεπτομέρειες το εσωτερικό των παραπηγμάτων και των τολ, αλλά και ο υπόλοιπος συνοικισμός: *«Ευρύχωροι θάλαμοι θολωτοί, μόλις διακρίνεις σκιές κινούμενες απ' τον καπνό που αναθρόσκει από κάθε πρόχειρο μαγκάλι. Καίνε πουρνάρια και ρίζες. Ετερόκλιτα αντικείμενα μεταλλικά, γκαζοτενεκέδες σκουριασμένοι, κομμένοι στη μέση, τσαλακωμένα και στρεβλωμένα δοχεία μεταλλικά παρμένα από τους σωρούς των σκουπιδιών που πετάνε τα κάρρα της Δημαρχίας, γαβάθες εμαγιέ ξεφλουδισμένες, φύλλα σκουριασμένα τενεκέδων και λαμαρινών, όλα αυτά χρησιμεύουνε για μαγκάλια, και μέσα σ' αυτά, και μάλιστα τη νύχτα όταν πέση το σκοτάδι κι η παγερή πνοή του χιονιά αρχίζει να πηρουνιάζει τ' αδύναμα κορμιά, αρχίζουνε να φλογίζουνε οι καιόμενες βάτοι της Βίβλου. Καπνός πυκνός, αποπνικτικός αναθρόσκει και γεμίζει*

112 *Λαμιακός Τύπος*, 15 Φεβρουαρίου 1949 και συνέντευξη Ελένης Παπιώτη, ο.π.

113 *Λαμιακός Τύπος*, 23 Οκτωβρίου 1947, 15 Φεβρουαρίου 1949, 16 Φεβρουαρίου 1949, 17 Φεβρουαρίου 1949, 18 Φεβρουαρίου 1949, 19 Φεβρουαρίου 1949, 20 Φεβρουαρίου 1949, 18 Μαΐου 1948.

τους θαλάμους αυτούς, σε βαθμό που σκοτιάζεται και το λίγο φως που σκορπάνε οι νυσταλέοι ηλεκτρικοί λαμπτήρες. Ανοίγουνε τις πόρτες φεύγει η ζέστη, κλείνουνε τις πόρτες τους πνίγει ο καπνός. Όλων τα μάτια που αντίκρυσσά πάθανε από επιπεφυκίτιδα κι είνε δακρυσμένα και φλογισμένα. [...] το βράδυ, όταν μπαίνουνε σ' ενέργεια τα... ηφαιστεια αυτά, στήνονται καυγάδες και διαπληκτισμοί και επιθέσεις πάνω στα... μαγκάλια

κείνα που βγάζουνε το περισσότερο καπνό. Στο μεγάλο κρύο που μας πέρασε, έκλεβε... ο ένας τη φωτιά του άλλου για να ζεσταθή.»¹¹⁴ Αλλά και σύμφωνα με την Μαρία Καρκάνη η ζωή στα τολ ήταν «Δράμα! Πως είν' οι γύφτ ακριβώς. Σκώνονταν η άλλη πρωί πρωί, άναβε φωτιά να φτιασ' καφέ κι άρχιζε ο καπνός στο τολ, γέμιζε. Κι αρχίνζαν τα μάτια μας εμάς. Όμως έπρεπε ν' ανάψ' μια φωτούλα το πρωί. Ήταν πολύ δράμα εκεί μέσα και έκατσαν 2 χρόνια εκεί.»¹¹⁵

Εικόνα 11: Οι πρόσφυγες του Συνοικισμού Ξηριώτισσας. 24 Απριλίου 1948. Στιγμιότυπο από ταινία επίκαιρων από την επίσκεψη της Βασίλισσας Φρειδερίκης στον προσφυγικό συνοικισμό. Ψηλά αριστερά διακρίνεται και το κάστρο της Λαμίας. Πηγή: Ε.Ο.Α.

Τα μικρά παιδιά στο μεγαλύτερο ποσοστό τους υποσιτιζόνταν. «Ήταν ισχνά,

νωθρά, ατροφικά, άκεφα, και αποχαυνωμένα. Μαυροκιτρινισμένα από τους καπνούς, ...την καλοπέραση και το κολύμπι μέσα στη λάσπη.»¹¹⁶ Μόνιμο ήταν και το φαινόμενο που πολλά παιδιά υποφέρανε από λιθοπάτια στα πόδια. Αυτό ήταν ένα είδος κάλου με πύον που προκαλούνταν στα πέλματα των ποδιών, διότι τα παιδιά περπατούσαν συνέχεια ξυπόλυτα. Επίσης, οι πρόσφυγες του συνοικισμού της Ξηριώτισσας είχαν ασθενήσει από παρωτίτιδα.¹¹⁷ Όλα τα παραπάνω είναι μία μόνο εικόνα από τον πιο «οργανωμένο» προσφυγικό συνοικισμό της πόλης, όποτε εύλογα μπορεί κανείς να φανταστεί τι κατάσταση επικρατούσε στους υπόλοιπους.

Για τους πρόσφυγες είχε ενδιαφερθεί η Βασίλισσα Φρειδερίκη, η οποία τον Απρίλιο του 1948 είχε πραγματοποιήσει επίσκεψη στο συνοικισμό της Ξηριώτισσας. Η επίσκεψή της είχε κινηματογραφηθεί. Ενδιαφέρον για τους πρόσφυγες είχε δείξει και ο υπουργός Πρόνοιας

114 *Λαμακός Τύπος*, 15 Φεβρουαρίου 1949.

115 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, ο.π.

116 *Λαμακός Τύπος*, 17 Φεβρουαρίου 1949.

117 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, ο.π. και *Λαμακός Τύπος*, 19 Φεβρουαρίου 1949.

Κωνσταντίνος Καραμανλής, ο οποίος είχε επισκεφτεί την Λαμία δύο φορές το 1949.¹¹⁸

Δεν ήταν λίγοι οι πρόσφυγες που δεν κατάφεραν να επιστρέψουν στους τόπους κατοικίας τους με τον επαναπατρισμό. Οι λόγοι ήταν δύο. Ο θάνατος από κάποια ασθένεια ή από φυσιολογικά αίτια και οι συλλήψεις. Μέσα στις σελίδες του τοπικού Τύπου πέρασαν κάποιες περιπτώσεις θανάτων προσφύγων. Μια μητέρα έξι παιδιών απεβίωσε και άφησε τα παιδιά της ορφανά. Πατέρας δεν αναφερόταν πουθενά στο άρθρο είτε γιατί πιθανόν είχε αποβιώσει είτε ήταν στρατιώτης. Εντύπωση προκαλεί πως ο τοπικός Τύπος έκανε έκκληση να αναλάβει κάποια οικογένεια το μικρότερο ηλικιακά από τα έξι ορφανά που ήταν δεκαοχτώ μηνών, αλλά και το γεγονός πως σχετικές πληροφορίες μπορούσε ο ενδιαφερόμενος να μάθει από έναν ωρολογοποιό της πόλης και όχι από κάποια κρατική υπηρεσία.¹¹⁹

Στις 18 Μαΐου 1948 σημειώθηκε στη Λαμία καταρακτώδης βροχή που προκάλεσε πλημμύρες και καταστροφές στον προσφυγικό συνοικισμό της Ξηριώτισσας. Οι μισές παράγκες του συνοικισμού που είχαν κατασκευαστεί στο επικλινές σημείο δίπλα στην οδό Λαμίας-Στυλίδας κατέρρευσαν με αποτέλεσμα να χάσουν την ζωή τους δύο γυναίκες, μία ηλικιωμένη και η εικοσιπεντάχρονη κόρη της και να τραυματιστούν άλλα οχτώ άτομα.¹²⁰

Πληροφορίες για την θνησιμότητα των προσφύγων περιλαμβάνουν και τα συμβολαιογραφικά αρχεία. Ένα παράδειγμα. Τον Μάιο του 1948 απεβίωσε ο Α.Φ. γεωργός στον συνοικισμό της Ξηριώτισσας από φυσιολογικά αίτια. Σύμφωνα με την δημόσια διαθήκη του, ο συμβολαιογράφος της πόλης Δημήτριος Καϊλάνης «μετέβη στο παράπηγμα υπ'αριθμόν 2 του συνοικισμού παρά την δημοσία οδό Στυλίδας».¹²¹

Αρκετές ήταν και οι συλλήψεις προσφύγων αριστερών φρονημάτων και συγγενών τους που όμως δεν είχαν καμία σχέση με τα πολιτικά. Πολλές συλλήψεις έγιναν μέσα στις παράγκες και τα τολ της στέγασης των προσφύγων. Προληπτικές συλλήψεις ανδρών που δεν εμπνέαν «εμπιστοσύνη στις Εθνικές Δυνάμεις δια τον διεξαγόμενον αγώνα εναντίον των κομμουνιστοσυμμοριτών» και η εξορία τους σε νησιά, όπως η Μακρόνησος.¹²²

Συλλήψεις γυναικών με παιδιά, τα οποία ως αποτέλεσμα αυτών έμεναν μόνα τους. «Μετά ήρθαν οι φυλακές, ήρθαν οι εξορίες. Η μάναμ πήγε εξορία στο Τρίκερι. Στις παράγκες που ήμασταν καταδιωκόμενοι πήραν δεκατρείς γυναίκες από το χωριό. Ένα βράδυ ήρθαν και τσ' πήραν.[...] Όταν ήρθαν εκείνη τη νύχτα και πήραν τη μάναμ εγώ ήμην μικρή και έκλαιγα, είχα κανά δυο μέρες. Η αιτιολογία, επειδή ήταν ο αδερφός τσ', επειδή ήταν ο άντρας τσ', καμία άλλη δικαιολογία. Και άφησε έμενα και τον αδερφόμ. Μέναμε μοναχά μας εκεί τα δυο. Και μας βρήκε και μας σύμμασε ο Θ.Κ. από

118 *Λαμιακός Τύπος*, 25 Απριλίου 1948, 13 Φεβρουαρίου 1949, 8 Ιουλίου 1949.

119 *Λαμιακός Τύπος*, 10 Φεβρουαρίου 1948.

120 *Λαμιακός Τύπος*, 18 Μαΐου 1948.

121 Αρχείο Συμβολαιογράφου Δημητρίου Κ. Καϊλάνη, ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας, *Δημοσία Διαθήκη*, αριθμ.6416, Λαμία, 12 Μαΐου 1948.

122 *Λαμιακός Τύπος*, 20 Μαΐου 1949.

τον Δομοκό και ύστερα έμαθαν που είναι τα κορίτσια τσ' θειας. Εγώ ήμαν η μικρότερη και μας σύμμασαν κάτι άλλες οικογένειες με τον αδερφόμ και μας πήγαν στον Λαχανά. Εκεί ήταν μία παράγκα. [...]Πήγαμε σε κάτι ξαδέρφια μας μεγαλύτερα, γιατί την είχαν πάρει και την θεια μου. Εκείνη είχε τρία κορίτσα, το ένα ήταν μεγαλύτερο, ήταν δώδεκα-δεκατρία, ήταν έτσι και άξιο και εκείνη μας έφκιασε. [...]Ο πατέρας μου έκατσε δυο χρόνια φυλακή και η μάναμ έξι μήνοι.(Μ.Κ.). [...]Ήταν δεκατρείς γυναίκες εκεί στο θάλαμο. Και κάθε μέρα τσ' έκαναν ανάκριση. Η μία η συννυφάδα τσ' μάναζμ γέννησε εκεί μέσα, ήταν γκαστρωμένη Πάαιναν εκεί όλες μαζί και κουβέντιαζαν γύρω γύρω για το χωριό, για τέτοια. Και ένας χωροφύλακας πάει στο παράθυρο μια μέρα και λέει, τσ' άκουγε που έλεγαν όλο για τα χωριά.... Και λέει ο χωροφύλακας -Καλά ρε 'σεις γυναίκες γιατί σας ήφεραν εσάς εδώ; Παραξενεύτηκε και αυτός. Ήταν αμόρφωτος κόσμος, έτσι τσ' πήρε η μπάλα. [...]Και τσ' έπαιρναν κάθε μέρα να πάνε να υπογράψνε μετάνοια και αυτές ήταν όλες αγράμματες. ».¹²³

Κάποια από τα παιδιά που οι μητέρες τους είχαν συλληφθεί για συνεργασία με τον ΔΣΕ είχαν δοθεί σε ανάδοχες οικογένειες της πόλης για να τα φροντίσουν. Έναν κατάλογο 22 παιδιών (10 αγόρια, 12 κορίτσια) τέτοιων γυναικών είχε δημοσιεύσει ο ΛΤ. Ο κατάλογος περιελάμβανε παιδιά από τα χωριά Λιλαία, Κολοβίτα, Τσαρέλλι, Καλοσκοπή, Δίλοφο, Νικολίτσι, Κάνα, Κάλλιο, Παλαιά Γιαννιτσού, Πύργος Μακρακώμης, Συκιά Υπάτης, Στύρφακα και Μεσοχώρι. Οι ηλικίες των παιδιών ήταν 4-12 ετών. Ο κατάλογος περιελάμβανε και τα ονοματεπώνυμα των ανάδοχων οικογενειών.¹²⁴

Πολλοί συλληφθέντες εκτός της εξορίας κατέληγαν και σε θάνατο. «Εμείς επειδή είχαμε ανθρώπους στη φυλακή ερχόμασταν... και πηγαίναμε τότε στον δικηγόρο, τότε στις φυλακές να επισκεφτούμε, τότε φέρναμε γάλα, έτοιμο βρασμένο για να πιούνε εκεί οι άνθρωποι. [...]Πηγαίναμε στα δικαστήρια, εκεί να δεις. Ήταν Στρατοδικείο και ακούγαμε συνέχεια σε θάνατο! Σε θάνατο και σε θάνατο! Και τον μπάρμπα του πατέραμ σε θάνατο τον είχαν δικάσει.».¹²⁵

Τέλος, έντονη ήταν και η ανάμειξη των προσφύγων στα κοινωνικά, πολιτισμικά και πολιτικά δρώμενα της πόλης. Μέσω των συλλόγων τους οι πρόσφυγες συμμετείχαν μαζικά σε διάφορες συγκεντρώσεις που πραγματοποιούνταν για διάφορα θέματα που αφορούσαν την ζωή τους στην Λαμία. Μία από αυτές που έγινε στις 21 Μαρτίου 1948 στην πλατεία Ελευθερίας αφορούσε την μετακίνηση του στρατιωτικού διοικητή από τη Λαμία σε άλλη πόλη. Νωρίτερα από τις 10 Μαρτίου είχαν δημοσιεύσει κείμενο διαμαρτυρίας στον τοπικό Τύπο «όπου σύσσωμος ανταρτόπληκτος Λαός εν Λαμία όλων των περιφερειών διαμαρτύρεται εντονότατα δια την απομάκρυνσιν του κ. Νικολάου Παπαδόπουλου (του θρυλικού Παππού) [...]Απαιτούμεν από την

123 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, ο.π.

124 *Λαμιακός Τύπος*, 25 Μαΐου 1948.

125 Συνέντευξη Ελένης Παπιώτη, ο.π.

*Σεβαστή Κυβέρνησιν και τους Βουλευτάς της περιφερείας, όπως παραμείνει ενταύθα...».*¹²⁶ Το κείμενο της διαμαρτυρίας υπέγραφαν οι πρόεδροι 98 κοινοτήτων προσφύγων εγκατεστημένων στην πόλη. Άλλες παρόμοιες συγκεντρώσεις είχαν πραγματοποιηθεί για το θέμα του παιδομαζώματος, για τον εορτασμό των εθνικών επετείων της 28ης Οκτωβρίου και της 25ης Μαρτίου.

Στις πολιτιστικές εκδηλώσεις η συμμετοχή του προσφυγικού πληθυσμού ήταν επίσης ενεργή. Άξιες αναφοράς ήταν οι μικρές εορταστικές εκδηλώσεις που διοργάνωσαν στον προσφυγικό συνοικισμό οι Πρόσκοποι, οι εκπρόσωποι της Δανικής Αποστολής παρέα με τους μαθητές, τους δασκάλους, αλλά και τους πρόσφυγες. Εκδηλώσεις με φωτιές, χορούς, τραγούδια, ομιλίες και μουσική από την προσκοπική μπάντα.¹²⁷

3.2.Οι διανομές ειδών και η περίθαλψη

Η αύξηση των αφίξεων προσφύγων στην πόλη της Λαμίας από τα τέλη του 1946, άρχισε να αυξάνει με γεωμετρική πρόοδο και τη ζήτηση ειδών διατροφής και πρώτης ανάγκης (ένδυση, φάρμακα, στέγη). Στις αρχές Δεκεμβρίου του 1946 είχαν καταφύγει στη Λαμία πάνω από 6.500 προσφύγων από πυρόπληκτα και άλλα χωριά. Με ενέργειες του Νομάρχη Κρομμύδα είχε μοιραστεί δωρεάν ιματισμός και παράλληλα γίνονταν προσπάθειες βουλευτών του νομού για ενίσχυση των προσφύγων με επίδομα, ιματισμό, υπόδηση και κουβέρτες.¹²⁸

Από τους πρώτους μήνες των προσφυγικών ροών προς την Λαμία και τη δωρεάν χορήγηση κρατικής βοήθειας ο τοπικός Τύπος είχε αρχίσει να τονίζει την ανάγκη αποφυγής των διακρίσεων στις κρατικές διανομές σε βάρος προσφύγων με αριστερές πολιτικές πεποιθήσεις. Αυτό μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως πιθανόν να είχαν γίνει διακρίσεις εις βάρος πολιτών. Επίσης, τόνιζε πως έπρεπε να γίνεται μια βασική διάκριση, «[...]διάκρισις μεταξύ προσφύγων εχόντων ανάγκην από όλα και προσφύγων δυναμένων οπωσδήποτε να εξοικονομήσουν τα προς το ζειν.», καθώς ανάμεσα στα πλήθη των φτωχών προσφύγων υπήρχαν κτηματίες με οικονομική άνεση και άνεση δανεισμού χρημάτων και πρόσφυγες που είχαν συγγενείς στη Λαμία που μπορούσαν να τους περιθάλψουν για όσο διάστημα χρειαζόταν. Η βασική θέση του Τύπου ήταν αυτοί που έχουν μικρότερη ανάγκη πρέπει να λαμβάνουν και λιγότερη βοήθεια, κάτι που καθιστούσε φανερό και την διάσταση μεταξύ όσων είχαν καταφύγει στη Λαμία. Δεν ήταν όλοι οι πρόσφυγες φτωχοί, υπήρχαν και αρκετοί με οικονομική άνεση.¹²⁹

---

126 *Λαμιακός Τύπος*, 10 Μαρτίου 1948, 21 Μαρτίου 1948.

127 *Λαμιακός Τύπος*, 25 Μαΐου 1948.

128 *Ακρολαμιά*, 3 Δεκεμβρίου 1946, 5 Δεκεμβρίου 1946.

129 *Λαμιακός Τύπος*, 5 Φεβρουαρίου 1947.

Μέχρι τα τέλη του 1947 ελάχιστα μπορούμε να πούμε πως είχαν γίνει πάνω στο θέμα της περιθάλψεως και της στέγασης των προσφύγων. Ο ΕΕΣ είχε προβεί σε μια διανομή ιματισμού τον Φεβρουάριο και σε μια διανομή βακαλάου.¹³⁰ Το ΠΙΚΠΑ είχε αναλάβει τη διανομή γάλακτος σε σκόνη, σε μηνιαία βάση, στις εγκύους άνω των 5 μηνών, τα βρέφη και τα παιδιά. Δικαιούχοι ήταν οι οικογένειες των στρατιωτών, οι οικογένειες των προσφύγων που έμεναν στη Λαμία και σε περίπτωση επάρκειας των εφοδίων και οι υπόλοιποι κάτοικοι της πόλης. Οι διανομές πραγματοποιούνταν στον βρεφικό σταθμό Λαμίας.¹³¹ Το κράτος διά των αντιπροσώπων του, βουλευτών και υπουργών, χορήγησε για τις ανάγκες στεγάσεως των προσφύγων 150 σκηνές, ανήγειρε 2 παραπήγματα αμερικανικού τύπου το καλοκαίρι και χορήγησε και 10 τόνους ιματισμού για τις ανάγκες ένδυσης.¹³²

Το πρόβλημα της στέγασης προκαλούσε τον κύριο προβληματισμό του τοπικού Τύπου. Με άρθρα του παρακινούσε τους Λαμιώτες να παράσχουν στέγη στους άστεγους πρόσφυγες, οι οποίοι αποτελούσαν την πλειοψηφία. Με τον καιρό ο Τύπος εισήγαγε στη ρητορική του ένα ενδιαφέρον δίπολο που ταυτόχρονα αποκάλυπτε και την έκφραση μιας γενικότερης συλλογικής ανησυχίας. Υποστήριζε λοιπόν ότι οι κομμουνιστές της πόλης θα βοηθούσαν τους κομμουνιστές πρόσφυγες με φαγητό, χρήματα, στέγη, ενώ οι εθνικιστές εύποροι αδιαφορούσαν για τους φτωχούς εθνικιστές πρόσφυγες, αποκαλούσε τους εύπορους Λαμιώτες αδιάφορους και φιλοτομαριστές και καλούσε τις κρατικές υπηρεσίες να κάνουν επιτάξεις σπιτιών και κενών χώρων για να στεγάσουν πρόσφυγες. Το πρόβλημα της στέγης όμως δεν λύθηκε ούτε με τις χορηγίες σκηνών και τις κατασκευές παραπηγμάτων ούτε και με τις επιτάξεις σχολείων. Μέχρι να ολοκληρωθεί το 1947 υπήρχαν πρόσφυγες που ήταν άστεγοι, με μόνα υπάρχοντα τα ρούχα τους.¹³³ Το Νοέμβριο του 1947 έγινε και μια σειρά συζητήσεων για τα οικονομικά επιδόματα των οικογενειών των στρατευθέντων. Η αμερικανική πλευρά είχε ζητήσει την περικοπή αυτών των επιδομάτων και αμέσως είχε ξεσπάσει θύελλα αντιδράσεων στον Τύπο. Σε επίσκεψη του βουλευτή Φθιώτιδας Γ. Πλατή σε στρατιώτες στη Μακρακώμη αυτοί είχαν διατυπώσει παράπονα πως η επίσημη πολιτεία δεν φρόντιζε τις οικογένειές τους, πολλές εκ των οποίων ήταν πρόσφυγες.¹³⁴

Η έναρξη του 1948 βρήκε τους πρόσφυγες της Λαμίας χωρίς να έχουν λάβει τρόφιμα την περίοδο των Χριστουγέννων, αλλά ούτε και γάλα για τα μικρά παιδιά από τον προηγούμενο Οκτώβριο που είχε γίνει η τελευταία διανομή. Η διανομή γάλακτος έγινε στις 12 Ιανουαρίου, ενώ η διανομή των τροφίμων των εορτών έγινε το β' δεκαήμερο του μήνα.¹³⁵ Στα μέσα του Ιανουαρίου είχε φτάσει στη Λαμία πενταμελής επιτροπή από τον Σύλλογο Προστασίας Παιδιού Δανίας με

130 *Λαμιακός Τύπος*, 4 Φεβρουαρίου 1947, 14 Μαΐου 1947.

131 *Λαμιακός Τύπος*, 27 Ιουλίου 1947, 2 Νοεμβρίου 1947.

132 *Λαμιακός Τύπος*, 5 Αυγούστου 1947.

133 *Λαμιακός Τύπος*, 11 Απριλίου 1947, 13 Απριλίου 1947, 1 Νοεμβρίου 1947.

134 *Λαμιακός Τύπος*, 11 Νοεμβρίου 1947, 12 Νοεμβρίου 1947, 21 Ιανουαρίου 1948.

135 *Λαμιακός Τύπος*, 4 Ιανουαρίου 1948, 11 Ιανουαρίου 1948.

σκοπό την προστασία και την διατροφή απόρων παιδιών ηλικίας 4-15 ετών. Η επιτροπή διένειμε ημερησίως 3.000 μερίδες φαγητού.¹³⁶ Τον ίδιο μήνα είχε γίνει κάλεσμα μέσω του Τύπου προς τις γυναίκες της Λαμίας για να πλέξουν μάλλινα ρούχα για τους στρατιώτες.

Στα τέλη του μήνα ο υπουργός Γεωργίας είχε αποφασίσει να διανείμει γαίες σε άνεργους πρόσφυγες για να τις καλλιεργήσουν, ενώ ο υπουργός Οικονομικών είχε αποφασίσει την περικοπή επιδομάτων, συντάξεων και διανομών εφοδίων σε πρόσφυγες και πολίτες αριστερών πεποιθήσεων. Αυτή ήταν η πρώτη επίσημη αναφορά πολιτικής διάκρισης στον τοπικό Τύπο από την περίοδο εγκατάστασης προσφύγων στη Λαμία. Ήταν η εφαρμογή του κοινωνικού αποκλεισμού των οπαδών της Αριστεράς και φυσικά προκάλεσε πρόβλημα επιβίωσης σε πληθυσμούς που είχαν καταφύγει στα ΚΑ και δεν είχαν άλλη πηγή εισοδήματος.¹³⁷

Από την αρχή του 1948 ο ΕΕΣ ήταν ο οργανισμός που ανέλαβε σοβαρές πρωτοβουλίες για την περίθαλψη των προσφύγων. Στις 2 Ιανουαρίου ξεκίνησε τη λειτουργία του στο ισόγειο του δημαρχιακού μεγάρου το ιατρείο του ΕΕΣ, που από τις 8:00π.μ. έως τις 13:00μ.μ. εξυπηρετούσε τις ανάγκες των προσφύγων σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Το ιατρείο είχε στελεχωθεί με τον ιατρό Ευ. Μυρεσιώτη και τις κυρίες Δροσοπούλου, Πλατή, Τομαρά κ.α., που τον βοηθούσαν. Στις 17 Ιανουαρίου πραγματοποιήθηκε διανομή δεμάτων του ΕΕΣ που περιείχαν ρούχα, εσώρουχα και παπούτσια μαζί με μία οκά ζάχαρη, σε παιδιά κάτω των 15 και άπορες γυναίκες. Επίσης, ανακοίνωσε πως εκτός του ιατρείου Λαμίας, θα λειτουργούσε στο άμεσο μέλλον ιατρείο στον καταυλισμό στην Ξηριώτισσα με δύο ιατρούς.¹³⁸

Τον Φεβρουάριο ήταν έτοιμο προς εφαρμογή το Πρόγραμμα Οργανώσεως Προνοίας και Περιθάλψεως Συμμοριοπλήκτων Προσφύγων που είχε σαν στόχο του να ανακουφίσει και να περιθάλψει τους πρόσφυγες που είχαν καταφύγει στα ΚΑ και όχι μόνο. (Για περισσότερα βλ. Κεφ. 2.2.) Τον ίδιο μήνα δεν πραγματοποιήθηκαν διανομές τροφίμων ούτε του προγράμματος Ιανουαρίου ούτε του Φεβρουαρίου, διότι από τις 30 Ιανουαρίου εκτελούνταν έλεγχος των κατόχων δελτίων αρτοτροφοδοτούμενων Λαμίας, ο οποίος ολοκληρώθηκε στις 29 Φεβρουαρίου.¹³⁹ Με απόφαση του Υπουργού Οικονομικών είχε καταβληθεί στις οικογένειες των φονευθέντων (κατά την Κατοχή ή μετά την απελευθέρωση από εχθρό ή άλλες αναρχικές οργανώσεις), στρατιωτών και δημοσίων υπαλλήλων το 40% του βασικού μισθού τους, ως πολεμική σύνταξη, προσωρινά για τους μήνες Φεβρουάριο και Μάρτιο, μέχρι να καθοριστεί η οριστική.¹⁴⁰

Ο Μάρτιος του 1948 ήταν ο μήνας που η τρέχουσα κατάσταση με τις διανομές τροφίμων

---

136 *Λαμιακός Τύπος*, 21 Ιανουαρίου 1948. Η επιτροπή αποτελούνταν από τους/τις: Shen Ukrskou, Oda Breinholt, Franz Lanoe, Poul Chistensen, Birgitte Drewsen.

137 *Λαμιακός Τύπος*, 27 Ιανουαρίου 1948. Αξίζει να σημειωθεί πως ήδη τον Ιανουάριο του 1948 είχε δημιουργηθεί ο καταυλισμός στην Ξηριώτισσα. Προφανώς, ακόμη αποτελούνταν σε μεγάλο βαθμό από σκηνές, εξού και η ονομασία καταυλισμός.

138 *Λαμιακός Τύπος*, 1 Ιανουαρίου 1948, 18 Ιανουαρίου 1948, 23 Ιανουαρίου 1948.

139 *Λαμιακός Τύπος*, 7 Μαρτίου 1948.

140 *Λαμιακός Τύπος*, 3 Φεβρουαρίου 1948.

και εφοδίων άρχισε να τακτοποιείται. Εκτός των τακτικών κρατικών διανομών τροφίμων για τους πρόσφυγες γίνονταν έκτακτες δωρεάν.¹⁴¹ Έτσι, μαζί με την τακτική διανομή ζάχαρης του προγράμματος Ιανουαρίου, διανεμήθηκαν κρέας σε κονσέρβα και ένα κουτί καλαμαράκια (450γρ.) με τιμή μερίδας 1558 δρχ. Στα μέσα του μήνα έγιναν και οι διανομές του προγράμματος Φεβρουαρίου και Μαρτίου. Διανομές γάλακτος έγιναν δύο φορές, μία στις 17 (γάλα ΟΗΕ) και μία στις 31 (γάλα Αμερικανικής Βοήθειας) του μήνα. Εδώ υπήρξε ένα παράδοξο. Ενώ είχε ανακοινωθεί πως και οι δύο διανομές θα γίνονταν ταυτόχρονα και θα ήταν δωρεάν για όλους, τελικά το γάλα της Αμερικανικής Βοήθειας κοστολογήθηκε για τους απλούς πολίτες σε χαμηλή τιμή, διότι το κράτος δεν είχε τη δυνατότητα να προβεί σε αγορά γάλακτος για την επόμενη διανομή. Οι πρόσφυγες, οι άποροι, τα παιδιά των στρατευθέντων και οι Βορειοηπειρώτες το παρέλαβαν δωρεάν. Από το υπουργείο Πρόνοιας είχε ανακοινωθεί πως μέχρι τις αρχές Μαρτίου είχαν διανεμηθεί 39.7 τόνοι ιματισμού σε 28.310 πρόσφυγες στην Φθιώτιδα.¹⁴² Επίσης, ο Μάρτιος ήταν ο μήνας που ξεκίνησε η χορήγηση των δωρεάν εφοδίων της Καναδικής Βοήθειας (βλ. παρακάτω).¹⁴³

Τον Απρίλιο δημιουργήθηκε πρόβλημα στις διανομές ιματισμού, καθώς οι υπεύθυνοι των ΚΔ Αταλάντης, Αμφίκλειας και Δομοκού δεν είχαν έρθει στη Λαμία να παραλάβουν τον ιματισμό των περιφερειών τους και έτσι καθυστερούσε και η διανομή στη Λαμία. Στις 27 του μήνα τρία συνεργεία της Υπηρεσίας Κοινωνικής Πρόνοιας διένειμαν βοηθήματα σε πρόσφυγες των διάφορων κοινοτήτων που είχαν εγκατασταθεί στη Λαμία. Οι διανομές αυτές έγιναν ως εξής: Το Α' συνεργείο έκανε διανομή στους πρόσφυγες από τα χωριά Αυλάκι, Άνυδρο, Αχινός, Βαθύκοιλο, Μύλοι, Πελασγία, Παλαιοκερασιά, Λογγίτσι και Κυπαρίσσι. Το Β' συνεργείο στα χωριά Ρεγγίνι, Μενδενίτσα, Καλλιδρομος, Καρυά, Καραβίδι, Λιαπάτα. Το Γ' συνεργείο σε όλους τους πρόσφυγες των χωριών της Ευρυτανίας, Δομοκού και Καρδίτσας.¹⁴⁴ Στα τέλη του μήνα είχε γίνει κάλεσμα προς τους κατοίκους της πόλης, μέσω του Τύπου, από τις Ελληνίδες Οδηγούς και τους Πρόσκοπους Λαμίας για να συγκεντρωθούν διάφορα είδη, είδης διατροφής, παιχνίδια ως δώρα προς τα παιδιά των στρατευθέντων. Την συγκέντρωση είχαν αναλάβει να την κάνουν οι παραπάνω, πόρτα - πόρτα.¹⁴⁵

Στις 13 Μαΐου έγιναν οι διανομές του γάλακτος Αμερικανικής Βοήθειας και του ΟΗΕ του προγράμματος Μαρτίου. Οι διανομές του γάλακτος Αμερικανικής Βοήθειας αφορούσαν τα παιδιά

---

141 Ως τακτική διανομή ορίζεται η διανομή σε μηνιαία βάση (πρόγραμμα) που εκτελούνταν από το Ελληνικό κράτος.

Τα εφόδια ήταν διάφορα, αλλά κοστολογημένα σε χαμηλές τιμές. Εκτός των τακτικών γίνονταν και έκτακτες δωρεάν διανομές που αφορούσαν τους πρόσφυγες. Τα εφόδια παρέχονταν δωρεάν στους δικαιούχους. Πολλές φορές παρατηρούνταν καθυστερήσεις ημερών ή μηνών στις διανομές.

142 *Λαμιακός Τύπος*, 29 Φεβρουαρίου 1948, 5 Μαρτίου 1948, 7 Μαρτίου 1948, 16 Μαρτίου 1948, 31 Μαρτίου 1948.

143 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, αρ.πρωτ. 30040/1898, Απόφασις Υπουργείου Εφοδιασμού «*Έκτακτοι δωρεάν διανομαί εις κατηγορίας απόρων*», Αθήνα, 24 Φεβρουαρίου 1948.

144 *Λαμιακός Τύπος*, 7 Απριλίου 1948, 27 Απριλίου 1948.

145 *Λαμιακός Τύπος*, 28 Απριλίου 1948.

0-6 ετών και τις εγκύους 5 μηνών και άνω. Η διανομή γινόταν για τους πρόσφυγες το πρωί με αλφαβητική σειρά των κοινοτήτων τους και για τους Λαμιώτες το απόγευμα. Το γάλα του ΟΗΕ χορηγήθηκε δωρεάν για τα παιδιά των προσφύγων, των απόρων και των στρατευθέντων. Το θέμα των καθυστερήσεων των διανομών απασχόλησε και πάλι τον τοπικό Τύπο, ο οποίος κατηγορούσε το ΚΚΠ Λαμίας για μεροληψία, καθυστέρηση και αταξία στις διανομές των εφοδίων, για κατακράτηση ιματισμού και εφοδίων μέσα στις αποθήκες και για σκόπιμη καθυστέρηση των διανομών. Αυτές οι καθυστερήσεις των εφοδίων οδηγούσαν τους πρόσφυγες στην αγορά τροφίμων με πίστωση και έτσι πολλά χρέη σε περιπτώσεις μεγάλων καθυστερήσεων συσσωρεύονταν.¹⁴⁶

Τον Ιούνιο μέχρι το τέλος του 1948 το σύστημα των διανομών εφοδίων αντιμετώπισε δυσκολίες. Οι διανομές τροφίμων γίνονταν με καθυστερήσεις. Οι δωρεάν διανομές του προγράμματος Καναδικής Βοήθειας συνεχίστηκαν κανονικά, όμως αυτό έληξε τον Σεπτέμβριο. Σε ανακοίνωση του το ΚΔ Λαμίας ενημέρωνε τους πρόσφυγες για την διανομή εφοδίων της 18ης Αυγούστου «εις τους ενταύθα καταφυγόντας συμμοριοπλήκτους βάσει σχετικών καταστάσεων Κοινωνικής Προνοίας των κάτωθι ποσοτήτων τροφίμων εις εκτέλεσιν προγράμματος μηνός Ιουνίου 1948...» και για τους παντοπώλες από τους οποίους θα τα χορηγούσαν.¹⁴⁷ Διανεμόμενα είδη κατ' άτομο:

α) Ζάχαρη 150 δράμια (265 γραμ.) με κόστος μερίδας 2.250 δρχ., προμήθεια παντοπώλη 60 δρχ., αχθοφορικά 10 δρχ., και μεταφορικά 5,50 δρχ. Σύνολο 2.325,50.

β) Καλαμαράκια 1 κουτί 450 γραμ. με κόστος 2.000 δρχ., προμήθεια παντοπώλη 60 δρχ., αχθοφορικά 10 δρχ., και μεταφορικά 5,50 δρχ. Σύνολο 2.075,50 δρχ.

Έτσι το κόστος και για τα δύο είδη ανερχόταν σε 4.401 δρχ. Ο αρχηγός κάθε οικογένειας πήγαινε με την ταυτότητα του για να τα παραλάβει. Η διάρκεια της διανομής ήταν δέκα ημέρες.

Από τον Αύγουστο 1948 μέχρι τον Ιανουάριο του 1949 δεν έγινε καμία κρατική διανομή προγράμματος, ούτε η καταβολή χρηματικών επιδομάτων στους πρόσφυγες. Στις 9 Ιουλίου έγινε η διανομή γάλακτος Αμερικανικής Βοήθειας του προγράμματος Μαΐου σε παιδιά 0-6 ετών και τις εγκύους 5 μηνών και άνω. Τα παιδιά των προσφύγων, των απόρων και των στρατευθέντων μέχρι ενός έτους έλαβαν δωρεάν και γάλα του ΟΗΕ.¹⁴⁸ Τον Σεπτέμβριο μέσω νέου αναγκαστικού νόμου είχε ανακοινωθεί πως δεν θα λάμβαναν αποζημίωση οι οικογένειες στρατιωτών, που είχαν χάσει τη ζωή τους από 1/1/1947, απόφαση που προκάλεσε αναστάτωση στις οικογένειες αυτών.¹⁴⁹

Τον Οκτώβριο 1948 ο Νομάρχης Φθιώτιδας Λέων Παπαρηγόπουλος είχε ανακοινώσει μια δέσμη μέτρων αρωγής αποκλειστικά για τις οικογένειες των στρατευθέντων του νομού. Αυτά ήταν:

146 *Λαμιακός Τύπος*, 14 Μαΐου 1948, 21 Μαΐου 1948.

147 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), αρ.πρωτ.4037, Ανακοίνωσις ΚΔ Λαμίας, Λαμία, 17 Αυγούστου 1948.

148 *Λαμιακός Τύπος*, 8 Ιουλίου 1948, 15 Οκτωβρίου 1948.

149 *Λαμιακός Τύπος*, 10 Σεπτεμβρίου 1948.

α) δωρεάν ιατρική περίθαλψη από ιατρούς της πόλης, είτε με επίσκεψη στο ιατρείο, είτε κατ'οίκον σε περίπτωση που ο ασθενής δεν μπορούσε να μετακινηθεί. Για να τύχει περιθάλψεως, ο ασθενής της οικογένειας έπρεπε να έχει σημείωμα από μέλος της Επιτροπής περιθάλψεως Οικογενειών μαχομένων. Προσφορά του Ιατρικού Συλλόγου Λαμίας. β) Με σημείωμα του θεράποντα ιατρού, θεωρημένο από το Υγειονομικό κέντρο, μπορούσε όποιος είχε ανάγκη να νοσηλευτεί δωρεάν στο Νοσοκομείο Λαμίας. γ) Από την Επιτροπή περιθάλψεως Οικογενειών μαχομένων παρέχονταν φάρμακα που είχαν αγοραστεί με προσφορές εύπορων πολιτών της Λαμίας. Τα χορηγούμενα φάρμακα από το Υγειονομικό κέντρο ή όσα αυτό δεν είχε και έπρεπε ο ασθενής να απευθυνθεί σε φαρμακείο, χορηγούνταν με συνταγή ιατρού θεωρημένη από το Υγειονομικό κέντρο και το μέλος της Επιτροπής περιθάλψεως Οικογενειών μαχομένων. Η συνταγή εκτελούνταν από όλα τα φαρμακεία της πόλης. δ) Χορήγηση των εξόδων τοκετού των εγκύων συζύγων στρατευθέντων. ε) Δωρεάν νομικές συμβουλές και εξυπηρετήσεις νομικών υποθέσεων από δικηγόρους της πόλης, προσφορά του Δικηγορικού Συλλόγου Λαμίας. στ) Διαταγή προς Δημάρχους και Προέδρους Κοινοτήτων για την καλλιέργεια των αγρών των στρατευθέντων. Για να είναι δικαιούχοι των παραπάνω, αλλά και μελλοντικών παροχών, οι άπορες οικογένειες των στρατευθέντων της Λαμίας έπρεπε να εφοδιαστούν με βιβλιάριο απορίας που χορηγούσε η Δημαρχία, θεωρημένο από τον Δήμαρχο. Οι άπορες οικογένειες στρατευθέντων της υπαίθρου έπρεπε να εφοδιαστούν με πιστοποιητικό από τον Πρόεδρο της Κοινότητας, θεωρημένο από τις τοπικές αστυνομικές αρχές. Όλες οι βεβαιώσεις, τα πιστοποιητικά κ.α. έγγραφα σχετικά με την περίθαλψη των οικογενειών των στρατευθέντων χορηγούνταν από τις υπηρεσίες δωρεάν. Τα μέτρα αυτά ίσχυαν και το 1949 με εντολή του τότε Νομάρχη Κανέλλου Κλαμάρη.¹⁵⁰

Τον Ιανουάριο του 1949 έγιναν προσπάθειες να ομαλοποιηθεί η κατάσταση των διανομών. Πραγματοποιήθηκε η καταβολή χρηματικών επιδομάτων τεσσάρων καθυστερούμενων μηνών και διανομή ζάχαρης και αλεύρου για δύο μήνες. Προσπάθειες έγιναν και για την καταβολή των υπόλοιπων δύο καθυστερούμενων μηνών, καθώς και της προγραμματισμένης διανομής του προγράμματος Δεκεμβρίου (εφόδια και επίδομα). Ο Τύπος σε άρθρα του κατέγραφε την κατάσταση του χορηγούμενου αλεύρου, το οποίο ήταν σε πολλές περιπτώσεις νοθευμένο με ξένη ύλη και αμφιβόλου ποιότητας και άφηνε υπόνοιες για παράνομες πράξεις στους αλευρόμυλους του Πειραιά απ' όπου και προερχόταν. Επίσης, διαμαρτυρόταν και για την ανυπαρξία διανομών ρυζιού στην επαρχία, σε αντίθεση με την Αθήνα που εκτελούνταν κανονικά.¹⁵¹ Μέχρι τον Μάρτιο πάντως δεν είχε γίνει διανομή αλεύρου του προγράμματος Δεκεμβρίου, διότι τα αποθέματα της Λαμίας είχαν προωθηθεί στο Καρπενήσι για τις ανάγκες των εκεί πληθυσμών.¹⁵²

150 *Λαμιακός Τύπος*, 28 Οκτωβρίου 1948, 4 Ιουνίου 1949.

151 *Λαμιακός Τύπος*, 11 Ιανουαρίου 1949, 14 Ιανουαρίου 1949, 16 Ιανουαρίου 1949.

152 *Λαμιακός Τύπος*, 27 Μαρτίου 1949.

Τον Φεβρουάριο έγινε η διανομή γάλακτος Αμερικανικής Βοήθειας του προγράμματος Φεβρουαρίου σε παιδιά 0-6 ετών και τις εγκύους 5 μηνών και άνω. Ο τοπικός τύπος επανήλθε με δημοσίευμα του στις καθυστερήσεις των διανομών των εφοδίων και των επιδομάτων, καθώς παρατηρούνταν το φαινόμενο, όταν γινόταν η καταβολή του επιδόματος αυτό ξοδευόταν σε αγορές απαραίτητων τροφίμων και όταν μετά γινόταν η διανομή των εφοδίων οι πρόσφυγες δεν μπορούσαν να τα αγοράσουν γιατί είχαν ξοδέψει τα χρήματα ή γινόταν και το αντίστροφο όταν τα εφόδια διανεμόνταν δεν είχαν καταβληθεί τα χρήματα για την αγορά τους. Ένας φαύλος κύκλος καθυστερήσεων και ταλαιπωρίας. Τον ίδιο μήνα είχε αποφασιστεί μία Κυριακή να θεωρηθεί εργάσιμη και τα ημερομίσθια της να κατατεθούν για την ενίσχυση των οικογενειών των στρατευθέντων.¹⁵³

Τον Απρίλιο οι διαμαρτυρίες για τις καθυστερήσεις των διανομών συνεχίστηκαν. Οι συγκεκριμένες αφορούσαν την καθυστέρηση μιας προαναγγελθείσας διανομής ιματισμού εντός του μηνός. Αλλά και στα τέλη Μαΐου έγιναν καταγγελίες από τον Δομοκό που αφορούσαν την καθυστέρηση της καταβολής επιδομάτων, αλλά και των διανομών εφοδίων. Τα επιδόματα δεν είχαν καταβληθεί από τον προηγούμενο Μάρτιο και τα εφόδια από τον Απρίλιο. Επίσης, στις αρχές Απριλίου είχε αποφασιστεί η αύξηση των επιδομάτων των οικογενειών των στρατευθέντων. Ο προστάτης της οικογένειας θα λάμβανε 120.000δρχ., το δεύτερο μέλος 50.000δρχ., το τρίτο μέλος 40.000δρχ., το τέταρτο 30.000δρχ. Επίδομα δικαιούνταν και οι οικογένειες εφέδρων και κληρωτών μέχρι της κλάσης του 1947.¹⁵⁴

Οι διανομές γάλακτος γίνονταν κανονικά, αλλά κάποιες φορές με κάποιες ιδιαιτερότητες. Τέτοια διανομή με ιδιαιτερότητες ήταν αυτή του Ιουνίου. Ήταν διανομή 15 κουτιών γάλακτος Αμερικανικής Βοήθειας σε παιδιά 0-2 ετών. Τα παιδιά των προσφύγων, των απόρων και των στρατευθέντων μέχρι ενός έτους έλαβαν δωρεάν και 2 κιλά γάλα σε σκόνη του ΟΗΕ, ενώ στα παιδιά μέχρι 24 μηνών των ίδιων κατηγοριών δόθηκε δωρεάν και από μισό κιλό σαπούνι από τον ΟΗΕ. Στα παιδιά 25-72 μηνών και τις εγκύους δεν δόθηκε γάλα Αμερικανικής Βοήθειας.¹⁵⁵

Η διανομή του βοηθήματος του Μαΐου 1949 έγινε στις 11 Ιουλίου. Για την καταβολή του στους πρόσφυγες της Λαμίας είχαν δημιουργηθεί τέσσερα κέντρα (Α',Β',Γ',Δ') σε διάφορα σημεία της πόλης, τα οποία εξυπηρετούσαν τις διάφορες κοινότητες. Η λίστα που δημοσιεύτηκε στον Τύπο¹⁵⁶ μας δίνει μια ακριβή εικόνα για την καταγωγή των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στην πόλη της Λαμίας. Η καταβολή είχε διάρκεια από 11-26 Ιουλίου. Το βοήθημα καταβλήθηκε στους αρχηγούς των οικογενειών ή τους νόμιμους αντιπροσώπους τους. Απαραίτητη ήταν η αστυνομική ταυτότητα και το οικογενειακό βιβλιάριο.

---

153 *Λαμιακός Τύπος*, 3 Φεβρουαρίου 1949, 15 Φεβρουαρίου 1949, 19 Φεβρουαρίου 1949.

154 *Λαμιακός Τύπος*, 7 Απριλίου 1949, 9 Απριλίου 1949, 28 Μαΐου 1949.

155 *Λαμιακός Τύπος*, 18 Ιουνίου 1949.

156 *Λαμιακός Τύπος*, 10 Ιουλίου 1949. Έχει διατηρηθεί η ορθογραφία του δημοσιεύματος.

Α' κέντρο. Ήταν στα γραφεία της Εφορίας Καπνού πάνω από την πλατεία Λαού. Εξυπηρετούσε τις κοινότητες (26): Μελιταίας, Περιβόλι Δομοκού, Φιλιαδώνα, Καρυά Δομοκού, Ξυνιάδα, Ομβριακή, Πολυδένδρι, Νέα Μάκρυση, Σκλήθρο, Κυριακοχώρι, Ανάβρα Αλμυρού, Μάρμαρα, Καλαμάκι, Ροβολiάρι, Αρχάνι, Νέα Γιαννιτσού, Επτάλοφος, Μουσουνίτσα, Στρώμη, Καλοσκοπή, Καστριώτισσα, Μαυρολιθάρι, Μοσχοκαρυά, Ρεντίνα, Μακρυράχη, Δίβρη.

Β' κέντρο. Ήταν στον κινηματογράφο ΡΕΞ (κτίριο που στην θέση του βρίσκονται τα σκαλιά που οδηγούν στην πλατεία Αλ. Κοντόπουλου), στην πλατεία Ελευθερίας. Εξυπηρετούσε τις κοινότητες (139): Παλαιόκαστρο, Κανάλια, Νεοχώρι, Τυμφρηστός, Δύο Βουνά, Παύλιανη, Ανάβρα Λοκρίδος, Δρακοσπηλιά, Κούρνοβο, Νεοχώρι Δομοκού, Μακρολείβαδο, Κουμαρίτσι, Δέλφινο, Στάγια, Παλαιά Γιαννιτσού, Αρτοτίνα, Μάκρυνη, Πυρά Παρνασσίδος, Μαλανδρίνο, Πρωτοκλήσι, Νεοχώρι, Αμυδαλιά, Κολοβάτες, Μαργιολάτα, Διπλάτανος, Γραμμένη, Αηδονοχώρι, Πάππα, Ασημοχώρι, Σκήτη, Αχλαδιά, Δάφνη, Ασβέστης Μακρακώμης, Λεοντάρι, Λουτροπηγή, Κτημένη, Κάτω Πεδινό, Φιλιάτες, Αγραπιδιά, Βαμβακιά, Χρυσό Ευρυτανίας, Μώλος, Καλλίδρομος, Καινούριο, Σκάρφεια, Μενδενίτσα, Δομνιανοί, Βίνιανη, Δόμνιτσα, Σταύλοι, Ανιάδα, Κλαψί, Μαυρομάτα, Νεράιδα, Μάραθο, Γραμμένη, Λυτόσελλο, Στύρφακα, Καστρί, Τσούκα, Λιανοκλάδι, Πτελαία, Βίτωλη, Αποστολιά, Νικολίτσι, Περιβόλι, Αργύρια, Κολοκυθιά, Αφράτη, Παφυλί, Καερλή(;) Φαρσάλων, Αχλαδιά Δομοκού, Γερακλή, Κάτω Δομοκός, Πουρνάρι, Σοφάδες, Κορομηλιά, Κερδύλια, Άγιος Στέφανος, Βαρδαλή, Λεύκα, Αγόριανη, Βούζι, Πετρωτό Δομοκού, Βελεσιώτες, Μαντασιά, Άγιος Γεώργιος, Ασπρόκαμπος Τυμφρηστού, Πίτσι, Λευκάδα, Ελευθεροχώρι, Φρατζή, Οίτη, Φτέρη, Κλωνί, Δίλοφο, Μεσοποταμία, Καλλιθέα, Καμπιά, Μεγάλο Χωριό, Κοριτσά, Διπλάτανος, Αράχωβα, Γεωργανάδες, Κερασοχώρι, Καλεσμένο, Κοντιβά, Βούτυρο, Καρπενήσι, Μούτζελο, Κορυσχάδες, Κουφάλα, Νόστιμο, Πετράλωνα, Μυρίκη, Τριδένδρι, Τρίζολον, Καταφύλιο, Σκόπια, Λουτροπηγή, Χόγλια, Στένωμα, Μεσοκώμη, Παπαρούσι, Καστανιά, Άγιος Ανδρέας, Βύθισμα, Προυσός, Μiάρα, Μαραθιά, Φραγκίστα, Λουτρά Υπάτης, Αμαλώτα, Αργυροχώρι, Κομποτάδες, Ροδωνιά, Βασιλικά, Μεξιιάτες, Ανατολή, Λαδικού.

Γ' κέντρο. Ήταν στο πρώην γραφείο Δημοτικού Φόρου, απέναντι από το πρακτορείο ΟΣΛΑ στην οδό Καρπενησίου. Εξυπηρετούσε τις κοινότητες (29): Γαρδίκι Ομιλαίων, Σύγκρελο Ευρυτανίας, Κορύτσης, Αγίας Τριάδας, Κρίκελλο, Μικρό Χωριό, Άγιος Χαράλαμπος, Λάσπη, Φουρνά, Παλαμάς, Άγιος Γεώργιος, Βράχα, Περιστερι Υπάτης, Πύργος Υπάτης, Λυχνός, Συκιά, Νεοχώρι Υπάτης, Μεσοχώρι Υπάτης, Καστανιά Υπάτης, Παλαιοχώρι Τυμφρηστού, Πουγκάκια, Μερκάδα, Περίβλεπτο, Μεσαία Κάψη, Πιτσιωτά, Παλαιοβράχα, Μεγάλη Κάψη, Μαυρίλλο, Δίκαστρο.

Δ' κέντρο. Ήταν στο Α.Τ. Στυλίδας. Εξυπηρετούσε τις κοινότητες (11): Παλαιοκερασιά, Πανουργιάς, Αυλάκι, Βαθύκοιλο, Γλύφα, Σαπούνα, Μύλους, Αχινός, Λογγίτσι, Άνυδρο, Νεράιδα Στυλίδας. Σύνολο των τεσσάρων κέντρων: 205 κοινότητες προσφύγων.

Τον Αύγουστο του 1949, με τον επαναπατρισμό να έχει ξεκινήσει οι εναπομείναντες

πρόσφυγες έλαβαν κανονικά το χρηματικό βοήθημα. Τα χρηματικά βοηθήματα Οκτωβρίου και Νοεμβρίου δόθηκαν μέσα στο Δεκέμβριο. Μέσα στο Δεκέμβριο δόθηκε και ένα εφάπαξ χρηματικό βοήθημα στους πρόσφυγες Β' κατηγορίας, διότι αυτοί δεν το είχαν λάβει όταν επαναπατρίστηκαν. Αυτό ήταν 200.000 δραχμές σε κάθε οικογένεια τριών ατόμων και στις οικογένειες με τέσσερα μέλη και πάνω 300.000 δραχμές.¹⁵⁷

Το τρίτο δεκαήμερο του Ιανουαρίου του 1950 δόθηκε το χρηματικό βοήθημα Δεκεμβρίου στους πρόσφυγες που είχαν παραμείνει στη Λαμία και στους επαναπατρισμένους από ένα κουτί με κονσέρβες ανά άτομο.¹⁵⁸ Στα μέσα Μαρτίου δόθηκε ιατροφαρμακευτικό υλικό σε δεκατέσσερις κοινότητες που επαναπατρίστηκαν. Στις 4 Απριλίου έγινε διανομή κλινοσκεπασμάτων σε πρόσφυγες που είχαν παιδιά από 0-15 ετών από τις κοινότητες: Δίκαστρο, Δίλοφο, Ροβολiάρι, Αγόριανη, Γαβράκια, Νεοχώρι Δομοκού, Μεσαία Κάψη. Την επόμενη μέρα δόθηκαν στις κοινότητες: Πουγκάκια, Παλαιοχώρι Τυμφρηστού, Γαρδίκι Ομιλαίων, Ασβέστης Μακρακώμης, Μεσημβρία, Λυτόσελο, Κούρνοβο, Νεράιδα Στυλίδας, Λογγίτσι Στυλίδας, Παλαιά Γιαννιτσού.¹⁵⁹

Απόφαση που εκδόθηκε τον Ιούλιο ανέφερε πως διακόπτονταν η δωρεάν διανομή τροφίμων σε όσους είχαν επαναπατριστεί μέχρι 31/12/1949. Δικαιούχοι ήταν όσοι είχαν επαναπατριστεί από την 1/1/1950.¹⁶⁰

Τον Μάιο δημοσιεύτηκε στον τοπικό τύπο ο απολογισμός του έργου του Υγειονομικού Κέντρου Φθιώτιδας για το 1949. Το Κέντρο είχε αντιμετωπίσει διάφορες λοιμώδεις νόσους όπως τυφοειδή πυρετό (88 κρούσματα), επιδημική εγκεφαλική μηνιγγίτιδα (6 κρούσματα), διφθερίτιδα (8 κρούσματα), ιλαρά (2 κρούσματα), πολιομυελίτιδα (5 κρούσματα). Είχε προβεί σε εμβολιασμούς και συγκεκριμένα σε 56.178 αντιτυφικούς εμβολιασμούς, 3.668 αντιδιφθεριτικούς εμβολιασμούς, 2.178 αντιεξανθηματικούς εμβολιασμούς και 7.062 εμβολιασμούς κατά της ευλογιάς. Πραγματοποιήθηκαν: αντιλυσσική θεραπεία σε 139 άτομα, αποφθειρίαση σε 266.580 άτομα εκ των οποίων 156.600 της πόλης της Λαμίας και 109.980 της περιφέρειας. Καταναλώθηκαν 1.700 κιλά DTT. Πραγματοποιήθηκαν εργαστηριακές εξετάσεις: 32 εξετάσεις αίματος κατά Βιντάλ, 16 εξετάσεις αίματος κατά Βάσερμαν, 7 εξετάσεις πτυέλων για Κωχ, 219 εξετάσεις εκκριμάτων για Neisser. Με μέριμνα του Κέντρου κατασκευάστηκαν 3 φρεάτια στον Δομοκό, ενώ συντηρήθηκαν 9 στη Μακρακώμη, 1 στο χωριό Καστρί, 2 στο χωριό Μάκρη, 5 στο χωριό Τσούκα και 2 στο χωριό Πέτρα Δομοκού. Κατασκευάστηκαν συγκροτήματα αποχωρητηρίων στα ΚΑ και συγκεκριμένα 15 συγκροτήματα στην Λαμία, 16 στον Δομοκό, 10 στη Μακρακώμη, 9 στη Σπερχειάδα, 3 στην Πέτρα Δομοκού. Απολυμάνσεις και έργα συντηρήσεως έγιναν στα υδραγωγεία Λαμίας, Στυλίδας,

---

157 *Λαμιακός Τύπος*, 23 Αυγούστου 1949, 11 Δεκεμβρίου 1949, 17 Δεκεμβρίου 1949.

158 *Λαμιακός Τύπος*, 19 Ιανουαρίου 1950.

159 *Λαμιακός Τύπος*, 14 Μαρτίου 1950, 4 Απριλίου 1950.

160 *Λαμιακός Τύπος*, 11 Ιουλίου 1950.

Αταλάντης, Αμφίκλειας, Δομοκού και Σπερχειάδας.¹⁶¹

Απολυμάνσεις και χλωριώσεις έγιναν και στα πηγάδια της Μακρακώμης, του Λιανοκλαδίου, του Αγίου Γεωργίου, του Μώλου, της Πέτρας, της Γραμμένης, των Λιβανατών, Αγίου Σεραφείμ, του Ζελίου, του Πύργου, της Βίτωλης, της Τσούκας, του Αγίου Γεωργίου Δομοκού, του Πετρωτού, του Βουζίου, της Φιλιαδώνας, της Βαρδαλής, της Σοφιάδας, του Δομοκού και της Αρκίτσας. Πραγματοποιήθηκαν ψεκασμοί με DTT σε 16.000 στρέμματα και 22.826 οικίες. Διατέθηκαν στην Λαμία και τον υπόλοιπο Νομό Φθιώτιδας ανθελονοσιακά φάρμακα, 586.000 δισκία υδροχλωρικής κινίνης, 18.000 δισκία προκινίνης, 11.000 δισκία ατερβίνης και 11.000 ενέσεις κινίνης. Σε όλη την πόλη της Λαμίας έγινα ψεκασμοί από συνεργεία αντιπρονυμφικής αγωγής και έγινε αεροψεκασμός του οριζώνα της Ανθήλης. Στα ιατρεία εξετάστηκαν 60.648 ασθενείς. Στα Νοσοκομεία Λαμίας και Μακρακώμης νοσηλεύτηκαν 2.855 ασθενείς από τους οποίους απεβίωσαν οι 77.¹⁶²

Τον Οκτώβριο ανακοινώθηκε η διανομή τροφίμων για τις οικογένειες στρατευθέντων. Οι δικαιούχοι έπρεπε να προσκομίσουν βεβαίωση οικογενειακής κατάστασης και βεβαίωση της στρατιωτικής μονάδας του στρατευμένου για να λάβουν τα τρόφιμα για τους μήνες Μάιο, Ιούνιο, Ιούλιο, Αύγουστο. Παράλληλα γινόταν η διανομή ιματισμού και υποδήσεως στα χωριά που είχαν επαναπατριστεί από τους προηγούμενους μήνες Μάρτιο, Απρίλιο, Μάιο.¹⁶³ Αυτά ήταν: Καστανιά, Καπνοχώρι, Λυχνός, Μεσοχώρι, Περιστέρι, Πύργος Υπάτης, Νεοχώρι, Δάφνη, Ανατολή Περιβόλι Ομιλαίων, Μάρμαρα, Κολοκυθιά, Αργύρια, Κυριακοχώρι, Νικολίτσι, Στάχια, Γαρδίκι, Παλαιοχώρι, Πουγκάκια, Κανάλια, Δίκαστρο, Μεσαία Κάψη, Μεγάλη Κάψη, Μαυρίλλο, Μερκάδα, Νεοχώρι Τυμφρηστού, Πίτσι, Πιτσωτά, Περίβλεπτο, Παλαιόκαστρο, Αγόριανη, Γαβράκια, Νεοχώρι Δόμοκού, Περιβόλι Δομοκού, Δίβρη, Άνω Καλλιθέα. Δεν έγινε στις κοινότητες Λογγίτσι, Νεράιδα, Κούρνοβο, Λιμογάρδι.

Τον Νοέμβριο είχε ανακοινωθεί η περικοπή συντάξεων του άμαχου πληθυσμού. Μέτα από σοβαρές αντιδράσεις που δημιουργήθηκαν το υπουργείο Οικονομικών ανακοίνωσε πως δεν θα κοπούν οι συντάξεις σε: α) άπορες χήρες άνω των 50 ετών, β) άπορα τέκνα φονευθέντων γονέων κάτω των 15 ετών, γ) άπορους πατέρες και μητέρες φονευθέντων τέκνων, άνω των 60 ετών χωρίς άλλα ενήλικα τέκνα.¹⁶⁴

Τέλος, το Νομαρχιακό Συμβούλιο είχε αποφασίσει την χορήγηση πρόσθετου βοηθήματος τροφίμων τους μήνες Νοέμβριο, Δεκέμβριο, Ιανουάριο 1951, Φεβρουάριο 1951, το οποίο περιελάμβανε μία οκά αλεύρι κατ' άτομο τον μήνα, 150 δράμια ρύζι, 150 δράμια ζάχαρη, 250 δράμια όσπρια, 200 δράμια σπορέλαιο. Αυτό το βοήθημα είχε δοθεί στους επαναπατριμένους των

161 *Λαμιακός Τύπος*, 19 Μαΐου 1950.

162 *Λαμιακός Τύπος*, 19 Μαΐου 1950, 20 Μαΐου 1950.

163 *Λαμιακός Τύπος*, 10 Οκτωβρίου 1950, 21 Οκτωβρίου 1950.

164 *Λαμιακός Τύπος*, 4 Νοεμβρίου 1950.

χωριών (36): Κανάλλια, Μικρή Κάψη, Μεγάλη Κάψη, Μαυρίλλο, Μερκάδα, Νεοχώρι Τυμφρηστού, Πίτσι, Πιτσωτά, Παλαιοχώρι, Παλαιοχώρι, Πουγκάκια, Περίβλεπτο, Παλαιόκαστρο, Ανατολή, Δάφνη, Καστανιά, Μεσοχώρι, Νεοχώρι, Περιστέρι, Πύργος Υπάτης, Λυχνός, Νεοχώρι Δομοκού, Γαρδίκι, Κολοκυθιά, Αργύρια, Κυριακοχώρι, Νικολίτσι, Περιβόλι Ομιλαίων, Μάρμαρα, Στάγια, Λυτόσελλο, Ροβολιάρι, Νεραίδα, Κούρνοβο, Άνω Καλλιθέα, Γαβράκια.¹⁶⁵

3.3. Η Καναδική Βοήθεια

Η παρούσα ενότητα αφορά τη σύντομη παρουσίαση των διαθέσιμων στοιχείων της έρευνας σχετικά με το συντονισμό και τη διαχείριση των διανομών της Καναδικής Βοήθειας του 1948. Τον Φεβρουάριο του 1948 έφτασαν στο λιμάνι του Πειραιά τρία ατμόπλοια από τον Καναδά, πλήρη φορτίου εφοδίων. Αυτά ήταν το Marchdale, το Cotton-State και το Actor. Τα ατμόπλοια αυτά ήταν οι κομιστές της ανθρωπιστικής βοήθειας του Καναδά προς την Ελλάδα. Αυτή η βοήθεια ονομάστηκε Καναδική Βοήθεια (εφεξής ΚΒ), ονομασία που χρησιμοποιήθηκε στα επίσημα έγγραφα. Η βοήθεια προοριζόταν για τους πρόσφυγες, τις οικογένειες στρατευθέντων, τους άπορους και σε κάποιες περιπτώσεις τους φυματικούς, τους ανάπηρους και τα θύματα πολέμου, τους νοσηλεύμενους σε νοσοκομεία και ιδρύματα και τους κρατούμενους των φυλακών. Τα χορηγούμενα είδη της βοήθειας ήταν βακαλάος ξηράλατος, ρέγγες σε κονσέρβα με λάδι ή χωρίς, μακαρόνια, σολομός σε κονσέρβα και κρέας (πάστα) σε κονσέρβα. Η διάρκεια του προγράμματος διανομών της ΚΒ είχε διάρκεια από τις 28/2/1948 έως τις 30/9/1948 και όλα τα εφόδια παρέχονταν δωρεάν και χωρίς καμία διάκριση φυλής, θρησκευματος, πολιτικών φρονημάτων, όπως ρητά ανέφεραν όλες οι αποφάσεις διανομών. Εξαιρέση αποτελούσαν οι διανομές εφοδίων ΚΒ που εκτελούνταν από τους τοπικούς παντοπώλες. Σε αυτή την περίπτωση καταβαλλόταν ένα μικρό ποσό ως αμοιβή από τους δικαιούχους, που είχε οριστεί από τις οικίες αγορανομικές επιτροπές.¹⁶⁶

Οι διανομές της ΚΒ είχαν έκτακτο χαρακτήρα και ήταν ανεξάρτητες από τις κρατικές (τακτικές και έκτακτες). Αρμόδιο για την εκτέλεση των διανομών ήταν το ΥΚΠ. Οι υπηρεσίες του υπουργείου (ΕΦ-ΕΞ) σε συνεργασία με τις Υπηρεσίες Εφοδιασμού των Διαμερισμάτων Γενικών

¹⁶⁵ *Λαμιακός Τύπος*, 18 Νοεμβρίου 1950.

¹⁶⁶ Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, αρ.πρωτ. 30040/1898, Απόφασις Υπουργείου Εφοδιασμού «Έκτακτοι δωρεάν διανομαί εις κατηγορίας απόρων.», Αθήνα, 24 Φεβρουαρίου 1948, και αρ.πρωτ.124457/11557, αρ.ειδ.εγκ.165 «Υπόδειγμα εκθέσεως εφοδίων Καναδικής Βοήθειας», Αθήνα, 4 Οκτωβρίου 1948.

Διανομών¹⁶⁷ κατήριζαν σχέδιο προωθήσεως προς τα περιφερειακά ΚΔ σε συνεργασία με τα τοπικά υποκαταστήματα της Αγροτικής Τράπεζας, των Τελωνείων και των Επιλιμένιων Κέντρων. Στη συνέχεια οι Επιτροπές Γενικών Διανομών, οι Υποεπιτροπές ΚΔ και οι Κοινοτικές Επιτροπές Διανομών σε συνεργασία με τις τοπικές υπηρεσίες Κοινωνικής Πρόνοιας εκτελούσαν τις διανομές βάσει οδηγιών από το ΥΚΠ. Η Διεύθυνση Συντονισμού Λιμένος Πειραιά ήταν αρμόδια για την προώθηση των εφοδίων προς τα Διαμερίσματα Γενικών Διανομών.¹⁶⁸ Οι εκάστοτε διανομές έπρεπε να τυγχάνουν ευρείας δημοσιότητας μέσω του Τύπου και τοιχοκολλημένων ανακοινώσεων στις οποίες έπρεπε να τονίζεται πως τα εφόδια προέρχονται από δωρεές του «[...]ευγενούς, φίλου και συμμάχου Καναδικού Έθνους.»¹⁶⁹ Η διανομή των εφοδίων ΚΒ στους αναγνωρισμένους άπορους γινόταν χωρίς την περικοπή του κουπονιού από το δελτίο απορίας τους. Καθένας από τους δικαιούχους με την παραλαβή των εφοδίων υπέγραφε σε ειδικές καταστάσεις.¹⁷⁰

Η οικονομική δαπάνη της παραλαβής, αποθήκευσης και προώθησης των εφοδίων ΚΒ μέχρι την πόρτα της αποθήκης του εκάστοτε ΚΔ επιβάρυνε το Δημόσιο. Τα έξοδα της προώθησης από το ΚΔ στους κατοίκους της υπαίθρου (Κοινοτικές Επιτροπές Διανομών) επιβάρυνε αναλογικά τους κατοίκους, όπως συνέβαινε και στις διανομές κρατικών εφοδίων. Όσον αφορά τις δαπάνες του Δημοσίου, τις δαπάνες παραλαβής από το λιμάνι και τις δαπάνες εκφόρτωσης, ζυγίσεως, φόρτωσης και προώθησης μέχρι την πόρτα της αποθήκης του ΚΔ επιβάρυναν τον κρατικό προϋπολογισμό. Τα έξοδα της αποθήκης (ενοίκια, μισθοί φυλάκων, γενικές δαπάνες αποθήκης) επιβάρυναν τον προϋπολογισμό "Κεφάλαια Διαχείρισης Κρατικών Εφοδίων" δεδομένου πως δεν μπορούσε να γίνει διαχωρισμός αυτών από τις δαπάνες των υπόλοιπων εφοδίων, Δημοσίου ή ΑΜΑΓ.¹⁷¹

Μετά το πέρας κάθε διανομής η αρμόδια επιτροπή διανομών έπρεπε να υποβάλει έκθεση η οποία θα κατέγραφε τις ποσότητες των εφοδίων που παρέλαβε, τις ποσότητες των διανεμημένων, το απόθεμα κάθε είδους, πληροφορίες για την εύρυθμη ή μη εξέλιξη της διανομής, τυχόν καθυστερήσεις ή προβλήματα στη διανομή και οποιεσδήποτε πληροφορίες σχετικές με τις διανομές. Επίσης, τα ΚΔ όφειλαν να παρέχουν οποιαδήποτε πληροφορία ή στοιχείο τους ζητούνταν από εκπροσώπους της Αμερικανικής Αποστολής, αλλά μετά από εξακρίβωση των στοιχείων του

---

167 Το ΚΔ Λαμίας ανήκε στο Α' Διαμέρισμα Γενικών Διανομών το οποίο συνολικά είχε 30 ΚΔ. Σε αυτό ανήκαν οι Υπηρεσίες Κοινωνικής Πρόνοιας Αττικής, Πειραιά, Αρκαδίας, Βοιωτίας, Αργολίδας, Εύβοιας, Ευρυτανίας, Λακωνίας, Μεσσηνίας, Φθιώτιδας και Κορινθίας.

168 Έκτακτοι δωρεάν διανομαί εις κατηγορίας απόρων..., ο.π.σελ.2.

169 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, αρ.πρωτ. 53863/3737, αρ.εγκ.78, «Οδηγία, επί των διενεργουμένων διανομών ειδών της Καναδικής Βοήθειας», Αθήνα, 6 Απριλίου 1948.

170 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, αρ.πρωτ. 31-18830, αρ.εγκ.46/32, «Περί του τρόπου διανομής τροφίμων ΚΑΝΑΔΙΚΗΣ ΒΟΗΘΕΙΑΣ εις Απόρους διαφόρων Κατηγοριών», Αθήνα, 18 Μαρτίου 1948.

171 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, αρ.πρωτ. Ε27571/3325, αρ.εγκ.43. Αθήνα, 13 Μαρτίου 1948.

αιτούντος.¹⁷²

Η πρώτη μεγάλη σειρά προγραμματισμένων διανομών εφοδίων Καναδικής Βοήθειας ανακοινώθηκε στις 24 Φεβρουαρίου 1948.¹⁷³ Αφορούσε τους πρόσφυγες, τις οικογένειες στρατευθέντων και τους αναγνωρισμένους άπορους. Τα διανεμόμενα είδη ήταν βακαλάος ξηράλατος, ρέγγες κονσέρβα (με λάδι ή χωρίς) και μακαρόνια. Η απόφαση όριζε πως: 150 δράμια βακαλάο θα λάμβαναν μόνο οι πρόσφυγες σε μία διανομή που τελούνταν 1-15 Μαρτίου. Την ίδια χρονική περίοδο οι οικογένειες στρατευθέντων θα λάμβαναν 2 κουτιά ρέγγες (εφάπαξ, κατ' άτομο) και οι άποροι από 1 κουτί ρέγγες (εφάπαξ, κατ' άτομο). Στη συνέχεια οι πρόσφυγες θα λάμβαναν 1 κουτί ρέγγες και 200 δράμια μακαρόνια (κατ' άτομο) στις 16-22 Μαρτίου. Το πρόγραμμα προέβλεπε άλλες τέσσερις διανομές ρεγγών στους πρόσφυγες (1 κουτί κατ' άτομο) στις 23-29 Μαρτίου, 30 Μαρτίου – 5 Απριλίου, 6-12 Απριλίου και 13-19 Απριλίου. Για τις ανάγκες των διανομών το Α' Διαμέρισμα Διανομών έλαβε 17.500 οκάδες βακαλάου, 23.589 οκάδες μακαρόνια και 15.200 κιβώτια των 48 κουτιών ρέγγες.

Σύμφωνα με συνημμένο στην απόφαση πίνακα, με βάση τον οποίο έγινε ο υπολογισμός των εφοδίων προς προώθηση, τον Ιανουάριο του 1948 στην Φθιώτιδα υπήρχαν 28.310 πρόσφυγες, 4.958 μέλη οικογενειών στρατευθέντων και 19.350 αναγνωρισμένοι άποροι. Σύνολο για το νομό Φθιώτιδας 52.618 δικαιούχοι. Στο Α' Διαμέρισμα Διανομών υπήρχαν 45.178 πρόσφυγες, 103.477 μέλη οικογενειών στρατευθέντων και 294.624 αναγνωρισμένοι άποροι, συνολικά 443.279 δικαιούχοι. Σε όλη τη χώρα 474.460 πρόσφυγες, 372.451 μέλη οικογενειών στρατευθέντων και 1.526.757 αναγνωρισμένοι άποροι, συνολικά 2.373.668 δικαιούχοι ή εναλλακτικά, εξαρτημένοι από τις διανομές.

Πίνακας κατηγοριών απόρων Ιανουαρίου 1948¹⁷⁴

	Πρόσφυγες	Οικογένειες Στρατευθέντων	Αναγνωρισμένοι Άποροι	<u>ΣΥΝΟΛΟ</u>
Νομός Φθιώτιδας	28.310	4.958	19.350	52.618
Α' Διαμέρισμα Διανομών	45.178	103.477	294.624	443.279
Ελλάδα	474.460	372.451	1.526.757	2.373.668

172 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, αρ.πρωτ. 33418/3184, αρ.εγκ.80, «Περί παροχής πληροφοριών εις απεσταλμένους Αμερικανικής Αποστολής», Αθήνα, 2 Απριλίου 1948. Υπεύθυνος για την Κεντρική Ελλάδα και την Αττική ήταν ο E.J.G. Hare.

173 Έκτακτοι δωρεάν διανομαί εις κατηγορίας απόρων..., ο.π. 1-3.

174 Έκτακτοι δωρεάν διανομαί εις κατηγορίας απόρων..., ο.π. σελ.4-5.

Η επόμενη διανομή που αφορούσε το Α' Διαμέρισμα Διανομών και το ΚΔ Λαμίας ήταν έκτακτη διανομή δωρεάν μακαρονιών ΚΒ στους φυματικούς, τους ανάπηρους και τα θύματα πολέμου, τους νοσηλευόμενους σε νοσοκομεία και ιδρύματα και τους κρατούμενους των φυλακών τον Μάρτιο του 1948. Οι φυματικοί θα λάμβαναν 2 οκάδες, οι ανάπηροι και τα θύματα πολέμου 300 δράμια, οι νοσηλευόμενοι των νοσοκομείων και των ιδρυμάτων 1 οκά και 20 δράμια και οι κρατούμενοι των φυλακών 200. Όλες οι αναφερόμενες ποσότητες ήταν κατ' άτομο. Για τις ανάγκες της διανομής το Α' Διαμέρισμα έλαβε 67.400 οκάδες μακαρόνια.¹⁷⁵

Πίνακας αριθμού ατόμων ειδικών κατηγοριών, Μάρτιος 1948.

	Φυματικοί	Ανάπηροι Θύματα	Νοσοκομεία Ιδρύματα	Φυλακές	ΣΥΝΟΛΟ
Α' Διαμέρισμα	1.500	20.000	18.000	9.000	61.500
Ελλάδα	23.160	75.800	39.900	28.830	167.690

Πίνακας κατηγοριών απόρων ΚΔ Φθιώτιδας, Μάρτιος 1948¹⁷⁶

Κέντρο Διανομών	Πρόσφυγες	Οικογ. Στρατευθέντων	Αναγνωρισμ. Άποροι
Λαμία	33.000	4.650	13.950
Αμφίκλεια	2.200	1.120	800
Κηφισοχώρι	-	800	858

Με εντολή των υπουργών Συντονισμού και Οικονομικών τα είδη συσκευασίας των εφοδίων (π.χ. ξύλινα κιβώτια κ.α.) ΚΒ χορηγούνταν δωρεάν στους υπαλλήλους που εκτελούσαν τις διανομές με τον όρο αυτοί να μην δικαιούνται αμοιβή για την εκτέλεση της διανομής.¹⁷⁷

Τον Ιούνιο του 1948 έγινε διανομή στο Α' Διαμέρισμα Διανομών για άπορους και τις οικογένειες στρατευθέντων. Αυτή περιελάμβανε 150 δράμια μακαρόνια και ένα κουτί με κονσέρβες σολομού 450 γραμ. για τους άπορους και 150 δράμια μακαρόνια για τα μέλη των οικογενειών των στρατευθέντων.¹⁷⁸ Το πρόγραμμα των διανομών ΚΒ έληξε στις 30/9/1948. Από το υπουργείο

175 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, Απόφαση, αρ.πρωτ. 43099/2853, «Έκτακτος δωρεάν διανομή μακαρονιών Καναδικής Βοήθειας εις ειδικά κατηγορίας του πληθυσμού της χώρας», Αθήνα, 16 Μαρτίου 1948.

176 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, αρ.πρωτ. 31-19249, «Αφορά αποστολή τροφίμων Καναδικής Βοήθειας διά δωρεάν διανομή εις άπορους κατηγορίας», Αθήνα, 22 Μαρτίου 1948. Ο πίνακας αφορά τις προγραμματισμένες διανομές με βάση την υπ.αριθμ.30040/1898/24-2-1948 απόφαση διανομής τροφίμων ΚΒ.

177 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, Απόφαση υπ αριθμ. 601, αρ.πρωτ. 27526 δις, Αθήνα, 16 Απριλίου 1948.

178 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, Απόφαση, αρ.πρωτ. 33707/6274, αρ.εγκ.55/77, «Έκτακτος δωρεάν διανομή μακαρονιών και κονσέρβας Σολομού εις άπορους και μακαρονιών εις άπορους οικογ. στρατευθέντων», Αθήνα, 16 Μαρτίου 1948.

Εφοδιασμού και Διανομών είχε δοθεί εντολή σε όλα τα Διαμερίσματα Διανομών να υποβάλλουν συγκεντρωτικές εκθέσεις διανομών εφοδίων ΚΒ. Επίσης, δόθηκε εντολή όλα τα υπόλοιπα εφοδίων ΚΒ που είχαν στις αποθήκες να διατεθούν δωρεάν στις πλέον άπορες οικογένειες στρατευθέντων και τακτικούς άπορους των κοινοτήτων. Έτσι η τελευταία διανομή εφοδίων ΚΒ στο Α' Διαμέρισμα Διανομών έγινε μεταξύ τέλους Νοεμβρίου και αρχών Δεκεμβρίου 1948. Αυτή περιελάμβανε είτε δύο κουτιά ρέγκες σε κονσέρβα, είτε σολομό σε κονσέρβα, είτε κρέας (πάστα) σε κονσέρβα, κατ' άτομο, ανάλογα με τα αποθέματα. Δικαιούχοι ήταν οι πρόσφυγες, τα μέλη των οικογενειών των στρατευθέντων και οι αναγνωρισμένοι άποροι.¹⁷⁹

Τέλος, κάθε ΚΔ όφειλε να υποβάλλει στο τέλος της συγκεντρωτικής έκθεσης και ευχαριστήριο σημείωμα προς την Καναδική Κυβέρνηση.¹⁸⁰ (βλ. επόμενη σελίδα)

---

179 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, αρ.πρωτ. 67256/21261, αρ.εγκ. 94/125, «Εκτακτος διανομή Κονσερβών Σολωμού, Ρεγγών, Κρέατος(πάστας) Καναδικής Βοήθειας» Αθήνα, 29 Νοεμβρίου 1948.

180 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Καναδικής Βοήθειας*, αρ.πρωτ.124457/11557, αρ.ειδ.εγκ.165, Αθήνα, 4 Οκτωβρίου 1948.

Επιτροπή Διανομής
Καναδικής Βοήθειας
Αμφικλείας

Ἐπισημοποιήθη 15 Μαΐου 1948

Ἐξοχώτατον
^{Ἑβραϊκῆν}
Πρόεδρον Κυβερνήσεως
Καναδά

Ἡ Ἑλλάς ἦτο ὑπῆρξεν ἀπὸ τῆν αὐγῆ τῆς ἱεσορίας
ἀγία καὶ εὐχάωρος κινωτός τῶν ἑξαιρίων καὶ θαυμασίων
προϊόντων τῆν ἑλληνικῆν ἐκνεύσεως, κείται ἑξηρωμένη καὶ
χυμνή, ξεραχυγιωμένη, ἀνυπόδητος καὶ ξεμαχιασμένη, ὡς ἱταίως
καὶ ἡ ὄνειδος, ἀδυνατούσα νὰ ἀπουρήσῃ ἐν τοῖς δεσφαμοῖς τῆς θεη-
γίου τὸν ἕμῶν τῆν ἑπερομὸν καὶ τῆν τροχίτην τῆς μορφῆς.

Ἡ Ἑλλάς ἦτο ὑπῆρξεν ἡ πυχὴ καὶ ἡ φωτοδοσφία τῶν με-
γάλων καὶ ἐνδόξων ἰδεῶν καὶ ἀξιών, ἡγνιστοδῶ καὶ ἑλαιοδοσφί νὰ ἀγω-
κείται ὑπὲρ τῆς ἀναστομῶσεως αὐτῶν τῶν ὁποίων ἡ ἀνάμνησις διατη-
ρεῖται φωτεινὴ καὶ ἀμυγῶλος, κείται εἴμερα ἄμερα αἰμόδοστον
ἀγωνιστομῶν μετὰ τῆς βίας καὶ τοῦ εὐποτος.

Ἐγνιστομῶν διότι ὠιστεύει εἰς τὸ φῶς τοῦ δικαίου, ἀγω-
κείται διότι ἔχει τὸ αἶμα ποὺ χύνη ν' ἀμυγῶσῃ καὶ νὰ
εὐχυνῆ τυχὰς γενναίων καὶ εὐγενῶν συμμάχων οἵτινες διὰ ἐπι-
θῆσεων τῶν, γίνονται αἰμοδοστοὶ τοῦ πάστονος ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ χριστιανικὴ ἑας χειρονομία αὐτῆν διὰ τῆς ἀποστολῆς
δωρεῶν τροφίμων δι' ἡν ἐράξῃσον συγγεωμένα ~~παιδιά~~ εὐμετῶ
ἐξ ὀνόματος τῶν οἰκογενειῶν, τῶν ἀναρτοσφίτων, τῶν ἐραγευδίνων
καὶ τῶν ἀπόρων τῆν πόλεως Ἀμφικλείας οἵτινες μετὰ κατανῆ εὐχυνῆ
εἰν ἰδέχονται τῆν ἐπίσχετον ἕμῶν, ἐκφράζομεν πρὸς ἕμῶν καὶ
δι' ἕμῶν πρὸς τὸν φιλόδρωπον λαὸν ἑας τῆν ἐγναέδιον καὶ ἐγ-
γυχοσφιν ἐγναμοσφίτην μας, εὐχόμενοι ὅσον ὁ ἕγιστος Θεὸς
ἀναποδίδων, εὐορπίσῃ εἰς τῆν αἰῶσαν ἑας ἀμυγῶσῃ ἀγαθά.

Ἡ Ἐπιτροπή

Ὁ Πρόεδρος

Ταί Μίλη

Εικόνα 12: Σχέδιο επίσημον ευχαριστήριον σημειώματος της Επιτροπής Διανομής Καναδικής Βοήθειας Αμφικλείας, Μάιος 1948. Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας.

3.4. Τα ζώα των προσφύγων

Οι χιλιάδες των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στην πόλη της Λαμίας κατά τη διάρκεια των ετών 1946-1949 έφεραν μαζί τους και διάφορα οικόσιτα ζώα. Αυτός ο πληθωρισμός των τετράποδων «προσφύγων» επιβάρυνε ακόμη περισσότερο την πόλη από άποψη καθαριότητας, αλλά αποτέλεσε και σημείο τριβής μεταξύ ντόπιων κατοίκων και του Τύπου από τη μια μεριά και των προσφύγων από την άλλη. Όλα αυτά τα ζώα φιλοξενούνταν σε αυλές σπιτιών της πόλης, ακόμη και στο κέντρο της, που είχαν ενοικιάσει οι πρόσφυγες, αλλά πολλά κυκλοφορούσαν και ελεύθερα στους δρόμους και προκαλούσαν μεγάλες καταστροφές σε χωράφια και σπαρτά στις άκρες της πόλης.¹⁸¹

Τα είδη των ζώων που έφεραν μαζί τους οι πρόσφυγες στη Λαμία ήταν αυτά που θα μπορούσαν να τους θρέψουν για όσο καιρό θα έμεναν εκεί. Βεβαίως να μην λησμονούμε πως η πλειοψηφία των προσφύγων ήταν αγρότες και κτηνοτρόφοι, όποτε πολλοί έφεραν μαζί και μέρος ή ολόκληρα τα κοπάδια τους. Τα είδη των ζώων που έφεραν μαζί τους ήταν κότες, γουρούνια, αγελάδες, βόδια, πρόβατα, κατσίκια, γίδες, σκύλοι, γάτες και γαϊδούρια.

Τα πρώτα προβλήματα από την αύξηση των οικόσιτων ζώων παρατηρήθηκαν το καλοκαίρι του 1947, όπου ο συνδυασμός ζώων, μυγών, κουνουπιών, υψηλής θερμοκρασίας και ελλειπούς ψεκασμού της πόλης και των συννοικισμών με DDT, δημιούργησε μία ανυπόφορη κατάσταση.¹⁸² Τις έντονες διαμαρτυρίες των πολιτών και τους φόβους τους για τη δημόσια υγεία εξέφραζε κατά καιρούς ο τοπικός Τύπος. Η αύξηση των προσφύγων τον χειμώνα του 1947, η αύξηση των ακαθαρσιών και των απορριμμάτων και τα τρωκτικά δημιουργούσαν συνθήκες απειλητικές για τους ανθρώπους, ντόπιους και πρόσφυγες, για τυχόν εμφάνιση ασθενειών όπως η χολέρα.¹⁸³

Προσπάθειες των δημοτικών αρχών, των νομαρχιακών αρχών, αλλά και ιδιωτικές πρωτοβουλίες για καλλωπισμό της πόλης και για περιβαλλοντικές επεμβάσεις (αναδασώσεις) στα επιβαρυνμένα από την υλοτόμηση περιαστικά άλση της Λαμίας ήταν αδύνατο να πραγματοποιηθούν, λόγω των κοπαδιών των προβάτων και των γιδών που έβοσκαν ανεξέλεγκτα εκεί.¹⁸⁴ Οι σκύλοι είχαν γίνει ο φόβος και ο τρόμος των περαστικών στου δρόμους τις βραδινές ώρες, ώστε να καλείται η αστυνομία να επιβάλει στους ιδιοκτήτες τους να τους δένουν, αλλιώς σε περίπτωση που δεν συμμορφώνονταν οι ιδιοκτήτες με τις συστάσεις να τους δηλητηριάσει.¹⁸⁵ Επίσης, τα γαϊδούρια ήταν και αυτά ανάμεσα στα ζώα που προκαλούσαν την κοινή γνώμη και τον

181 *Λαμιακός Τύπος*, 25 Ιουνίου 1947, 21 Μαΐου 1948.

182 *Λαμιακός Τύπος*, 25 Ιουνίου 1947.

183 *Λαμιακός Τύπος*, 19 Οκτωβρίου 1947.

184 *Λαμιακός Τύπος*, 15 Οκτωβρίου 1947.

185 *Λαμιακός Τύπος*, 25 Οκτωβρίου 1947, 25 Ιανουαρίου 1948.

τοπικό Τύπο, διότι «Όταν ο ύπνος είναι γλυκός, και τέτοιος είναι πάντα την αυγή, βρίσκουμε την όρεξη να χαλάσουνε τον κόσμο απ' τα γκαρίσματα.». ¹⁸⁶ Στον τοπικό Τύπο όμως εκτός από παράπονα και συστάσεις δημοσιεύονταν και καταγγελίες που αφορούσαν πρόσφυγες, οι οποίοι είχαν προμηθευτεί σκηνές της Κοινωνικής Πρόνοιας που ήταν για στέγαση των προσφύγων και τις χρησιμοποιούσαν για να στεγάσουν μέσα τα ζώα τους το χειμώνα. ¹⁸⁷

Εκτός των προσφύγων που είχαν φέρει τα ζώα τους στη Λαμία υπήρχαν και αυτοί που τα ζώα τους είχαν κλαπεί από πλιατσικολόγους που είχαν βρει ευκαιρία μέσα στο χάος του εμφυλίου πολέμου να δράσουν, είχαν κλαπεί από τις μονάδες του ΔΣΕ που τα χρησιμοποιούσαν για να τραφούν και για μεταφορές ή είχαν επιταχθεί για τις εργασίες του ΕΣ. Αυτά τα ζώα σε πολλές περιπτώσεις τα έβρισκε ο ΕΣ μετά από μάχες με τον ΔΣΕ και τα παραχωρούσε σε προσωρινούς ιδιοκτήτες για να τα εκμεταλλευτούν με την προϋπόθεση να τα συντηρήσουν έως την απόδοσή τους στους ιδιοκτήτες τους. Σε πολλές περιπτώσεις, όμως, οι προσωρινοί ιδιοκτήτες τα εκμεταλλεύονταν για τις εργασίες τους και τα μεταχειρίζονταν άσχημα με αποτέλεσμα τα ζώα να βρίσκονται σε κακή κατάσταση. ¹⁸⁸ Τέλος, πολλά από τα ζώα που ήρθαν στη Λαμία δεν κατάφεραν να επιβιώσουν λόγω της έλλειψης ζωοτροφών και λόγω της κακής οικονομικής κατάστασης που είχαν περιέλθει οι ιδιοκτήτες τους. Πολλά ζώα πέθαναν από ασιτία, άλλα καταναλώθηκαν ¹⁸⁹ από τους ιδιοκτήτες τους, ενώ ο μεγαλύτερος αριθμός από αυτά σφάχτηκαν και πουλήθηκαν, είτε νόμιμα είτε παράνομα, στην τοπική αγορά της Λαμίας. ¹⁹⁰

---

186 *Λαμιακός Τύπος*, 18 Ιουνίου 1948.

187 *Λαμιακός Τύπος*, 10 Μαρτίου 1949.

188 *Λαμιακός Τύπος*, 21 Μαρτίου 1950.

189 Για να αποφευχθεί κάθε ασάφεια, εξαιρούνται τα σκυλιά, οι γάτες και τα γαϊδούρια από αυτά που καταναλώθηκαν από τους ιδιοκτήτες τους, καθώς δεν υπάρχει κάποιο διαθέσιμο στοιχείο που να πληροφορεί για τέτοιες πράξεις. Ο Κων/νος Καρκάνης δίνει μία ιδιαίτερη εικόνα για το τι απέγιναν πολλά από τα γαϊδούρια που ήταν ελεύθερα στο ύπαιθρο και τα βουνά. Αυτά είχαν αυξηθεί με τα χρόνια και ήταν κοπάδια. Σε κάποιες περιπτώσεις ο ίδιος, αλλά και άλλοι που είχαν καταφύγει για ασφάλεια στα βουνά, λόγω έλλειψης τροφίμων έσφαζαν και έτρωγαν τα μικρά, τα γμαροπούλια όπως έλεγε.

190 *Λαμιακός Τύπος*, 13 Απριλίου 1950.

3.5. Διάφορες περιπτώσεις αρωγής

Η προσπάθεια ανακούφισης των προσφύγων και των άπορων πληθυσμών της Ελλάδας αποτέλεσε μια δύσκολη υπόθεση, στην οποία κλήθηκε να ανταποκριθεί το ελληνικό κράτος. Πρωτοβάθμια, όπως είδαμε και παραπάνω, το κράτος είχε θεσπίσει διανομές εφοδίων, υλικών και ειδών πρώτης ανάγκης για τους έχοντες ανάγκη. Σε βοήθεια του ελληνικού κράτους προσέτρεξαν και πολλοί οργανισμοί του εσωτερικού, αλλά και του εξωτερικού. Η ιδιωτική πρωτοβουλία επίσης αποτέλεσε έναν πολύ σημαντικό παράγοντα στην προσπάθεια ανακούφισης των πληθυσμών. Ο πληθυσμός της χώρας ακόμη και σε εμπόλεμες περιοχές σε πολλές περιπτώσεις μέσω εράνων ή σε καλέσματα για συλλογή ειδών υπήρξε ενεργός. Η πρόνοια και η περίθαλψη των προσφύγων της Λαμίας δεν θα μπορούσε να ξεφύγει από το γενικό πλαίσιο που ίσχυε σε όλη την υπόλοιπη Ελλάδα. Ήταν μια συλλογική προσπάθεια, σε πολλές περιπτώσεις αντιμετώπισε δυσκολίες, αλλά σε γενικές γραμμές συνετέλεσε, ώστε να γίνει η δύσκολη προσφυγική ζωή λιγάκι πιο ανθρώπινη. Αυτή η κρατική και ιδιωτική προσπάθεια αναλύεται παρακάτω, ιδωμένη χρόνο με το χρόνο μέχρι το τέλος του 1950 που ολοκληρώθηκε ο επαναπατρισμός. Δεν αναφέρονται οι παροχές του κράτους προς τους επαναπατρισμένους, καθώς θα γίνει αναφορά σε επόμενη ενότητα.

Όπως είδαμε σε προηγούμενη ενότητα ήταν αρκετοί αυτοί που βοήθησαν τους προσφυγικούς και άπορους πληθυσμούς της Φθιώτιδας από τον πρώτο καιρό που άρχισαν να γίνονται εγκαταστάσεις στην πόλη. Τον Μάιο του 1947 μέσω του τοπικού Τύπου εκφράστηκαν δημόσια οι ευχαριστίες Επιτροπής Προσφύγων προς τον Αμερικάνικο και τον Δανικό Ερυθρό Σταυρό για την προσφορά ιματισμού, σαπουνιού και βακαλάου.¹⁹¹

Τον Ιούλιο «εξέχουσες κυρίες και δεσποινίδες» της πόλης που δεν κατονομάζονταν, είχαν οργανωθεί σε μια ομάδα που συνέλεγε διάφορα είδη από ανθρώπους της πόλης και πρόσφερε τρόφιμα και συσσίτιο δύο φορές την εβδομάδα στους πρόσφυγες που είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή του Αγίου Λουκά, αλλά και σε διάφορα μέρη της πόλης.¹⁹²

Τον Οκτώβριο έντονη υπήρξε και η δραστηριοποίηση του Εράνου της Βασίλισσας στη Λαμία. Για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των προσφύγων είχαν αρχικά σταλεί 25.000.000 δραχμές. Έπειτα από έκκληση του δημάρχου Χαραλαμπόπουλου εστάλησαν άλλα 100.000.000 δραχμές. Ολοκληρώθηκε η κατασκευή 2 ξύλινων παραπηγμάτων στο συνοικισμό της Ξηριώτισσας και επισκευάστηκαν επτά οικήματα που είχαν προσφερθεί από Λαμιώτες για την

---

191 *Λαμιακός Τύπος*, 29 Μαΐου 1947.

192 *Λαμιακός Τύπος*, 29 Ιουλίου 1947, 2 Αυγούστου 1947.

στέγαση προσφύγων.¹⁹³

Τον Νοέμβριο δόθηκε μια σειρά φιλανθρωπικών παραστάσεων με τον τίτλο Ρούπελ στον κινηματογράφο Παλλάς για την ενίσχυση των προσφύγων της Λαμίας.¹⁹⁴

Τον Φεβρουάριο του 1948 δημοσιεύτηκε στον τοπικό Τύπο ένα μικρός απολογισμός διμήνου των ενεργειών του Εράνου της Βασίλισσας στη Λαμία. Αυτός περιελάμβανε: α) Ιατρική περίθαλψη των εγκύων στις ιδιωτικές κλινικές Τσαγκάρη και Γκλέτσου, έξοδα τοκετού και εφταήμερη νοσηλεία προς 300.000 δρχ. β) Χορήγηση στον Δήμο Λαμιέων 20.287.000 δρχ. για την υδραυλική και ηλεκτρική εγκατάσταση σε προσφυγικούς καταυλισμούς. γ) Δαπάνη 37.000.000 δρχ. για την αγορά ψαθών και την διανομή τους στα παραπήγματα, τις σκηνές και τα σχολεία. δ) Δαπάνη 3.500.000 δρχ. για την κατασκευή ιατρείου του ΕΕΣ στον χώρο του προσφυγικού καταυλισμού Ξηριώτισσας. ε) Διανομή δεύτερης αποστολής ιματισμού που περιελάμβανε 3.000 χλαίνες και 1.000 κλινοσκεπάσματα. Η διανομή εκτελέστηκε με τη φροντίδα γυναικών της τοπικής αστικής τάξης Δροσοπούλου, Πιπιλίγκα, Σακκά, Παπαθανασίου, Πλατή και Πανοπούλου. στ) Με φροντίδα του Εράνου της Βασίλισσας είχε έρθει στη Λαμία και η αποστολή της Δανικής Παιδικής Βοήθειας για την οργάνωση των παιδικών συσσιτίων. Παιδίατρος της αποστολής εξέταζε ασθενικά παιδιά σε όλους τους καταυλισμούς της πόλης. Τον ίδιο μήνα οι Ευρυτάνες πρόσφυγες που διέμεναν στη Λαμία είχαν εκφράσει τις ευχαριστίες τους προς την Πολεμική Περίθαλψη Αμερικής για την αποστολή δεμάτων βοήθειας. Το υπουργείο Ανοικοδομήσεως είχε ανακοινώσει πως είχε ανεγείρει μέσω του προγράμματος της AMAG 6.250 δωμάτια και 1.321 στέγαστρα που στέγαζαν 6.404 οικογένειες σε διάφορες περιφέρειες της χώρας, μεταξύ αυτών και η Λαμία. Επίσης, για τις ανάγκες των προσφύγων είχαν σταλεί και 50 συναρμολογούμενα οικήματα.¹⁹⁵

Τον Μάρτιο το υπουργείο Γεωργίας διέθεσε στη Γεωργική Διεύθυνση του νομού 534.000.000 δρχ. για την δωρεάν καλλιέργεια των αγρών των προσφύγων. Στις 8 Μαρτίου ο διευθυντής της βολιώτικης εφημερίδας Ταχυδρόμος (με καταγωγή από το Χρυσό της Ευρυτανίας) Αλέκος Μέρος μάζεψε σε μια αλάνα της πόλης 50 οικογένειες προσφύγων με καταγωγή από το χωριό του και τους μοίρασε 2.600.000 δραχμές. Στο τέλος του μήνα είχε συσταθεί Επιτροπή Εράνου για την συγκέντρωση χρημάτων για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη υπέρ των οικογενειών των στρατευθέντων.¹⁹⁶ Ο Αλέκος Μέρος επανέλαβε τη δωρεά του πάλι τον Μάιο, όταν έστειλε στον Δασάρχη Λαμίας 2.600.000 δραχμές για να μοιραστούν στους συγχωριανούς του για τις πασχάλινες γιορτές.¹⁹⁷ Τον Ιούλιο οι ιδιώτες Κίμωνας Χαραλαμπόπουλος και ο Στ. Ντούρος έκαναν από μια δωρεά για το σχολείο του προσφυγικού συνοικισμού Ξηριώτισσας. Ο πρώτος πρόσφερε

193 *Λαμιακός Τύπος*, 16 Οκτωβρίου 1947, 23 Οκτωβρίου 1947.

194 *Λαμιακός Τύπος*, 2 Νοεμβρίου 1947.

195 *Λαμιακός Τύπος*, 6 Φεβρουαρίου 1948, 7 Φεβρουαρίου 1948, 17 Φεβρουαρίου 1948, 18 Φεβρουαρίου 1948, 21 Φεβρουαρίου 1948, 27 Φεβρουαρίου 1948.

196 *Λαμιακός Τύπος*, 2 Μαρτίου 1948, 9 Μαρτίου 1948, 31 Μαρτίου 1948.

197 *Λαμιακός Τύπος*, 1 Μαΐου 1948.

την ξυλεία και τις εργατικές αμοιβές για την κατασκευή 16 θρανίων και 2 πινάκων, ο δεύτερος πρόσφερε 4 γεωγραφικούς χάρτες και 1 μέτρο.¹⁹⁸

Τον Φεβρουάριο του 1948 οι πολίτες (μόνιμοι και προσωρινοί) της Λαμίας ενημερώθηκαν μέσω του τοπικού Τύπου πως ο Έρανος της Βασίλισσας Φρειδερίκης χορηγούσε 60.000.000 δραχμές για την ανέγερση διδακτηρίου στην πόλη της Στυλίδας. Το διδακτήριο προοριζόταν για την ίδρυση παιδούπολης, ώστε να στεγάσει 300 παιδιά από τους νομούς Φθιώτιδας και Ευρυτανίας. Για την ολοκλήρωση του έργου το υπουργείο Ανοικοδομήσεως χορήγησε 40.000.000 δραχμές, τα απαραίτητα οικοδομικά υλικά και ο Δήμος Στυλίδας την ηλεκτρολογική και την υδραυλική εγκατάσταση.¹⁹⁹

Ήδη, από τον Μάρτιο του 1948 η κυβέρνηση άρχισε να εκτελεί μεταφορές παιδιών από επικίνδυνες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας. Τα πρώτα 8.500 θα μεταφέρονταν από την Μακεδονία στον Πειραιά, όπου από εκεί σε συνεργασία ΓΕΣ, ΠΙΚΠΑ, υπουργείου Πρόνοιας θα μεταφέρονταν σε παιδουπόλεις περιφερειακά των Αθηνών, αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Η δικαιολογία ήταν για να αποφύγουν το «παιδομάζωμα» του ΔΣΕ, όπως χαρακτηριστικά ανέφεραν τα δημοσιεύματα του τοπικού Τύπου.²⁰⁰ Τον ίδιο μήνα, είχε σταλεί από τον υπουργό Κοινωνικής Πρόνοιας Θ. Δεσσύλα και από τον υπουργό Εφοδιασμού Φ. Ζαΐμη τηλεγράφημα με την ένδειξη *εξαιρετικά επείγον*, προς όλους τους Γενικούς Διοικητές και τους Νομάρχες *«περί τρόπου χορηγήσεως γάλακτος εις συγκεντρούμενα παιδιά»*. Στο τηλεγράφημα εκτός των άλλων ανέφεραν πως *«[...]αποφασίζομεν βάσει αναγκαστικού καταλόγου συντασσομένου υπό των αρμοδίων υπηρεσιών συγκεντρώσεως παιδων κυρουμένου υπό των κατά τόπους υπηρεσιών Κοιν. Προνοίας τα υπό των στρατιωτικών, πολιτικών, ή άλλων αρμοδίων αρχών συγκεντρούμενα παιδιά προς προφύλαξιν από του παιδομαζώματος και τοποθέτησιν εις ασφαλή μέρη[...]»*.²⁰¹

Η ρητορική της κυβέρνησης μιλούσε για προστασία παιδιών από «παιδομάζωμα», με όποιες συνέπειες είχε αυτό στο θυμικό των πολιτών, αφού η λέξη κουβαλούσε έντονη φόρτιση λόγω του παιδομαζώματος που έκανε η Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε όπως ήταν φυσικό ευρύτατα από την κυβέρνηση και τον Τύπο στα πλαίσια της προπαγάνδας. Να σημειωθεί πως το δίμηνο Φεβρουαρίου-Μαρτίου 1948 ήταν η περίοδος που ξεκίνησαν οι μετακινήσεις παιδιών από επικίνδυνες περιοχές της χώρας, τόσο με κατεύθυνση το εξωτερικό όσο και το εσωτερικό (παιδοφύλαγμα).²⁰²

Τα πρώτα οικότροφα παιδιά της παιδούπολης Στυλίδας «Άγιος Ελευθέριος»

198 *Λαμακός Τύπος*, 6 Ιουλίου 1948.

199 *Λαμακός Τύπος*, 6 Φεβρουαρίου 1948.

200 *Λαμακός Τύπος*, 29 Μαρτίου 1948.

201 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), Φάκελος 1/Ε' Εγκύκλιοι και Υπουργικά Απόφασεις επί γάλακτος και διαφόρων άλλων αντικειμένων, αρ.πρωτ. 3286, «υπ.αριθ.57906 Κοινή Απόφαση Υπουργών Κ.Προνοίας και Εφοδιασμού *περί τρόπου χορηγήσεως γάλακτος εις συγκεντρούμενα παιδιά*».

202 Καλύβας Στ.-Μαραντζίδης Ν., *Εμφύλια Πάθη*, Μεταίχιμο, Αθήνα, 2015, σελ.443-446.

εγκαταστάθηκαν τον Ιούνιο του 1948, με τις φροντίδες των εντεταλμένων κυριών Κ. Ξύδη και Ν. Σινιόσογλου, οι οποίες βρίσκονταν στην Φθιώτιδα από τις 11 Ιουνίου. Οι δύο εντεταλμένες, εκπρόσωποι του Εράνου, είχαν επίσης μεταβεί και στο Καρπενήσι για να καταγράψουν 80 παιδιά ορφανά και να φροντίσουν για την μεταφορά τους στην παιδούπολη. Τα εγκαίνια της παιδούπολης έγιναν τον Ιούνιο του 1948 και μέχρι το τέλος του καλοκαιριού φιλοξενούσε 250 παιδιά, στην πλειοψηφία τους από την Ευρυτανία.²⁰³ Τον Σεπτέμβριο του 1948 η παιδούπολη δέχθηκε την επίσκεψη του υπουργών Δημοσίων Έργων Στ. Νικολαΐδη και Υγιεινής Θ. Ορφανίδη.²⁰⁴

Στις 17 Ιανουαρίου 1949 εγκαινιάστηκε και η παιδούπολη Λαμίας «Άγιος Νικόλαος». Η παιδούπολη Λαμίας δημιουργήθηκε και αυτή από τον Έρανο της Βασίλισσας μετά από υπόδειξη του υπουργού Πρόνοιας Κ. Καραμανλή τον Νοέμβριο του 1948. Τον πρώτο μήνα της λειτουργίας της είχε ήδη 100 οικότροφα παιδιά, που ήταν ορφανά ή τα είχαν εγκαταλείψει οι γονείς τους ή ήταν παιδιά προσφύγων. Μέχρι τον Φεβρουάριο τα παιδιά είχαν φτάσει τα 210, ενώ τον Οκτώβριο του ίδιου έτους ήταν 313. Η παιδούπολη Λαμίας στεγάστηκε σε ένα διώροφο κτίριο στην οδό Υψηλάντου (σημερινό 2ο Δημοτικό σχολείο Λαμίας) και φιλοξενούσε παιδιά από τους Νομούς Φθιώτιδας, Φωκίδας και Ευρυτανίας, ηλικίας 4-14 ετών. Αρχηγός της παιδούπολης το 1949 ήταν ο πτυχιούχος Φυσικής Αγωγής Τραπάτσας, ενώ το 1950 η Αιμιλία Πολίτου. Η παιδούπολη είχε ως προσωπικό δασκάλους, μοδίστρες, τραπεζοκόμους, νοσοκόμες και θυρωρό. Στους χώρους της περιλαμβάνονταν πέντε θάλαμοι, αναρρωτήριο, μαγειρεία, εστιατόριο, βοηθητικοί χώροι. Από τον Ιούλιο του 1949 η παιδούπολη Λαμίας φιλοξενούσε μόνο αγόρια, καθώς τα κορίτσια τα χώρισαν και τα έστειλαν στην παιδούπολη Στυλίδας. Η παιδούπολη Λαμίας διέκοψε τη λειτουργία της τον Ιούλιο του 1950 και όλα τα παιδιά μεταφέρθηκαν στην παιδούπολη του Βόλου «Αγία Σοφία».²⁰⁵

Στα μέσα Φεβρουαρίου 1949 με διαταγή του υπουργού Πρόνοιας εστάλησαν στη Λαμία 2.000 κλινοσκεπάσματα, 2 τόνοι ξηρής τροφής, 8.000 οκάδες ζυμαρικά, 2.000 κουτιά καλαμαράκια, 80.000 οκάδες αλεύρι και 175.000.000 δραχμές για την αγορά υπόδησης, ιματισμού και τις ανάγκες των προσφύγων με καταγωγή από την Ευρυτανία. Ο ΕΕΣ διέθεσε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και οχήματα για όσους είχαν ανάγκη μετά την επιδρομή του ΔΣΕ στο Καρπενήσι. Το ΠΙΚΠΑ διέθεσε 150.000.000 δραχμές και γάλα προς διανομή.²⁰⁶

Τον Απρίλιο δόθηκαν στη δημοσιότητα από την Ι.Μ. Φθιώτιδας τα στοιχεία που αφορούσαν τη διαχείριση των εσόδων των φιλόπτωχων ταμείων για το έτος 1948.²⁰⁷ Αυτά αφορούσαν τα έσοδα και τα έξοδα που ήταν η βοήθεια που δόθηκε σε άπορους της πόλης της

---

203 *Λαμιακός Τύπος*, 20 Ιουνίου 1948 και Λάζου Βασιλική, *Η επιβολή του κράτους. Ο Εμφύλιος πόλεμος στη Λαμία 1945-1949*, Ταξιδευτής, Αθήνα, 2016, σελ.269.

204 *Λαμιακός Τύπος*, 14 Σεπτεμβρίου 1948.

205 *Λαμιακός Τύπος*, 12 Φεβρουαρίου 1949 και Λάζου Βασιλική, *Η επιβολή του κράτους. Ο Εμφύλιος πόλεμος στη Λαμία 1945-1949*, Ταξιδευτής, Αθήνα, 2016, σελ.269-271.

206 *Λαμιακός Τύπος*, 8 Φεβρουαρίου 1949.

207 *Λαμιακός Τύπος*, 6 Απριλίου 1949.

Λαμίας. Ως άποροι λογίζονταν φυσικά και οι πρόσφυγες, οι οποίοι δέχθηκαν την αρωγή της Εκκλησίας.

Απολογισμός Φιλόπτωχων Ταμείων Ι.Μ. Φθιώτιδας 1948.

Φιλόπτωχα Ταμεία	Έσοδα (δρχ.)	Υπόλοιπο 1947(δρχ.)	Βοήθεια σε απόρους(δρχ.)
I.N. Ευαγγελίστριας	4.215.000	84.700	4.221.300
I.N. Παναγίας Δέσποινας	1.716.800	-	1.641.000
I.N. Αγίων Θεοδώρων	357.000	-	55.000
I.N. Αγίου Δημητρίου	7.263.000	-	6.862.000
I.N. Αγίας Παρασκευής	1.747.550	-	1.580.000
Γενικό Φιλόπτωχο Ταμείο	5.025.900	-	3.700.000
Σύνολο	21.605.900	-	18.989.300

Τον Ιούνιο δόθηκε στη δημοσιότητα και ο απολογισμός των πεπραγμένων της Κεντρικής Επιτροπής Περιθάλψεως Οικογενειών Μαχομένων Νομού Φθιώτιδας από 1/7/1948 έως 31/3/1949.²⁰⁸ Ο απολογισμός αφορούσε την χορήγηση μηνιαίων επιδομάτων, έξοδα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, διάφορα έξοδα της επιτροπής και το υπόλοιπο του ταμείου της.

Γενικό Σύνολο Εισπραχθέντων εισφορών 207.890.210 εκατομμύρια δραχμές		
Πληρωμή Επιδόματος	Οικογένειες	Καταβληθέν Ποσό
Νοέμβριος 1948	220	10.710.000
Δεκέμβριος	709	41.540.000
Ιανουάριος 1949	886	35.440.000
Φεβρουάριος	984	39.360.000
Μάρτιος	925	37.000.000
Πάσχα	788	7.880.000
Άλλα Έξοδα		
Φαρμακευτική περίθαλψη	-	16.480.000
Ιατρική Περίθαλψη	Τοκετοί, εξετάσεις κ.α	4.333.000
Μεμονωμένα Βοηθήματα	-	600.000
Διάφορα έξοδα	Εκτυπώσεις, γραφική ύλη, κ.α	965.500
Υπόλοιπο		13.481.200
Σύνολο		207.789.700
		207.890.210*

208 *Λαμακός Τύπος*, 11 Ιουνίου 1949. *Στο δημοσίευμα του ΛΤ το σύνολο των εξόδων συμπίπτει με αυτό των εισφορών, αλλά αν κανείς τα υπολογίσει παρατηρεί πως υπάρχει μία απόκλιση 100.510 δραχμών.

Με τον επαναπατρισμό να έχει αρχίσει από τις 30 Ιουνίου, τον Οκτώβριο ανακοινώθηκαν μέτρα αρωγής προς τους εναπομείναντες πρόσφυγες στη Λαμία, σε μεγάλο ποσοστό Ευρυτάνες. Αυτά αφορούσαν την παροχή οικοδομικών υλικών για την συντήρηση ή επισκευή των παραπηγμάτων όπου κατοικούσαν, το στρώσιμο των οδών των προσφυγικών συνοικισμών με χαλίκι στα Γαλανέικα, την Ξηριώτισσα και τα Δημοτικά Σφαγεία, χορήγηση τροφίμων και εφοδίων από την Κοινωνική Πρόνοια, την παραχώρηση ενός λυόμενου κτιρίου για χρήση ως σχολείου και ενός λυόμενου κτιρίου για χρήση ως κινηματογράφου.²⁰⁹ Από το υπουργείο Οικονομικών δόθηκε εντολή, μετά και από την απόφαση της ΑΔΕΔΥ, να γίνουν κρατήσεις 3% από τον μηνιαίο μισθό των δημοσίων υπαλλήλων για ένα τρίμηνο και τα χρήματα να κατατεθούν στην Κτηματική Τράπεζα σε ειδικό λογαριασμό υπέρ της αποκατάστασης των προσφύγων. Η έναρξη της είχε οριστεί τις 16 Οκτωβρίου και κρατήσεις γίνονταν σε όσους μισθοδοτούνταν από το Δημόσιο Ταμείο.²¹⁰ Σε αντίστοιχη πράξη προχώρησαν και τα Σωματεία των Συνταξιούχων το Νοέμβριο, όταν και αποφάσισαν να παρακρατηθούν από το υπουργείο Οικονομικών οι συντάξεις μίας ημέρας όλων των πολιτικών και στρατιωτικών συνταξιούχων και να κατατεθούν στον ειδικό λογαριασμό υπέρ των προσφύγων.²¹¹

Τον Ιούνιο του 1950 μια επιτροπή από την Οργάνωση των Εν Ελλάδι Αμερικανίδων έκανε διανομές ειδών στην Φθιώτιδα. Στις 14-16 Ιουνίου διένειμε στην Υπάτη ρουχισμό, σχολικά είδη, γλυκίσματα, σαπούνι, τσιγάρα και παιχνίδια σε πάνω από 1.000 πολίτες. Η επιτροπή αποτελούνταν από τις Αμερικανίδες Τσάπτερ, Πέιτζ, Μέιναρντ, Ρέντσρομ και τις Ελληνίδες Παπαζώνη και Αδαμαντιάδη της Ελληνοαμερικανικής Λέσχης. Στον πρόεδρο του ΕΕΣ στη Λαμία παρέδωσαν τρία κιβώτια με βρεφικά ρούχα και τέσσερα κιβώτια ρουχισμού και τρία με σχολικά είδη στον ιερέα του χωριού Τυμφρηστός.²¹²

Τον Ιούλιο αποφασίστηκε από το υπουργείο Πρόνοιας να φιλοξενηθούν στις κατασκηνώσεις στον Άγιο Ιωάννη και τα Καμένα Βούρλα παιδιά τα οποία ήταν ορφανά από πατέρα, από οικογένειες πυροπαθών, παιδιά προσφύγων, άπορα. Οι κατασκηνώσεις θα φιλοξενούσαν συνολικά 660 αγόρια και 340 κορίτσια.²¹³

Τον Οκτώβριο, η κυρία Πρόκου που είχε ζήσει πολλά χρόνια στη Λαμία με την οικογένειά της, παρέδωσε στον ιατρό της πόλης κ. Ζάχο, πρόεδρο τον Ροταριανών, ένα δέμα με φάρμακα για τα άπορα παιδιά της Λαμίας. Τα συγκεντρωμένα φάρμακα προέρχονταν από έρανο που είχε

---

209 *Λαμιακός Τύπος*, 13 Οκτωβρίου 1949.

210 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Διανομών Ανταρτοπλήκτων*, αρ.πρωτ. 249798, Ρονεο 243, «Περί τρόπου ενεργείας εισφοράς 3% επί των αποδοχών των δημοσίων εν γένει υπαλλήλων υπέρ των συμμοριοπλήκτων», Αθήνα, 10 Οκτωβρίου 1949.

211 *Λαμιακός Τύπος*, 10 Νοεμβρίου 1949.

212 *Λαμιακός Τύπος*, 1 Αυγούστου 1950.

213 *Λαμιακός Τύπος*, 2 Ιουλίου 1950.

οργανώσει η Πρόκου στις Βρυξέλλες για την βοήθεια της βελγικής παροικίας στην Αθήνα. Τα φάρμακα δόθηκαν στο Νοσοκομείο Λαμίας και το ΠΙΚΠΑ για τις ανάγκες των παιδιών της πόλης. Επίσης, στα τέλη του μήνα είχε ανακοινωθεί πως στο Λίβερπουλ είχε οργανωθεί σειρά εκδηλώσεων από τον Σεπτέμβριο μέχρι τον Νοέμβριο, με διενέργεια εράνου, ομιλίες, προβολές ταινιών, παρουσίαση ελληνικών παραδοσιακών χορών υπέρ των προσφύγων της Ελλάδας.²¹⁴

Εικόνα 13: Απόκομμα απόδειξης καταβολής εισφοράς 1000 δραχμών υπέρ εράνου της Φανέλας του Στρατιώτη.

Πηγή: Ιστορικός Συλλέκτης Βέροιας

Εικόνα 14: Απόκομμα απόδειξης καταβολής εισφοράς 5000 δραχμών υπέρ εράνου της Φανέλας του Στρατιώτη.

Πηγή: Ιστορικός Συλλέκτης Βέροιας

214 *Λαμιακός Τύπος*, 1 Οκτωβρίου 1950, 26 Οκτωβρίου 1950.

3.6. Η εργασία των προσφύγων

Ο βιοπορισμός των πληθυσμών των προσφύγων τόσο στην πόλη της Λαμίας όσο και στην υπόλοιπη Ελλάδα απασχόλησε έντονα την τότε κυβέρνηση. Η χορήγηση επιδομάτων σε τόσο μεγάλο μέρος του πληθυσμού αποτελούσε τροχοπέδη στην προσπάθεια ανασυγκρότησης της χώρας και σε συνδυασμό με την πολεμική δαπάνη και την εμπόλεμη κατάσταση, οδηγούσαν τα οικονομικά του κράτους στο χείλος της καταστροφής. Στην προσπάθεια για την ανακούφιση των προσφυγικών πληθυσμών και τη μείωση των κρατικών δαπανών το κράτος στις αρχές του 1948 παρουσίασε το ΠΟΠΠΣΠ το οποίο περιλάμβανε σχέδιο για εργασία των σωματικά ικανών προσφύγων. Τελικά το σχέδιο ξεκίνησε μέσα στο καλοκαίρι του ίδιου έτους και έλαβε την ονομασία *Πρόνοια δια της Εργασίας*, και στην περιοχή της Λαμίας ιδρύθηκε από την Αμερικανική Αποστολή οργάνωση με το όνομα *Πρόνοια-Εργασία*. Χρηματοδοτούνταν από κεφάλαια της Αμερικανικής Βοήθειας και είχε ως σκοπό την εύρεση εργασίας σε άνεργους πρόσφυγες της περιοχής και την τέλεση σημαντικών έργων υποδομής. Η οργάνωση συνεργάστηκε με το ΚΚΠ Λαμίας και τη Νομαρχία. Μέχρι τον Ιούλιο του 1949 στο πρόγραμμα *Πρόνοια δια της Εργασίας* είχαν επενδυθεί 39.500.000.000 δραχμές.²¹⁵

Βεβαίως πολλοί ήταν και οι πρόσφυγες που προσπάθησαν να εργαστούν για να μπορέσουν να επιβιώσουν ή να βελτιώσουν τις συνθήκες της δύσκολης προσφυγικής ζωής. Αυτοί εργαζόνταν «[...]σε οικοδομικές συνέχεια, κανένα μανάβικο... ψιλά πράγματα, περισσότερο με την εργασία, το μεροκάματο.»²¹⁶ «Αυτοί που ερχόντουσαν ήταν όλοι μαθημένοι να δουλεύουν. Δεν τους πείραζε ούτε η βιομηχανική δουλειά, ούτε η αγροτική, ούτε ως βοηθοί σε οικοδομικές δουλειές. Γι' αυτό μπόρεσαν και ορθοπόδησαν και πολλοί πρόκοψαν και έμειναν εδώ και δεν πήγαν στα χωριά τους.»²¹⁷ «Βγαίνουν στις πλατείες αυτοί οι άνθρωποι και τους παίρνουν. Τις γυναίκες για να πλύνουν ρούχα. Τους άνδρες για χειρωνακτικές δουλειές, άλλοι πηγαίνουν και φέρνουν ξύλα απ' το Ντούνο. * Προμηθεύουν με ξύλα την αγορά της Λαμίας, καυσόξυλα.[...] Ανοίξαν μικρομαγαζάκια. Δύο χωριανοί μου είχαν ανοίξει μανάβικα, ένας άλλος είχε ανοίξει καφενείο το οποίο το συνέχισε και στο χωριό μετά. Ή ραφτάδες ή τσαγκαράδες, ανοίγαν τρυπούλες και δουλεύουν την τέχνη τους. Κάτι προσπαθούσαν να κάνουν, πέρα

215 Λάζου Βασιλική, *Η επιβολή του κράτους*, ο.π., σελ.280-283. *Λαμιακός Τύπος*, 7 Ιανουαρίου 1949, 9 Ιουλίου 1949.

216 Συνέντευξη Δημητρίου Σαμούρη, ο.π.

217 Συνέντευξη Ιωάννη Ναξιώτη, ο.π.

* Ντούνος είναι το τέρμα της Π.Ε. οδού στην περιοχή πάνω από το χωριό Ηράκλεια.

από τα επιδόματα και τα τυριά τα κίτρινα.»²¹⁸

Άλλοι δούλευαν στα μαγαζιά της Λαμίας. «Εγώ έκατσα και δούλευα σε ένα μαγαζί, ένα μπακάλικο. Τα παιδάκια σαν τον Τ., άλλος ο Ν.Κ. πούλαγε παγωτά, άλλος έκανε μικροδουλειές με την κόφα, πούλαγε με ένα ξύλινο ρυζόγαλα.»²¹⁹ Πολλοί δούλευαν και στα χωράφια του κάμπου της Λαμίας και στις τριγύρω περιοχές «[...]εμείς στα βαμπάκια με αυτά δουλεύαμε, από το Καρπενήσι, τις Καρπενησιώτισσες.»²²⁰ «[...]πηγαίναν μεροκάματα να μαζέψουν ελιές, να μαζέψουν καλαμπόκια[...],»²²¹ αλλά και κάποιοι εργάστηκαν ως ένα είδος μισθοφόρων για την αυτοάμυνα και την προστασία από τον ΔΣΕ. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι το Μοσχοχώρι, το οποίο είχε γύρω γύρω συρματοπλέγματα για προστασία και «[...]αυτοί που είχαν χρήματα οι Μοσχοχωρίτες πλήρωναν άλλους φτωχούς για να φυλάνε το βράδυ, μισθοφόρους...»²²² εύποροι κάτοικοι δηλαδή, πλήρωναν κάποιους από τους φτωχούς πρόσφυγες που είχαν εγκατασταθεί εκεί για να είναι οπλισμένοι και να φυλάνε τις περιούσιες τους.

Η υπερπροσφορά εργατικού δυναμικού στην πόλη οδήγησε σε μειώσεις στα ημερομίσθια και όπως ήταν λογικό οι πρόσφυγες προκρίθηκαν ως επιλογή για εργατικό δυναμικό από τους διάφορους εργολάβους και τους επιχειρηματίες της πόλης, οι οποίοι αύξησαν τα κέρδη τους. Στο εργατικό δυναμικό εισήλθαν και οι γυναίκες που σε σύγκριση με τους άνδρες δούλευαν με εξευτελιστικά ημερομίσθια, συχνά σε βαριές και ανθυγιεινές εργασίες. Πολλοί ήταν και αυτοί που εργάζονταν και για τον στρατό, ως οδηγοί, εργάτες σε οχυρωματικά έργα γύρω από την πόλη και αχθοφόροι. Για την συγκέντρωση αυτού του εργατικού δυναμικού είχε εφαρμοστεί η μέθοδος της αγγαρείας. Ο ΕΣ με μπλόκα σε δρόμους και πλατείες επιστράτευε άνδρες για τις αποστολές του. «Ένας χωριανός μας ονόματι Κ. υπηρετούσε χωροφύλακας εδώ στη Λαμία, πήγε στις παράγκες και πρώτους βούταγε τους χωριανούς του. Άμα σε έγραφε στο χαρτί δεν μπορούσες να μην πας, θα σε τσακώναν για λιποταξία.»²²³ Αυτή η μέθοδος προκάλεσε πολλές αντιδράσεις στην πόλη γιατί πολλοί απουσίαζαν για μεγάλα χρονικά διαστήματα από τις οικογένειές τους χωρίς προειδοποίηση και ήταν και επικίνδυνο.²²⁴ «Τον μακαρίτη τον πατέρα μου τον έπαιρνε ο στρατός για οδηγό απάνω, επειδή ξέραν' τα μονοπάτια στα βουνά, για να οδηγεί τον στρατό προς τους αντάρτες.»²²⁵

Το 1948 αποτέλεσε τη χρονιά που οι προσπάθειες για την εξασφάλιση εργασίας στους πρόσφυγες εντάθηκαν. Στα προγράμματα ανασυγκρότησης της χώρας της AMAG συμμετείχαν περί τους 32.000 εργάτες, πολλοί από τους οποίους ήταν πρόσφυγες. Τα έργα αυτά αφορούσαν το

218 Συνέντευξη Περικλή Φύκα, ο.π.

219 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, ο.π.

220 Συνέντευξη Κατίνας Ναξιώτη-Κατρούλη, ο.π.

221 Συνέντευξη Ηλία Καρακώστα, ο.π.

222 Συνέντευξη Περικλή Φύκα, ο.π.

223 Συνέντευξη Περικλή Φύκα, ο.π.

224 Λάζου, *Η επιβολή του κράτους*, ο.π., σελ.280-281. *Λαμιακός Τύπος*, 8 Ιανουαρίου 1949. βλ. και ενότητα 3.8. περί εκμετάλλευσης γυναικών.

225 Συνέντευξη Ηλία Καρακώστα, ο.π.

πρόγραμμα στέγασης των προσφύγων, αρδευτικά έργα, κατασκευές λιμανιών, δρόμων, αποχετευτικών δικτύων.²²⁶

Πολλές ήταν και οι προσπάθειες ενίσχυσης των προσφύγων αγροτών και κτηνοτρόφων. Στα τέλη Ιανουαρίου 1948 το υπουργείο Γεωργίας αποφάσισε να παραχωρήσει εκτάσεις γης σε άνεργους και πρόσφυγες για να τις καλλιεργήσουν. Για την ενίσχυση της καλλιέργειας των εκτάσεων των προσφύγων το Μάρτιο του 1948 δόθηκαν στο Νομό Φθιώτιδας με εντολή του υπουργού Γεωργίας Παπαθανάση 534.000.000 δραχμές. Αυτά πιστώθηκαν στη Διεύθυνση Γεωργίας του νομού.²²⁷

Στο ίδιο πνεύμα με το υπουργείο Γεωργίας έπραξε και η Αγροτική Τράπεζα η οποία στα μέσα του Μαρτίου ανακοίνωσε την πρόθεση της να ενισχύσει την Πανελλήνια Συνομοσπονδία Αγροτικών Συνεταιρισμών και να ιδρύσει στις έδρες των Ενώσεων Γεωργικών Συνεταιρισμών εργαστήρια υφαντικής και πλεκτικής. Αυτή η πρόθεση της είχε ως στόχο την ενίσχυση της απασχόλησης των προσφυγικών αγροτικών πληθυσμών, αλλά περισσότερο την ενίσχυση της απασχόλησης των προσφύγων γυναικών. Επίσης, τον ίδιο μήνα το υπουργείο Γεωργίας υπέγραψε με την AMAG σύμβαση για την ενίσχυση της επαγγελματικής γεωργικής εκπαίδευσης και την αναζωογόνηση των γεωργικών σχολών. Το σχολείο Γεωργικής Τεχνικής Λαμίας για τους πρόσφυγες (Μηχανοκαλλιέργεια)²²⁸ άρχισε τη λειτουργία του τον Ιανουάριο του 1950 με 31 μαθητές. Η φοίτηση στο σχολείο είχε διάρκεια ενός μήνα θεωρητικών σπουδών (ξυλουργικής, τοιχοποιίας, σκυροκονιάματος). Μετά τη θεωρητική εκπαίδευση οι μαθητές έκαναν πρακτική εξάσκηση σε ανοικοδομούμενα χωριά επαναπατρισμένων προσφύγων.²²⁹

Τον Ιούνιο του 1948 το υπουργείο Γεωργίας προχώρησε στην υπογραφή σύμβασης ύψους 818.000.000 δραχμών με βιομηχάνους για την κατασκευή γεωργικών εργαλείων για τους πρόσφυγες αγρότες. Η σύμβαση προέβλεπε την κατασκευή 20.000 αρότρων, 80.000 ηνίων, 20.000 αναστρεπτήρων, 4.000 σβαρνών, 20.000 αξινών, 90.000 τσεκουριών, 90.000 τσαπιών, φτυαριών και 20.000 κλαδευτηριών.²³⁰

Τον Οκτώβριο του 1948, μετά από σύσκεψη του υπουργικού συμβουλίου αποφασίστηκε οι δήμοι και οι κοινότητες να απασχολήσουν πρόσφυγες σε διάφορα έργα που θα αναλάμβαναν έναντι ημερομίσθιου. Η σπορά των εκτάσεων 18.000 στρεμμάτων μεταξύ Λαμίας και Δομοκού (αποξηραμένη λίμνη Ξυνιάδας) με σιτάρι υπήρξε μια ενέργεια που θα έδινε ώθηση στην εργασία των προσφύγων των γύρω περιοχών. Έτσι, μετά από συντονισμένες προσπάθειες του Ε.Σ, του υπουργείου Γεωργίας, των τοπικών αρχών της Λαμίας, της Μικτής Συμβουλευτικής Στρατιωτικής

---

226 *Λαμιακός Τύπος*, 16 Ιανουαρίου 1948.

227 *Λαμιακός Τύπος*, 27 Ιανουαρίου 1948, 2 Μαρτίου 1948.

228 Σε άρθρο του ΛΤ 4/8/1950 αναφέρει τους μαθητές της σχολής ως εκπαιδευθέντες της Σχολής Μηχανικής Καλλιέργειας.

229 *Λαμιακός Τύπος*, 14 Μαρτίου 1948, 19 Μαρτίου 1948, 3 Φεβρουαρίου 1950.

230 *Λαμιακός Τύπος*, 8 Ιουνίου 1948.

Ομάδος της Αμερικανικής Αποστολής στην Ελλάδα, της Αποστολής Ελλάδας Οργανώσεως Οικονομικής Συνεργασίας και της Ελληνικής Εταιρίας (ιδιοκτήτρια εκτάσεων της λίμνης) αποφασίστηκε η έναρξή της σποράς. Τα αρχικά 18.000 στρέμματα θα αυξάνονταν σε 28.000 μετά από δωρεά της Ελληνικής Εταιρίας και στο εγγύς μέλλον θα έφταναν τα 110.000. Οι προβλέψεις για την παραγωγικότητα των εδαφών μιλούσαν για 200 οκάδες σιτάρι το στρέμμα, που θα απέφερε στο κράτος 7.000.000.000 δραχμές. Η αγροτικές εργασίες εκτελούνταν από πρόσφυγες. Όσοι από αυτούς ήταν από τις γύρω περιοχές αμείβονταν με ποσότητα σιταριού την οποία μπορούσαν να πωλήσουν, ενώ όσοι ήταν από άλλες περιοχές λάμβαναν ημερομίσθιο μέσω ειδικού κονδυλίου του υπουργείου Γεωργίας.²³¹

Οι προβλέψεις των υπευθύνων που είχαν υπολογίσει υψηλή απόδοση των εκτάσεων ήταν σωστές. Στις εκτάσεις όμως δεν καλλιεργήθηκε μόνο σιτάρι, αλλά λαχανικά και φρούτα. *«Είχαν αρχίσει και τα έργα της Εταιρίας τότε, είχαν έρθει γεωπόνοι και εκμεταλλεύονταν τα χωράφια. [...] Χρειάζονταν εργάτες. Έβαλαν μπουστάνια, έβαλαν σιτάρια. [...] Μπουστάνια! 20 κιλά καρπούζι, ήταν παρθένα η λίμνη.»*²³² Αν και το σχέδιο για την αγροτική εργασία στις εκτάσεις μεταξύ Λαμίας και Δομοκού προέβλεπε την απασχόληση προσφύγων, εντούτοις δεν έλειψαν και οι διακρίσεις και ο αποκλεισμός σε βάρος οπαδών της Αριστεράς και συγγενών τους προσφύγων. *«Χρειάζονταν εργάτες, αλλά έλα όμως που ήταν ακόμη οι ΜΑΥδες στο χωριό και δεν έπαιρναν γυναίκες. Έπαιρναν ένα δεκάρικο την ημέρα, αλλά τότε είχε αξία, σου έδιναν και ένα καρπούζι. [...] Οι μονάδες μας δούλευαν παρέα, αλλά πολλές φορές αυτός ο ένας ο ΜΑΥς, ήταν πρώτος ξάδερφος της γιαγιάς, τις έδιωχνε. Τους έλεγε τραβάτε εσείς να σας δώσει ο Μάρκος (Βαφειάδης) δουλειά. Είχαν ανάγκη ο κόσμος και τις 5 δραχμές τότε. Πήγαιναν με τα πόδια στα έργα, μία ώρα με τα πόδια.»*²³³ Η διάβρωση της κοινωνικής συνοχής λόγω της κατάστασης ήταν τέτοια που ακόμη και συγγενείς εξ αίματος είχαν χωριστεί μεταξύ τους.

Τον Φεβρουάριο του 1949 είχαν αρχίσει να γίνονται έργα στην περιοχή και να εργάζονται πολλοί άνεργοι πρόσφυγες. Η τοπική κοινωνία της Λαμίας τότε πρόβαλλε μέσω του Τύπου την επιθυμία της να μην απασχοληθούν σε αυτά τα έργα εργάτες από άλλες περιοχές και να εμποδιστούν οι προσλήψεις τους, ώστε να εργαστούν οι άνεργοι της πόλης. Την ίδια περίοδο είχε αρχίσει σιγά σιγά να αυξάνεται η απασχόληση των αγροτών. Αν και το υπουργείο Γεωργίας είχε αποταμιεύσει 42.000.000.000 δραχμές υπέρ των αγροτών, για εφόδια, σπόρους, εργαλεία, ζώα, τελικά η Φθιώτιδα δεν ήταν ανάμεσα στους τυχερούς νομούς. Αυτό το γεγονός προκάλεσε τις έντονες διαμαρτυρίες του τοπικού Τύπου ο οποίος κατηγορούσε το υπουργείο Γεωργίας για τον παρασιτισμό και την ραστώνη των παραγωγικών αγροτικών δυνάμεων και καλούσε την κυβέρνηση

---

231 *Λαμιακός Τύπος*, 23 Οκτωβρίου 1948, 26 Οκτωβρίου 1948.

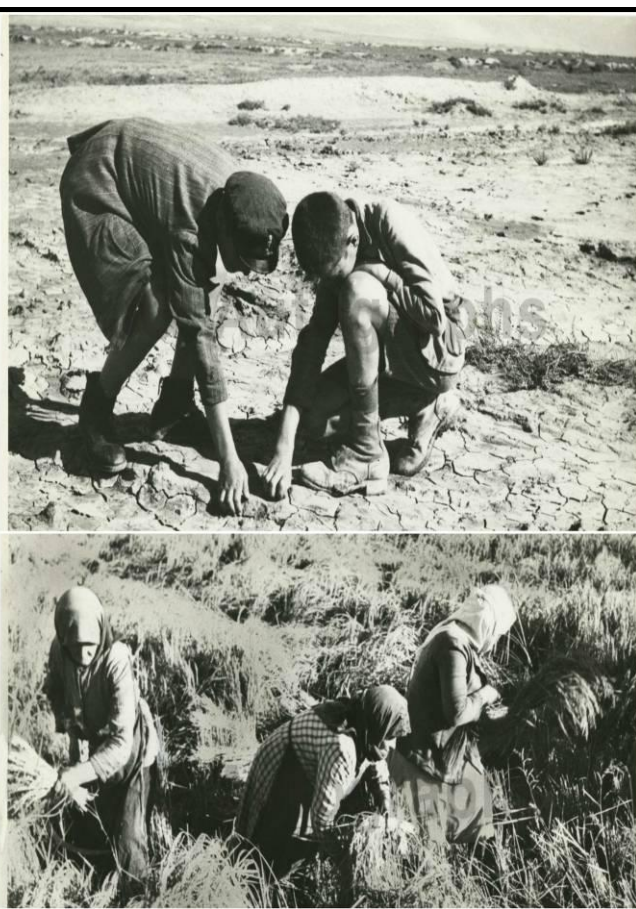
232 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, ο.π.

233 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, οπ.

να παρέμβει στα έργα της AMAG, ώστε να εναλλάσσονται οι εργάτες και οι άνεργοι.²³⁴

Τον Μάιο μετά και από επίσκεψη του υπουργού Πρόνοιας Κων/νου Καραμανλή είχαν αρχίσει στην πόλη μερικά έργα οδοποιίας και αναμόρφωσης των δημοτικών κήπων, στα οποία απασχολήθηκαν και άνεργοι πρόσφυγες. Βεβαίως, τα έργα της πόλης ήταν λίγα συγκριτικά με τον μεγάλο αριθμό ανέργων. Επίσης, στα μέσα του μήνα το υπουργείο Γεωργίας είχε έρθει σε συμφωνία με τους αδερφούς Στεργιούπουλου για την παραχώρηση από μέρους τους έκτασης 1.000 στρεμμάτων στην περιοχή της Μεγάλης Βρύσης για την δημιουργία καλλιεργειών ρυζιού από πρόσφυγες.²³⁵

Ανάλογες ενέργειες για έργα και καλλιέργειες έγιναν και στην περιοχή του κάμπου της Λαμίας στο χωριό Ανθήλη. Εκεί, από τον Φεβρουάριο του 1949 είχαν αρχίσει εργασίες για την αποξήρανση του βάλτου που υπήρχε και την εκμετάλλευση των εδαφών για τη δημιουργία καλλιεργειών ρυζιού και βαμβακιού. Στο έργο αυτό συνεργάστηκαν οι ειδικοί μηχανικοί και γεωπόνοι της Αμερικανικής Αποστολής με τους κατοίκους της Ανθήλης και πρόσφυγες. Υπεύθυνος του έργου στην Ανθήλη ήταν ο Αμερικάνος Γουόλτερ Γιουτζίν Πάκαρντ (Walter Eugene Packard). Το έργο της καλλιέργειας στην Ανθήλη ξεκίνησε με 400 στρέμματα γης και έφτασε τα 36.000 (1954). Εκεί εργάστηκαν κάτοικοι της περιοχής της Ανθήλης και πρόσφυγες με 1.50 δολάριο ημερομίσθιο. Το κόστος του έργου ανήλθε στα 43.000 δολάρια και απέφερε στην ελληνική οικονομία περί τα 10.000.000 δολάρια.²³⁶

Εικόνα 15: Η μετατροπή της άγονης γης του βάλτου της Ανθήλης σε πλούσιες καλλιέργειες ρυζιού.

Τον Οκτώβριο 1949 έγιναν κάποιες επισκευές στα παραπήγματα των καταυλισμών των προσφύγων που σιγά σιγά επαναπατρίζονταν και τα εγκατέλειπαν. Μέσω του προγράμματος *Πρόνοια δια της Εργασίας* εργάστηκαν περίπου 60

234 *Λαμιακός Τύπος*, 4 Φεβρουαρίου 1949, 6 Φεβρουαρίου 1949, 22 Φεβρουαρίου 1949, 6 Μαρτίου 1949, 9 Μαρτίου 1949, 13 Μαρτίου 1949.

235 *Λαμιακός Τύπος*, 4 Μαΐου 1949, 5 Μαΐου 1949,

236 Packard Walter, *Land and Power Development in California, Greece and Latin America: An Interview Conducted by Will K. Baum*, University of California Press, Berkeley, 1970, σελ 525a. *Λαμιακός Τύπος*, 5 Μαΐου 1949.

πρόσφυγες στις σχετικές οικοδομικές εργασίες, ενώ από το Συμβούλιο Κέντρου Πρόνοιας αποφασίστηκε η χρηματοδότηση επιπλέον έργων μέσω του προγράμματος, ώστε να απασχοληθούν όσο το δυνατό περισσότεροι άνεργοι πρόσφυγες και όχι μόνο.²³⁷

Με την λήξη του Εμφυλίου πολλοί από τους στρατιώτες είχαν επιστρέψει στην πόλη και ήταν άνεργοι και αυτοί. Με την εργασία των στρατιωτών είχε ασχοληθεί και ο τοπικός Τύπος που κατηγορούσε τους εργοδότες, τους επιχειρηματίες της πόλης, αλλά και τις τοπικές αρχές πως «[...]δεν προθυμοποιούνται να δώσουν δουλειά στα παιδιά αυτά[...] Τα διάφορα γραφεία δημόσια και ιδιωτικά είναι γεμάτα από ναρκισσευομένους νεανίας και νεάνιδας. Για τους απολυμένους χθεσινούς ήρωας δεν υπάρχει θέσις.²³⁸

Στα τέλη του Μαΐου του 1950 για το πρόγραμμα *Πρόνοια δια της Εργασίας* του νομού πιστώθηκαν 375.000.000 δραχμές, ώστε να ενισχυθούν οι επαναπατρισμένοι πρόσφυγες για να επαναλάβουν πάλι τις εργασίες που έκαναν πριν την μετακίνηση τους και να καταστούν παραγωγικοί ξανά.²³⁹ Πολλά από αυτά τα χρήματα άρχισαν να καταβάλλονται πρώτα στις ορεινές τοπικές κοινότητες από τον Αύγουστο 1950 για την εκτέλεση των έργων της αυτοστέγασης, αλλά και για βελτίωση των υποδομών. Μέσα στον ίδιο μήνα η Νομαρχιακή Επιτροπή Στεγάσεως Επαναπατρισθέντων Συμμοριοπλήκτων (NEMΕΣ) είχε εγκρίνει πιστώσεις 640.000.000 δραχμών για διάφορα έργα οδοποιίας που εκτελούνταν στο νομό. Αυτά τα έργα οδοποιίας ήταν η οδός Μ.Κάψης-Μερκάδας, η οδός Στυλίδας-Νεράιδας, η οδός Νεζερού-Κουρνόβου και Φιλιαδώνας-Ανάβρας. Σε αυτά τα έργα εργάζονταν και πρόσφυγες που πληρώνονταν μέσω του προγράμματος *Πρόνοια δια της Εργασίας*. Για τα έργα της οδοποιίας μέχρι τον Οκτώβριο του 1950 είχαν διατεθεί μέσω του προγράμματος 2.000.000.000 δραχμές. Πολλούς πρόσφυγες του συνέφερε να εργάζονται για τα έργα της οδοποιίας, διότι τα μεροκάματα ήταν πολύ καλά, τουλάχιστον το 1950. Πολλοί αναγκάζονταν να μετακινούνται από περιοχή σε περιοχή για να δουλεύουν σε αυτά.²⁴⁰

Βέβαια η εργασία στα έργα εκτός από μια σχετικά καλή αμοιβή είχε και μεγάλους κινδύνους. Χαρακτηριστικά ο Ηλίας Καρακάστας αναφέρθηκε στον πατέρα του που εργαζόταν σε ένα από αυτά στην Ανατολική Φθιώτιδα και τους λόγους που επέλεξε να εργαστεί σε αυτό. «Εκεί που τον είχαν πάρει για οδηγό ο στρατός, απάνω στο μονοπάτι που περνούσαν υπήρχε μια νάρκα, είχαν βάλει οι αντάρτες. Περνώντας ο πατέρας μου πρώτος δεν την πάτησε, περνάει ο δεύτερος οδηγός από το άλλο το χωριό την πατάει... του κόπηκε το πόδι. Για να αποφύγει να σκοτωθεί ο πατέρας μου εκεί, έφυγε τον Δεκέμβρη του '49 και πήγε να μαζέψει ελιές στην Πελασγία. Στην Πελασγία ήταν άνδρες και γυναίκες από το χωριό. Τότε το λάδι είχε 11 δραχμές το κιλό να δουλεύεις όλη μέρα και ήταν τότε μία εταιρία εκεί και έφτιαχνε τον δρόμο από Πελασγία για Αλμυρό και οι

237 *Λαμιακός Τύπος*, 16 Οκτωβρίου 1949, 25 Οκτωβρίου 1949.

238 *Λαμιακός Τύπος*, 16 Φεβρουαρίου 1950.

239 *Λαμιακός Τύπος*, 31 Μαΐου 1950.

240 *Λαμιακός Τύπος*, 15 Αυγούστου 1950, 4 Οκτωβρίου 1950.

άνδρες βρήκαν δουλειά εκεί 17 δραχμές μεροκάματο στο δρόμο. [...] Εκεί βγάζαν άμμο για να μπαζώσουν το δρόμο, σκάβαν το βουνό από κάτω, το κούφιαζαν για να πέφτει πιο πολύ. Εκεί μια ομάδα εδώ, μια παραπέρα. Τέσσερις που ήταν εδώ με τον πατέρα μου, οι διπλανοί είδαν ότι άνοιξε το βουνό και θα πέσει. -Κοίτα λέει θα τους πλακώσει αυτουνούς! Ήτανε το '50, την ημέρα της γιορτής του, τ' Αγιαννού δούλευε και πέφτει το βουνό και πλακώνει τέσσερους. Τον πατέρα μου, έναν από το χωριό και δυο από την Πελασγία. Το '50 την ημέρα της γιορτής του εμείς τον γιορτάζαμε στην Σπερχειάδα και μετά την δεύτερη μέρα μας τον φέρανε νεκρό. Για να αποφύγει τη μια μεριά πήγε σκοτώθηκε αλλού για 17 δραχμές μεροκάματο.»²⁴¹

---

241 Συνέντευξη Ηλία Καρακώστα, ο.π.

3.7. Η οργάνωση των προσφύγων σε Συλλόγους

Η έλευση και η παραμονή των εκτοπισμένων στη Λαμία συνεπαγόταν και μια μεγάλη προσπάθεια από τις κρατικές υπηρεσίες για να τους εξυπηρετήσουν στα διάφορα προβλήματα που αντιμετώπιζαν. Όλη η οργάνωση της περιθάλψεως και της αρωγής περιλάμβανε γραφειοκρατικές διαδικασίες (π.χ. ελέγχους, πιστοποιητικά, επιτροπές, διανομές εφοδίων,) που συχνά ταλαιπωρούσαν τους πρόσφυγες λόγω του πλήθους τους, αλλά και λόγω της πλημμελούς ή ανύπαρκτης οργάνωσής τους. Αυτές οι χρονοβόρες και απαιτητικές, από άποψη υπομονής και γνώσεων (οι εγκύκλιοι και οι εντολές των υπουργείων ήταν πολλές και συνεχώς άλλαζαν), γραφειοκρατικές διαδικασίες συχνά δημιουργούσαν σύγχυση, συνωστισμό και εκνευρισμό, καθώς πολλοί πρόσφυγες πηγαينوέρχονταν από το ένα γραφείο της μίας υπηρεσίας στο γραφείο μίας άλλης υπηρεσίας για να εξυπηρετηθούν.²⁴²

Έτσι οι πρόσφυγες για να αντιμετωπίσουν πιο αποτελεσματικά τη γραφειοκρατία και να γλιτώσουν από καταστάσεις όπου «[...]οι ενδιαφερόμενοι πτωχοί και αμαθείς πρόσφυγες πρέπει να σταλλούν δεκάκις τουλάχιστον από τον Άννα εις τον Καϊάφα.»²⁴³ άρχισαν να οργανώνονται και να ιδρύουν συλλόγους ή να ορίζουν αρμόδιες επιτροπές εκπροσώπησής τους. Η πρώτη αναφορά που έχουμε από τον τοπικό Τύπο ήταν τον Απρίλιο του 1947 και αφορά την Επιτροπή Λεηλατηθέντων, η οποία ήταν πενταμελής αποτελούμενη από τους πρόσφυγες Κωνσταντίνο Σαμαρά, Παναγιώτη Χαμπέρη, Γεώργιο Μακρή, Ανδρέα Κραβαρίτη και Δήμο Βούτσο, με σκοπό της «[...]την δικαίαν υποστήριξιν των δικαιωμάτων των παρά των δημοσίων γραφείων[...]».²⁴⁴ Την επιτροπή οι ενδιαφερόμενοι μπορούσαν να την συναντήσουν καθημερινά στην Πλατεία Βασιλέως Κωνσταντίνου (σημερινή Πλατεία Πάρκου) και να της γνωστοποιήσουν τα αιτήματά τους και εκείνη με την σειρά της να τα κοινοποιεί στις αρμόδιες υπηρεσίες, ώστε να αποφεύγεται ο συνωστισμός στα διάφορα γραφεία των δημοσίων υπηρεσιών.

Η Επιτροπή Λεηλατηθέντων μετά από σχεδόν ένα χρόνο, στις 3 Φεβρουαρίου 1948 έλαβε έγκριση καταστατικού συλλόγου από το Πρωτοδικείο Λαμίας με Α.Α. 529 και την επωνυμία Σωματείου Ανταρτοπλήκτων προσφύγων εν Λαμία. Σκοπός του σωματείου ήταν «*Η εξυπηρέτησις των εν γένει συμφερόντων των μελών του.*»²⁴⁵ Μερικές μέρες αργότερα στις 17 Φεβρουαρίου 1948

---

242 *Λαμιακός Τύπος*, 13 Οκτωβρίου 1948.

243 *Λαμιακός Τύπος*, 13 Οκτωβρίου 1948.

244 *Λαμιακός Τύπος*, 30 Απριλίου 1947.

245 Αρχείο Γραμματείας Πολιτικού Τμήματος Πρωτοδικείου Λαμίας, (Δικαστικό Μέγαρο Λαμίας), Βιβλίον

κάλεσε μέσω ανακοίνωσης στον τοπικό Τύπο τους προέδρους των κοινοτήτων να φτιάξουν λίστες με όσους επιθυμούσαν να εγγραφούν ως μέλη στο σωματείο και να γίνουν εκλογές για διοικητικό συμβούλιο.²⁴⁶ Στις εφημερίδες το σωματείο αναφερόταν ως Σύλλογος Ανταρτοπλήκτων Λαμίας και σε δημοσιεύματα υποστήριζε πως εκπροσωπούσε τουλάχιστον 32.000 πρόσφυγες.²⁴⁷ Εκπρόσωποί του ήταν ο Κωνσταντίνος Σαμαράς και ο Ιωάννης Παπαρρίζος.

Κατά τη διάρκεια του 1947 στη Λαμία ιδρύθηκαν άλλοι δύο μεγάλοι σύλλογοι. Ο ένας εξ αυτών ήταν ο Σύλλογος Πολεμοπαθών Λαμίας εξ ανατινάξεως πυρομαχικών με Α.Α. 528, με έδρα τη Λαμία που ιδρύθηκε στις 10 Δεκεμβρίου 1947. Διαλύθηκε με βάση την απόφαση 1191/66.

Το άλλο συλλογικό όργανο ήταν το Σωματείο ληλατηθέντων, ανταρτοπλήκτων, καταδιωκομένων περιφερειών Φθιώτιδος και Ευρυτανίας, με Α.Α. 527, ημερομηνία ιδρύσεως την 29η Νοεμβρίου 1947 και έδρα την πόλη της Λαμίας. Σκοπός του σωματείου ήταν «*Η εξυπηρέτησις των οικονομικών, βιοποριστικών και επαγγελματικών συμφερόντων των μελών του.*»²⁴⁸ Στα δημοσιεύματα του τοπικού Τύπου η συνήθης αναφορά του σωματείου ήταν ως Σύλλογος Θυμάτων σφαγιασθέντων υπό των Εαμοσλαύων Φθιώτιδος και Ευρυτανίας (άλλοτε βέβαια και ως οργάνωση Θυμάτων σφαγιασθέντων υπό των Εαμοσλαύων Φθιωτιδοφωκίδος και Ευρυτανίας). Πρόεδρος του σωματείου ήταν ο Κωνσταντίνος Κυρίτσης και τα γραφεία του ήταν στην Οδό Διάκου 1. Το σωματείο έφτασε να αριθμεί περί τα 7.000 μέλη και ήταν από τα πιο δραστήρια σωματεία όσον αφορά την ενημέρωση των προσφύγων σε θέματα που τους αφορούσαν, τις διεκδικήσεις υπέρ τους με διαμαρτυρίες σε υπουργεία, συμμετοχές σε πανελλήνια συνέδρια προσφύγων, αλλά και τις κινητοποιήσεις κατά «*των ενόχων της σημερινής καταστάσεως*» με τον πρόεδρό του συλλόγου να διαμηνύει πως «*[...] δεν πρόκειται ο εργαζόμενος λαός να τους ανεχθή, τους θεωρεί ως του πιο μεγαλυτέρους εγκληματίας κατά της Πατρίδος, θα κρεμασθούν εις την Πλατείαν της Ελευθερίας διότι είναι ένοχοι της σημερινής καταστάσεως. Πρώτος εγώ θα σύρω το σκοινί[...]*».²⁴⁹ Ο σύλλογος είχε πάρει θέση και στο θέμα της απομάκρυνσης του Διοικητή της 85ης Περιοχής, Ταξίαρχου Νικολάου Παπαδόπουλου (Παππού), όπου με τηλεγράφημα προς την κυβέρνηση και το ΓΕΣ καλούσε να ανακληθεί η απόφαση που είχε προκαλέσει αναστάτωση στους πρόσφυγες.²⁵⁰

Ανάμεσα στο πλήθος των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν στη Λαμία υπήρχαν εκτός από αγρότες και κτηνοτρόφους και άλλες επαγγελματικές ομάδες. Μια επαγγελματική ομάδα που οργανώθηκε σε σύλλογο ήταν οι παντοπώλες. Αρχικά, είχαν προσπαθήσει να εγγραφούν στον ήδη υπάρχοντα Σύλλογο Παντοπωλών Λαμίας, αλλά η διοίκηση του συλλόγου τους το είχε αρνηθεί. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1947 εγκρίθηκε από το Πρωτοδικείο Λαμίας το καταστατικό του

Ανεγνωρισμένων Σωματείων 1945-1958.

246 *Λαμιακός Τύπος*, 17 Φεβρουαρίου 1948.

247 *Λαμιακός Τύπος*, 7 Μαρτίου 1948.

248 Βιβλίο Ανεγνωρισμένων Σωματείων..., ο.π.

249 *Λαμιακός Τύπος*, 29 Φεβρουαρίου 1948, 7 Μαρτίου 1948, 2 Οκτωβρίου 1949, 10 Οκτωβρίου 1950.

250 *Λαμιακός Τύπος*, 7 Μαρτίου 1948.

Συλλόγου νέων παντοπωλών Λαμίας, ο οποίος αριθμούσε 36 μέλη μεταξύ των οποίων ήταν και παλιοί παντοπώλες της Λαμίας. Πρόεδρος του συλλόγου ήταν ο Ηλίας Πανάγος. Σκοπός του συλλόγου ήταν η αντιμετώπιση των αναγκών των νέων παντοπωλών και η προστασία των συμφερόντων τους απέναντι στη μεροληψία και τον εμπαιγμό της διοίκησης του ήδη υπάρχοντος Συλλόγου παντοπωλών Λαμίας.²⁵¹

Μία άλλη επαγγελματική ομάδα που αποφάσισε να οργανωθεί σε σύλλογο ήταν οι δάσκαλοι των δημοτικών σχολείων (δημοδιδάσκαλοι). Η απόπειρα έγινε στις 4 Ιανουαρίου 1948 με πρόσκληση σε συγκέντρωση μέσω του τοπικού Τύπου όλων των δημοδιδασκάλων της περιφέρειας στο Γυμνάσιο Αρρένων για την ίδρυση συλλόγου ανταρτοπλήκτων διδασκάλων. Τα αποτελέσματα της συγκέντρωσης μας είναι άγνωστα, καθώς στις διαθέσιμες αρχειακές πηγές (Τύπος, αρχείο Πρωτοδικείου) δεν υπάρχει κάποια αναφορά σε σύλλογο με την παραπάνω ονομασία, παρά μόνο γίνεται λόγος περί διδασκόντων στα σχολεία των ανταρτοπλήκτων. Το μόνο που μας είναι γνωστό είναι πως στην εν λόγω συγκέντρωση ήταν προσωρινός πρόεδρος ο Ιωάννης Παπαλίζης, πράγμα που προϋποθέτει την ύπαρξη κάποιου συμβουλίου ή επιτροπής.²⁵²

Από το Πρωτοδικείο Λαμίας πληροφορούμαστε τη σύσταση άλλων τριών συλλογικών οργάνων το 1948, δύο ενώσεων και ενός συλλόγου, που είχαν άμεση σχέση με τους πρόσφυγες. Αυτά τα συλλογικά όργανα ήταν: Η Ένωση Ανταρτοπλήκτων περιφέρειας Δομοκού, με Α.Α. 531, που ιδρύθηκε στις 26 Φεβρουαρίου 1948, με δηλωμένη έδρα την πόλη της Λαμίας. Ο Σύλλογος Συμμοριοπυροπαθών Φθιώτιδος, με Α.Α. 533, που ιδρύθηκε στις 10 Απριλίου 1948, με έδρα την Λαμία και σκοπό του «την εξυπηρέτησιν των συμφερόντων των μελών του.» Η Ένωση Συμμοριοπλήκτων Δομοκού και Περιχώρων, με Α.Α. 534, που ιδρύθηκε στις 10 Απριλίου 1948 και αυτή με δηλωμένη ως έδρα την πόλη της Λαμίας.²⁵³

Συχνά ήταν τα δημοσιεύματα στον τοπικό Τύπο που αφορούσαν επιστολές διαμαρτυρίας, αλλά και αυτοπρόσωπη παρουσία των συλλόγων προσφύγων στα δημοσιογραφικά γραφεία για να εκφράσουν τα παράπονά τους. Μια επιστολή ήταν αυτή της Επιτροπής Προσφύγων Ευρυτανίας την οποία υπέγραφε ο Γεώργιος Κουτσοπίνος και αφορούσε την διαμαρτυρία των Ευρυτάνων προσφύγων της Λαμίας για την περικοπή των επιδομάτων τους κατά 500 δραχμές και τη δυσμενή κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει.²⁵⁴ Τα παράπονα της για την βραδύτητα των διανομών των προνοιακών βοηθημάτων είχε εκφράσει στα γραφεία του Λαμιακού Τύπου και η Επιτροπή Συμμοριοπλήκτων αποτελούμενη από τους Δ. Φαλιά, Κ. Γαλάνη, Ηλ. Ζαχάρη, Δ. Τσαρτσάλη, Χρ. Παπανάγνου, Γ. Κατόπη, Στ. Παπακωνσταντίνου, Δ. Μπαϊκούση και Ν. Καρατράκα.²⁵⁵ Παράπονα

251 *Λαμιακός Τύπος*, 29 Φεβρουαρίου 1948.

252 *Λαμιακός Τύπος*, 4 Ιανουαρίου 1948.

253 Βιβλίο *Ανεγνωρισμένων Σωματείων...*, ο.π.

254 *Λαμιακός Τύπος*, 28 Απριλίου 1948.

255 *Λαμιακός Τύπος*, 6 Μαρτίου 1949.

είχαν εκφράσει επίσης και οι πρόσφυγες του Δομοκού μέσω επιτροπής αποτελούμενης από προέδρους ανταρτοπλήκτων χωριών της περιφέρειας Δομοκού. Η επιτροπή είχε διαμαρτυρηθεί για την αδυναμία των καλλιεργητών να θερίσουν τα χωράφια τους (μάχη του θερισμού).²⁵⁶ Την ανησυχία του εκ μέρους των 6.000 προσφύγων που είχαν εγκατασταθεί στο Δομοκό είχε εκφράσει ο πρόεδρος των Συμμοριοπλήκτων Α. Παπαγιός, για το θέμα της συμπτώξεως των προκεχωρημένων φυλακίων του στρατού που είχε διατάξει ο στρατηγός Κετσέας.²⁵⁷

Από την πόλη της Λαμίας είχε περάσει και επιτροπή αποτελούμενη από εξέχουσες προσωπικότητες από την Αθήνα και τον Πειραιά, με καταγωγή από την περιφέρεια Δωρίδας. Η επιτροπή είχε φτάσει στη Λαμία στις 20 Ιουλίου 1949, με σκοπό να έρθει σε συνεννόηση με τις τοπικές κρατικές υπηρεσίες της πόλης για να συνδράμει με δικά της έξοδα τον επαναπατρισμό προσφύγων από την Δωρίδα, ώστε να μην ερημωθούν τα ορεινά χωριά της. Η επιτροπή αποτελούνταν από τον δικηγόρο Ιωάννη Παπαγεωργίου, τον γιατρό Μπραϊτή, τον δάσκαλο Γεώργιο Παπαϊωάννου, τον γιατρό Ζούκο Ιωάννη, τον Γεώργιο Μακρυγιάννη, τον δικηγόρο Δημήτριο Κάρλο, τον Κωνσταντίνο Βήλου, τον τραπεζικό υπάλληλο Παπαϊωάννου Δημήτριο και τον πρόεδρο της Ενώσεως Δωριέων Πειραιώς Γεώργιο Πλατανιώτη.²⁵⁸

Τέλος, αξίζει μια σύντομη αναφορά και στους συλλόγους που είχαν ιδρυθεί κατά τόπους πριν αρχίσουν οι μαζικές εκτοπίσεις των ορεινών πληθυσμών. Σε πολλά χωριά και κωμοπόλεις της Φθιώτιδας είχαν ιδρυθεί σύλλογοι πληγέντων και πυροπαθών. Τα μέλη των συλλόγων αυτών αργότερα ήταν ανάμεσα στους εκτοπισμένους και με τη βοήθεια των καταγραφών που είχαν κάνει αυτοί οι σύλλογοι βοήθησαν στην κατηγοριοποίηση των προσφυγικών πληθυσμών, ώστε να μπορούν να λαμβάνουν την κρατική αρωγή. Άλλωστε η μεγάλη μάζα των προσφύγων δεν περιλάμβανε μόνο εκτοπισμένους, αλλά και λεηλατηθέντες, πυροπαθείς, βομβόπληκτους, άπορους και οικογένειες μαχομένων. Υπήρχαν και περιπτώσεις όπου κάποιος ανήκε σε παραπάνω από μία κατηγορία από τις προαναφερθείσες.

Τέτοιοι σύλλογοι ήταν οι εξής:²⁵⁹

Σύλλογος Πολεμοπαθών «λεηλατηθέντων» Λαμίας με Α.Α. 401. Ιδρύθηκε στις 10 Ιουνίου 1945 με έδρα τη Λαμία και σκοπός της ήταν «*Η εξυπηρέτησις οικονομικών και άλλων συμφερόντων των μελών, αλληλεγγύη και συνεργασία μεταξύ των προς βελτίωσιν της ζωής των.*»

Σύλλογοι και ενώσεις πυροπαθών με σκοπό τους «*Την οργανωμένη διά νομικών μέσων, επιδίωξη ανορθώσεως.*» ιδρύθηκαν την περίοδο 1945-1946 σε 30 κωμοπόλεις, χωριά και κοινότητες του νομού Φθιώτιδας. Αναφέρονται ενδεικτικά:

Ένωση Πυροπαθών Φθιώτιδας, Δομοκού, Λοκρίδος με Α.Α. 467. Ιδρύθηκε στις 18

---

256 *Λαμιακός Τύπος*, 22 Ιουνίου 1948.

257 *Λαμιακός Τύπος*, 8 Αυγούστου 1948.

258 *Λαμιακός Τύπος*, 21 Ιουλίου 1949.

259 Βιβλίου *Ανεγνωρισμένων Σωματείων...*, ο.π.

Φεβρουαρίου 1946 με έδρα τη Λαμία και είχε σκοπό της την «Αποκατάστασι πυροπαθών, ανοικοδόμησις των οικιών των.».

Ένωση Πυροπαθών Δυτικής Φθιώτιδας με Α.Α. 503. Ιδρύθηκε στις 17 Ιουνίου 1946 και είχε έδρα την κωμόπολη της Μακρακώμης.

Από την ύπαρξη των τόσων πολλών συλλόγων πυροπαθών μπορούμε να αντιληφθούμε και το εύρος της καταστροφής που είχαν υποστεί τα χωριά του Νομού Φθιώτιδας τόσο την περίοδο της Κατοχής όσο και κατά την πρώτη περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου.

3.8. Διαφθορά και εκμετάλλευση

Στον αντίποδα των προσπαθειών ιδιωτικής αρωγής υπήρχε και η σκοτεινή πλευρά, αυτή της διαφθοράς και της εκμετάλλευσης στον βωμό του κέρδους. Όπως άλλωστε συμβαίνει σε περιόδους πολεμικών συγκρούσεων και κοινωνικών αναταραχών, έτσι και στην περίοδο του Εμφυλίου ξεπρόβαλαν σε μία άκρη της κοινωνίας της Λαμίας εκείνοι που προσπαθούσαν να εκμεταλλευτούν τη δυστυχία και την ανάγκη των προσφύγων για επιβίωση.

Η κατεστραμμένη από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο πόλη της Λαμίας έκρυβε μέσα της τους «καλοθελητές». Αυτή η «κάστα» περιλάμβανε ανθρώπους από όλα τα κοινωνικά στρώματα και όλων των επαγγελματικών ομάδων. Ήταν αυτοί που είχαν δράσει και την περίοδο της γερμανικής και ιταλικής κατοχής της πόλης, όταν η πείνα και η φτώχεια μάζιζαν τους Λαμιώτες. Ήταν οι ίδιοι που αγόραζαν οικίες, αγροτεμάχια, διάφορα τιμαλφή μεγάλης και μικρής αξίας, για ένα κομμάτι ψωμί, λίγο αλεύρι ή έναν τενεκέ ελαιόλαδο και θησαύριζαν. Γι' αυτούς αργότερα το κράτος εξέδωσε δύο νόμους,²⁶⁰ το 1945 τον Α.Ν.182 «Νόμος περί φορολογίας πλουτισάντων» και το 1949 τον Α.Ν. 1323/1949 «Περί των επί κατοχής συναφθεισών αγοραπωλησιών ακινήτων» Στο συλλογικό υποσυνείδητο έμειναν ως λαλάδες, μαυραγορίτες και λαδέμποροι και τραγουδήθηκαν από ρεμπέτες της εποχής.

Μικροί μεγάλοι γίνανε/ μαυραγορίτες όλοι/ κι αφήσαν όλο τον ντουινιά/ με δίχως πορτοφόλι.

Ακόμα κι οι γυναίκες τους/ τη μαύρη κυνηγάνε/ τσάντες τσουβάλια κουβαλούν/
κανέναν δεν ψηφάνε.

Πρωί και βράδυ τρέχουνε/ στους δρόμους σαν κοράκια/ πελάτες ψάχνουν για να βρουν/
να γδάρουνε κορμάκια.

Πουλήσαμε τα σπίτια μας/ και τα υπάρχοντα μας/ για δυο ελιές κι ένα ψωμί/
να φάνε τα παιδιά μας.²⁶¹

Στο ΚΑ Λαμίας με τις χιλιάδες προσφύγων δεν ήταν δυνατό να λείπουν αυτοί που θα εξυπηρετούσαν τις έκτακτες ανάγκες όσων είχαν ανάγκη χρημάτων για να επιβιώσουν. Από τον πρώτο χρόνο την εγκατάστασης των εκτοπισμένων εμφανίστηκαν φαινόμενα μαυραγοριτισμού. Να σημειώσω πως αυτοί που έσπευσαν να εκμεταλλευτούν την τραγική κατάσταση δεν ήταν μόνο όσοι προσπάθησαν να πλουτίσουν με διάφορες παράνομες πράξεις, αλλά υπήρξαν και περιπτώσεις προσφύγων που προσπάθησαν να ευνοηθούν. Κάθε περίπτωση θα αναφερθεί στη συνέχεια.

Το πρώτο θέμα που δημιούργησε θόρυβο και δημοσιοποιήθηκε στον τοπικό Τύπο αφορούσε

---

260 Εθνικό Τυπογραφείο, ΦΕΚ 56 Α' 12.3.1945 «Α.Ν. 182 Νόμος περί φορολογίας πλουτισάντων» και ΦΕΚ 323 Α' 25.11.1949 «Α.Ν.1323 Περί των επί κατοχής συναφθεισών αγοραπωλησιών ακινήτων».

261 Στίχοι του ρεμπέτικου τραγουδιού "Οι Μαυραγορίτες" του 1941 σε στίχους και ερμηνεία του Μιχάλη Γενίτσαρη.

τα ζώα που είχαν φέρει μαζί τους οι πρόσφυγες. Αυτά πιθανότατα να ήταν χιλιάδες, καθώς οι πρόσφυγες είχαν φέρει μαζί εκτός από τα οικόσιτα ζώα και τα κοπάδια τους, τα οποία έβοσκαν στους λόφους γύρω από την πόλη. Η καταγγελία που έγινε από επιτροπή προσφύγων ήταν πως οι κρεοπώλες τους πλήρωναν για τα ζυγούρια 2.000 δραχμές την οκά και για τα πιο μεγάλα ζώα 20.000 το κεφάλι. Μπορούμε να κάνουμε μια μικρή σύγκριση των τιμών αν σκεφτούμε πως το 1948 τα 150 δράμια ζάχαρης των κρατικών διανομών κόστιζαν 2.250 δραχμές. Το δημοσίευμα ανέφερε πως αν η παραπάνω καταγγελία ήταν αληθής, τότε οι κρεοπώλες έπρεπε να πάρουν το παράσημο της αισχροκέρδειας. Αυτό προκάλεσε την αντίδραση του προέδρου των Κρεοπωλών Λαμίας, ο οποίος απάντησε με επιστολή του πως κανένας κρεοπώλης της Λαμίας δεν αγόρασε σφάγια από πρόσφυγες σε τέτοιες εξευτελιστικές τιμές.²⁶²

Βέβαια, το θέμα της πώλησης των ζώων δεν σταμάτησε να απασχολεί τον Τύπο σε όλη τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου. Με τον καιρό είχε αρχίσει πλέον να μιλάει ανοιχτά για την ύπαρξη μαύρης αγοράς στην πόλη και για το δράμα των προσφύγων που δεν έχουν πόρους για να ζήσουν, διότι η ακίνητη περιουσία έμεινε στα χωριά τους πριν μεταφερθούν στη Λαμία, αλλά και η κινητή είχε εξανεμιστεί. Στην κινητή περιουσία περιλαμβάνονταν και το ζωικό κεφάλαιο που είχαν φέρει μαζί τους, που όμως «[...]ό,τι έμεινε από αυτά εξηνεμίσθησαν εις την μαύρην αγοράν των ζωεμπόρων.»²⁶³ Το ίδιο πρόβλημα συνέχισε να απασχολεί μέχρι το τέλος του 1948, δίχως να έχει δοθεί κάποια λύση. Η δραματική κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει ο κτηνοτρόφοι ανάγκασε και πολλούς να μετακινηθούν σε άλλες περιοχές. «Οι δικοί μας αφού εδώ δεν μπόρεσαν να αντέξουν, σηκώθηκαν και αναγκάστηκαν και φύγαν από εδώ και πήγαν στην Αταλάντη. Εκεί φτιάζανε κάποιες πρόχειρες στάνες, να κρατήσουν όσα ζώα μπόρεσαν και το '49 επέστρεψαν.»²⁶⁴

Τον Φεβρουαρίου του 1949 ο συντάκτης του Λαμιακού Τύπου με το παρωνύμιο Τέλλος Ρουμαγιάννας (Στυλιανός Χατζηστυλιανός) είχε γράψει μια σειρά άρθρων που αφορούσαν την επίσκεψη του στον προσφυγικό συνοικισμό της Ξηριώτισσας. Ανάμεσα στα άρθρα του, που περιλάμβαναν και συνεντεύξεις προσφύγων, έθιγε το ζήτημα των ζώων. Οι πρόσφυγες του δήλωσαν πως «Όσοι προλάβανε τα πωλήσανε για ένα κομμάτι ψωμί, και πρόβατα, και γίδες, και κότες, και βώδια. Τα έφαγε η απληστία των κερδοσκόπων που εκμεταλλετήκανε τη περίσταση. [...]ψοφήσανε όλα κείνα που δεν πουληθήκανε είτε στους ζωεμπόρους, είτε απ' ευθείας από εμάς.»²⁶⁵

Κάτι ανάλογο περιέγραφε και ο Κώστας Χονδρορρίζος σε άρθρο του σχετικά με την κατάσταση των προσφύγων. «Πρόβατα, γίδια, επλούτισαν οι χασάπιδες. Θυμάμαι, τους τα πωλούσαμε στα Μεταλλεία Δομοκού με τρεις χιλιάδες την οκά και την επομένη αγοράζαμε εμείς οι

---

262 *Λαμιακός Τύπος*, 29 Οκτωβρίου 1947, 31 Οκτωβρίου 1947.

263 *Λαμιακός Τύπος*, 21 Μαΐου 1948.

264 Συνέντευξη Ιωάννη Τσίτσιου, ο.π., *Λαμιακός Τύπος*, 28 Οκτωβρίου 1948.

265 *Λαμιακός Τύπος*, 19 Φεβρουαρίου 1949.

*ίδιοι κρέας από τη Λαμία προς επτά χιλιάδας παρακαλώ».*²⁶⁶ Οι κρεοπώλες της πόλης από τη μεριά τους διαμαρτύρονταν πως η ανεργία μάστιζε τον κλάδο τους, αλλά κατηγορούσαν και αυτούς τους συναδέλφους τους που έσφαζαν και πουλούσαν παράνομα σφάγια. Οι τοπικές κρατικές υπηρεσίες από την δική τους θέση προσπαθούσαν να ελέγξουν την αγορά και πολλές φορές είχαν προβεί σε συλλήψεις κρεοπωλών και προσαγωγές στον εισαγγελέα με την κατηγορία της αισχροκέρδειας, διότι πουλούσαν κρέας σε υψηλές τιμές.²⁶⁷

Για να μην δοθεί η λανθασμένη εντύπωση πως όλο το παραεμπόριο είχε σχέση με τους κρεοπώλες να σημειωθεί πως εκείνοι αποτελούσαν ένα μέρος του προβλήματος. Μέρος αυτού του προβλήματος αποτελούσαν και οι διάφοροι έμποροι τροφίμων, αρτοποιοί, παντοπώλες, ιχθυοπώλες οπωροπώλες και εστιατορες της πόλης. Συχνές ήταν οι καταγγελίες του τοπικού Τύπου για την δημιουργία τεχνητών ελλείψεων τροφίμων (απόκρυψη τροφίμων) από τους εμπόρους. Αυτές οι ελλείψεις αφορούσαν τρόφιμα και είδη πρώτης ανάγκης, όπως όσπρια, λάδι, ζάχαρη, κάρβουνα, καυσόξυλα και σαν στόχο είχαν την άνοδο της τιμής των προϊόντων.²⁶⁸ Ο Τύπος συχνά τους καλούσε να αφουγκραστούν τα προβλήματα των προσφύγων και να μην τους δημιουργούν ένα παραπάνω μέσω της αισχροκέρδειάς τους. Σε περιπτώσεις που η Αγορανομία συλλάμβανε κάποιον για αισχροκέρδεια, αυτός καταγράφονταν ονομαστικά και στο φύλλο της εφημερίδας, ώστε «να παραδίδωμεν το όνομά του εις την κοινήν περιφρόνησιν»²⁶⁹ και φυσικά με εξευτελιστικούς τίτλους περί απατεώνων. Ο νόμος σε αυτές τις περιπτώσεις ήταν αμείλικτος. Μεγάλα χρηματικά πρόστιμα, μηνύσεις και φυλακίσεις, ήταν οι ποινές που προβλέπονταν για πώληση σε υπερβολικές τιμές, πώληση ελλιποβαρών εφοδίων σε πρόσφυγες, απουσία τιμοκαταλόγων στα εστιατόρια και υπερβολικά ψηστικά δικαιώματα σε αρτοποιεία.²⁷⁰

Οι παντοπώλες εκτός από το εμπόριο είχαν αναλάβει τις διανομές και την πώληση των κρατικών εφοδίων. Όπως είδαμε παραπάνω δεν ήταν λίγοι αυτοί που πουλούσαν ελλιποβαρή εφόδια ή νοθευμένα. Παραδείγματα νοθείας ήταν η νόθευση του γάλακτος των παιδιών με νερό²⁷¹ και η παρασκευή του σταφιδόψωμου των μαθητικών συσσιτίων με κατώτερης ποιότητας υλικά, άλλων από αυτά που χορηγούσε το κράτος στους αρτοποιούς, με αποτέλεσμα αυτό που έφτανε στα χέρια των μαθητών να είναι απογοητευτικό.²⁷²

Στο «φαγοπότι» αυτό του δημοσίου χρήματος δεν θα μπορούσαν να λείπουν και οι δημόσιοι υπάλληλοι. Δεν θα μπορούσαν να λείπουν όλοι αυτοί που έβαζαν τις τελικές υπογραφές στις χρηματοδοτήσεις και στα τιμολόγια. Η κατασπατάληση του δημοσίου χρήματος ξεκινούσε από τις

---

266 *Λαμιακός Τύπος*, 27 Αυγούστου 1949.

267 *Λαμιακός Τύπος*, 1 Σεπτεμβρίου 1949, 13 Απριλίου 1950.

268 *Λαμιακός Τύπος*, 19 Μαρτίου 1948, 9 Αυγούστου 1950.

269 *Λαμιακός Τύπος*, 19 Μαρτίου 1948, 13 Ιανουαρίου 1949.

270 *Λαμιακός Τύπος*, 25 Απριλίου 1948.

271 *Λαμιακός Τύπος*, 16 Μαρτίου 1948.

272 *Λαμιακός Τύπος*, 1 Φεβρουαρίου 1948.

κατασκευές των οικιών του επαναπατρισμού και έφτανε ως τα εφόδια. Τα οικονομικά μεγέθη που διαχειρίζονταν ήταν τεράστια και κάποιοι από αυτούς, που έπρεπε να τα προστατεύσουν και να τα χρησιμοποιήσουν για το καλό των πληγέντων, θέλησαν να επωφεληθούν. Ο τοπικός Τύπος μέσα από άρθρα του κατηγορούσε τους υπεύθυνους των υπηρεσιών για τις καθυστερήσεις των διανομών (ΚΔΛ) και άφηνε υπόνοιες για παράνομες πράξεις στο εσωτερικό των υπηρεσιών.²⁷³ *«Έφερναν κανένα τρόφιμο να του μοιράσ'νε και πάαιναν αυτοί το βράδυ και το 'κλεβαν. Οι ΜΑΥδες. Πάαιναν ο κόσμος στο σχολείο να πάρ'νε τίποτα, άνοιγαν την πόρτα (οι ΜΑΥδες), -Α! Οι παλιοκομμουνιστάι μας έκλεψαν την ζάχαρη, πήγαινε στο σπίτι και πάρε τηλέφωνο να 'ρθ' ο αστυνόμος.»*²⁷⁴

Η διανομή κρατικού ελαιολάδου ήταν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα των παράνομων πράξεων και της νοθείας που λάμβανε χώρα στις κεντρικές κρατικές υπηρεσίες. Το Μάρτιο του 1948 το διανεμηθέν ελαιόλαδο των προσφύγων ήταν σε κατάσταση απαγορευτική για κατανάλωση με έντονη οσμή πετρελαίου ή μουρουνέλαιου. Το ΚΔΛ αρνήθηκε πως ήταν υπεύθυνο και επέρριψε τις ευθύνες στο υπουργείο Εφοδιασμού.²⁷⁵ Πολλές καταγγελίες είχαν γίνει και για τις αποστολές ειδών από τα κεντρικά Κέντρα Διανομών προς τα περιφερειακά. Πολλές φορές τα διανεμόμενα είδη δεν έφταναν στον προορισμό τους, ή έφταναν αλλοιωμένα και ακατάλληλα. Υπήρχαν και φορές που απλά οι αρμόδιοι δεν προέβαιναν στις διανομές ή όταν τις εκτελούσαν ευνοούσαν «δικούς τους ανθρώπους».²⁷⁶

Τον Μάρτιο του 1949 τα σπίτια που θα διανεμόνταν στους πυροπαθείς Σπερχειάδας ήταν έτοιμα για να παραδοθούν στους νέους τους ιδιοκτήτες. Οι καταγγελίες όμως δεν άργησαν να γίνουν, έτσι τον επόμενο μήνα είχαμε τις πρώτες στον Τύπο. Σπίτια με πολλά ελαττώματα που δεν κόστιζαν παραπάνω από 9 εκατομμύρια δραχμές είχαν κοστολογηθεί με 15 εκατομμύρια δραχμές, με τη ζημιά για το δημόσιο να είναι μεγάλη.²⁷⁷ Τα παράπονα συνεχίστηκαν και αργότερα, τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους που επαναπατρίστηκαν και άλλοι πληθυσμοί των χωριών δίπλα από την επαρχιακή οδό Λαμίας-Μακρακώμης. Οι επαναπατρισθέντες του χωριού Μάκρη παραπονέθηκαν γιατί οι οικίες ήταν πολύ μικρές για αγροτικές οικογένειες και μάλιστα παραπονέθηκαν στον ίδιο τον υπουργό Ανοικοδομήσεως, στον οποίο κατήγγειλαν την υπερκοστολόγησή τους.²⁷⁸ *«Φκιάσαν τα σπίτια, αλλά δεν τα φκιάσαν σε τελική μορφή. Φάγαν τα λεφτά. Τελική μορφή, δεν τα σοβατίσαν. Τα χτίσαν και μάλιστα λασπόχτιστα. Άϊντε μπες μέσα.»*²⁷⁹

Η εκμετάλλευση και οι παρανομίες στη στέγαση δεν σταματούσαν εκεί. Το 1948 που το προσφυγικό πρόβλημα ήταν έντονο στη Λαμία, οι ιδιοκτήτες ακινήτων είχαν βρει την ευκαιρία να

273 Λάζου Βασιλική, *Η επιβολή του κράτους*, ο.π σελ.278 και *Λαμιακός Τύπος*, 21 Μαΐου 1948.

274 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, ο.π.

275 *Λαμιακός Τύπος*, 18 Μαρτίου 1948, 19 Μαρτίου 1948.

276 *Λαμιακός Τύπος*, 14 Απριλίου 1948, 15 Ιουνίου 1948.

277 *Λαμιακός Τύπος*, 5 Απριλίου 1949.

278 *Λαμιακός Τύπος*, 6 Δεκεμβρίου 1949.

279 Συνέντευξη Ηλία Καρακώστα, ο.π.

επωφεληθούν. Η απληστία τους είχε οδηγήσει να ζητούν από τους ενοικιαστές πρόσφυγες να πληρώνουν το «[...]παχυλότατον ενοίκιον -όσα τους λείπουν δηλαδή και από τους άπληστους λείπουν πολλά-[...]»²⁸⁰ σε λίρες και όχι σε δραχμές. Αργότερα, με την έναρξη του επαναπατρισμού όσοι πρόσφυγες αποχωρούσαν από τα παραπήγματα τους στη Λαμία, αντί να τα καταστρέφουν ή να ενημερώνουν τις κρατικές υπηρεσίες για την καταστροφή, τα πουλούσαν παρανόμως σε άλλους άστεγους πρόσφυγες.²⁸¹

Πολλοί ήταν και οι πρόσφυγες που εκμεταλλεύτηκαν τα είδη που διένειμε το κράτος για τον επαναπατρισμό και την επισκευή των χωριών. Πολλοί είχαν παραλάβει ζώα και εργαλεία δηλώνοντας ψευδώς στις αρμόδιες υπηρεσίες πως αυτά καταστράφηκαν μέσα στη δίνη του πολέμου, ενώ πριν δεν είχαν. Πολλοί που είχαν αποζημιωθεί για τα ζώα που είχαν χάσει, ώστε να μπορέσουν να τα αντικαταστήσουν, παρόλα αυτά χωρίς να είναι δικαιούχοι, λάμβαναν από το κράτος ζώα από αυτά που διένειμε δωρεάν. Άλλοι, που είχαν σταθεροποιήσει τη ζωή τους στα αστικά κέντρα ή που δεν είχαν σκοπό να γυρίσουν στο χωριό, παραλάμβαναν τα δωρεάν κρατικά εργαλεία, υλικά και εφόδια, τα πουλούσαν παρανόμως σε άλλους κατοίκους, εισέπρατταν χρήματα και αποχωρούσαν πάλι για τα αστικά κέντρα. Αρκετές από αυτές τις περιπτώσεις καταγγέλθηκαν από άλλους πρόσφυγες στις αρμόδιες υπηρεσίες.²⁸²

Ο τοπικός Τύπος είχε ασχοληθεί και με το θέμα των κρατικών χρηματοδοτήσεων που είχαν λάβει πολλοί πρόεδροι συλλόγων, οργανώσεων, πληγέντων χωριών και κοινοτήτων. Έμμεσα, μέσω άρθρου του απειλούσε, πως υπήρχαν στη διάθεση του στοιχεία για καταχραστές δημοσίου χρήματος, καλούσε αυτούς που κατείχαν τέτοιες θέσεις και είχαν λάβει χρήματα να δώσουν στη δημοσιότητα τα αποτελέσματα της διαχείρισης αυτών των χρημάτων, αλλιώς «[...]θα μιλήσωμε καθαρώτερα εάν η παρούσα μας δεν εύρη απήχησι.»²⁸³ Πολλοί από τους προέδρους των χωριών είχαν κατηγορηθεί και για μεροληψία στη διαδικασία κατάρτισης των καταλόγων προσφύγων. Αυτές οι καταγγελίες αφορούσαν διπλοεγγραφές, αποκλεισμούς και παράνομη ένταξη προσφύγων στις κατηγορίες (Α' και Β'), ώστε αυτοί να ωφελούνται από τις κρατικές διανομές και να λαμβάνουν τα χρηματικά επιδόματα.²⁸⁴ «Ο πρόεδρος του χωριού, ο οποίος ήταν και αυτός εδώ με την σφραγίδα στην τσέπη και ο γραμματικός με το μητρώο και συνεχίζαν να λειτουργούν με έδρα την Λαμία, να εκπροσωπούν το χωριό. Έκανε καταστάσεις, άμα ήθελε να σε κάψει σ' έκαιγε, άμα ήθελε να σε βοηθήσει, σε βοηθούσε. Ήτανε αυθεντία, δεν ψάχνανε αν λέει ψέματα ή αλήθεια».²⁸⁵ Καταστάσεις σαν αυτή οδήγησαν και στην αναθεώρηση των καταλόγων από το υπουργείο Πρόνοιας.

280 *Λαμιακός Τύπος*, 14 Αυγούστου 1948.

281 *Λαμιακός Τύπος*, 15 Οκτωβρίου 1949.

282 *Λαμιακός Τύπος*, 4 Απριλίου 1950, 21 Απριλίου 1950.

283 *Λαμιακός Τύπος*, 18 Φεβρουαρίου 1950.

284 *Λαμιακός Τύπος*, 22 Σεπτεμβρίου 1948, 23 Ιανουαρίου 1949.

285 Συνέντευξη Περικλή Φύκα, ο.π.

Πολλές ήταν και οι καταγγελίες που αφορούσαν τους υπαλλήλους των κρατικών υπηρεσιών. Η υπηρεσία της ΚΠ Λαμίας είχε κατηγορηθεί πως είχε παρακρατήσει παράνομα 3.000 δραχμές από το επίδομα του κάθε πρόσφυγα για την αγορά 1/4 λαχείου Κρατικής Πρόνοιας.²⁸⁶ Για μεροληψία στις διανομές της κρατικής βοήθειας είχαν κατηγορηθεί και οι Γεωργικές Υπηρεσίες και οι Συνεταιρισμοί. Οι καταγγελίες ήταν αρκετές και από πολλά χωριά, ειδικά στο θέμα που αφορούσε την παροχή ζώων σε πρόσφυγες με αδιαφανείς διαδικασίες.²⁸⁷

Τέλος, η εκμετάλλευση ήταν παρούσα και στους χώρους εργασίας. Σε μεγάλες επιχειρήσεις της πόλης (εκκοκκιστήρια, σπορελαιουργεία, μύλους) εργάζονταν πλήθος γυναικών προσφύγων που για πολύωρη σκληρή εργασία λάμβαναν ως ημερομίσθιο 6.000 δραχμές. Ο Τύπος καλούσε τις αρμόδιες υπηρεσίες επιθεώρησης εργασίας να παρέμβουν, ώστε «[...]οι εργάται να μην είναι είλωτες, αλλά συνεργάται εις το έργον της παραγωγής.»²⁸⁸

---

286 *Λαμιακός Τύπος*, 2 Σεπτεμβρίου 1949.

287 *Λαμιακός Τύπος*, 4 Αυγούστου 1948, 15 Οκτωβρίου 1950.

288 *Λαμιακός Τύπος*, 8 Ιανουαρίου 1949.

4.ΕΠΑΝΑΠΑΤΡΙΣΜΟΣ

Τα βάσανά μας τελειώσαν μια για πάντα
και τις καρδιές μας πλημμυρίζει η χαρά,
γιατί η Ελλάδα έχει νικήσει
και τα σπιτάκια μας θα φτιάξουμε ξανά.

(Ο ανταρτόπληκτος, απόσπασμα, – Ντούο Χάρμα 1949)

4.1.Ο επαναπατρισμός και η κρατική μέριμνα

Ο επαναπατρισμός των προσφυγικών πληθυσμών ήταν το επόμενο βήμα μετά την εκκαθάριση των ορεινών όγκων της Στερεάς Ελλάδας από τις δυνάμεις του ΔΣΕ. Οι συζητήσεις για τον επαναπατρισμό είχαν αρχίσει ήδη από τον πρώτο καιρό της άφιξης των προσφύγων στους καταυλισμούς μέσα και γύρω από την Λαμία, αλλά φυσικά οι επικίνδυνες συνθήκες που επικρατούσαν στα χωριά λόγω της ένοπλης σύγκρουσης δεν επέτρεπαν την επιστροφή. Το καλοκαίρι του 1949, όταν είχε αρχίσει να μειώνεται η δύναμη του ΔΣΕ στη Στερεά με τη διάλυση της ΙΙ Μεραρχίας, την υποχώρησή του από περιοχές κυριαρχίας του και την αύξηση των επιτυχιών του ΕΣ με απελευθερώσεις περιοχών, άρχισε να επανέρχεται στη δημόσια συζήτηση μέσω του Τύπου ο επαναπατρισμός. Η επανεγκατάσταση των προσφύγων στις προεμφυλιακές εστίες τους σηματοδοτούσε την οριστική λήξη της εμφύλιας πολεμικής σύγκρουσης και φυσικά ήταν επακόλουθο της ήττας του ΔΣΕ. Πάνω σε αυτό το γεγονός στήθηκε και ένα μεγάλο παιχνίδι προπαγάνδας μέσω του Τύπου από την πλευρά των νικητών²⁸⁹

Πριν τον οριστικό επαναπατρισμό του 1949 είχε προηγηθεί (μερικώς) ο επαναπατρισμός χωριών της Στερεάς από τον Μάιο του 1948 – Μάρτιο του 1949, ο οποίος όμως δεν θεωρήθηκε πετυχημένος. Με το πέρας των εαρινών επιχειρήσεων του ΕΣ το καλοκαίρι του 1948 η Αμερικανική Αποστολή, η Κυβερνητική Επιτροπή Οικονομικής Πολιτικής και ο ΕΣ αποφάσισαν τον αναγκαστικό επαναπατρισμό 225 χωριών της Στερεάς και της Ηπείρου. Λίγο νωρίτερα, τον Μάιο, το υπουργείο Γεωργίας είχε ζητήσει τον επαναπατρισμό χωριών της κοιλάδας του Σπερχειού και του οροπεδίου Δομοκού για την επανεκκίνηση της καλλιέργειας σιτηρών σε αυτές τις περιοχές και την διακοπή των επιδομάτων. Αντίθετα με την κυβερνητική προπαγάνδα που μιλούσε για επιτυχία του εγχειρήματος, οι επαναπατρισμένοι έκαναν λόγο για πλήρη εγκατάλειψη των ιδίων, αλλά και των εύφορων περιοχών.²⁹⁰

Ο ΛΤ σε άρθρο του έκανε λόγο για αδυναμία επιτυχούς επαναπατρισμού, διότι υπήρχαν στην γύρω περιοχή περιφερόμενοι αντάρτες και δεν είχε λήξει η γενικευμένη σύρραξη ΕΣ και ΔΣΕ στη χώρα. Προχωρούσε σε μια πρόβλεψη που επιβεβαιώθηκε, πως ο επαναπατρισμός θα επιτευχθεί την περίοδο της άνοιξης και του καλοκαιριού του 1949. Επίσης, ο επαναπατρισμός του 1948 είχε αντίθετα αποτελέσματα, καθώς συνέρρευσαν στη Λαμία και τη Στυλίδα περισσότεροι πρόσφυγες από όσους είχαν διαταχθεί να επαναπατριστούν. Μάλιστα, έκανε λόγο για 25.000 πρόσφυγες «[...]συρρεύσαντες τελευταίως εδώ.»²⁹¹

Άλλο ένα μέτρο για τη μείωση των προσφυγικών πληθυσμών των πόλεων, την ελάφρυνση

289 Λάζου, *Η επιβολή του κράτους*, ο.π., σελ.285-286.

290 Λάζου, *Η επιβολή του κράτους* ο.π., σελ. 286.

291 *Λαμιακός Τύπος*, 30 Ιουλίου 1948.

του οικονομικού προϋπολογισμού και την παρεμπόδιση των στρατολογήσεων πολιτών από τον ΔΣΕ ήταν η δημιουργία Κέντρων Ασφαλείας, που πρότεινε ο Υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας Κωνσταντίνος Καραμανλής στις αρχές του 1949. Για την δημιουργία των ΚΑ λήφθηκαν υπόψη η εγγύτητα σε στρατιωτική μονάδα, η γεωγραφική θέση, η αγωνιστική διάθεση των κατοίκων, η απόσταση με αντάρτικα τμήματα και η δυνατότητα επαναπατρισμού μεγάλου αριθμού προσφύγων. Στους επαναπατριζόμενους χορηγούνταν εφόδια για καλλιέργεια και επιδότηση για 2 μήνες μέχρι την πρώτη συγκομιδή. Στα ΚΑ εγκαταστάθηκαν μικρές στρατιωτικές δυνάμεις, χωροφυλακή και αριθμός μισθοδοτούμενων οπλισμένων χωρικών (όχι ΜΑΥ). Το μέτρο των ΚΑ είναι αμφίβολο αν ήταν αποτελεσματικό, καθώς στα ΚΑ δεν υπήρχαν οι κατάλληλες υποδομές για την υποδοχή και εγκατάσταση προσφύγων. Επιπλέον, πολλοί πρόσφυγες που ουσιαστικά επαναπατρίζονταν σε ΚΑ κοντά στα χωριά τους λόγω της δυσκολίας επιβίωσης καθώς δεν μπορούσαν να καλλιεργήσουν τους αγρούς τους και να έχουν ζώα, μιλούσαν για δεύτερη προσφυγιά.²⁹²

«Άνοιξη ήταν. Τα χορτάρια μέσα στις αυλές ήταν... θα σε φαν' τα φίδια έλεγαν. Δεν μπορούσες να περπατήσεις. Δυο χρόνια τα χορτάρια είχαν γίνει τόσα! Είχαμε ψηλό σπít', θυμάμαι μπήκαμε μέσα.[...] Μόλις μπήκαμε μέσα στο σπít' δεν υπήρχε τίποτα. Στο δωμάτιο το κάτω όπως μπαίναμε [...] εκεί ήταν μονάχα ένα τραπέζι ξύλινο αναποδογυρισμένο. Αυτό υπήρχε. Τώρα φκιάσε τη ζωή σου μ'αυτό. Με τίποτα, τίποτα.»²⁹³

Ο οριστικός επαναπατρισμός των προσφύγων άρχισε το καλοκαίρι του 1949. Την χρηματοδότηση του είχε αναλάβει η Αμερικανική Αποστολή και σε συνεργασία με το Υπουργείο Πρόνοιας οργάνωσαν το σχέδιο επιστροφής. Ο επαναπατρισμός των χωριών της Φθιώτιδας διενεργήθηκε σε δύο φάσεις. Η πρώτη φάση είχε διάρκεια από τον Ιούλιο μέχρι τα τέλη Νοεμβρίου 1949 και η δεύτερη φάση είχε διάρκεια από το πρώτο δεκαπενθήμερο του Μαρτίου 1950 μέχρι τον Ιούνιο του 1950. Το σοβαρότερο πρόβλημα που αντιμετώπισε ο επαναπατρισμός ήταν η απροθυμία των προσφύγων να επιστρέψουν στα χωριά τους και να διαγραφούν από τους καταλόγους πρόνοιας. Η απροθυμία αυτή ήταν τόσο έντονη που χαρακτηρίστηκε αντεθνική και παρασιτική στάση. Γενικός κανόνας ήταν πως όλοι έπρεπε να επαναπατριστούν με ή χωρίς την θέληση τους. Μάλιστα σε πολλές περιπτώσεις έγινε άρση των επιτάξεων και κατεδάφιση παραπηγμάτων.²⁹⁴

Κριτήρια για τη σειρά επαναπατρισμού των χωριών ήταν η δυνατότητα στέγασης και το είδος της καλλιέργειας σε κάθε χωριό, ώστε να ξεκινήσει η παραγωγική δραστηριότητα. Τα πρώτα χωριά που επαναπατρίστηκαν ήταν του Δομοκού (Ιούλιος 1949-Οκτώβριος 1949) και ακολούθησαν τα χωριά της ανατολικής Φθιώτιδας και τα πεδινά της δυτικής Φθιώτιδας. Τον Οκτώβριο 1949 επαναπατρίστηκαν τα ορεινά χωριά της Γκιώνας. Τελευταία επαναπατρίστηκαν τα ορεινά χωριά της

292 Λάζου, *Η επιβολή του κράτους*, ο.π.σελ.286-288.

293 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, ο.π.

294 Λάζου, *Η επιβολή του κράτους*, ο.π.σελ.290-293. *Λαμιακός Τύπος*, 31 Μαρτίου 1950, 22 Ιουνίου 1950.

Οίτης (δυτική Φθιώτιδα) και τα ορεινά της Καρδίτσας και της Ευρυτανίας.

Τον Ιούλιο του 1949 ο υπουργός Πρόνοιας Καραμανλής επισκέφτηκε την Λαμία για να ανακοινώσει την πρόθεση του να αρχίσει ο επαναπατρισμός. Στη Λαμία είχε συνάντηση με τον προϊστάμενο της υπηρεσίας Στεγασεως του υπουργείου Ανοικοδομήσεως Γεμενή, τους προϊσταμένους των γεωργικών υπηρεσιών και τους προϊσταμένους των ΚΚΠ Φθιώτιδας και Ευρυτανίας, οι οποίοι τον ενημέρωσαν για την κατάσταση που επικρατούσε και τα απαραίτητα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για την ορθή έναρξη του επαναπατρισμού. Σε δηλώσεις του ο Καραμανλής υπολόγιζε πως μέχρι τα τέλη Σεπτεμβρίου 1949 τα 9/10 των προσφύγων θα είχαν επαναπατριστεί, πρόβλεψη ιδιαίτερα αισιόδοξη που δεν επιβεβαιώθηκε.²⁹⁵

Τα μέτρα για τον επαναπατρισμό που ανακοίνωσε από τη Λαμία αφορούσαν την προετοιμασία του χωριού πριν την άφιξη των επαναπατρισμένων, την υλική και οικονομική βοήθεια. Πιο αναλυτικά, ο ΕΣ ήταν αρμόδιος για να κρίνει την έναρξη του επαναπατρισμού ενός χωριού, σε συνεργασία με τους τοπικούς φορείς την νομαρχίας. Με την απόφαση επαναπατρισμού ενός χωριού τα συνεργεία της Υπηρεσίας Ανοικοδομήσεως και Οικισμού ξεκινούσαν επισκευές οικιών και βοηθητικών υποδομών, ώστε οι επαναπατρισμένοι να έχουν λυμένο το πρόβλημα στέγασης. Απαραίτητη προϋπόθεση για τον επαναπατρισμό ήταν η ύπαρξη δασκάλου και ιερέα στο κάθε χωριό. Στα χωριά που ήταν πλήρως κατεστραμμένα οριζόταν η προσωρινή διαμονή και συστέγαση σε σκηνές και λυόμενα σπίτια μέχρι την ολοκλήρωση των επισκευών. Ο επαναπατρισμός ήταν υποχρεωτικός ακόμη και αν υπήρχε πρόβλημα στέγασης. Οι επαναπατρισμένοι αγρότες εφοδιάζονταν με γεωργικά μηχανήματα, ζώα και σπόρους, ώστε να ξεκινήσουν τις διαδικασίες παραγωγής. Το κράτος παρείχε εφόδια 2 μηνών για τις ανάγκες επισιτισμού, ενώ με το πέρας αυτών τον επισιτισμό ανέλαβαν οι κοινοτικές επιτροπές επισιτισμού με τις διανομές τους. Τα πρόσθετα οικονομικά βοηθήματα κυμαίνονταν μεταξύ 200.000 και 900.000 δραχμών ανά οικογένεια.²⁹⁶ Σε όσους δεν επαναπατρίζονταν ακόμη χορηγούνταν τα εφόδια και το επίδομα του μήνα όσο έμεναν στην Λαμία. Ο Καραμανλής υπολόγιζε το όλο εγχείρημα του επαναπατρισμού στα 70-80 εκατομμύρια δολάρια και άποψή του ήταν πως χωρίς την παροχή των απαραίτητων μέσων στους επαναπατρισμένους αυτό ήταν καταδικασμένο σε αποτυχία.²⁹⁷

Αίσθηση προκαλεί η στάση του τοπικού Τύπου ή καλύτερα, η στάση των συντακτών κεντρικών άρθρων που δημοσιεύτηκαν τον Ιούνιο και τον Ιούλιο του 1949. Σε άρθρο του Ιουνίου με τίτλο *Περί Επαναπατρισμού*²⁹⁸ επικαλούταν πληροφορίες αθηναϊκών εφημερίδων περί εκπρόθεσμης υποβολή αίτησης συζήτησης στον ΟΗΕ για το ζήτημα του επαναπατρισμού.

295 *Λαμιακός Τύπος*, 8 Ιουλίου 1949, 9 Ιουλίου 1949.

296 *Λαμιακός Τύπος*, 9 Ιουλίου 1949.

297 *Λαμιακός Τύπος*, 15 Ιουλίου 1949, 11 Αυγούστου 1949.

298 *Λαμιακός Τύπος*, 17 Ιουνίου 1949.

Κατηγορούσε την κυβέρνηση και τους κομματικούς αρχηγούς για εγκατάλειψη των προσφύγων, καθώς η εκπρόθεσμη υποβολή σήμαινε πως το αίτημα για τον επαναπατρισμό πιθανότατα δεν θα συζητούνταν στην προσεχή σύνοδο του Κοινωνικού και Οικονομικού Συμβουλίου στις 3 Ιουλίου στην Γενεύη. Επίσης, σε συνέχεια αυτής της επίθεσης κατηγορούσε πως οι κυβερνητικοί κύκλοι είχαν διορίσει κομματικούς οπαδούς και φίλους σε επιτροπές εφοδίων της UNNRA, ώστε αυτοί να προβούν σε κλοπές και υπεξαιρέσεις για να παραμείνουν πιστοί στο κόμμα που τους έδωσε αυτή την ευκαιρία. Όλα αυτά βέβαια εις βάρος των προσφύγων, των οποίων το δράμα «Υπήρξε η μεγαλειότερα βοήθεια προς τον εθνικόν μας στρατόν[...]». Βέβαια, λίγες μέρες αργότερα σε άρθρο του Ιουλίου με τίτλο *Προσοχή στη Λαμία*²⁹⁹ η «συμπονετική» στάση για τους πρόσφυγες αλλάζει και με αφορμή την πιθανή άρνηση κάποιων προσφύγων να εγκαταλείψουν την νέα τους ζωή στην πόλη, κατηγορεί τους πρόσφυγες πως «[...]εγκαταστάθησαν εντός σπιτιών Λαμιωτών, περιόρισαν τας οικογένειας των, των οποίων κατέστησαν τον βίον αβίωτον[...]». Αυτοί που έκαναν τον βίο των Λαμιέων αβίωτο, σε άρθρο που απευθυνόταν στην κυβέρνηση λίγες ημέρες μετά, μετονομάστηκαν σε «καλλιτέρες των Ελλήνων».³⁰⁰ Ο συντάκτης του άρθρου έκανε λόγο για όλα τα μέτρα που έπρεπε να ληφθούν για να γίνει σωστά ο επαναπατρισμός και ανέφερε πως οι διανομές των ειδών έπρεπε να γίνουν από τον στρατό και όχι από τις επιτροπές που δημιουργούσαν οι «κατωτέρας ποιότητας πολιτικοί» και αποτελούνταν από «των χειρότερων φίλων των».

Κατά τον επαναπατρισμό οι γονείς που τα παιδιά τους φιλοξενούνταν σε παιδουπόλεις μπορούσαν να τα πάρουν πίσω. Για να γίνει αυτό χρειαζόταν γνωμάτευση της Νομαρχίας περί της ασφάλειας της περιοχής, βεβαίωση των γονέων πως διαθέτουν τα μέσα για την συντήρηση του παιδιού ή των παιδιών και βεβαίωση εθνικοφροσύνης των γονέων από την αστυνομία.³⁰¹

Στα τέλη Ιουλίου 1949 είχε έρθει στην Λαμία και μια πολυάριθμη επιτροπή Δωριέων από Αθήνα και Πειραιά με σκοπό να ενημερωθεί από τους τοπικούς αρμόδιους για τον αριθμό και τις ανάγκες των Δωριέων προσφύγων που είχαν εγκατασταθεί στην Λαμία, ώστε να συντονίσουν τον επαναπατρισμό στα χωριά τους.³⁰² Σταδιακά από τον Ιούλιο ο αριθμός των προσφύγων είχε αρχίσει να μειώνεται, καθώς τα χωριά της Φθιώτιδας σιγά σιγά επαναπατρίζονταν.

Τον Αύγουστο επισκέφτηκε την πόλη ο υπουργός Γεωργίας στον οποίο ο αγροτικός κόσμος εξέφρασε τα παράπονα και τις επιθυμίες του για τον επαναπατρισμό. Συγκεκριμένα οι αγρότες ζήτησαν την φροντίδα για παροχή γεωργικών μηχανημάτων, εργαλείων σπόρων και ζώων για όργωμα στους επαναπατρισμένους, καθώς και οικονομικές ενισχύσεις και διευκολύνσεις για να αρχίσει η παραγωγική διαδικασία στην περιφέρεια.³⁰³ Μέσα στο μήνα η διαδικασία

299 *Λαμιακός Τύπος*, 6 Ιουλίου 1949.

300 *Λαμιακός Τύπος*, 19 Ιουλίου 1949.

301 *Λαμιακός Τύπος*, 29 Ιουλίου 1949.

302 *Λαμιακός Τύπος*, 21 Ιουλίου 1949.

303 *Λαμιακός Τύπος*, 6 Αυγούστου 1949.

επαναπατρισμού αντιμετώπισε προβλήματα. Τα χωριά ήταν σε μεγάλο βαθμό κατεστραμμένα και έτσι η διαδικασία ανοικοδόμησης καθυστερούσε, επιβαρύνοντας τον προϋπολογισμό άλλα 8,5 δισεκατομμύρια δραχμές.³⁰⁴ Από τον υπουργό Δημόσιας Τάξης τέθηκε στον Πρωθυπουργό και το θέμα της αύξησης της χωροφυλακής από 22.000 σε 30.000, ώστε να συμβάλει και αυτή στον επαναπατρισμό. Βέβαια, η αύξηση αυτή των χωροφυλάκων είχε σαν σκοπό και την αύξηση του κρατικού ελέγχου στα διάφορα χωριά και προκάλεσε και προβλήματα «[...]Δεν βρίσκαμε τσοπάνηδες. Αυτοί τώρα μόλις έγιναν λίγο καλά τα πράγματα, αυτοί οι τσοπάνηδες, την άλλη την μέρα όλοι ξημέρωσαν χωροφύλακες και δεν ήξεραν την υπογραφή τς να βάλ'νε.»³⁰⁵

Από τον Ιούλιο είχαν επαναπατριστεί τα χωριά Ομβριακή, Παλαμάς, Μελιταία, Μοναστήρι, Μακρολείβαδο, Ξυνιάδα, Άγιος Στέφανος, Άγιος Γεώργιος, Αρχάνι, Αυλάκι, Πτελέα, Βίτωλη, Νέα Μάκρυση και Κορομηλιά. Σε αυτά τα χωριά οι επαναπατρισμένοι ανέρχονταν σε 8.500. Μετά από αυτά σειρά για επαναπατρισμό είχαν τα χωριά Καρυά Δομοκού, Βελέτσικο, Κάτω Δομοκός, Λεύκα, Γλύφα, Μύλοι, Συνοικισμός Δομοκού, Κουφάλα, Παλαιοκερασιά, Άνυδρο, Πλατύστομο, Νέα Γιαννιτσού, Άγιος Σώστης, Καλλιθέα, Κλωνί, Παλαιοβράχα, Κάτω Καμπιά, Φτέρη, Λαγκάδα, Βασιλικά, Λυχνός, Συκιά. Οι κάτοικοι των χωριών θα λάμβαναν δίμηνο επίδομα, άλευρα, τρόφιμα και δώρο (200.000 δραχμές σε οικογένειες μέχρι τρία άτομα, οικογένειες με τέσσερα άτομα και άνω 300.000 δραχμές).³⁰⁶

Τις πρώτες μέρες του επαναπατρισμού ήρθε στην επιφάνεια ένα πρόβλημα που σε πολλές περιπτώσεις είχε οδηγήσει σε διαμάχες, αντιδικίες, ακόμη και φόνους. Αυτό ήταν το δίπολο ανάμεσα σε υποστηρικτές της δεξιάς και σε υποστηρικτές της αριστεράς. Το δίπολο αυτό που είχε οδηγήσει σε κλιμάκωση και εμφύλια σύρραξη, τώρα υπό την σκέπη του επαναπατρισμού και της ανασυγκρότησης έπρεπε να τεθεί υπό έλεγχο. Η φράση που πολλοί συνομιλητές μου επαναλάμβαναν «Σε καταστάσεις δύσκολες ζυπνούν τα προσωπικά πάθη και οι έχθρες.» κατά τον επαναπατρισμό έλαβε μια νέα διάσταση. Στα προϋπάρχοντα πάθη και έχθρες είχαν προστεθεί τα «εμφύλια πάθη». Οι διαφορές σε πολλές περιπτώσεις είχαν γιγαντωθεί και ήταν αγεφύρωτες και ο κοινωνικός ιστός είχε αποσαθρωθεί. Η μια μερίδα του χωριού ήταν οι «νικητές», που πλέον πίστευαν πως είχαν το πλεονέκτημα απέναντι στην άλλη μερίδα που ήταν οι «ηττημένοι», που ένιωθαν το βάρος της ήττας. Ο ανταγωνισμός τους όμως είχε οδηγήσει σε μια «πύρρεια νίκη» και το χωριό ήταν κατεστραμμένο.

Στην επιστροφή στο χωριό «Υπήρχε το γλέντι, αλλά υπήρχε και φόβος.»³⁰⁷ Πολλοί κυκλοφορούσαν στα χωριά τους και λόγω του πρόσφατου παρελθόντος πρόσεχαν τα νώτα τους. «Είχα πάει και είχα δει και εγώ ένα κεφάλι (κομμένο). [...]Λέγανε ότι θα πάρει αποζημίωση τόσα

304 *Λαμιακός Τύπος*, 25 Αυγούστου 1949.

305 Συνέντευξη Κωνσταντίνου Καρκάνη και Μαρίας Καρκάνη, ο.π. και *Λαμιακός Τύπος*, 13 Αυγούστου 1949.

306 *Λαμιακός Τύπος*, 11 Αυγούστου 1949, 23 Αυγούστου 1949.

307 Συνέντευξη Ηλίας Καρακώστα, ο.π.

λεφτά και πήγε και τον βρήκε και του έκοψε το κεφάλι και το έφερε στο χωριό. [...]και μετά αυτός έβγαινε στο καφενείο και οι άλλοι παίρνανε και τροχάγανε μαχαίρια και νόμιζε αυτός ότι τροχάνε γι' αυτόν, επειδή είχε κόψει το κεφάλι.».³⁰⁸ Οι αρθρογράφοι του Τύπου γνώριζαν καλά πως ο πόλεμος των όπλων είχε τελειώσει, αλλά στα χωριά συνεχιζόταν «ο πόλεμος των ιδεών». Την θέση της καλημέρας μεταξύ των συγχωριανών των προηγούμενων χρόνων τώρα είχαν πάρει οι βλοσυρές ματιές και τα μουρμουρητά. Σε άλλα σπίτια ήταν οι αριστεροί, σε άλλα οι δεξιοί και η ομόνοια μεταξύ τους ήταν επιφανειακή και προσωρινή, όσο στέκονταν στην ουρά για τις κρατικές διανομές.³⁰⁹ «Σιγά σιγά ο κόσμος προσπαθούσε να βρει πάλι τον ρυθμό του. Η κατάσταση όμως ήταν έκρυθμη. Οι χήρες αυτών που δεν γύρισαν, δημιουργούσαν μια φορτισμένη ατμόσφαιρα. Η αναζήτηση υπαιτίων μεγάλωνε καθημερινά. Η παράταξη που νίκησε (δεξιοί) στρέφονταν κατά των αριστερών Το κλίμα δεν ήταν καθόλου ευχάριστο.[...]σε πολλές περιπτώσεις τους ανθρώπους δεν χώριζαν οικονομικές διαφορές παρά τα θύματα που άφησε το αδελφοκτόνο αίμα. Δημιουργήθηκε ένα δυσάρεστο κλίμα, εναντίον των αριστερών, που τους ταλαιπώρησε τη δεκαετία του 1950[...]».³¹⁰ Ο επαναπατρισμός έγινε το «δίκικοπο μαχαίρι», διότι το «θύμα» και ο «θύτης» επαναπατρίζονταν και περιθάλπονταν εξίσου.³¹¹ Επίσης, έγινε έκκληση μέσα από τα άρθρα τους για άμεση επίταξη οικοδομικών υλικών και εργατικού προσωπικού για να εκτελεστούν οι εργασίες ανοικοδόμησης των οικιών.

Στις αρχές Οκτωβρίου του 1949 ξεκίνησε και ο επαναπατρισμός 1216 κατοίκων από τα χωριά Σκλήθρο, Οινοχώρι και Παύλιανη.³¹² Ήδη, η όψη της Λαμίας είχε αρχίσει να αλλάζει. Ο αριθμός των προσφύγων μειωνόταν και πολλά παραπήγματα είχαν γκρεμιστεί, δίνοντας την αίσθηση πως όλη η πόλη μετακόμιζε σε άλλο σημείο.³¹³ Στις 14 του μήνα συνεδρίασε η Νομαρχιακή Επιτροπή Ενισχύσεως Πολεμοπαθών Αγροτών και έλαβε αποφάσεις που αφορούσαν τους επαναπατρισμένους διάφορων κοινοτήτων. Αυτές οι αποφάσεις αφορούσαν την ενίσχυση των αγροτών με σπόρους, όργωμα, λιπάσματα και γεωργικά εργαλεία.³¹⁴ Συγκεκριμένα, χορήγηση 100 οκάδων σιτόσπορου για την σπορά 10 στρεμμάτων στις κοινότητες και τα χωριά: Αρχάνι (78), Πλατύστομο (85), Τσούκα (201), Νέα Γιαννιτσού (137), Πτελέα (99), Βίτωλη (51), Λευκάδα (128), Φτέρη (169), Άγιος Γεώργιος (178), Μελιταία (159), Σοφιάδα (122), Αγραπιδιά (71), Πουρνάρι (92), Βούζι (75), Γερακλή (75), Ανάβρα (48), Καλλίδρομο (53), Διάφορες κοινότητες (100), Σύνολο 1921 άτομα.

Χορήγηση 200.000 δρχ σε κάθε επαναπατρισμένο πρόσφυγα για όργωμα 10 στρεμμάτων.

308 Συνέντευξη Μαρίας Αρκουμάνη στον Παναγιώτη Σωτηρίου, Λαμία, 4 Οκτωβρίου 2017.

309 *Λαμιακός Τύπος*, 27 Αυγούστου 1949, 9 Σεπτεμβρίου 1949.

310 Αποστολόπουλος Θεόδωρος, *Ομβριακή*, Αθήνα, 2001,σελ.171.

311 *Λαμιακός Τύπος*, 11 Αυγούστου 1949.

312 *Λαμιακός Τύπος*, 8 Οκτωβρίου 1949.

313 *Λαμιακός Τύπος*, 15 Οκτωβρίου 1949.

314 *Λαμιακός Τύπος*, 16 Οκτωβρίου 1949. Σε παρένθεση είναι ο αριθμός των δικαιούχων κάθε χωριού/κοινότητας.

Άτομα 1921, σύνολο δαπάνης 384.200.000 δρχ.

Χορήγηση 100 οκάδες λιπάσματος (75 οκάδες αραιό φωσφορικό και 25 οκάδες θειϊκή αμμωνία) στα χωριά/κοινότητες: Ομβριακή (252), Άγιος Στέφανος (65), Κορομηλιά (63), Ξυνιάδα (131), Άγιος Γεώργιος (77), Παλαμάς (137), Μακρολείβαδο (90), Νέα Μάκρυσση (80), Νέο Μοναστήρι (212), Βαρδαλή (104), Βελεσιώτες (77), Λεύκα (97), Κάτω Δομοκός (72), Μελιταία (159), Σοφιάδες (122), Αγραπιδιά (71), Πουρνάρι (92), Βούζι (75), Γερακλή (75), Ανάβρα (48), Καλλίδρομο (53), Αρχάνι (78), Πλατύστομο (85), Τσούκα (201), Νέα Γιαννιτσού (137), Πτελέα (99), Βίτωλη (51), Λευκάδα (128), Φτέρη (169), Άγιος Γεώργιος (178), Διάφορες κοινότητες (100).
Σύνολο 3378 άτομα, σύνολο 337.800 οκάδες λίπασμα.

Χορήγηση γεωργικών εργαλείων. Τα γεωργικά εργαλεία ήταν: 388 άροτρα, 572 υνιά, 472 αναστρεπτήρες, 643 τσεκούρια, 790 αξίνες, 751 φτυάρια, 835 τσαπιά, 98 σιδηρές σβάρνες, 132 ψαλίδια κλαδέματος, 15 πιρούνες, 288 κλαδευτήρια, 54 ψεκαστήρες, 21 σουγιάδες εμβολιασμού. Αυτά θα χορηγούνταν σε δικαιούχους στα χωριά/κοινότητες: Βίτωλη (53), Νέα Γιαννιτσού (137), Αρχάνι (78), Πτελέα (99), Λευκάδα (118), Πλατύστομο (95), Τσούκα (202), Άγιος Γεώργιος (178), Βελεσιώτες (77), Λεύκα (79), Βαρδαλή (113), Κάτω Δομοκός (77), Ανάβρα (48), Καλλίδρομο (53).

Σε επιστολή του στον ΛΓ ο διευθυντής Γεωργίας του Νομού Φθιώτιδας Παπαθανασίου ενημέρωνε για τις ενέργειες της υπηρεσίας του από την αρχή του επαναπατρισμού. Η υπηρεσία είχε χορηγήσει γεωργικά εργαλεία σε ικανοποιητικούς αριθμούς. Είχε επιτάξει 60 τρακτέρ για τις ανάγκες οργώματος των αγρών και είχαν οργωθεί 20.000 στρέμματα στην Επαρχία Δομοκού, ενώ θα οργώνονταν άλλα 5.000 ακόμη. Στην περιφέρεια της Μακρακώμης είχαν χορηγηθεί 250.000 οκάδες σιτόσπορου, αλλά και λιπασμάτων. Είχαν σταλεί από το υπουργείο Γεωργίας για διανομή 200 ημίονοι. Ο βουλευτής Λ. Ευταξίας σε επιστολή του ενημέρωσε πως το υπουργείο Γεωργίας είχε διαθέσει για τις ανάγκες του Νομού 1 δις δραχμές για τους καλλιεργητές, 1,3 δις δραχμές για σπόρους, 500.000.000 δραχμές για λιπάσματα, 600.000.000 δραχμές για ζωοτροφές και 500.000.000 για τα έξοδα πρώτης εγκατάστασης στα χωριά.³¹⁵

Σε συνέχεια των επαναπατρισμών, στα τέλη του Οκτωβρίου ανακοινώθηκε ο επαναπατρισμός κατοίκων για τα χωριά της επαρχίας Δομοκού Φιλιαδώνα, Μελιταία, Καρυά, Πολυδένδρι, Μαντασιά, της περιφέρειας της Σπερχειάδας Καμπιά, Κλωνί, Καλλιθέα, Άγιος Σώστης, Συκά, Παλαιοβράχα, Τυμφρηστός και των χωριών Παύλιανη, Δύο Βουνά και Δέλφινο. Ο αριθμός των επαναπατρισμένων ανερχόταν σε 6.000 περίπου. Από τη νομαρχία αποφασίστηκε η επιδιόρθωση της κοινοτικής οδοποιίας, καθώς και των υποδομών μέσω του προγράμματος Πρόνοια διά της Εργασίας και η περίθαλψη των κατοίκων από ιατρικά συνεργεία με αυτοκίνητα του Ε.Ε.Σ.³¹⁶

315 *Λαμιακός Τύπος*, 18 Οκτωβρίου 1949.

316 *Λαμιακός Τύπος*, 25 Οκτωβρίου 1949.

Στις αρχές Νοεμβρίου 1949 δόθηκε η εντολή να επαναπατριστούν τα χωριά Καλαμάκι Νεοχωρίου, Νεοχωράκι και Κουτσούφλιανη. Αυτά ήταν και τα τελευταία χωριά που επαναπατρίστηκαν το 1949, σύμφωνα με τα διαθέσιμα δημοσιεύματα του ΛΤ. Παρακάτω δίνεται πίνακας με τα χωριά που επαναπατρίστηκαν την περίοδο Ιουλίου-Δεκεμβρίου 1949. Ως ημερομηνία επαναπατριsmού λήφθηκε η πρώτη εγγραφή στο Βιβλίο Επαναπατρισθέντων, ενώ για τους αριθμούς λήφθηκαν τα στοιχεία της τελευταίας εγγραφής κάθε χωριού/κοινότητας. Πολλά χωριά συνέχισαν να εγγράφουν ή να διαγράφουν κατοίκους μέχρι τον Απρίλιο του 1950.

Επαναπατρισθείσες Κοινότητες 1949 - 1950³¹⁷						
α.α.	Κοινότητα	Ημερομηνία Επαν.	Αριθμός Επαναπ.	Α' κατηγορία	Β' κατηγορία	Γ' κατηγορία
1.	Ομβριακή	7/1949	1.413	1215	198	-
2.	Κορομηλιά	7/1949	314	262	52	-
3.	Άγιος Στέφανος	7/1949	316	291	25	-
4.	Άγιος Γεώργιος Δομ.	7/1949	376	323	37	16
5.	Βαρδαλή	7/1949	556	435	121	-
6.	Κάτω Δομοκός	7/1949	489	372	70	47
7.	Μελιταία	7/1949	727	600	119	8
8.	Νέο Μοναστήρι	7/1949	928	808	120	-
9.	Ευνιάδα	7/1949	727	659	58	10
10.	Παλαμάς	7/1949	733	586	132	15
11.	Μακρολείβαδο	7/1949	428	352	60	16
12.	Πτελέα	7/1949	175	103	60	12
13.	Αρχάνι	7/1949	648	550	97	1
14.	Φτέρη	7/1949	876	635	217	24
15.	Νέα Γιαννιτσού	8/1949	836	665	150	21

317 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), 1ον και 2ον Βιβλία

Επαναπατρισθέντων Κοινοτήτων 1949-1950. Στην Α' κατηγορία κατατάσσονταν οι χαρακτηρισμένοι ως παντελώς άποροι. Αυτοί λάβαιναν όλο το εύρος των ειδών της κρατικής περίθαλψης. Στην Β' κατηγορία κατατάσσονταν όσοι είχαν εισόδημα ικανό για να συντηρηθούν. Αυτοί δεν λάμβαναν χρηματικό βοήθημα και άρτο, αλλά λάμβαναν ματισμό, στέγαση διότι ήταν πυροπαθείς, και υγειονομική περίθαλψη. Στην Γ' κατηγορία κατατάσσονταν όσοι πρόσφυγες δεν είχαν ανάγκη περίθαλψης, αλλά η καταγραφή και η ένταξή τους γινόταν για λόγους στατιστικούς. Βλ. κεφ.2.3.

16.	Πλατύστομο	8/1949	547	365	144	38
17.	Βίτωλη	7/1949	229	161	60	8
18.	Νέα Μάκρυσση	7/1949	377	292	85	-
19.	Καρυά Υπάτης	8/1949	209	121	78	10
20.	Μαντασιά	9/1949	721	669	52	-
21.	Πολυδένδρι	9/1949	335	296	39	-
22.	Πετρωτό	9/1949	849	790	59	-
23.	Αχλαδιά	9/1949	342	319	20	3
24.	Φιλιαδόνα	9/1949	918	765	138	15
25.	Καρυές Δομοκού	9/1949	637	520	115	2
26.	Δρακοσπηλιά	9/1949	262	163	89	10
27.	Βελεσιώτες	8/1949	429	359	70	-
28.	Ανάβρα Λοκρίδος	8/1949	296	198	91	7
29.	Μοσχοκαρυά	9/1949	810	546	262	2
30.	Επτάλοφος	9/1949	446	372	56	18
31.	Λιμογάρδι	10/1949	389	312	77	-
32.	Σκλήθρο	9/1949	161	127	34	-
33.	Παύλιανη	9/1949	1.046	761	271	14
34.	Δύο Βουνά	10/1949	320	273	47	-
35.	Δέλφινο	10/1949	237	184	53	-
36.	Σκοπιά	10/1949	11	11	-	-
37.	Κλωνί	10/1949	474	269	205	-
38.	Καλλιθέα	10/1949	387	242	145	-
39.	Καμπιά	10/1949	376	270	106	-
40.	Παλαιοβράχα	10/1949	880	670	188	22
41.	Τυμφρηστός	10/1949	828	699	129	-
42.	Συκά	10/1949	248	234	14	-
43.	Αγραπιδιά	10/1949	379	329	50	-
44.	Γερακλή	10/1949	258	228	25	5
45.	Πουρνάρι	10/1949	522	372	138	12
46.	Βούζι	9/1949	505	444	61	-
47.	Αποστολιά	8/1949	303	264	25	14
48.	Σοφιάδες	9/1949	625	561	59	5
49.	Λεύκα Δομοκού	8/1949	462	407	55	-
50.	Γραμματικό	9/1949	27	27	-	-
51.	Ευλικοί	8/1949	317	208	109	-
52.	Καλοθρόνιο	8/1949	251	171	80	-

53.	Τιθορέα	8/1949	1.390	653	737	-
54.	Οινοχώρι	9/1949	181	163	18	-
55.	Βάργιανη	9/1949	325	325	-	-
56.	Παλαιοκερασιά	9/1949	671	503	168	-
57.	Άνυδρο	9/1949	618	481	137	-
58.	Άγιος Σώστης	11/1949	333	241	92	-
59.	Λάσπη	11/1949	304	252	52	-
60.	Καλαμάκι	10/1949	464	331	133	-
61.	Δίβρη	11/1949	1.039	790	248	1
62.	Αφράτη	11/1949	62	47	14	1
63.	Πάφυλλο	11/1949	62	35	27	-
64.	Σαπουνάς	11/1949	56	23	33	-
65.	Κουτσούφλιανη	11/1949	117	107	10	-
66.	Νεοχωράκι (Αγ.Γεωργίου)	11/1949	172	125	45	2
67.	Ασπρόκαμπος	11/1949	380	302	78	-
68.	Αυλάκι* ³¹⁸	7/1949	-	-	-	-
69.	Τσούκα*	9/1949	-	-	-	-
70.	Λευκάδα*	9/1949	-	-	-	-
71.	Καλλίδρομο*	9/1949	-	-	-	-
72.	Βελέτσικο	9/1949	-	-	-	-
73.	Γλύφα*	10/1949	-	-	-	-
74.	Μύλοι*	10/1949	-	-	-	-
75.	Κυπαρισσώνας*	10/1949	-	-	-	-
76.	Βαθύκοιλο*	10/1949	-	-	-	-
77.	Συνοικισμός Δομ.*	8/1949	-	-	-	-
78.	Κουφάλα*	8/1949	-	-	-	-
79.	Λαγκάδα*	7/1949	-	-	-	-
80.	Βασιλικά*	7/1949	-	-	-	-
81.	Λυχνός*	7/1949	-	-	-	-
82.	Συκιά*	7/1949	-	-	-	-

Με τον επαναπατρισμό των περίπου 6.000 κατοίκων των χωριών που ολοκληρώθηκε μέσα στον Νοέμβριο του 1949, ολοκληρώθηκε ουσιαστικά και η Α' φάση του επαναπατρισμού που περιελάμβανε 81 χωριά/κοινότητες και αρκετές χιλιάδες πρόσφυγες, όπως είχε ανακοινωθεί τον

318 Τα στοιχεία επαναπατρισμού για τα χωριά του πίνακα που εμφανίζονται με * είναι από δημοσιεύματα το ΛΤ.

Ιούλιο. Η Β' φάση ήταν προγραμματισμένη να ξεκινήσει τον Μάρτιο του 1950. Με την ολοκλήρωση της Α' φάσης τέθηκε από τον τύπο και το θέμα της ανασυγκρότησης της υπαίθρου μέσω οικονομικών ενισχύσεων προς τους αγρότες, αλλά και τον εμπορικό κόσμο των περιφερειακών εμπορικών κέντρων όπως η Μακρακώμη, η Σπερχειάδα και η Υπάτη.³¹⁹ Στα μέσα Ιουνίου 1950 δόθηκε εντολή στο ΚΚΠ Λαμίας να διακοπεί η χορήγηση δωρεάν τροφίμων σε όσους επαναπατρίστηκαν μέχρι 31/12/1949, δηλαδή όλων των χωριών της Α' φάσης επαναπατρισμού.³²⁰

Κατά την διάρκεια της Α' φάσης επαναπατρισμού παρουσιάστηκαν και κάποια προβλήματα. Οι επαναπατρισμένοι της Γλύφας, του Βαθύκοιλου, των Μύλων και του Κυπαρισσώνα διαμαρτυρήθηκαν πως με την επιστροφή τους στα χωριά τους και πριν ακόμη λάβουν την κρατική βοήθεια, τους επισκέφτηκε ο εισπράκτορας με εντάλματα του 1946-1947-1948 για να εισπράξει. Φυσικά αυτό ήταν αδύνατο, καθώς οι κάτοικοι δεν διέθεταν τίποτα πέρα από τα προσωπικά τους αντικείμενα.³²¹ Ο ΛΤ σε κύριο άρθρο του έκανε λόγο για πλήθος διαμαρτυριών που έφταναν στα γραφεία του από επαναπατρισμένους που το μόνο που βρήκαν στα χωριά τους ήταν τα ερείπια των οικιών τους. Κατηγορούσαν την κυβέρνηση πως δεν είχε φροντίσει για την ανοικοδόμηση των οικιών τους και δεν είχε στείλει τα γεωργικά εφόδια και εργαλεία για την καλλιέργεια των αγρών τους.³²² Οι κάτοικοι των χωριών της Μακρακώμης παραπονούνταν πως τα δέματα της κρατικής βοήθειας δεν είχαν φτάσει ποτέ στα χωριά, ενώ οι οικίες που είχαν κατασκευαστεί ήταν για αστικές οικογένειες και όχι για γεωργικές, ήταν υπερκοστολογημένες, η ρυμοτομία των οικοπέδων είχε αλλάξει και πολλές οικογένειες συστεγάζονταν.³²³ Η γενική εικόνα που μετέφεραν τα άρθρα του Τύπου ήταν πως οι επαναπατρισμένοι ήταν σε απελπιστική κατάσταση.³²⁴

Ένα ακόμη σημαντικό πρόβλημα που υπήρχε στα επαναπατρισμένα χωριά ήταν τα κατεστραμμένα σχολικά κτίρια. Οι επιθεωρητές Δημοτικής Εκπαίδευσης της Α' και Β' περιφέρειας του νομού είχαν ζητήσει από τη διεύθυνση Τεχνικών Υπηρεσιών του υπουργείου Παιδείας πιστώσεις 662.000.000 δραχμών για την επιδιόρθωση 75 σχολείων του νομού και την άμεση χορήγηση 15 λυόμενων κτιρίων για να καλυφθούν οι άμεσες ανάγκες για σχολική στέγη σε διάφορα χωριά.³²⁵ Τον Νοέμβριο του 1949 Επιτροπή υπό τον Νομάρχη Φθιώτιδας Σάββα Χώτζη αποφάσισε: Τη χορήγηση οικοδομικών υλικών στις τοπικές σχολικές εφορείες για την επισκευή των σχολείων Φτέρης, Μεσοποταμίας, Αγίου Σώστη, Κάτω Καλλιθέας, Καρυάς Υπάτης, Συκάς, Δύο Βουνών, Δελφίνου, Ανάβρας, Καλλιδρόμου, Παύλιανης, Σκλήθρου, Καλοθρονίου, Ξυλικών, Τιθορέας και Αγίας Μαρίνας Λοκρίδας. Την ολοκλήρωση της κατασκευής των σχολείων

---

319 *Λαμιακός Τύπος*, 18 Νοεμβρίου 1949.

320 *Λαμιακός Τύπος*, 11 Ιουλίου 1950.

321 *Λαμιακός Τύπος*, 12 Οκτωβρίου 1949.

322 *Λαμιακός Τύπος*, 13 Οκτωβρίου 1949.

323 *Λαμιακός Τύπος*, 6 Δεκεμβρίου 1949.

324 *Λαμιακός Τύπος*, 31 Ιανουαρίου 1950, 21 Απριλίου 1950.

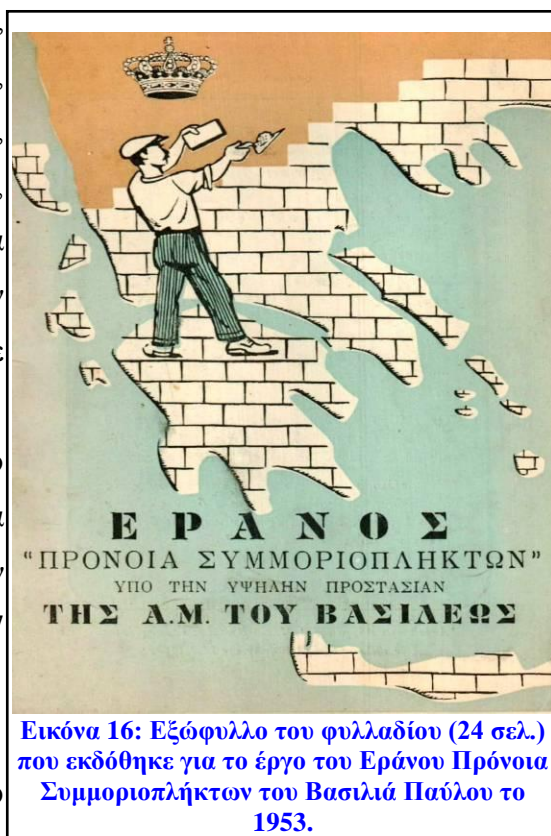
325 *Λαμιακός Τύπος*, 16 Οκτωβρίου 1949.

Παλαιοβράχας, Κλωνίου, Βασιλικών Υπάτης, Αμαλώτας και Τιθορέας. Την εγκατάσταση λυόμενων οικίσκων για χρήση ως σχολείων στις κοινότητες Καμπιών και Δρακοσπηλιάς. Την αίτηση προς το υπουργείο Παιδείας για χορήγηση οικοδομικών υλικών στις χολικές εφορείες Ροδωνιάς, Λαδικούς, Δρυμαίας και Μοδίου για την επισκευή των σχολικών κτιρίων τους και χορήγηση λυόμενων οικίσκων στις κοινότητες Φραντζή και Αλεπόσπιτων για χρήση ως σχολείων.³²⁶

Με πιστώσεις 400.000.000 δραχμών από το υπουργείο Παιδείας και με το μέτρο της αυτοστέγασης επισκευάστηκαν και τα σχολεία στα χωριά/κοινότητες: Λιτόσελο, Ροβολiάρι, Δίκαστρο, Πιτωτά, Νεοχώρι Τυμφρηστού, Μερκάδα, Πτελέα, Ασβέστης, Γαρδίκι Ομιλαίων, Στάγια. Με πιστώσεις 180.000.000 δραχμών επισκευάστηκαν/κατασκευάστηκαν τα σχολεία στα χωριά/κοινότητες: Βούζι, Φιλιαδώνα, Παναγιά Δομοκού, Μακρολείβαδο, Δίβρη, Λιμογάρδι, Νέα Μαγνησία, Ζηλευτό, Πίτσι, Κανάλλια, Αγία Μαρίνα Λοκρίδας, Κωσταλέξη, Παύλιανη, Δρυμαία, Οίτη, Καλαπόδι, Μαλεσίνα, Τρόπαια. Προτεραιότητα δόθηκε στα σχολεία της ορεινής Δυτικής Φθιώτιδας που είχαν ζημιές και μπορούσαν να επισκευαστούν άμεσα, ώστε να λειτουργήσουν.³²⁷

Σημαντική ήταν και η βοήθεια που προσέφερε ο Έρανος Πρόνοια Συμμοριοπλήκτων του Βασιλιά Παύλου. Με την βοήθεια του εράνου κατασκευάστηκαν στον Νομό Φθιώτιδας υδραγωγεία, 16 σχολεία (7 μονοτάξια, 6 διτάξια, 1 τριτάξιο, 1 τετρατάξιο, 1 εξατάξιο) και 2 εκκλησίες.³²⁸

Τον Μάρτιο του 1950 ξεκίνησε η Β' φάση του επαναπατρισμού των προσφύγων των

χωριών/κοινοτήτων της Φθιώτιδας. Η φάση αυτή χωριζόταν σε τρεις σειρές επαναπατρισμού.³²⁹ Η κάθε σειρά αποτελούνταν από τα εξής χωριά/κοινότητες:

Α' Σειρά επαναπατρισμού (15-31 Μαρτίου 1950): Περιβόλι Δομοκού (επαν.2/4/1950, 575

326 *Λαμιακός Τύπος*, 11 Νοεμβρίου 1949.

327 *Λαμιακός Τύπος*, 3 Οκτωβρίου 1950.

328 Λάζου, ο.π.σελ. 290 και Φυλλάδιο Έρανος Πρόνοια Συμμοριοπλήκτων υπό την υψηλήν προστασίαν της Α.Μ. του Βασιλέως, επιμ.Ι.Μ.Σκαζίκη, Τύποις Κ.Κακουλίδη, 1953.

329 *Λαμιακός Τύπος*, 8 Μαρτίου 1950. Οι ημερομηνίες επαναπατρισμού των χωριών/κοινοτήτων δεν τηρήθηκαν. Πολλά χωριά καθυστέρησαν να επαναπατριστούν. Αξίζει να σημειωθεί πως ενώ το δημοσίευμα του ΛΤ 8/3/1950 περιελάμβανε τις τρεις φάσεις επαναπατρισμού, ο ΛΤ σε δημοσίευμα του τις 16/4/1950 ανέφερε και χωριά της Α' φάσης επαναπατρισμού ως χωριά της Β' φάσης. Στοιχεία για τις ημερομηνίες επαναπατρισμού των χωριών/κοινοτήτων που είναι σε παρένθεση αντλήθηκαν από διάφορα δημοσιεύματα του ΛΤ. Φυσικά υπάρχουν και άλλα χωριά που επαναπατρίστηκαν και δεν αναφέρθηκαν στα δημοσιεύματα.

κάτοικοι), Μερκάδα (485 κάτοικοι), Μεγάλη Κάψη (επαν.20/3/1950, 350 κάτοικοι), Παλαιόκαστρο (409 κάτοικοι), Πίτσι (επαν.21/3/1950, 161 κάτοικοι), Μαυρίλο (27/3/1950, 261 κάτοικοι), Δίλοφο (324 κάτοικοι), Ροβολiάρι (927 κάτοικοι), Δίκαστρο (επαν.13/4/1950, 552 κάτοικοι), Κανάλλια (560 κάτοικοι), Μεσοχώρι (303 κάτοικοι), Καπνοχώρι (131 κάτοικοι), Λυχνό (250 κάτοικοι), Κουμαρίτσι (210 κάτοικοι), Μακρυράχη(Καϊτσα) Καρδίτσας (επαν.3/4/1950, 860 κάτοικοι), Μαυρολιθάρι (επαν.16/3/1950), Καλοσκοπή(επαν.16/3/1950), Μεγάλο Χωριό Ευρυτανίας(επαν.21/3/1950). Σύνολο 18 χωριά/κοινότητες.

Β' Σειρά επαναπατρισμού (1-15 Απριλίου 1950): Εκκάρα, Γαβράκια, Νεοχώρι Δομοκού, Μεσαία Κάψη, Πουγκάκια(επαν.22/4/1950), Παλαιοχώρι Ομιλαίων(επαν.20/4/1950), Γαρδίκι Ομιλαίων(επαν.20/4/1950), Στάγια(επαν.19/4/1950), Ασβέστης(επαν.13/4/1950), Κούρνοβο(18/4/1950), Λυτόσελο, Λογγίτσι Στυλίδας, Νεράιδα Στυλίδας(επαν.2/6/1950), Λογγίτσι(επαν.8/5/1950), Παλαιά Γιαννιτσού Καρδίτσας, Αγόριανη(επαν.13/4/1950), Μυρίκη(17/4/1950), Ανάβρας Αλμυρού(επαν.9/5/1950) Πάπα Καρδίτσας(επαν.4/5/1950), Αηδονοχώρι Καρδίτσας(επαν.4/5/1950), Ρεντίνα(επαν.17/5/1950) Σύνολο 21 χωριά/κοινότητες.

Γ' Σειρά επαναπατρισμού (16-30 Απριλίου 1950): Νεοχώρι Τυμφρηστού, Πιτσιωτά, Αργύρια, Κολοκυθιά, Κυριακοχώρι(επαν.4/5/1950), Νικολίτσι, Περιβόλι Ομιλαίων, Μάρμαρα, Περίβλεπτο, Άνω Καλλιθέα, Αναλή, Δάφνη, Καστανιά, Νεοχώρι Υπάτης, Περιστερί, Πύργος Υπάτης, Χόχλια Ευρυτανίας(επαν.4/5/1950), Πετράλωνα Ευρυτανίας(επαν.4/5/1950), Βράχα Ευρυτανίας(επαν.20/5/1950), Κλειτσός Ευρυτανίας, Φουρνά Ευρυτανίας(επαν.20/5/1950, 200 οικογένειες). Σύνολο 21 χωριά/κοινότητες.

Για τις ανάγκες του επαναπατρισμού διατέθηκαν από το υπουργείο Γεωργίας ακόμη 1.920.000.000 δραχμές προς την Διεύθυνση Γεωργίας Νομού Φθιώτιδας. Αυτά θα χορηγούνταν ως βοήθεια στους επαναπατρισμένους ως εξής: 120.000 δραχμές για σπόρους, 210.000 δραχμές για όργωμα αγρών, 120.000 δραχμές για λιπάσματα, 80.000 δραχμές για τα έξοδα πρώτης εγκατάστασης. Επίσης, χορηγήθηκαν άροτρα και εργαλεία στους ορεινούς Δήμους/κοινότητες. Μέσα στον Μάρτιο επέστρεψαν στην Λαμία για να επαναπατριστούν και πρόσφυγες που είχαν καταφύγει στην Αθήνα. Από τις 20 Μαρτίου μέχρι το τέλος του μήνα επαναπατρίστηκαν 2.780 κάτοικοι.³³⁰

Τον Απρίλιο 1950 παράλληλα με τη Β' φάση του επαναπατρισμού που είχε ξεκινήσει από τις αρχές του μήνα, ξεκίνησαν και ανθελονοσιακοί ψεκασμοί σε χωριά (Αγία Τριάδα, Δρακοσπηλιά, Δαμάστα, χωριά περιφέρειας Δομοκού). Την ίδια περίοδο γινόταν διανομές φοράδων και τρακτέρ σε πρόσφυγες αγρότες από την Διεύθυνση Γεωργίας. Τα 16 τρακτέρ χορηγήθηκαν με απόφαση του υπουργού Γεωργίας Ε.Μαλαμίδα.³³¹ Επίσης, στο ΚΚΠ Λαμίας χορηγήθηκαν 100 σκηνές για τους

330 *Λαμιακός Τύπος*, 17 Μαρτίου 1950, 31 Μαρτίου 1950, 2 Απριλίου 1950.

331 *Λαμιακός Τύπος*, 16 Απριλίου 1950.

κατοίκους της Ανάβρας.

Δικαιούχοι Τρακτέρ:

Γεωργικός Συνεταιρισμός, Νέο Μοναστήρι Δομοκού, 1 τρακτέρ.

Γεωργικός Συνεταιρισμός, Λάσπη Ευρυτανίας, 1 τρακτέρ.

Γεωργικός Συνεταιρισμός, Ομβριακή Δομοκού, 2 τρακτέρ.

Ι.Κόκκινος, Ομβριακή Δομοκού, 1 τρακτέρ.

Ηρακλής Καμπούρης, Στυλίδα, 1 τρακτέρ.

Αθ.Κακαρούχας, Ανθήλη, 1 τρακτέρ. Αφοί Ευαγγελίου, Ανθήλη, 1 τρακτέρ.

Αφοί Γιαννάκου, Ανθήλη, 1 τρακτέρ.

Αφοί Δάμπαση, Λιανοκλάδι, 1 τρακτέρ.

Αφοί Κωστή, Λιανοκλάδι, 1 τρακτέρ. Αφοί Καραναστάση, Σταυρός, 1 τρακτέρ.

Κων/νος Κύρκος, Αλήφακα, 1 τρακτέρ.

Θ.Στάικος-Αφοί Λιακόπουλοι, Πουρνάρι Δομοκού, 1 τρακτέρ.

Αφοί Παπαθεοδώρου-Θ.Τσαλούρης, Ξυνιάδα Δομοκού, 1 τρακτέρ.

Ευστάθιος Παπαστάθης, Χιλιαδού, 1 τρακτέρ.

Σύμφωνα με τα δημοσιεύματα του ΛΤ το τελευταίο χωριό που επαναπατρίστηκε ήταν η Νεράιδα Στυλίδας την πρώτη εβδομάδα του Ιουνίου 1950. Επίσημα ο επαναπατρισμός έληξε 31 Μαΐου, ανεπίσημα ο επαναπατρισμός των χωριών της Φθιώτιδας ολοκληρώθηκε τον Ιούνιο του 1950. Μια διαδικασία που κράτησε συνολικά σχεδόν ένα χρόνο (11 μήνες). Με την υπ' αριθ. 1222 Νομαρχιακή Απόφαση της 12/6/50 δινόταν προθεσμία 15 ημερών μέχρι τις 25/6/1950 στους παραμένοντες στη Λαμία ιδιοκτήτες πρόχειρων παραπηγμάτων να τα κατεδαφίσουν και να προβούν σε εκτίμηση των υλικών.³³²Βεβαίως, όπως συνέβη και στην Α' φάση του επαναπατρισμού, έτσι και στην Β' φάση υπήρχαν αρκετά προβλήματα στην διαδικασία και παράπονα από τους επαναπατρισμένους πρόσφυγες των χωριών.

Εικόνα 17: Λαμιακός Τύπος 22/6/1950

Ο επαναπατρισμός συνάντησε και προβλήματα. Ένα πρόβλημα ήταν οι φήμες που διαδίδονταν μεταξύ των προσφύγων της Λαμίας και αυτών που είχαν μετακινηθεί από την Φθιώτιδα και είχαν εγκατασταθεί και δημιουργήσει μόνιμες εργασίες στην Αθήνα. Αυτοί

³³² Λαμιακός Τύπος, 22 Ιουνίου 1950.

(πρόσφυγες Αθήνας) ήταν υπέρμαχοι της άρνησης επιστροφής στα χωριά τους, ενέργεια που ήταν παράνομη, αφού ο επαναπατρισμός ήταν υποχρεωτικός για όλους.³³³ Ένα ακόμη πρόβλημα ήταν η απουσία οργάνωσης και η εκ των προτέρων μέριμνα για τον επαναπατρισμό των χωριών, με αποτέλεσμα οι επαναπατρισμένοι να συναντούν μια χαοτική κατάσταση στα χωριά τους. Απουσία διαθέσιμων οικιών για εγκατάσταση, απουσία γεωργικών εφοδίων, τροφίμων, εργαλείων και υποδομών. Αυτό προκαλούσε τα έντονα παράπονα και την αγανάκτηση πολλών επαναπατρισμένων χωριών. Σε πολλές περιπτώσεις περνούσαν αρκετές μέρες μέχρι να αποσταλούν τα πρώτα εφόδια στους κατοίκους. Παράπονα αφορούσαν και την Γεωργική Υπηρεσία για τις διανομές ζώων σε μη δικαιούχους. Πολλά χωριά μέχρι τις αρχές του 1951 δεν είχαν δρόμους και ηλεκτρικό ρεύμα.³³⁴

Τα προβλήματα των επαναπατρισμένων εκφράζονταν μέσω του ΛΤ. Οι επαναπατρισμένοι του χωριού Μερκάδα διαμαρτυρήθηκαν, διότι όταν επαναπατρίστηκαν χιόνιζε και δεν υπήρχαν οικίες για να εγκατασταθούν. Έτσι, εγκαταστάθηκαν σε κατεστραμμένες και καμένες οικίες, χωρίς στέγες. Στο χωριό δεν υπήρχε νερό και τα πηγάδια ήταν μολυσμένα, διότι μέσα τους είχαν ριχτεί πτώματα. Οι δρόμοι προς το χωριό, αλλά και μέσα σε αυτό ήταν κατεστραμμένοι. Οι καλλιέργειες του χωριού καταστράφηκαν από επιδρομή ακρίδων.³³⁵

Οι επαναπατρισμένοι του χωριού Μαυρίλο διαμαρτυρήθηκαν πως τους είχαν ξεχάσει. Δεν έγιναν διανομές κλινοσκεπασμάτων, γεωργικών εργαλείων και εφοδίων και οι κάτοικοι ήταν ανήμποροι να προβούν σε επισκευές οικιών, έτσι αρκετές οικογένειες αναγκάστηκαν να συστεγαστούν ή να μείνουν στην ύπαιθρο. Το χωριό δεν είχε ιερέα ούτε δάσκαλο. Υπήρχε έντονο πρόβλημα με τρωκτικά και έντομα, αλλά και πρόβλημα μετακινήσεως, διότι είχαν καταρρεύσει δύο γέφυρες μέσα στο χωριό και είχαν σημειωθεί καθιζήσεις του εδάφους. Δεν υπήρχε αλευρόμυλος στο χωριό, διότι και οι τρεις προϋπάρχοντες είχαν καταστραφεί και οι μεταφορικές εταιρείες δεν εκτελούσαν δρομολόγια προς το χωριό αν δεν είχαν φορτίο 3.000-4.000 οκάδων. Σε διανομή τροφίμων είχαν πληρώσει ακριβότερα τα τρόφιμα σε σχέση με άλλα χωριά. Οι καλλιέργειες του χωριού καταστράφηκαν από επιδρομή ακρίδων, όπως συνέβη και στην Μερκάδα³³⁶

Οι επαναπατρισμένοι του χωριού Πουγκάκια διαμαρτυρήθηκαν, διότι τους μετέφεραν μέχρι το Γαρδίκι Ομιλαίων και από εκεί έφτασαν στο χωριό τους πεζοπορώντας φορτωμένοι για δύο ώρες³³⁷. Οι επαναπατρισμένοι του χωριού Άγιος Γεώργιος Τυμφρηστού ζητούσαν οικονομική ενίσχυση, διότι πλέον ήταν ανήμποροι να συντηρηθούν και πολλοί ήταν άστεγοι. Παρόμοια παράπονα εκφράστηκαν και από τους κατοίκους των χωριών Πιτσωτά και Λιμογάρδι.³³⁸

Οι επαναπατρισμένοι των ορεινών χωριών της περιφέρειας της Υπάτης (Δάφνη, Ανατολή,

333 *Λαμιακός Τύπος*, 7 Απριλίου 1950.

334 *Λαμιακός Τύπος*, 15 Οκτωβρίου 1950, 7 Δεκεμβρίου 1950, 8 Δεκεμβρίου 1950.

335 *Λαμιακός Τύπος*, 26 Μαρτίου 1950, 10 Ιουνίου 1950.

336 *Λαμιακός Τύπος*, 11 Απριλίου 1950, 25 Μαΐου 1950, 10 Ιουνίου 1950.

337 *Λαμιακός Τύπος*, 27 Απριλίου 1950.

338 *Λαμιακός Τύπος*, 26 Μαΐου 1950, 19 Μαΐου 1950, 30 Μαΐου 1950, 13 Ιουνίου 1950.

Πύργος, Περιστερί, Νεοχώρι, Μεσοχώρι, Καστανιά) διαμαρτυρήθηκαν γιατί τα σπίτια τους ήταν τελείως κατεστραμμένα, οι δρόμοι ήταν επίσης κατεστραμμένοι, τα τρόφιμα τους ήταν ελάχιστα και τα εργαλεία που τους χορηγήθηκαν ήταν ελάχιστα.³³⁹ Παράπονο πολλών επαναπατρισμένων ήταν πως πλήρωναν τα μεταφορικά έξοδα από την Λαμία για τα κρατικά εφόδια που προορίζονταν για τις διανομές στα χωριά τους.³⁴⁰ Οι επαναπατρισμένοι της Μεσαίας Κάμης βρέθηκαν σε τραγική κατάσταση, καθώς αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν το χωριό τους γιατί υπέστη καθίζηση και ήταν ακατάλληλο για κατοίκηση. Έτσι, όλοι οι κάτοικοι έμειναν άστεγοι μέχρι να βρεθεί η νέα τοποθεσία για να χτιστούν οι νέες οικίες του νέου χωριού.³⁴¹

Τον Αύγουστο του 1950 μπήκε σε εφαρμογή το μέτρο της αυτοστέγασης. Η αυτοστέγαση ήταν ο πιο άμεσος τρόπος για να επισκευαστούν οι κατεστραμμένες οικίες στα χωριά. Οι κάτοικοι με την προσωπική τους εργασία και με υλικά και οικονομική ενίσχυση που τους παρείχε το κράτος βοηθούσαν τα κρατικά συνεργεία επισκευών και ολοκλήρωναν τις επισκευές σε μικρό χρονικό διάστημα. Στην Φθιώτιδα οικονομικές ενισχύσεις χορηγήθηκαν πρώτα στα ορεινά χωριά. Η διαδικασία της αυτοστέγασης ήταν η εξής: Οι υπηρεσίες Ανοικοδομήσεως συνέτασσαν δελτίο ζημιών για κάθε δικαιούχο που η οικία του είχε καταστραφεί. Στο δελτίο περιλαμβάνονταν το κόστος των απαιτούμενων για την επισκευή υλικών και το κόστος της εργασίας. Τα υλικά χορηγούνταν από την υπηρεσία Ανοικοδομήσεως, ενώ τα χρήματα για το κόστος της εργασίας καταβάλλονταν τμηματικά με βάση την εξέλιξη των εργασιών. Σε περίπτωση ολικής καταστροφής της οικίας το ανώτερο χορηγούμενο ποσό ήταν 9.000.000 δραχμές (συνολικό κόστος εργασίας και υλικών). Αν ο δικαιούχος δεν προέβαινε σε εργασίες τα χορηγούμενα υλικά και η οικονομική ενίσχυση κατάσχονταν.³⁴² Οι πρώτες οικονομικές ενισχύσεις δόθηκαν στα χωριά Γαρδίκι, Κυριακοχώρι, Στάγια, Πουγκάκια, Παλαιοχώρι, Νεοχώρι Υπάτης, Κουμαρίτσι, Παναγιά και Νεοχώρι Δομοκού, Μερκάδα, Μαυρίλο, Παλαιοκάστρο, Κανάλλια, Δάφνη, Ανατολή, Πύργος, Περιστερί, Μεσοχώρι, Αργύρια, Κολοκυθιά, Μάρμαρα, Νικολίτσι, Περιβόλι, Δίλοφο, Άνω Καλλιθέα. Μετά τα ορεινά χωριά σειρά είχαν τα πεδινά. Μέχρι το τέλος Αυγούστου για τις ανάγκες της αυτοστέγασης των ορεινών χωριών της Δυτικής Φθιώτιδας είχαν δοθεί περίπου 1 δις δραχμές.³⁴³

Η Νομαρχία Φθιώτιδας έλαβε σημαντικά μέτρα για την ενίσχυση των επαναπατρισμένων. Εκπόνησε μια σειρά δεκάδων μελετών για την επισκευή ή εκ νέου κατασκευή οδών που συνέδεαν χωριά μεταξύ τους.³⁴⁴ Συγκρότησε επιτροπή διανομής ιματισμού που διένειμε στα

---

339 *Λαμιακός Τύπος*, 5 Ιουλίου 1950.

340 *Λαμιακός Τύπος*, 30 Αυγούστου 1950.

341 *Λαμιακός Τύπος*, 10 Οκτωβρίου 1950.

342 *Λαμιακός Τύπος*, 20 Αυγούστου 1950.

343 *Λαμιακός Τύπος*, 4 Αυγούστου 1950, 13 Αυγούστου 1950.

344 *Λαμιακός Τύπος*, 5 Αυγούστου 1950, 15 Αυγούστου 1950, 20 Αυγούστου 1950, 5 Οκτωβρίου 1950, 15 Οκτωβρίου 1950.

επαναπατρισμένα χωριά 24.355 οκάδες διάφορων ειδών ιματισμού και 7.000 ζευγάρια παιδικών υποδημάτων. Διανομή ιματισμού και υπόδησης έγινε σε 36 χωριά/κοινότητες και από το ΚΚΠ Λαμίας. Αποφάσισε να χορηγήσει ενισχύσεις σε αγροτικές οικογένειες. 4.000 οικογένειες έλαβαν δωρεάν ενίσχυση για σπόρους έως 100.000 δραχμές εκάστη. 4.750 οικογένειες έλαβαν δωρεάν ενίσχυση για όργανα 9 στρεμμάτων εκάστη. 800 οικογένειες έλαβαν ενίσχυση για δεντροκαλλιέργεια μέχρι 3 στρέμματα εκάστη. 2.000 έλαβαν δωρεάν ενίσχυση για αγορά λιπασμάτων έως 100.000 δραχμές εκάστη. Διανεμήθηκαν δωρεάν ζωοτροφές για 2.130 μεγάλα ζώα αξίας 300.000 δραχμές για κάθε ζώο.³⁴⁵

Το τεράστιο έργο της ανοικοδόμησης των χωριών της Φθιώτιδας ολοκληρώθηκε μεταξύ Δεκεμβρίου 1950 και Ιανουαρίου 1951. Η Νομαρχία Φθιώτιδας τον Δεκέμβριο 1950 έδωσε στον τύπο τον απολογισμό του έργου της ανοικοδόμησης στο Νομό.³⁴⁶

---

345 *Λαμιακός Τύπος*, 6 Αυγούστου 1950, 21 Οκτωβρίου 1950.

346 *Λαμιακός Τύπος*, 17 Δεκεμβρίου 1950.

- Σύνολο οικιών με ζημιές ► 11.635

- Οικίες προς επισκευή/κατασκευή ► 11.256

→ ολική καταστροφή 2.630

→ σοβαρές ζημιές 2.183

→ μερικές ζημιές 6.443

- Ολοκληρωμένες Οικίες ► 7.273

→ νέες οικίες 1.083

→ επισκευασμένες (σοβαρές ζημιές) 1.299

→ επισκευασμένες (μερικές ζημιές) 4.891

- Συνέχεια εργασιών σε οικίες ► 3.729

→ λιθοδομή/τοιχοποιία 1.339

→ λιθοδομή/τοιχοποιία/στέγη 807

- Ολοκλήρωση αναγκαίων επισκευών Νομού Φθιώτιδας 65%

- Συνέχεια αναγκαίων επισκευών Νομού Φθιώτιδας 32%

► Σύνολο Προγράμματος Ανοικοδόμησης Νομού Φθιώτιδας 97%

- Ολοκλήρωση αναγκαίων επισκευών στα ορεινά χωριά Δυτικής Φθιώτιδας 75%

- Συμμετοχή στο Πρόγραμμα Ανοικοδόμησης Νομού Φθιώτιδας

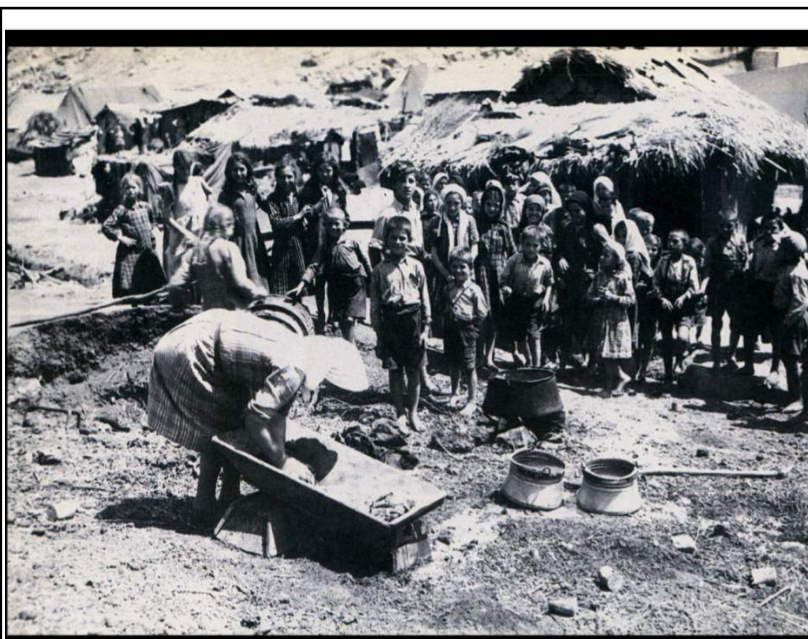
→ Εργολάβοι 15%

→ Αυτοστέγαση 85%

4.2.Πρόσφυγες Δομοκού

Μετά την Λαμία, στο νομό Φθιώτιδας ο Δομοκός αποτέλεσε το μεγαλύτερο ΚΑ, όπου συγκεντρώθηκαν χιλιάδες πρόσφυγες από τις γύρω περιοχές.

Μέχρι τον Ιούνιο του 1948, έναν μήνα μετά τον πρώτο μερικό επαναπατρισμό (Μάιος 1948-Μάρτιος 1949), στον Δομοκό είχαν συρρεύσει 2.500 πρόσφυγες και ο αριθμός τους συνεχώς αυξανόταν.³⁴⁷

Εικόνα 18: Πρόσφυγες σε καταυλισμό στην περιοχή του Δομοκού. (Συλλογή Ν.Ε.Τόλη)

Ενδεικτικό της κατάστασης που επικράτησε στα χωριά της επαρχίας Δομοκού και μέσα στην πόλη του Δομοκού είναι πως ο αριθμός των προσφύγων από 2.500 τον Ιούνιο είχε αυξηθεί σε 7.000 μέχρι τα τέλη του Ιουλίου του 1948.³⁴⁸ Οι πρόσφυγες είχαν εγκατασταθεί σε διάφορα σημεία της πόλης, αλλά τα δύο κύρια σημεία εγκατάστασης ήταν ο σταθμός του Δομοκού και τα Μεταλλεία. Ο πληθυσμός του σταθμού τον Νοέμβριο του 1948 έφτανε τους 5.000 πρόσφυγες.³⁴⁹

Ο προσφυγικός πληθυσμός στο Δομοκό ζούσε σε άθλιες συνθήκες. Η πόλη σε όλη της την έκταση ήταν γεμάτη σκουπίδια και ακαθαρσίες. «Κατηφείς και ρακένδυτοι, άνδρες και γυναίκες, μισόγυμνα και ατροφικά παιδάκια, πεταμένες εδώ και εκεί αποσκευές.»³⁵⁰ Ολόκληρη η πόλη είχε μετατραπεί σε ένα μεγάλο ουρητήριο, καθώς δεν υπήρχαν αρκετοί δημόσιοι χώροι υγιεινής για να εξυπηρετήσουν τόσους πολλούς ανθρώπους. Έτσι, δημιουργήθηκε μείζον πρόβλημα δημόσιας υγείας, διότι όσοι κατοικούσαν εκεί, μόνιμα ή προσωρινά, κινδύνευαν από πιθανές ασθένειες.³⁵¹

Τεράστια ήταν και τα προβλήματα της περίθαλψης και της στέγασης. Οι κρατικές διανομές των εφοδίων, του ιματισμού και η χορήγηση οικονομικών ενισχύσεων καθυστερούσαν πολλές φορές για μήνες φέρνοντας σε δύσκολη θέση τους πρόσφυγες που δημιουργούσαν χρέη, καθώς δεν είχαν άλλον τρόπο για να προμηθευτούν τα απαραίτητα. Συνεχείς ήταν οι διαμαρτυρίες τους στον

347 *Λαμιακός Τύπος*, 10 Ιουνίου 1948.

348 *Λαμιακός Τύπος*, 30 Ιουλίου 1948.

349 *Λαμιακός Τύπος*, 24 Νοεμβρίου 1948.

350 *Λαμιακός Τύπος*, 10 Ιουνίου 1948.

351 *Λαμιακός Τύπος*, 24 Μαΐου 1949.

τοπικό Τύπο για τις καθυστερήσεις, μέχρι την περίοδο που επαναπατρίστηκαν. Υπήρχε και δυσκολία στις μεταφορές αγαθών και στις μετακινήσεις, οι οποίες γίνονταν με συνοδεία στρατού και ναρκαλιευτικού οχήματος, διότι ο δρόμος Λαμίας-Δομοκού ήταν γεμάτος νάρκες. Επίσης, όπως ακριβώς συνέβη και με τους πρόσφυγες της Λαμίας, έτσι και στον Δομοκό πολλοί που είχαν φέρει μαζί τους ζώα τα πούλησαν σε εξευτελιστικές τιμές σε ζωέμπορες που θησαύρισαν για να εξασφαλίσουν λίγα χρήματα.³⁵²

Η πρώτη βοήθεια για να λυθεί το πρόβλημα της στέγασης ήρθε καθυστερημένα στα τέλη του Νοεμβρίου 1948, μόλις μερικούς μήνες πριν τον επαναπατρισμό. Ο νομάρχης Φθιώτιδας σε επίσκεψή του στον σταθμό Δομοκού είδε πως η κατάσταση ήταν τραγική. Αρκετοί πρόσφυγες ήταν χωρίς στέγη σε μία περίοδο βροχοπτώσεων. Με δική του πρωτοβουλία στάλθηκαν 15 μεγάλες σκηνές και 8 λύομενοι οικίσκοι, σε μία προσπάθεια ανακούφισης του μεγάλου προβλήματος της στέγασης. Η κίνηση του νομάρχη βοήθησε αρκετούς, αλλά δεν έλυσε το πρόβλημα. Οι πρόσφυγες συνεχώς και αυξάνονταν στην πόλη. Ο τοπικός Τύπος μέσω άρθρων τόνιζε πως το πρόβλημα της στέγης έπρεπε να λυθεί, καθώς πολλοί πρόσφυγες, εκτός της στέγης, δεν είχαν ούτε τα κατάλληλα ρούχα για τις χαμηλές θερμοκρασίες της εποχής. Ο κίνδυνος θανάτων από το ψύχος ήταν μεγάλος. Ο Δομοκός είχε μετατραπεί σε ένα στρατόπεδο δυστυχών ανθρώπων και μέχρι τον Μάιο του 1949 έφτανε να αριθμεί 10.000 πρόσφυγες.³⁵³

Ο επαναπατρισμός των προσφύγων του Δομοκού είχε τα ίδια χαρακτηριστικά που είχε ο επαναπατρισμός των προσφύγων της Λαμίας. Οι πρόσφυγες επαναπατρίστηκαν μαζικά, αλλά χωρίς ιδιαίτερη φροντίδα από τους κρατικούς μηχανισμούς. Οι επαναπατρισμένοι συνάντησαν μόνο ερείπια στα χωριά τους. Σπίτια κατεστραμμένα, που στην καλύτερη περίπτωση είχαν μείνει μόνο οι τοίχοι. Τζάμια και κεραμίδια σπασμένα, πόρτες και παράθυρα βγαλμένα, αυλές «πνιγμένες» στα χόρτα και τα αγκάθια. Στα χωριά πλέον κύρια χαρακτηριστικά ήταν η φτώχεια και η κακομοιριά. Οι επαναπατρισμένοι είχαν επιστρέψει και πάλευαν να φτιάξουν την ζωή τους με τα χέρια, δίχως εργαλεία, καθώς το κράτος μέσα στον γενικό χαμό καθυστέρησε να τους τα χορηγήσει. Με το πρόγραμμα Πρόνοια διά της Εργασίας οι επαναπατρισμένοι εργάστηκαν για να ανασυγκροτήσουν τις κοινότητες τους και με την αυτοστέγαση επισκεύασαν τις οικίες τους.³⁵⁴

Μία σημαντική βοήθεια θα μπορούσε να είχε δοθεί από τον διοικητή της Αγροτικής Τράπεζας Ελλάδας, μετά από επίσκεψη στην περιοχή. Μετά από συνομιλίες με αγρότες διάφορων χωριών της επαρχίας Δομοκού, υποσχέθηκε να χορηγήσει 500.000.000 δραχμές για αγορά ζώων οργώματος και άλλα 500.000.000 δραχμές για αγορά ζώων αναπαραγωγής. Αυτό όμως δεν κατέστη δυνατό, γιατί η Νομισματική Επιτροπή αρνήθηκε να τα χορηγήσει. Τελικά η βοήθεια ήρθε από την

---

352 *Λαμιακός Τύπος*, 21 Μαΐου 1948, 5 Ιουνίου 1948, 8 Οκτωβρίου 1948, 28 Μαΐου 1949 και Αποστολόπουλος Θεόδωρος, *Ομβριακή*, Αθήνα, 2001, σελ.167.

353 *Λαμιακός Τύπος*, 20 Νοεμβρίου 1948, 24 Νοεμβρίου 1948, 26 Νοεμβρίου 1948, 5 Μαΐου 1949.

354 *Λαμιακός Τύπος*, 25 Οκτωβρίου 1949, 27 Οκτωβρίου 1949.

κρατική ενίσχυση μέσω της διεύθυνσης Γεωργίας Φθιώτιδας που χορήγησε 600 ζώα οργώματος σε οικογένειες αγροτών που τα είχαν ανάγκη.³⁵⁵ Επίσης, η πρέσβειρα της Αγγλίας Λαίδη Νόρτον μοίρασε την Πρωτοχρονιά του 1950 στους πρόσφυγες του Δομοκού, στον Άγιο Γεώργιο και την ευρύτερη περιοχή 1.100 δέματα με παιδικά ρούχα και παιχνίδια.³⁵⁶

Πρόσφυγες Δομοκού 1948-1950³⁵⁷				
Έτος	Μήνας	Α'Κατηγορία	Β'Κατηγορία	Σύνολο
1948	Νοέμβριος	7.000	1.000	8.000
	Δεκέμβριος	8.000	700	8.700
1949	Ιανουάριος	8.850	375	9.225
	Φεβρουάριος	8.869	376	9.245
	Μάρτιος	9.255	370	9.625
	Απρίλιος	9.560	290	9.850
	Μάιος	8.860	1.040	9.900
	Ιούνιος	8.850	1.047	9.897/9.910 ³⁵⁸
	Ιούλιος	-	-	9.800
	Αύγουστος	-	-	9.000
	Σεπτέμβριος	4.998	508	5.506
	Οκτώβριος	1.570	105	1.675
	Νοέμβριος	1.586	116	1.702
	Δεκέμβριος	-	-	-
1950	Ιανουάριος	1.580	109	1.689
	Φεβρουάριος	1.575	108	1.683
	Μάρτιος	1.574	107	1.681

355 *Λαμακός Τύπος*, 13 Νοεμβρίου 1949, 19 Απριλίου 1950.

356 *Λαμακός Τύπος*, 3 Ιανουαρίου 1950.

357 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Ανταρτόπληκτοι Δομοκού 1949, Φάκελος Διανομών Ανταρτοπλήκτων, Ιον Βιβλίον Δυνάμεως Κοινοτήτων και Ανταρτοπλήκτων Ν.Φθιώτιδας*.

358 Παρατηρώντας τον πίνακα Προσφύγων Δομοκού 1948-1950 μπορούμε να δούμε πως το γκρι πλαίσιο οριοθετεί την Α' φάση του επαναπατρισμού στην Φθιώτιδα. Έτσι εξηγείται και η ραγδαία μείωση των προσφύγων του Δομοκού. Έπειτα από τον Δεκέμβριο 1949-Μάρτιο 1950 ο αριθμός παρουσιάζει μικρές αλλαγές, διότι η Β' φάση επαναπατρισμού ξεκίνησε μέσα Μαρτίου 1950. Το σύνολο των προσφύγων του Ιουνίου 1949 έχει δύο τιμές. Οι τιμές είναι δύο διότι στον *Φάκελο Ανταρτόπληκτοι Δομοκού 1949* βρέθηκαν τρία υπηρεσιακά σημειώματα που αφορούσαν το σύνολο των προσφύγων για τον μήνα Ιούνιο. Τα δύο είχαν ίδια στοιχεία, ενώ το τρίτο είχε +10 πρόσφυγες Α' κατηγορίας και +3 πρόσφυγες Β' κατηγορίας. Στον *Φάκελο Διανομών Ανταρτοπλήκτων* το σε τηλεγράφημα του Π.Υ.Ε.Δ. Ν.Φθιώτιδας προς το Π.Υ.Ε.Δ. Α' Διαμερίσματος Αθήνας (5/8/1949) αναφέρει 9.910 πρόσφυγες τον Ιούνιο στον Δομοκό.

4.3.Πρόσφυγες Μακρακώμης και Σπερχειάδας

«Το καλοκαίρι του '47 επιδεινώθηκε πολύ η κατάσταση. Έρχεται ο στρατός, ο ΕΣ, και λέει όλα τα χωριά να κατεβούν σε πεδινές περιοχές. Σπερχειάδα, Μακρακώμη, Λαμία. Ξεκινήσαμε με τον πατέρα μου, [...]πήγαμε στην Παλαιοβράχα. Βρήκαμε ένα δωμάτιο και μείναμε και οι έξι. Έρχονταν οι αντάρτες και τους 'παίρναν. Μπρος! Ελάτε πίσω στο χωριό. Τώρα τι να κάνουμε, λέει ο πατέρας μου. Πρέπει να φύγουμε. Φεύγουμε και ερχόμαστε στη Σπερχειάδα. Στη Σπερχειάδα πού θα μείνουμε; [...]και από το θα 'ρθείτε σε λίγο καιρό, πέρασαν 3 χρόνια. Στη Σπερχειάδα που μείναμε, φτιάξαμε με τσίγκο, καταή στο χώμα, η UNRRA μας έδινε διάφορα φαγώσιμα. [...]Μείναμε τρία χρόνια εκεί.³⁵⁹

Εικόνα 19: Πρόσφυγες Σπερχειάδας, Αύγουστος 1948. Αρχείο Βασίλη Κανέλλου.

Το καλοκαίρι του 1947 ο ΕΣ διέταξε την εκκένωση των χωριών της Δυτικής Φθιώτιδας και οι κάτοικοι άρχισαν να μεταφέρονται προς τις κωμοπόλεις Μακρακώμη και Σπερχειάδα για να είναι πιο ασφαλείς. Το Δεκέμβριο του 1948 στη Σπερχειάδα φιλοξενούνταν από τα γύρω χωριά μεγάλος αριθμός οικογενειών. Πιο συγκεκριμένα: Αργύρια 74 οικογένειες, Γαρδίκι 33 οικογένειες, Γόριανη 8 οικογένειες, Γραμμένη Οξυά 26 οικογένειες, Δίλοφο 13 οικογένειες, Καλλιθέα 104 οικογένειες, Καμπιά 57 οικογένειες, Κανάλια 60 οικογένειες, Κλωνί 76 οικογένειες, Κολοκυθιά 31 οικογένειες, Κυριακοχώρι 82 οικογένειες, Μάρμαρα 81 οικογένειες, Παλαιοβράχα 90 οικογένειες, Μεσοποταμία 8 οικογένειες, Νικολίτσι 20 οικογένειες, Περιβόλι 20 οικογένειες, Πίτσι 2

³⁵⁹ Συνέντευξη Ηλία Καρακώστα, ο.π. Ο Η.Κ. Περιγράφει την μετεγκατάσταση της οικογένειάς του, από το χωριό Αργύρια Φθιώτιδας στην Σπερχειάδα, όπου μείνανε για 3 χρόνια ως πρόσφυγες.

οικογένειες, Πουγκάκια 9 οικογένειες, Στάγια 22 οικογένειες, Φτέρη 128 οικογένειες. Στο Δημοτικό σχολείο Σπερχειάδας οι μαθητές αυξάνονταν ανά σχολικό έτος. Σχολικό έτος 1946-47 375 μαθητές. Σχολικό έτος 1947-48 746 μαθητές. Σχολικό έτος 1948-49 1194 μαθητές. Σχολικό έτος 1949-50 1002 μαθητές.³⁶⁰

Η εγκατάσταση των προσφύγων στις δύο κωμοπόλεις έγινε σε διάφορα μέρη των πόλεων. Οι δύο κωμοπόλεις ήταν σε μεγάλο βαθμό κατεστραμμένες από βομβαρδισμούς και πυρπολημένες από τα χρόνια του Β'Π.Π, έτσι τα διαθέσιμα οικήματα για φιλοξενία προσφύγων ήταν ελάχιστα. Μεγάλος αριθμός προσφύγων αρχικά ήταν άστεγοι, ενώ αργότερα φιλοξενήθηκε σε συγγενικά και άλλα σπίτια, αποθήκες και χαλάσματα. *«Στη Σπερχειάδα πού θα μείνουμε; Ήταν καμένα από τους Γερμανούς τα καλύτερα σπίτια. Πέντε οικογένειες ξεχώσαμε τα καμένα, βρήκαμε τοίχο, φτιάξαμε ένα χαγιάτι, πέντε γύρω γύρω και μείναμε εκεί από το '47 το φθινόπωρο».*³⁶¹ Σε διάφορα σημεία δημιουργήθηκαν παραπήγματα, καλύβες ενώ πρόχειρος καταυλισμός δημιουργήθηκε στη θέση «καναπίτσα», στην Σπερχειάδα. *«Όταν δεν είχαν που να μείνουν, φτιάζανε τις στουρνοκάλυβες που λέμε και μένανε, [...]εκεί τώρα έχει κατοικηθεί, από το δημοτικό σχολείο και το γυμνάσιο και προς τα κάτω.»*³⁶² Οι κάτοικοι των δύο κωμοπόλεων αν και βρέθηκαν να σηκώνουν το βάρος της περίθαλψης και της στέγασης των χιλιάδων προσφύγων στους ώμους τους, έδειξαν αισθήματα αλληλεγγύης.

Ο βουλευτής Φθιώτιδας Γεώργιος Πλατής είχε επισκεφτεί τους πρόσφυγες της Μακρακώμης και της Σπερχειάδας, για να διαπιστώσει τις συνθήκες ζωής τους. Σε συνέντευξη στο ΛΤ περιέγραψε την κατάσταση που είχε αντικρίσει, αλλά και τα παράπονα των κατοίκων και των προσφύγων των κωμοπόλεων. *«Έχετε ιδέα ινδικού λεπροκομείου; [...]Θα δήτε φίλτατε κύριε εκεί γρηούλες 25 μόλις 25 ετών! Παιδάκια αποσκελετωμένα, γέρους με θολά τα μάτια, άνδρες που μέχρι της προχθές ακόμη ήσαν γεμάτοι σφρίγγους και θελήσεως να σας κυττάζουν αμίλητοι, σαν αποβλακωμένοι από την συμφοράν που έπληξε αυτούς και τας οικογενείας των. [...]αδιαφορούν πλέον τελείως δια*

Εικόνα 20: Ο βουλευτής Φθιώτιδας Γεώργιος Πλατής σε επίσκεψη στην Σπερχειάδα. Αρχείο Βασίλη Κανέλλου.

360 Ο Εμφύλιος 1946-1949, (29 Απριλίου 2014). Προσβάσιμο: [https://www.bkanellos.com/news/%CE%BF-%CE%B5%CE%BC%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CF%82-\(1946-49\)/#!](https://www.bkanellos.com/news/%CE%BF-%CE%B5%CE%BC%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CF%82-(1946-49)/#!) (Ημερομηνία επίσκεψης: 2018, 30 Απριλίου).

361 Συνέντευξη Ηλία Καρακώστα, ο.π. και *Λαμιακός Τύπος*, 9 Οκτωβρίου 1947.

362 Συνέντευξη Ηλία Καρακώστα, ο.π. και *Λαμιακός Τύπος*, 22 Ιανουαρίου 1948, 28 Ιανουαρίου 1948.

*την αύριον και μόνο η σήμερα τους ενδιαφέρει. Πως θα σώσουν τας οικογενείας των σήμερα.»*³⁶³

Το μεγάλο πρόβλημα της στέγασης λύθηκε εν μέρη κατά τη διάρκεια του 1948 όταν κατασκευάστηκαν τολ για την φιλοξενία των προσφύγων. Τον Φεβρουάριο του 1949 έγιναν παράπονα από μερίδα των προσφύγων που διαμαρτυρήθηκαν πως στην πόλη είχαν κατασκευαστεί οικίες για πυροπαθείς και είχαν αφεθεί στην τύχη τους, διότι δεν είχαν γίνει οι κληρώσεις των δικαιούχων (οι κληρώσεις έγιναν 26/3/1949 και αφορούσαν 30 οικίες). Έτσι, αντί να στεγάζουν άστεγους πρόσφυγες είχαν μετατραπεί σε στάβλους.³⁶⁴ Εκτός από την στέγαση μεγάλα ήταν και τα προβλήματα με τις συνθήκες υγείας και τις διανομές εφοδίων.

Διανομές εφοδίων έγιναν σποραδικά και στις δύο κωμοπόλεις. Τα εφόδια που χορηγήθηκαν στους κατοίκους περιλάμβαναν αλεύρι, ζάχαρη, σιτάρι, ρύζι, σπορέλαιο και κονσέρβες.³⁶⁵ Μεγάλο ήταν το πρόβλημα με το πόσιμο νερό, καθώς τα πηγάδια της περιοχής είχαν μολυνθεί. *«Δεν είχε νερό η Σπερχειάδα. Είχε από πηγάδια. Ήταν επιφανειακά αυτά, δύο τρία μέτρα βάθος. Είχε εξαπλωθεί ο κοιλιακός τύφος, γιατί από τις ακαθαρσίες είχαν μολυνθεί και είχε εξαπλωθεί πολύ η αρρώστια. [...] Ψάχναμε για καμιά τρεχούμενη βρύση να βρούμε, αλλά δεν υπήρχε. Ήθελες δεν ήθελες από αυτό θα πιεις.»*³⁶⁶

Αντιδράσεις στους πρόσφυγες είχε προκαλέσει η Υπηρεσία της Κοινωνικής Πρόνοιας Μακρακώμης όταν είχε προχωρήσει σε διαγραφές προσφύγων από τους καταλόγους απόρων και μετεγγραφές από την Α' κατηγορία στην Β' κατηγορία που οι εγγεγραμμένοι δεν εισέπρατταν οικονομική ενίσχυση.

Μεγάλος αριθμός προσφύγων απασχολήθηκε σε έργα που έγιναν μέσω του προγράμματος Πρόνοια διά της Εργασίας. Τον Μάιο του 1949 έγινε μια σειρά μεγάλων αντιπλημμυρικών έργων στην Μακρακώμη στα οποία απασχολήθηκε μεγάλος αριθμός προσφύγων. Η Μακρακώμη τότε έφτασε να αριθμεί 5.000 κατοίκους. Τα έργα που κατασκευάστηκαν ήταν μία αντιπλημμυρική τάφρος μήκους 2.550 μέτρων. Κατασκευάστηκαν 2 μικρές γέφυρες στους δρόμους προς Φουρνά και Πλατύστομο. Έγιναν διανοίξεις δρόμων, κατασκευάστηκαν νέα χαντάκια σε δρόμους και έγινε συντήρηση του αρδευτικού χαντακιού στον δρόμο προς Καρπενήσι. Αν και το ημερομίσθιο ήταν χαμηλό πολλοί πρόσφυγες εργάστηκαν στα έργα.³⁶⁷

Ο επαναπατρισμός των προσφύγων της Σπερχειάδας και της Μακρακώμης έγινε στο ίδιο πνεύμα με αυτούς της Λαμίας. Οι πρόσφυγες των δύο κωμοπόλεων ήταν από τους πρώτους που επαναπατρίστηκαν, καθώς πολλοί ήταν από ορεινά χωριά της Δυτικής Φθιώτιδας στα οποία δόθηκε προτεραιότητα επαναπατρισμού. *«Πήγαμε πάλι στα χωριά, αρχίσαμε πάλι από την αρχή. Τα σπίτια*

363 *Λαμιακός Τύπος*, 22 Ιανουαρίου 1949.

364 *Λαμιακός Τύπος*, 25 Φεβρουαρίου 1949, 17 Μαρτίου 1949, 5 Απριλίου 1949.

365 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Βιβλίο Διανομών Ανταρτοπλήκτων και Φάκελος Διανομών Ανταρτοπλήκτων*.

366 Συνέντευξη Ηλία Καρακώστα, ο.π.

367 *Λαμιακός Τύπος*, 29 Μαΐου 1949.

ήταν καμένα τα πιο πολλά.»³⁶⁸

Εικόνα 21: Αύγουστος 1948, τολ για την στέγαση προσφύγων στην Σπερχειάδα. Αρχείο Βασίλη Κανέλλου

Η Α' Φάση επαναπατρισμού σε Μακρακώμη και Σπερχειάδα³⁶⁹

Πρόσφυγες Μακρακώμης				
Έτος	Μήνας	Α'Κατηγορία	Β'Κατηγορία	Σύνολο
1949	Σεπτέμβριος	2.813	408	3.221
	Οκτώβριος	2.848	408	3.251
	Νοέμβριος	2.285	246	2.531
	Δεκέμβριος	2.300	247	2.547

Πρόσφυγες Σπερχειάδας				
Έτος	Μήνας	Α'Κατηγορία	Β'Κατηγορία	Σύνολο
1949	Σεπτέμβριος	3.780	907	4.687
	Οκτώβριος	3.829	905	4.734
	Νοέμβριος	2.628	338	2.966
	Δεκέμβριος	2.640	350	2.990

368 Συνέντευξη Ηλία Καρακώστα, ο.π.

369 Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας), *Φάκελος Ανταρτόπληκτοι Λομοκού 1949, Φάκελος Διανομών Ανταρτοπλήκτων, Ιον Βιβλίον Δυνάμεως Κοινοτήτων και Ανταρτοπλήκτων Ν.Φθιώτιδας*. Μέρος της Α' Φάσης Επαναπατρισμού.

4.4. Ίδρυση Συλλόγων μετά τον επαναπατρισμό

Η επιστροφή των προσφύγων στα χωριά καταγωγής τους αποτέλεσε μια χρονοβόρα διαδικασία και πολύ δύσκολη συνάμα. Ανάμεσα στους επαναπατρισθέντες υπήρχαν αρκετοί που είχαν εγκαταλείψει τις οικίες τους όχι μόνο για μήνες, αλλά και για χρόνια. Η κατάσταση που αντιμετώπισαν με την άφιξη στα χωριά τους ήταν απελπιστική. Σπίτια πνιγμένα στη βλάστηση λόγω της εγκατάλειψης, λεηλατημένα, κατεστραμμένα και καμένα. Υπήρχαν άνθρωποι που έφυγαν από τη Λαμία, όπου έμεναν σε σκηνές ή παράγκες και επιστρέφοντας στο χωριό περιήλθαν σε δυσμενέστερη κατάσταση, έμειναν άστεγοι.

Σε αρκετά απομακρυσμένα χωριά της Φθιώτιδας υπήρξαν και προβλήματα με τις μεταφορές των εφοδίων. Εφόδια άκρως απαραίτητα για να μπορέσουν να ορθοποδήσουν οι επαναπατρισθέντες. Σε πολλές περιπτώσεις υπήρξαν διαμαρτυρίες σε πολιτικά γραφεία και αποστολή επιστολών διαμαρτυρίας στον τοπικό τύπο. Με το πέρασμα του καιρού άρχισαν να δημιουργούνται τοπικοί σύλλογοι για την πιο αποτελεσματική διεκδίκηση της κρατικής βοήθειας.

Η πλειοψηφία των συλλόγων και σωματείων που ιδρύθηκαν ήταν προσανατολισμένη στην γεωργική αποκατάσταση των μελών τους, τη διεκδίκηση καλλιεργήσιμων εδαφών για όσους δεν κατείχαν και την παραχώρηση από το κράτος γεωργικών και αγροτικών εφοδίων. Οι περισσότερες ιδρύσεις έγιναν από το 1950 και μετά, ενώ το 1949 δεν είχαμε την ίδρυση κανενός σχετικού σωματείου ή συλλόγου. Κύριος στόχος τους ήταν η εξυπηρέτηση των οικονομικών, βιοποριστικών και επαγγελματικών συμφερόντων των μελών τους. Τέτοιου είδους αγροτικοί σύλλογοι και σωματεία είχαν ιδρυθεί σε ορισμένα χωριά και πριν αρχίσει ο επαναπατρισμός των προσφύγων, αλλά ο αριθμός τους ήταν κατά πολύ μικρότερος από τον αριθμό αυτών που ιδρύθηκαν την περίοδο του επαναπατρισμού και μετά την ολοκλήρωσή του. Εκτός αυτών ιδρύθηκαν και άλλων ειδών σύλλογοι και σωματεία που θα αναφερθούν παρακάτω.

Η αρχή των ιδρύσεων³⁷⁰ έγινε στις 16 Μαΐου 1950 με τον Σύλλογο Ακτημόνων Καλλιεργητών Καλαμακίου (Α.Α.544). Ο σύλλογος διαλύθηκε με την απόφαση 1111/67. Ακολούθησαν μέσα στο 1950 οι εξής:

Φιλοπροοδευτικός Σύλλογος Δομοκού (Α.Α.546), 11 Ιουνίου 1950, με έδρα τον Δομοκό, με στόχο «Την προσπάθεια των μελών του Συλλόγου δια την πρόοδο, εκπολιτισμόν, εξωραϊσμόν και εξυγίανσιν της πόλεως Δομοκού».

Σωματείον Ακτημόνων Καλλιεργητών Παρακεντέδων Ανθήλης (Α.Α.549), 21 Ιουνίου 1950, με έδρα το χωριό Ανθήλη, με στόχο την «Γεωργική Αποκατάσταση».

---

370 Αρχείο Γραμματείας Πολιτικού Τμήματος Πρωτοδικείου Λαμίας, (Δικαστικό Μέγαρο Λαμίας), Βιβλίον Ανεγνωρισμένων Σωματείων 1945-1958.

Σωματείον Ακτημόνων Καλλιεργητών Παρακεντέδων Φραντζή (Α.Α.552), 10 Νοεμβρίου 1950, με έδρα το χωριό Φραντζής.

Σωματείον Αστέγων Απόρων Εργατών (Α.Α. 555), 20 Νοεμβρίου 1950, με έδρα την πόλη της Λαμίας, με στόχο «Την απόκτηση στέγης και αρωγή από το κράτος».

Στη διάρκεια του 1951 η ίδρυση συλλόγων και σωματείων συνεχίστηκε στο ίδιο πνεύμα με το 1950. Έτσι είχαμε την ίδρυση Σωματείων Ακτημόνων Καλλιεργητών στον Δομοκό, στο Νέο Μοναστήρι Δομοκού, στην Ροδίτσα, στο Αρχάνι, στον Παλαμά Δομοκού, στην Γραμμένη και στο Αμούρι.

Το έτος 1952 ήταν η χρονιά που σημειώθηκε μία έκρηξη στις ιδρύσεις συλλόγων και σωματείων "Ακτημόνων Καλλιεργητών και των μη εχόντων επαρκή ιδιοκτησίαν" σε περιοχές όλου του Νομού Φθιώτιδας.³⁷¹ Οι ιδρύσεις αυτές έφταναν τον αριθμό των 67 συλλόγων και σωματείων και ιδρύθηκαν στα χωριά και τις περιοχές: Νέα Μαγνησία Λαμίας, Νέα Άμπλιανη Λαμίας, Γαλανείκα Λαμίας, Στύρφακα, Κόμμα, Μεγάλη Βρύση, Ηράκλεια, Αυλάκι, Κωσταλέξη, Σπαρτιά (οικισμός), Αχινός, Άγιος Κωνσταντίνος, Παλαιοχώρι Δίβρης, Μώλος, Λιανοκλάδι, Παγκράτι, Δαμάστα, Σπαρτιά (Συκιά), Υπάτη, Καραβόμυλος, Αχλαδιά Δομοκού, Λαδικούς, Ανυδρο, Πελασγία, Τυμφρηστός, Καινούργιο, Βαρδαλή, Νεοχώρι Υπάτης, Ζηλευτό, Σκάρφεια, Καστρί, Γαρδίκι Φθιώτιδας, Αγνάντη, Καστανιά, Πολυδένδρι, Λεύκα Δομοκού, Κάτω Δομοκός, Λυγαριά, Δίβρη, Λουτρά Υπάτης, Λιμογάρδι, Μάκρη, Τσούκα, Νέα Γιαννιτσού, Παλαιά Γιαννιτσού Μακρακώμη, Κούρνοβο, Άνω Βαρδάτες, Κάτω Βαρδάτες, Μύλοι Πελασγίας, Πελασγία, Νεοχώρι Δομοκού, Πλατύστομο, Δρακοσπηλιά, Μεξιάτες, Παλαιοκερασιά, Καμένα Βούρλα, Μεσοποταμία, Δελφίνο, Λυτόσελο, Γερακλή Δομοκού, Συκά Υπάτης, Κυριακοχώρι, Βελεσιώτες, Ροδωνιά, Ομβριακή, Καρυές Δομοκού.

Το έτος 1953³⁷² σύλλογοι και σωματεία "Ακτημόνων Καλλιεργητών και των μη εχόντων επαρκή ιδιοκτησίαν" ιδρύθηκαν στα χωριά και τις περιοχές: Κολάκα, Πουγκάκια, Λάρυμνα, Μαρτίνο, Μακρολείβαδο Δομοκού, Σφάκα Λοκρίδος, Κομποτάδες και ένας δεύτερος στο Λιανοκλάδι. Το 1955 ιδρύθηκε Σύλλογος Ακτημόνων Καλλιεργητών Στυλίδας, με έδρα την πόλη της Στυλίδας, αλλά και ο Σύλλογος Θυμάτων Κομμουνιστικής Ανταρσίας 1941-1950 Νομού Φθιώτιδας (Α.Α.714), 9 Ιουλίου 1955, με έδρα την πόλη της Λαμίας. Το έτος 1957 σύλλογοι και σωματεία "Ακτημόνων Καλλιεργητών και των μη εχόντων επαρκή ιδιοκτησίαν" ιδρύθηκαν στα χωριά Τιθορέα και Κάμπος Αταλάντης, ενώ το 1958 ιδρύθηκαν στα χωριά Μελιταία και Έξαρχος.

Ο μεγαλύτερος αριθμός των συλλόγων και των σωματείων "Ακτημόνων Καλλιεργητών και των μη εχόντων επαρκή ιδιοκτησίαν" διαλύθηκαν με αποφάσεις του Πρωτοδικείου το 1967.

---

371 Βιβλίον ανεγνωρισμένων σωματείων..., ο.π.

372 Στο ίδιο.

5. ANTI ΕΠΙΛΟΓΟΥ

Ολοκληρώνοντας την παρουσίαση των διάφορων όψεων του προσφυγικού φαινομένου της Λαμίας και άλλων πόλεων της Φθιώτιδας στη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου πιστεύω πως πρέπει να αναφερθώ σε κάποιες διαπιστώσεις όσον αφορά αυτές τις χιλιάδες ανθρώπων που έζησαν στην πόλη για μερικά χρόνια.

Η Λαμία ως πόλη μέσα σε μια σύντομη χρονική περίοδο ζούσε για δεύτερη φορά την εμπειρία της υποδοχής προσφύγων. Είχε προηγηθεί η εγκατάσταση των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής του 1922 και μέσα σε λιγότερο από τριάντα χρόνια ακολουθούσε η εγκατάσταση των προσφύγων του Εμφυλίου. Η πόλη γινόταν ο τόπος συνάντησης δύο προσφυγικών κυμάτων. Στο πρώτο που ήταν και συγκριτικά μικρότερο, αφού στην Λαμία μετά το 1922 είχαν εγκατασταθεί μερικές χιλιάδες προσφύγων της Μικράς Ασίας, είχε δοθεί λύση με την δημιουργία προσφυγικών συνοικισμών και εγκαταστάσεων γύρω από την πόλη. Στο δεύτερο κύμα προσφύγων του Εμφυλίου η πόλη, οι κάτοικοι της και οι κρατικοί μηχανισμοί που είχαν την έδρα τους στην πόλη δεν ήταν προετοιμασμένοι για την αντιμετώπισή του.

Οι πρόσφυγες του Εμφυλίου έφτασαν στην Λαμία κατά χιλιάδες, κάτι που δημιούργησε μια ασφυκτική κατάσταση στην πόλη. Ο τοπικός Τύπος έκανε εκκλήσεις για την περίθαλψη των χιλιάδων απόρων που ζούσαν στους δρόμους της πόλης. Άλλοι τους υποδέχτηκαν συμπονετικά και άλλοι, ιδιώτες και επαγγελματίες, βρήκαν μια ακόμη ευκαιρία για παραγωγή κέρδους. Οι ίδιοι οι πρόσφυγες προσπάθησαν μέσω της κρατικής πρόνοιας και της εργασίας να επιβιώσουν μέσα στις άθλιες συνθήκες που ζούσαν. Ένα γεγονός που μου προκάλεσε εντύπωση ήταν η απουσία αναφοράς σε κλοπές από πρόσφυγες. Μέσα στα άρθρα του Λαμιακού Τύπου δεν συνάντησα άρθρα που να αφορούσαν περιπτώσεις κλοπών από πρόσφυγες, αντίθετα με τις πολλές αναφορές σε περιπτώσεις αισχροκέρδειας.

Το σίγουρο όμως είναι πως τόσο ο Εμφύλιος Πόλεμος, όσο και η εμπειρία του προσφυγικού φαινομένου υπήρξαν δύο παράγοντες που είχαν έντονη επίδραση στην πόλη και την κοινωνία της. Η πόλη άλλαξε όψη, όλος ο νομός Φθιώτιδας άλλαξε όψη. Πολλά χωριά γκρεμίστηκαν και χτίστηκαν από την αρχή. Άλλα ερημώθηκαν. Πολλοί πληθυσμοί άλλαξαν τόπο κατοικίας. Οι συνοικίες της Λαμίας, αλλά και η ίδια αυξήθηκαν πολεοδομικά και δημογραφικά.

6.ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I) ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Αρχείο Νομαρχίας Φθιώτιδας, Τμήμα Εμπορίου. (ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας)

Αρχείο Γραμματείας Πολιτικού Τμήματος Πρωτοδικείου Λαμίας, Βιβλίων Ανεγνωρισμένων Σωματείων 1945-1958, Δικαστικό Μέγαρο Λαμίας.

Αρχεία Γενικού Επιτελείου Στρατού, Εμφύλιος Πόλεμος, τομ.6-7, (Το Βήμα Ιστορία)

Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος (Απογραφές, 1920, 1923, 1951)

II) ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Αρκουμάνη Μαρία, Λαμία, 4 Οκτωβρίου 2017.

Γλύκας Σπυρίδων, Στύρφακα Λαμίας, 22 Σεπτεμβρίου 2017.

Δαβιδέλη Πολυξένη, Νέα Μαγνησία Λαμίας, 10 Μαΐου 2017.

Καρακώστας Ηλίας, Λαμία, 17 Μαΐου 2017.

Καρασίμος Δημήτριος, Νέα Μαγνησία Λαμίας, 10 Μαΐου 2017.

Καρκάνης Κωνσταντίνος, Λαμία, 4 Οκτωβρίου 2017.

Καρκάνη Μαρία, Λαμία, 4 Οκτωβρίου 2017.

Ναξιώτης Ιωάννης, Νέα Μαγνησία Λαμίας, 15 Μαΐου 2017.

Ναξιώτη-Κατρούλη Κατίνα, Νέα Μαγνησία Λαμίας, 26 Μαΐου 2017.

Παπιώτη Ελένη, Παγκράτι Λαμίας, 27 Ιουνίου 2017.

Σαμούρης Δημήτρης, Νέα Μαγνησία Λαμίας, 4 Οκτωβρίου 2017.

Τσίτσιος Ιωάννης, Λαμία, 26 Ιανουαρίου 2018.

Φύκας Περικλής, Λαμία, 12 Ιανουαρίου 2018.

III) ΤΥΠΟΣ

Αρχείο "Λαμιακός Τύπος" (1947-1950), ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας.

Αρχείο "Ακρολαμία" (1947), ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας.

IV) ΣΥΜΒΟΛΑΙΑ

Αρχείο Συμβολαιογράφου Δημητρίου Κ. Καϊλάνη, ΓΑΚ Νομού Φθιώτιδας.

V) ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αποστολόπουλος Βασίλης, *Το χρονικό μιας εποποιίας, Ο ΔΣΕ στη Ρούμελη*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα, 1998.

Αποστολόπουλος Θεόδωρος, *Ομβριακή*, Αθήνα, 2001.

Βιολογία Γενικής Παιδείας Γ' Λυκείου (συλλογικό), ΟΕΔΒ, Αθήνα, 2009.

Βόγλης Πολυμέρης, *Η αδύνατη επανάσταση. Η κοινωνική δυναμική του εμφυλίου πολέμου*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2014.

Ελληνική Ιστορία, *Συλλογικό (επιμ. Μαρία Κούρση)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2007.

Κακάρας Σωτήριος, *Το οδοιπορικό ενός αγωνιστή*, Λαμιακός Τύπος, Λαμία, 1999.

Καλύβας Στ. - Μαραντζίδης Ν., *Εμφύλια Πάθη*, Μεταίχμιο, Αθήνα, 2015.

Λάζου Βασιλική, *Η επιβολή του κράτους. Ο Εμφύλιος πόλεμος στη Λαμία 1945-1949*, Ταξιδευτής, Αθήνα, 2016.

Λάζου Βασιλική, *Ο ελληνικός εμφύλιος πόλεμος από την οπτική μιας επαρχιακής πόλης : πολιτική, κοινωνία, δικαιοσύνη στην πόλη της Λαμίας, 1946-1949*, Διατριβή (διδακτορική), Πάντειο Πανεπιστήμιο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, Αθήνα, 2010.

Μαργαρίτης Γιώργος, *Ιστορία του ελληνικού Εμφυλίου πολέμου 1946-1949, Α'-Β' том.*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2001.

Μπαλωμένος Αθανάσιος, *Δρόμοι-καταστήματα και ιδιοκτησίες της προπολεμικής Λαμίας*, Μπαλωμένος Κ.(επιμ), Λαμία, 2000.

Πλατής Γεώργιος, *Λαμία. Ιστορική και κοινωνική μελέτη*, Αθήνα, 1973.

Ηλ. Νικολακόπουλος – Ιωαν. Παπαθανασίου (επιμ.), *Στιγμές της Σύγχρονης Ελλάδας, Ο Εμφύλιος Πόλεμος 1946-1949*, Τα Νέα, Αθήνα, 2017.

Armstrong-Reid S. - Murray R.D., *Armies of Peace, Canada and the UNRRA years*, University of Toronto Press, Toronto, 2008.

Danforth Loring M. και Van Boeschoten Riki, *Children of the Greek Civil War, Refugees and the Politics of Memory*, The University of Chicago Press, Chicago, 2012.

Laird Archer, *Balkan tragedy*, Journal of the west, 1983.

Lowe Keith, *Όλεθρος, Η Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο*, Ψυχογιός, Αθήνα, 2014.

Packard Walter, *Land and Power Development in California, Greece and Latin America: An Interview Conducted by Will K. Baum*, University of California Press, Berkeley, 1970.

Weller George, *Weller's War, A legendary foreign correspondent's saga of World War II on five continents*, Anthony Weller (editor), Three Rivers Press, 2009.

VI) ΛΕΞΙΚΑ

Δημητράκος Δημήτριος, *Εκσυγχρονισμένον Νέον Λεξικόν*, επίτομο, Γιοβάνης, Αθήνα, 1969.

VII) ΑΛΛΕΣ ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Κανέλλος Βασίλης, *Ο Εμφύλιος 1946-1949*. [https://www.bkanellos.com/news/%CE%BF-%CE%B5%CE%BC%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CF%82-\(1946-49\)/#!](https://www.bkanellos.com/news/%CE%BF-%CE%B5%CE%BC%CF%86%CF%8D%CE%BB%CE%B9%CE%BF%CF%82-(1946-49)/#!)

Υπουργείο Εσωτερικών – Διαρκής Κώδικας Νομοθεσίας, τομ.17², Αγροτικός Κώδικας
[www.e-themis.gov.gr/Portal/files/volumes/temp/TOMOΣ%2017\(2\).doc](http://www.e-themis.gov.gr/Portal/files/volumes/temp/TOMOΣ%2017(2).doc)

Διακήρυξη της ΚΕ του ΚΚΕ για τα 70χρονα του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδος (ΔΣΕ) 1946-1949 <https://dse.kke.gr/>

VIII) ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

Εθνικό Οπτικοακουστικό Αρχείο – Τεκμήριο D2626
http://mam.avarchive.gr/portal/digitalview.jsp?get_ac_id=2626&thid=11654#adesc

Δαβανέλλος Νικόλαος, *Λαμία, Τα Πρόσωπα (1760-1930)*, Εκδ. Ταξ. Ν. Δαβανέλλος, Λαμία, 2003.

Ιστορία της δεκαετίας '40 <https://www.facebook.com/groups/864952603673830/>

Κανέλλος Βασίλης Ιστότοπος <https://www.bkanellos.com/>

Στηρίζουμε τον "Ιστορικό Συλλέκτη Βέροιας"
https://www.facebook.com/%CE%A3%CF%84%CE%B7%CF%81%CE%AF%CE%B6%CE%BF%CF%85%CE%BC%CE%B5-%CF%84%CE%BF%CE%BD-%CE%99%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82-%CE%A3%CF%85%CE%BB%CE%BB%CE%AD%CE%BA%CF%84%CE%B7%CF%82-%CE%92%CE%AD%CF%81%CE%BF%CE%B9%CE%B1%CF%82-128037153879904/?ref=br_tf

Φωτογραφικά Αρχεία Μουσείου Μπενάκη www.benaki.gr

BRITISH PATHÈ | *Greece After Clearance Of Rebels From Central Greece AKA Siotis Clearing Rebels From Greece* (1948), Film ID 2451.14.
<https://www.britishpathe.com/video/greece-after-clearance-of-rebels-from-central-gree/query/Greece+After+Clearance+Of+Rebels>

George C. Marshall Foundation
<https://www.marshallfoundation.org/>

UNRRA – GREECE | Flickr
<https://www.flickr.com/photos/70217867@N07/sets/72157629533328919/>